

مُحَمَّدْ زِيَادَةْ

قواعد اللغة العربية

تيسير وتحفيظ

(الجزء الثاني)

СОДДАЛАШТИРИЛГАН АРАБ ТИЛИ ГРАММАТИКАСИ

(2-қисм)

(Араб тилининг енгиллаштирилган ва соддалаштирилган шаклдаги қоидалари)

Таржимонлар:

*Анвар Аҳмад
Оралов Усмонали*

**Мусаҳҳих
Содиков Бобур**

Тошкент
2018

Сўз боши

Оламлар парвардигори Аллоҳга хамдар бўлсин, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом (соллалоҳу алайҳи вассаллам)га салавот ва саломлар бўлсин.

Араб тили — Аллоҳ таоло қуръон тили этиб танлаб олган буюк тил. Ҳақиқатда у ҳар бир мусулмоннинг қалбига яқиндир.

Араб тили, у ҳақида гапиришганидек жуда мураккаб тил эмас, балки жуда бой тил. Аслида эса талаба араб тилини ўрганиш мобайнида дуч келадиган барча муаммолар араб тилининг мураккаблигида эмас, балки бошқа сабабларга боғлиқ. Айнан шунинг учун, талабага ёрдам бериш мақсадида у билиши зарур бўлган араб тилининг бир неча асосий грамматик қоидаларини ўзида жамлаган бу китобни ёздиқ.

Биз имкон қадар грамматика қоидаларини математик қоидаларга ўхшаб қуруқ ёдлаб олишга асосланган ўқув услублардан четлашишга ҳаракат қилдик. Агар талаба айнан шу тарзда билим олишга ҳаракат қилса, у кўп меҳнатини ва вақтини бекорга сарфлайди, шунингдек бундай услугуб билим олиш жараёнини мураккаблаштириб, қийинлаштиргани учун, эҳтимол тилни ўрганишга бўлган ишонч ва умидни йўқолишига олиб келиши мумкин.

Албатта, ҳар қандай тил, агар ундан амалда фойдаланилмаса уни ўрганишдан наф йўқ. Шунинг учун биз қоидаларни баён қилишда имкон қадар энг маъқул ҳолда ёндошишга ҳаракат қилдик.

Шунингдек бу қоидалар араб тилида гапнинг тузилишини ва моҳиятини тушунишда ёрдам беришини талаба англаб ҳис эта олишига ёрдам беришга ҳаракат қилдик. Бу эса ўз навбатида унга ўз фикрларини ва туйғуларини тўғри ифодалашга ёрдам беради. Талаба бу қоидаларни яхшироқ тушуниши учун биз уларни ўзимизнинг тилда баён қилдик.

Грамматика қоидаларини ўрганиш асосий мақсад эмас, фактгина тил ўрганиш учун бир восита эканлигини доим ёдда сақлаш лозим.

Аввалроқ ушбу китобнинг биринчи қисмини сизларга тақдим қилган эдик. Алҳамдуиллаҳ энди иккинчи қисмини сизларга тақдим этмоқдамиз.

Мазкур китобни она тилларига таржима қилишда ёрдам кўрсатганларга беҳад ташаккурлар изҳор қилиш билан бирга, Аллоҳ таолодан уларга икки дунё саодатини сўраб дуо қилиб қоламан.

Махмуд Зиёда

Қоҳира, Миср

1430 ҳижрий йил, зулҳижжа ойи, 2009 йил, ноябр.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الجملة و شبه الجملة

Жумла ва шибхи жумla

Араб тилида жумла икки турлик бўлишини биламиз:

1) **الجملة الفعلية** (жумлаи феълия) – у феъл билан бошланган жумла.

Масалан: يدرس التلميذ:

2) **الجملة الاسمية** (жумлаи исмия) – у исм билан бошланган жумла.

Масалан: التلميذ يدرس:

Араб тилида **شبه الجملة** (шибҳи жумла) деб номланадиган, жумлага ўхшаш бўлган, лекин жумла бўлмаган жумла ҳам бор.

Шибҳи жумла икки хил кўринишда бўлади:

٢) الظرف، مثل: <i>Зарф</i>	١) حرف الجر + الاسم المجرور، مثل: <i>Жар ҳарфи + исми мажсур</i>
أمام المدرسة Мадрасанинг олдида	في المدرسة Мадрасада
فوق الشجرة Дарахт тепасида	على الشجرة Дарахт устида
بعد الصلاة Намоздан кейин	من العراق Соҳилдан
أمس —	بالحق —

Кеча	Ҳақ билан
------	-----------

(Машқлар) تدرییات

Куйида келадиган жумлаларни исмий жумла ёки феълий жумла ёки шибҳи жумла эканлигини айтинг!

Тонгдан олдин	1) قبل الفجر
Илм нурдир	2) العلم نورٌ
Аллоҳдан қўрқ!	3) اتق الله
Мен хурсандман	4) أَنَا مسروزٌ
Масжидга	5) إلى المسجدِ
Қоидани фаҳмладингми?	6) هل فهمت القاعدة؟
Бизнинг хузуримизда	7) عندنا
Устозим фаол	8) أستاذی نشیطٌ

***

أنواع الخبر

Хабарнинг турлари

Жумлаи исмияни **خبر** ва **مبداً** дар ташкил топишини биламиз. **خبر** (хабар)нинг турли хил навлари бўлади ва буни қуйида келадиган мисолларда қўришимиз мумкин:

Талаба тиришқоқдир	الطالب مجتهد
--------------------	--------------

Талаба дарс қиляпти	الطالب يدرس
Талаба синфда	الطالب في الفصل
Талабанинг хати чиройлидир	الطالب خطه جميل.

Биз ҳозир **хир** нинг ана шу турли хил навларини ўрганамиз.

Куйида келадиган жумлаларни ўқинг ва уларнинг ҳар биридаги **хир** га эътибор беринг:

Мен мусулмонман	أنا مسلم
Аллоҳ бизнинг роббимиздир	الله ربنا
Намоз нурдир	الصلاه نور
Ислом Аллоҳнинг дини	الإسلام دين الله
Мўминлар оға-инидирлар	المؤمنون إخوة
Талаба тиришқоқдирлар	الطلاب مجتهدات

Юқоридаги ҳамма жумлалардаги **хир** ларнинг битта калимадан иборат эканлигини кўрамиз.¹ Яъни улар жумла ҳам шибҳи жумла ҳам эмас. Бу **хир** турларидан биринчи тур бўлиб, у **мفرد** (муфрад)² деб номланади.

Куйида келадиган жумлаларнинг ҳар биридаги **хир** га диққат билан қаранг:

Талабалар ёздилар	الطلاب كتبوا
Бола йиғлаяпти	الطفل يكتب

¹ Музоф ва музофун илайҳ иккаласи битта нарсадан ташкил топади ва у иккаласи битта калима кабидир.

² Бу ерда муфрад (бирлик) иккилик ва жамънинг қаршисида эмас, балки жумла ва шибҳи жумла эмас дегани.

Аёл таом пиширди	الْمَرْأَةُ طَبَّخَتِ الطَّعَامَ
Аллоҳ мўминларни яхши кўради	اللَّهُ يُحِبُّ الْمُؤْمِنِينَ
Куръон Аллоҳнинг хузуридан тушган	الْقُرْآنُ نَزَّلَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
Мунофиқлар бажармаган нарсаларини айтадилар	الْمُنَافِقُونَ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ

Биз **жумласидаги خبر** ни эканлигини биламиз ва у (جملة فعلية) жумлаи **феълиядир**. У **كتب** феълидан ва жамоат учун ишлатиладиган фоилдан таркиб топган. Шунинг учун биз **жумласидаги خبر** нинг турини деб атамиз.

Худди шунингдек **خبر** нинг бу иккинчи тури **الجملة الفعلية** деб номланади.

Худди шунингдек **الطفل يبكي** жумласидаги **خبر** ни эканлигини биламиз ва у феълидан ва **الطفل** га қайтадиган, тақдири **هو** бўлган замир мустатир фоилдан таркиб топган. Қолган жумлалар ҳам шунинг айни ўзи.

Биз ҳозир **خبر** нинг икки турини ўргандик. Улар:

Мен талабаман	أنا طالبٌ	١) المفرد، مثل:
Мен араб тилини дарс киляпман	أنا أدرس اللغة العربية	٢) الجملة الفعلية، مثل:

Бу иккисидан бошқа **خبر** нинг яна икки тури бор:

1 – **الجملة الاسمية** (жумлаи исмия). Бу ҳақда кейинроқ ўргамиз.

2 – **شـهـ الجـمـلـة** (шибҳи жумла). Бу ҳақда ҳозир ўргамиз.

شـهـ الجـمـلـة ҳақида юқорида нима деганимиз ёдингиздами?

Биз шибҳи жумлани **الظرف حرف الجر + الاسم المجرور** ёки **бўлишини айтган эдик.**

Сизлар ҳозир қуида келадиган жумлаларни ўқинг ва улардаги хабарга эътибор билан қаранг!

Жаннат мўминлар учун	الجنة للمؤمنين
Машина уйнинг олдида	السيارة أمام البيت
Сизларга тинчлик бўлсин	السلام عليكم
Шом намози қуёш ботган вақтда	صلاة المغرب عند غروب الشمس
Телефон столнинг устида	الهاتف فوق الطاولة
Ҳафтанинг дам олиш куни жума куни	عطلة الأسبوع يوم الجمعة

Биринчи жумладаги **للمؤمنين** (хир) калимаси эканлигини кўрамиз. У **ل** ҳарфи жардан ва **للمؤمنين** мажрур исмдан таркиб топган. Шунинг учун жумласидаги турини **شبه جملة** деб айтамиз.

Иккинчи жумладаги **أمام** (хир) калимаси ва у зарфи макондир. Бу ерда ҳам дир. Қолган жумлалар ҳам шуларнинг айни ўзи.

Шу билан биз **خبر** нинг уч турини ўргандик. Улар:

.١) المفرد.

.٢) الجملة الفعلية.

.٣) شبه الجملة.

Бу ерда **خبر** нинг ана шу уч турига мисоллар келади:

المعنى بالأوزبكية	الجملة	نوع الخبر
-------------------	--------	-----------

Мен илми толибман	أَنَا طَالِبُ عِلْمٍ	مفرد
Мен илмни яхши кўраман	أَنَا أَحِبُّ الْعِلْمَ	جملة فعلية
Мен мактабдаман	أَنَا فِي الْمَدْرَسَةِ	شبہ جملہ
Иккита талаба тиришқоқдир	الطلابانِ مجتهدانِ	مفرد
Иккита талаба дарс қиляпти	الطلابانِ يدرسانِ	جملة فعلية
Иккита талаба синфнинг ичида	الطلابانِ دَاخِلَ النَّصْلِ	شبہ جملہ
Қуръон Аллоҳнинг каломи	الْقُرْآنُ كَلَامُ اللَّهِ	مفرد
Қуръон ҳаққа ҳидоят қилади	الْقُرْآنُ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ	جملة فعلية
Қуръон мўъминнинг қалбида бўлади	الْقُرْآنُ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ	شبہ جملہ

نوع الخبر	الجملة	المعنى بالأوزبكية
مفرد	الإِسْلَامُ دِينٌ عَظِيمٌ	Ислом улуғ дин
جملة فعلية	الإِسْلَامُ يَأْمُرُ بِالرَّحْمَةِ	Ислом меҳрибонликка буоради
شبہ جملہ	الإِسْلَامُ خَيْرٌ لِلنَّاسِ	Ислом инсоннинг яхшилиги учун
مفرد	اللَّهُ رَبُّنَا	Аллоҳ бизнинг роббимиз
جملة فعلية	اللَّهُ يَرْزُقُنَا	Аллоҳ бизни ризқлантиради
شبہ جملہ	اللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ	Аллоҳ сабр қилгувчилар билан биргадир
مفرد	الْمُؤْمِنُونَ صَادِقُونَ	Мўминлар ростгўйдирлар
جملة فعلية	الْمُؤْمِنُونَ يَذَكُّرُونَ رَبَّهِمْ	Мўминлар роббилиарни эслайдилар
شبہ جملہ	الْمُؤْمِنُونَ عَلَى هُدَىٰ	Мўминлар тўғри йўлдадирлар

تدرییات:

Куйида келадиган ҳар бир мубтадодан кейин мисолдаги каби جملة مفرد سۇنگ ۋە جملة شىھىنە خابارنى қۇيىب چىقىن!

المثال:

الخبر	المبتدأ	
عظيمة. (مفرد)		
نزل بها القرآن. (جملة فعلية)	اللغة العربية	المثال
من اللغات الغنية. (شبه جملة)		

١) المسلمين.....

٢) هو.....

٣) الطالبة.....

٤) أبو بكر الصديق.....

٥) فرعون.....

٦) نحن.....

Биз ҳозир خبر навларидан яна бир нав، **الجملة الاسمية** (жумлаи исмия)ни

үрганамиз. Унинг сурatlari кۆپ، лекин ҳозир биз уларни биттага жамлаймиз.

Биз دەب **اللغة العربية** كىلماڭىدا، بىز **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،
калимасى بۇلسا، унинг қايىسى калимасى بۇلادى؟ **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،
калимасى بۇلسا، **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،

Йۇڭ، чунки بىز دەب **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،

Ундай بۇلسا، қايىسى ка ilma? **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،

Йۇڭ، чунки بىز دەب **اللغة العربية** كىلماڭىدا كېرە،

Албатта бу жумладаги **كلماها كثرة** (хир) калимасидир.

Савол: **ми**? **ми** شбе جملе ёки **ми** ёки جملе (хир):

Жавоб: у. جملة.

Савол: **ми**? **ми** **ми** **ми** **ми** **ми**?

Жавоб: у. Чунки у **«كلماها»** деган **«كثرة»** деган **«خبر»** дан ташкил топган.

Ундей бўлса биз **«اللغة العربية كلماها كثرة»** жумласидаги **«كلماها كثرة»** деган **«خبر»** ни **«جملة اسمية»** туридан деб айтамиз.

Диккат:

«اللغة العربية كلماها كثرة» жумласидаги маънони турли хил йўл билан айтишимиз мумкин. Масалан: бу ерда **كلمات اللغة العربية كثرة**: **مَدِينَةُ الْقَاهْرَةِ شَكَانُهَا كَثِيرُونَ** мумкин. Масалан: бу ерда **كلمات اللغة العربية كثرة**: **الشَّمْسُ حَارَثُهَا مُرْتَعِيَّةٌ** мумкин. Масалан: бу ерда **كلمات اللغة العربية كثرة**: **الطَّالِبُ كَيْاَنَهُ مَفْتُحٌ** мумкин. Масалан: бу ерда **كلمات اللغة العربية كثرة**: **الْبَنْتُ أَخْلَاقُهَا طَيِّبَةٌ** мумкин.

Куйида **الجملة الاسمية** **خبر** нинг турига баъзи мисоллар келади:

المثال	المعنى بالازبكية
مدينة القاهرة شكانها كثيرون	مَدِينَةُ الْقَاهْرَةِ شَكَانُهَا كَثِيرُونَ
الشمس حراثتها مرتعية	الشَّمْسُ حَارَثُهَا مُرْتَعِيَّةٌ
الطالب كيائنه مفتوح	الطَّالِبُ كَيْاَنَهُ مَفْتُحٌ
البنـت أخلاقها طيبة	الْبَنْتُ أَخْلَاقُهَا طَيِّبَةٌ

Тоҳриват:

Куйида келадиган хар бир жумланинг хабарини мисолдаги каби **جملة اسمية** **خبر** хабар қилиб ўзгартириб ёзинг!

المثال: طعم العصير لذيد. <><> العصير **طعمه لذيد.**

- ١) رحمة الله واسعة.
- ٢) أثاث الشقة قديم.
- ٣) ابن صديقي طبيب.
- ٤) رفيق الرسول صلى الله عليه وسلم في الهجرة أبو بكر.
- ٥) صوت المؤذن جميل.
- ٦) رائحة الطعام طيبة.
- ٧) عدد سكان الصين كبير جدا.
- ٨) إن قواعد اللغة العربية ليست صعبة.
- ٩) ثواب المتصدقين عظيم.
- ١٠) مساحة مصر مليون كيلومتر مربع.

الإجابة:

- ١) الله **رحمته** واسعة.
- ٢) الشقة **أثاثها** قديم.
- ٣) صديقي **ابنه** طبيب.
- ٤) الرسول صلى الله عليه وسلم **رفيقه** في الهجرة أبو بكر.

(أكمل الإجابة بنفسك)

***

Шу билан биз нинг барча турларини ўргандик. Ҳозир уларни тақрорлаб оламиз:

محمد طالب		مفرد	(١)
محمد يكتب	الفعلية		
محمد خلقه كريم	الاسمية	الجملة	(٢)
محمد في المدرسة		شبه الجملة	(٣)

***

تدرییات:

Күйида келадиган жумлалардан жибер ни топинг ва уни жибер нинг қайси туридан эканини айтинг!

١) القواعد وسيلة لاستخدام اللغة استخداماً صحيحاً.

٢) هذا البيت مساحته كبيرة.

٣) الذل في معصية الله.

٤) الله يغفر الذنوب جميعاً.

٥) اللغة العربية لغة القرآن.

٦) الجار قبل الدار.

٧) المؤمنون يدخلون الجنة.

٨) الأستاذ شرحة واضح.

٩) العطلة غداً.

١٠) القصة مملة.

١١) الصابرون ثوابهم عظيم.

١٢) الحياة من الإيمان.

١٣) الجُو بارد.

٤) ماليزيا في قارة آسيا.

- ١٥) التّارُ لِلْكَافِرِينَ.
- ١٦) الْعِزَّةُ لِلّهِ.
- ١٧) الْأُمُّ قَلْبُهَا مَمْلُوَّةٌ بِالرَّحْمَةِ.
- ١٨) الْقُرْآنُ كِتَابٌ عَظِيمٌ.
- ١٩) الْكَافِرُونَ يَعِيشُونَ فِي ظُلُمَاتٍ.
- ٢٠) عَصْفُورٌ فِي الْيَدِ خَيْرٌ مِّنْ عَشَرَةِ عَلَى الشَّجَرَةِ.
- ٢١) الْمَعْلُومُ أَجْرُهُمْ عَظِيمٌ.
- ٢٢) اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ.
- ٢٣) الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ مُعْجِزٌ حَالِدٌ.
- ٢٤) التَّمَارِينُ الْرِّياضِيَّةُ تَقوِيُّ الْجَسَمَ.
- ٢٥) الْعِلْمُ أَثْرَهُ عَظِيمٌ.
- ٢٦) الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ.
- ٢٧) تَرِيَةُ الْأَوْلَادِ مَسْؤُلِيَّةُ الْوَالِدِينِ.
- ٢٨) الشَّجَرَةُ أُوراقُهَا خَضْراءُ.
- ٢٩) الصَّدَقُ يَهْدِي إِلَى الْبَرِّ.
- ٣٠) الْلُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ مَفْتَاحٌ لِفَهْمِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ.

الإجابة:

نوعه	الخبر	رقم الجملة
مفرد	وسيلة	(١)
جملة اسمية	مساحته كبيرة	(٢)
شبه جملة	في معصية الله	(٣)

جملة فعلية	يغفرُ	(٤)
------------	-------	-----

(اَكْمَلَ الاجْحَايَةَ بِنَفْسِكَ)

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

نوع الخبر	المثال	المعنى بالأوزبكية	اسم السورة / رقم الآية
	وَالْفَتْنَةُ أَكْبَرُ مِنِ الْقَتْلِ	Фитна эса қотилликдан ҳам каттарок (гуноҳ)дир.	٢١٧ / البقرة
	وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ	Аллоҳ эса қилаётган ишларини билувчидир.	١٩ / يوسف
	كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ إِنَّمَا تُرْجَعُونَ	Ҳар бир жон ўлим (аччиғи)ни тутувчидир. Сўнгра (қиёмат куни) Бизга қайтариурсиз.	٥٧ / العنكبوت
مفرد	اللهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ	Аллоҳ Раббимиз ва Раббингиздир.	١٥ / الشورى
	بَلْ نَحْنُ حَرَّمُونَ	(Сўнгра:) «Йўқ, бизлар (боғимиздан) маҳрум бўлибмиз» (дедилар).	٢٧ / القلم
	بَلْ هُوَ فُرَّانٌ حَمِيدٌ	Балки, у (инкор этилган нарса) улуғ Куръондирки,	٢١ / البروج
	وَالآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى	Холбуки, охират яхшироқ ва боқийроқдир.	١٧ / الاعلى

٤ / البقرة	وَأَنْتُمْ تَعْلُوُنَ الْكِتَابَ	Китоб (Таврот ва Инжил)ни ўқиб туриб,
٢٢٠ / البقرة	وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ	Аллоҳ бузғунчи билан ислоҳ этувчини (фарқини) билади.
٢٢١ / البقرة	أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ يَأْذِنُهُ	Улар (мушриклар) дўзахга чорлайдилар. Аллоҳ (эса) ўз изни билан жаннатга ва мағфиратга чорлайди

آل عمران / ۱۳۴	Аллоҳ әзгулик қилувчиларни севар.	وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ	جملة فعلية
۴۲ / هود	У (кема) уларни тоғлардек түлқинлар ичида олиб борар экан,	وَهِيَ تَحْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجَبَالِ	
الكهف / ۱۳	(Эй, Мухаммад!) Биз Сизга уларнинг хабарини ҳақиқатан айтиб берурмиз.	أَنْحُنُ نَقْصٌ عَلَيْكَ نَبَأً هُمْ بِالْحُقْ	
الصفات / ۶۹	Албатта, улар (Макка мушриклари) ўзларининг ота-боболарини адашган ҳолда топдилар.	إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ	

البقرة / ۲۵۷	Кофиirlарнинг дўстлари эса шайтонлар (бутлар)дир. Уларни (кофиirlарни) нурдан зулматлар сари чиқарадилар.	وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ	الجملة اسمية
النوبية / ۷۱	Мўминлар ва мўминалар бир-бirlарига дўстдирлар.	وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمَنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ	
يونس / ۸	Ана ўшаларнинг жойлари – қилмишлари туфайли – дўзахдир.	أُولَئِكَ مَا وَاهُمُ التَّارِ إِمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ	
النور / ۳۹	Куфрда бўлғанларнинг қилган амаллари эса, саҳродағи саробга ўхшайди.	وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ	
فصلت / ۴	Иймон келтирмайдиган кимсаларнинг эса, қулоқларида оғирлик (карлик) бордир.	وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَفَرِّ	
الشورى / ۲۶	Кофиirlар учун эса қаттиқ азоб бордир.	وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ	

الفاتحة / ٢	Ҳамд оламларнинг Рабби – Аллоҳгадир	الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
٧٩ / البقرة	Аммо ўз қўллари билан ёзувни битиб, сўнгра уни арзимаган баҳога сотиш учун: «Бу (китоб) Аллоҳ ҳузуридандир», – дейдиган кимсаларнинг ҳолигавой!	فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
٧٨ / النساء	Уларга бирор яхшилий етса, «Бу – Аллоҳдан», – дейдилар. Агар уларга бирор нохушлик етса, «Бу – Сиздан», – деб айтадилар. «Ҳаммаси Аллоҳдандир», – денг (уларга).	وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ فُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
/ عمران ٣٧	У: «Эй, Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?» – деб сўраса, (Марям): «Булар Аллоҳ ҳузуридан?» деди.	قَالَ يَا مَرْيَمُ أَلَيْ لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
١ / الزمر	(Бу Китоб) Азиз (қудратли) ва Ҳаким (Хикматли) – Аллоҳ (томони)дан нозил қилингандир.	تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ
٧ / الشورى	(У кунда) бир гурӯҳ жаннатда бўлса, бир гурӯҳ дўзахдадир.	فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ
١٠ / الفتح	Аллоҳнинг «қўли» уларнинг қўллари узрадир*.	يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

*****

تقدم الخبر على المبتدأ

Хабарнинг мубтадодан олдинга ўтиши

бошланиш жойи деб номланади, чунки (مبتدأ) الخبر (مبتدأ) жумланинг бошида келади, ундан кейин الخبر келади. Лекин баъзида الخبر қуийдаги мисоллардаги каби дан олдин келади:

المثال	المعنى بالاوزبكية
عندِي سؤالٌ	Менда савол бор
لَدَيْ دَرَاجَةٌ	Велосипед менинг ҳузуримда
فِي الْفَصْلِ طَلَابٌ	Синфда талаба бор
عَلَيْكُمُ السَّلَامُ	Сизларга тинчлик бўлсин
فِي الطَّبِقِ طَعَامٌ	Лаганда овқат бор
كَانَ فِي بَيْتِنَا ضَيْوفٌ	Бизнинг уйимизда меҳмонлар бўлди
إِنَّ لِلصَّدَقَةِ ثَوَابًا عَظِيمًا	Албатта, эҳсон учун улуғ ажр бор.

Агар биз مبتدأ سؤالٌ жумласини таҳлил қилсак, бу жумлада шибҳи жумла калимаси хабар бўлиб, бўлган سؤالٌ калимасидан олдин келганини кўрамиз. Шунинг учун бу жумладаги الخبر ни مقدم (олдин келган) деб айтамиз. Яъни дан олдин келган. Бу жумладаги الخبر ни эса مؤخر (кечиккан) деб айтамиз. Яъни الخبر дан кечикиб келган.

Колган жумлалар ҳам шуларнинг айни ўзи:

عليكم السلام	في الفصل الطالب	لدي دراجة
عليكم: خبر مقدم السلام: مبتدأ مؤخر.	في الفصل: خبر مقدم الطلاب: مبتدأ مؤخر.	لدي: خبر مقدم دراجة: مبتدأ مؤخر.
إن للصدقة ثوابا عظيما	كان في بيتنا ضيف	في الطبق طعام
للصدقة: خبر «إن» مقدم ثوابا: اسم «إن» مؤخر	في بيتنا: خبر «كان» مقدم ضيف: اسم «كان» مؤخر	في الطبق: خبر مقدم طعام: مبتدأ مؤخر

НИНГ дан олдин келишига бошқа мисоллар:

- إن في الثاني السلام.
- للحاسوب فوائد كثيرة.
- في قلوب المنافقين مرض.
- فوق الشجرة عصافير.
- في الإيجاز بلاغة.
- لكل جواه كبود، ولكل عالم هفوة.
- عندي بعض المشكلات.
- ما زال في قلوب كثير من الناس حب للخير.
- لكل حادث حديث.

*****

تدرییات:

Күйида келадиган жумлаларни эъробланг ва уларни грамматик таҳлил қилинг:

1) للظالمين يوم.

- ٢) لِكُلِّ مُشْكَلَةٍ حَلٌّ.
- ٣) لِيَسَ لِلْمَاء لَوْنٌ أَوْ طَعْمٌ أَوْ رَائحةً.
- ٤) إِنَّ الرَّاحِمِينَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ.
- ٥) الظُّلُمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.
- ٦) الْأَنْهَارُ مَا وَهَا عَذْبٌ.
- ٧) السَّاکِنُونَ عَنِ الْحَقِّ شَيْطَانٌ أَخْرَسُ.
- ٨) إِنَّ فِي قصصِ التَّارِيخِ عِرْبٌ لَنَا.
- ٩) قُلُوبُهُمْ قَاسِيَّةٌ كَالْحِجَارَةِ.
- ١٠) عَنْدِي رَغْبَةٌ قَوِيَّةٌ فِي دراسةِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ.
- ١١) تَحْيَةُ إِلَيْسَامِ السَّلَامِ.
- ١٢) الْمَحْوُمُ أَفْضَلُ وسيلةٍ لِلدِّفاعِ.
- ١٣) الْحَبُّ فِي اللَّهِ أَعْظَمُ أَنْواعِ الْحَبِّ.
- ١٤) يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ.
- ١٥) إِنَّ عَلَى الْآبَاءِ مَسْؤُلِيَّةٌ كَبِيرَةٌ نَحْنُ أَبْنَائِهِمْ.

الإجابة:

١) للظالمين يوم.		
الاعراب لِ: حَرْفٌ جَرٍ. الظالمين: اسْمٌ محروم، وعلامة جَرٍ الياء لأنه جمع مذكر سالم. و الحارُ والمحروم: خبر شبه جملة مقدمة.	الكلمة لِلظالمين	

مبتدأ مؤخر مرفوع، وعلامة رفعه الضمة.	يُومٌ
--------------------------------------	-------

٢) لِكُل مشكلة حل.	
الكلمة	الإعراب
جائز ومحظوظ.	لِكُلٍّ
وهو خبر شبه جملة مقدّم.	
مُضافٌ إِلَيْهِ مُحَظَّ، وعلامة حركة الكسّرة.	مُشَكِّلَةٌ
مبتدأ مؤخر مرفوع، وعلامة رفعه الضمة.	حَلٌّ

٣) ليس للماء لون أو طعم أو رائحة.	
الكلمة	الإعراب
ليس	فعل ناسخ، من أخوات كان.
للماء	جائز ومحظوظ.
لون	وهو خبر «ليس» مقدّم.
طعم	اسم «ليس» مؤخر مرفوع، وعلامة رفعه الضمة.
أو رائحة	حرف عطف.
	معطوفٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمة.

٤) إِنَّ الراحمين يرحمهم الرحمن.	
الكلمة	الإعراب
إن	حرف ناسخ.

الراحيم	
سالم.	
يرحم	فعل مضارع مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة.
هم	ضمير مفعولٍ به.
الرحمن	فاعلٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة. و الحملة الفعلية «يرحهم الرحمن» خبرٌ «إنّ».

٥) الظلم ظلمات يوم القيمة.	
الكلمة	الاعراب
الظلم	مبتدأٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة.
ظلمات	خبرٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة.
يوم	ظرفٌ زمانٍ منصوبٌ، وعلامة نصبه الفتحة.
القيمة	مضافٌ إليه مجرورٌ، وعلامة جرِّه الكسرة.

٦) الانهار ماؤها عذب.	
الكلمة	الاعراب
انهار	مبتدأٌ أولٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة.
ماؤها	ماء: مبتدأٌ ثانٌ مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة. ها: ضمير مضافٌ إليه.
عذب	خبر المبتدأ الثاني مرفوعٌ، وعلامة رفعه الضمّة. و الحملة الاسمية «ماؤها عذب» خبرٌ للمبتدأ الأول.

(اكمـل الاجابة بنفسك)

Куйида келадиган ҳар бир жумладаги хатони түғриланг ва уларни грамматик таҳлил қилинг.

- ١) هل تعرف أن عليك واجبات مثلها أن لك حقوق؟
- ٢) للإنسان رئيسٌ.
- ٣) لكل إنسان دورٌ في الحياة.
- ٤) هذه قصةٌ خياليةٌ، وليسَتْ حقيقةً.
- ٥) أأدريك أطفالاً؟
- ٦) التجارة ربحٌ وخسارةً.
- ٧) الحسن بن عليٍّ حفييد الرسول صلعم.
- ٨) الإسلام دينًا كاملاً يشمل جميع نواحي الحياة.
- ٩) ليس في الكون إلهاً إلا الله.
- ١٠) في العجلة الندامة.

الإجابة:

السبب	الصحيح	الخطأ	رقم الجملة
اسم «أن» مؤخر منصوب، و علامه نصيه ابكسرة لأنه جمع مؤنث سالم. و الخبر المقدم هو شبه الجملة «عليك».	واجبات	واجبات	
اسم «أن» مؤخر منصوب، و علامه نصيه الفتحة. و الخبر المقدم هو شبه الجملة «لك».	حقوقاً	حقوق	(١)

مبتدأ مُؤَخِّرٌ مَرْفُوعٌ، وعَلَامَةٌ رَفِيعٍ الْأَلْفُ لِأَنَّهُ مُشَيْأً. وَالْخَبَرُ الْمُقْدَمُ هُوَ شَبَهُ الْجَمْلَةِ «لِإِنْسَانٍ».	رَئَاتٍ	رَئَيْتَنِ	(٢)
---	---------	------------	-----

مبتدأ مُؤَخِّرٌ مَرْفُوعٌ، وعَلَامَةٌ رَفِيعٍ الصَّمَمَةُ. وَالْخَبَرُ الْمُقْدَمُ هُوَ شَبَهُ الْجَمْلَةِ «لِكُلِّ إِنْسَانٍ».	دَوْرَةٌ	دَوْرَةٌ	(٣)
--	----------	----------	-----

خبر «ليس» منصوبٌ، وعلامةٌ نصيٌّ به الفتحةُ. واسم «ليس»: ضميرٌ مُسْتَبْرٌ تقديره «هي» يعود على القصة.	حَقِيقَيَّةٌ	حَقِيقَيَّةٌ	(٤)
---	--------------	--------------	-----

مبتدأ مُؤَخِّرٌ مَرْفُوعٌ، وعَلَامَةٌ رَفِيعٍ الصَّمَمَةُ. وَالْخَبَرُ الْمُقْدَمُ هُوَ شَبَهُ الْجَمْلَةِ «لِدَيْكَ».	أَطْفَالٌ	أَطْفَالًا	(٥)
---	-----------	------------	-----

(أكمل الإجابة بنفسك)

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

الاسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٩٠ / البقرة	Кофиirlарга хор этувчи азоб муқаррардир	وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ
١١٥ / البقرة	Машриқ ҳам, Мағриб ҳам Аллоҳникидир	وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ
٧٦ / يوسف	Ҳар бир илм эгаси узра (ундан) билимдонроқ (олим) бордир	وَفُوقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيهِ
٢٣ / الأحزاب	Мўминлар орасида Аллоҳга берган аҳдиға содик кишилар бордир.	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهُ

١٠ / طر فا	Кимки қудратни истайдиган бўлса, бас, барча қудрат Аллоҳникидир	مَنْ كَانَ يُبِدِ الْعِزَّةَ فَلَلَهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا
٣١ / الباء	Албатта, тақвадорлар учун (жаннатда катта) нажот (ва неъматлар) бордир.	إِنَّ لِلْمُتَقْيَنَ مَفَارِضاً
١٢ / الغاشية	У жойда оқар булоқ бордир	فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَّةٌ
٦ / الشرح	Албатта, ҳар бир қийинчилик билан бирга енгиллик бордир	إِنَّ مَعَ الْغُسْطِرِ يُسْرًا

*****

حذف المبتدأ وحذف الخبر

Мубтадо ва хабарнинг ҳазф³ бўлиши

Агар жумлада مبتدأ га далолат қиласидиган далил бўлса, у ҳазф қилинади. خبر да хам худди шундай.

Масалан: agar сендан أين الكتاب؟ دеб сўрасам, сен في الحقيقة دеб жавоб берасан.

Бу жумладан مبتدأ английскани учун у ҳазф қилинган ва خبر нинг бир ўзи зикир қилинган. Аслида жумла: في الكتاب بُولган.

Ибрахим عليه السلام: من أبو الأنبياء؟ دеб сўрасам, сен: إبراهيم عليه السلام أبو الأنبياء. Бу жумладан ҳам خبر английскани учун у ҳазф қилинган ва مبتدأ нинг бир ўзи зикр қилинган. Аслида жумла: إبراهيم عليه السلام أبو الأنبياء بُولган.

Яна бошқа мисоллар:

³ Тушуриб қолдирилиши.

الخبر	المبتدأ	الجملة
محمود	محنوف و أصله: اسمي	محمد إجابةً عن السؤال: ما اسمك؟
ماخمود	Тушуриб қолдирилган, Аслида جумла: Исмим	Махмуд. Исминг нима? деб сўралган саволга жавоб
من مصر	محنوف، و أصله: أنا	من مصر. إجابةً عن السؤال: من أين أنت؟
МИСРДАНМАН	Тушириб қолдирилган, Аслида جумла: Мен	Мисрдан Қаердансан? деб сўралган саволга жавоб
яхшиман	محنوف، و أصله: أنا	яхшимان. إجابةً عن السؤال: كيف حالك؟
Яхшиман	Тушириб қолдирилган, Аслида جумла: Мен	Яхшиман Аҳволинг қандай? деб сўралган саволга жавоб
بعد المغرب	محنوف، و أصله: اللقاء	بعد المغرب. إجابةً عن السؤال: متى اللقاء؟
Шомдан кейин	Тушириб қолдирилган, Аслида جумلا: Кўришамиз	Шомдан кейин Қачон кўришамиз? деб сўралган саволга жавоб

محنوف، و أصله: بطاطس	صلاح الدين Салоҳиддин	صلاح الدين. إجابةً عن السؤال: من بطاطس؟
Тушириб қолдирилган,		Салоҳиддин

Аслида жумла: Заифларнинг ҳимоячиси		Заифларнинг ҳимоячиси ким? деб сўралган саволга жавоб.
محنوف، وأصله: جزءُ المُتَقِّين Тушуриб қолдирилган, Аслида жумла: Муттақийларнинг мукофоти	الجنةُ Жаннат	الجنةُ إجابةً عن السؤال: ما جزءُ المُتَقِّين؟ Жаннат Муттақийларнинг мукофоти нима? деб сўралган саволга жавоб.
		*****

Тарбият:

Куйида келадиган жумлаларнинг ҳар биридан тусириб қолдирилган мубтадо ва хабарни айтинг!

(١) سَأَلْتُ شَخْصًا: أَيْنَ الْمُسْتَشْفَى؟ فَقَالَ: فِي آخِرِ هَذَا الشَّارِعِ.

1) Бир кишидан: “Шифохона қаерда?” деб сўрагандим. У: “Шу кўчанинг охирида”, деди.

(٢) سَأَلْتُ صَدِيقِي: مَا اسْمُ ابْنِتِكَ؟ فَقُلْتُ: زِينُبُ.

2) Мендан дўстим: “Қизингни исми нима?” деб сўради. Мен: “Зайнаб”, дедим.

(٣) أَبِي مُهَنْدِسٍ، وَأَخِي أَيْضًا.

3) Отам мұхандис ва акам ҳам.

(٤) لَشْتُ مُهَنْدِسٍ، بَلْ طَبِيبٌ.

4) Мен мұхандис әмас, балки табибман.

٥) أَعْلَمُ أَيْنَ الْكِتَابُ؟ فِي الْحَقِيقَةِ.

5) Китоб қаердалигини биласанми? – Сумкада.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
١ ٤٢ / لما نَدَة	(Улар) ёлғон (тўқиши учун Сиз)га қулоқ соладиган ва ҳаромни (порани) ейдиганлардир.	سَمَاعُونَ لِكُذِبٍ أَكَالُونَ لِسُّختٍ	
٢٤ الحل /	Уларга: «Раббингиз (Мухаммадга) нимани нозил қилди?» – дейилса, улар (масхара қилишиб): «Аввал ўтганларнинг афсоналарини», – дейдилар.	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ	
٢٢ الكهف /	Ҳали улар (Мухаммадга замондош яхудий, насоро ва мусулмонларнинг айримлари ўша Асҳоби Каҳф ададини): «Учтадир, тўртинчилари итларидир», десалар, (бошқалари) «бешта бўлиб, олтинчилари итларидир», деб “ғайбга тош отурлар” (тажминан гап сотурлар). Яна: «(Улар) еттиладирлар, саккизинчилари итларидир» ҳам дейдилар*.	سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كُلُّهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كُلُّهُمْ رَّجُمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سِبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كُلُّهُمْ	آخر المبدأ محذوف
	Улар (яъни мушриклар): «Рахмоннинг (фаришталардан) боласи бор», – дейдилар*. У	وَقَالُوا أَنَّهُنَّ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ	

٢٦ / الأنبياء	Эса, бундан мутлақо поқдир! Йўқ, (фаришталар) мұкаррам бандалардир.	بَلْ عِبَادٌ مُّكْرُمُونَ
٤-٦ / المهمة	Йўқ! Қасамки, албатта, у «Хутама»га ташланур! (Эй, инсон!) «Хутама» нима эканлигини сенга не ҳам англатур?! (У) ёқиб қўйилган Аллоҳнинг бир оловидир	كَلَّا لَيَنْبَدَنَ فِي الْحُطْمَةِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ نَازَ اللَّهُ الْمُوْقَدَدُ

١٦ / الرعد	(Эй, Мұхаммад!) Айтинг: «Осмонлар ва Ернинг Парвардигори ким?» (яна ўзингиз) «Аллоҳ», – деб жавоб қилинг!	فُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فُلِ اللَّهُ
٢٤ / سباء	(Эй, Мұхаммад! Мушрикларга) айтинг: «Ким сизларни осмонлардан ва ердан ризқлантирур?» (Жавобини ҳам ўзингиз бериб:) «Аллоҳ, денг!	فُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فُلِ اللَّهُ
٤٧، ٤٨ / الواقعة	Яна айттар әдилар: «Бизлар ўлиб тупроқ ва сүякларга айлангач, ростдан ҳам қайта тирилтирилувчимизми?! Аввалги отабоболаримиз ҳамми?!»	وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِسْتَأْ وَكُنَّا ثُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ

*****

الأسماء الخمسة

Беш исм⁴

⁴ Изофа бирикмасида охирига чўзиқ унли қўшиладиган беш исм

Биз бундан олдин эъробнинг аломатларини ўрганган эдик. Баъзида калималарнинг охирида эъробларнинг турли хил бўлишини биламиз. Масалан «مسلم» калимасини эъробининг аломатлари қуидагича:

الكسرة : في حال الجر. (مسلمٍ)	الفتحة : في حال النصب. (مسلمًا)	الضمة : في حال الرفع. (مسلمٌ)
---	---	---

Иккилик бўлган «مسلمان» - «مسلمین» калималари эъробининг аломатлари қуидагича:

الياء : في حال الجر. (مسلمينَ)	الياء : في حال النصب. (مسلمينِ)	الألف : في حال الرفع. (مسلمانِ)
--	---	---

Жам музаккар солим бўлган «مسلمون» - «مسلمین» калималари эъробининг аломатлари қуидагича:

الياء : في حال الجر. (مسلمينَ)	الياء : في حال النصب. (مسلمينِ)	الواو : في حال الرفع. (مسلمونَ)
--	---	---

Жам муаннас солим бўлган «مسلمات» калимаси эъробининг аломатлари қуидагича:

الكسرة : في حال الجر. (مسلماتٍ)	الكسرة : في حال النصب. (مسلماتِ)	الضمة : في حال الرفع. (مسلماتُ)
---	--	---

Лекин шундай исмлар борки, унинг бошқа калималар эъробининг аломатларидан фарқ қиласидан, ўзи учун хос эъроб аломатлари бор. Уларнинг сони бешта.

Куйида келадиган жадвалда бу исмларнинг турли хил эъроб ҳолатларида келадиган шаклларини баён қиласиз:

الاسم في حال الجر	الاسم في حال النصب	الاسم في حال الرفع
أَيْ + مضارف إِلَيْهِ	أَبَا + مضارف إِلَيْهِ	أَبُو + مضارف إِلَيْهِ
أَخْيَ + مضارف إِلَيْهِ	أَخَّا + مضارف إِلَيْهِ	أَخْوُ + مضارف إِلَيْهِ
حَمِيَ + مضارف إِلَيْهِ	حَمَّا + مضارف إِلَيْهِ	حَمُّو + مضارف إِلَيْهِ
فِي + مضارف إِلَيْهِ	فَا + مضارف إِلَيْهِ	فُو + مضارف إِلَيْهِ
ذِي + مضارف إِلَيْهِ	ذَا + مضارف إِلَيْهِ	ذُو + مضارف إِلَيْهِ

Хаимаси эрнинг ёки хотиннинг отасини билдиради, فو хаимаси оғиз маъносини билдиради, ڈو соҳиб ёки эга маъноларини билдиради.

Юқоридаги жадвалда кўрганимиздек бу бешта исмга рафъ ҳолатида «واو», насб ҳолатида «ألف»», жар ҳолатида эса «باء» қўшилади.

Ана шу нарса бошқа исмларнинг эъроби аломатларидан фарқидир.

Шунинг учун биз бу беш исмнинг:

Рафъ аломатини: **الواو**

Насб аломатини: **الألف**

Жар аломатини: **الياء** деб айтамиз.

Мисоллар (أمثلة)

۱) أبو - أبا - أي

- هاجَرَ أَبُو بَكْرٍ مَعَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (فاعل مرفوع، وعلامة رفعه الواو).

Абү Бакр розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алаїҳи васаллам билан бирга ҳижрат қилди.

- يَجِدُ عَلَى الْوَلَدِ أَنْ يُطِيعَ أَبَاهُ . (مفوعل به منصوب، وعلامة نصبه الألف).

Фарзандга отасига итоат қилмоги вожиб бўлади.

- لَا تَعْصِمُ أَمْرَ أَبِيكَ . (مضاف إليه مجرور، وعلامة جره الياء).

Отангни буйруқларига осий бўлма!

٢) أَخُو - أَخَا - أَخِي

- الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ . (خبر مرفوع، وعلامة رفعه الواو).

Мусулмон мусулмоннинг биродари дидир.

- سَاعَدْ أَخَاهُ وَقْتَ الشِّدَّةِ . (مفوعل به منصوب، وعلامة نصبه الألف).

Қийинчилик вақтида биродаринг ёрдам бер!

- مَنْ كَانَ فِي حَاجَةٍ أَخَيْهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ . (مضاف إليه مجرور، وعلامة جره الياء).

Ким биродарининг ҳожатида бўлса Аллоҳ унинг ҳожатида бўлади.

٣) حُمُو - حَمَّا - حَمِي

- حُمُوكٌ رَجُلٌ طَيِّبٌ . (مبتدأ مرفوع، وعلامة رفعه الواو).

Сенинг қайнотанг яхши киши.

- إِحْتَرَمِي حَمَالِكٌ . (مفوعل به منصوب، وعلامة نصبه الألف).

Қайнотангни ҳурмат қил.

- نَاقَشَ الزَّوْجُ الْمَشْكُلَةَ مَعَ حَمِيمِهِ . (مضاف إليه مجرور، وعلامة جره الياء).

Киши қайнотаси билан бирга муаммони мухокама қилди.

٤) فُو - فا - في

▪ يَنْطِقُ فُو بِالْحِكْمَةِ. (فاعل مرفوع، وعلامة رفعه الواو).

Унинг оғзи ҳикматни гапиради.

▪ إِفْتَحْ فَاكَ. (مفعول به منصوب، وعلامة نصبه الألف).

Оғзингни оч!

▪ وضع الطَّفْلُ الْأَوْرَاقَ فِي فِيهِ. (اسم مجرور، وعلامة جره الياء).

Бола баргларни оғзига солди.

٥) ذُو - ذَا - ذِي⁵

▪ هَذَا الْوَلَدُ ذُو أَخْلَاقٍ طَيِّبَةٍ. (خبر مرفوع، وعلامة رفعه الواو).

Бу бола яхши хулқарнинг соҳиби.

▪ أَنْجِبْ أَنْ تَكُونَ ذَا مَالٍ كَثِيرٌ؟ (خبر « تكون» منصوب، وعلامة نصبه الألف).

Кўп мол эгаси бўлишингни яхши кўрасанми?

▪ كُنْ عَوْنَانِ لِذِي الْحَاجَةِ. (اسم مجرور، وعلامة جره الياء).

Хожатмандлар учун ёрдамчи бўл!

Дикқат:

Бу исмлардан кейин مضاف إليه کелади ва бу эъроблар билан эъробланади.

Лекин бу مутакаллим «باء» مضاف إليه си бўлмаслиги лозим. Агар у мутакаллим «باء» си бўлса юқоридаги мисоллардаги каби эъробланмайди. Масалан:

أَبِي شِيفْ كَبِيرٌ.

⁵ لا تَنْرَجِي إِلَّا رَجُلًا دِينِ، وَ لَا تَنْزَوْجُ إِلَّا امْرَأً ذَاتَ عِلْمٍ، وَ هِيَ امْرَأَ ذَاتَ دِينٍ. مуanniаси масалан: *ва* яна *هو رجل ذو علم، و هي امرأة ذات دين.*

Бу гапдаги «أبي» калимаси марфуъ мубтадо, лекин унда рафълик аломати бўлган йўқ. Бу ердаги «باء» мутакаллим «ياء» сидир. У замир ва مضاف إلـيـه أـبـيـ.

Бу гапдаги «أبي» калимаси мансуб мафъулун биҳи, лекин унда насблик аломати бўлган «ألف» йўқ. Бу ердаги «باء» мутакаллим «ياء» сидир. У замир ва مضاف إلـيـه أـبـيـ.

Бу гапдаги «أبي» калимаси мажрур музофун илайхидир, лекин унда жарлик аломати бўлган «باء» йўқ. Бу ердаги «باء» мутакаллим «ياء» сидир. У замир ва مضاف إلـيـه أـبـيـ.

تدرییات:

1) Тўғри жавобни топинг!

- (١) آدم ..... (أبو - أبا - أبي) البشر.
- (٢) .... (أخوك - أخاك - أخيك) من واساك.
- (٣) كأنَّ ..... (حموك - حماك - حميك) أبُ لك.
- (٤) كُنْ ..... (ذو - ذا - ذي) عزيمٌ.
- (٥) المؤمن مرآة ..... (أخوه - أخاه - أخيه).
- (٦) صُنْ ..... (فوك - فاك - فيك) عن لغُ القولِ.
- (٧) كُمْ لِ ..... (أبوك - أباك - أبيك) مِنْ أفضالٍ عليك.
- (٨) ضَعْ يَدَكْ عَلَى ..... (فوك - فاك - فيك) عند التثاؤبِ.
- (٩) إحْرِمْ ..... (أخوك - أخاك - أخيك) الأكبر.
- (١٠) الله ..... (ذو - ذا - ذي) الحلال والإكرام.

2) Күйида келадиган гаплардаги қизил билан ёзилган сўзларнинг ҳаракатларини қўйиб, тўғри ўқинг.

١) لا يُؤمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَحْبُّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ.

٢) نَظِفْ فَاك.

٣) إِنَّ أَبَا مُحَمَّدَ رَجُلٌ كَرِيمٌ.

٤) ذُو الْعِقْلِ يَشْفَىٰ فِي النَّعِيمِ بِعَقْلِهِ وَأَخْوُ الْجَهَالَةِ فِي الشَّقَاوَةِ يَنْعَمُ

*****

وَ هَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٠٥ / البقرة	Аллоҳ буюк фазл соҳибидир	وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
٨ / يوسف	Ўшанда (акалари) айтдилар: «Юсуф ва унинг укаси (Бинямин) отамизга биздан кўра суюклироқдир	إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخْوَهُ أَحَبُّ إِلَيْهِمَا مِنْا
٥٨ / الكهف	Раббингиз Гафур (мағфиратли) ва раҳм (шафқат) соҳибидир.	وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ
٢٨ / مریم	Эй, Ҳоруннинг синглиси, сенинг отанг ёмон одам эмас, онанг ҳам фоҳиша эмас эди-ку!» – дедилар	يَا أَخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبْوَكَ امْرَأً سَوْءًٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا
٤٢ / طه	(Эй, Мусо!) Сен ўзинг ва биродаринг (Ҳорун) Менинг оятларимни (одамларга) олиб борингиз	إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخْوَكَ بِإِيمَانِكُمْ وَلَا تَنْبِهَا فِي ذِكْرِي

	ва Мени зикр қилишда сустлик қилмангиз!	
٢٣ / القصص	Отамиз эса қари чол	وَأُبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ

٨ / يوسف	Хақиқатан, отамиз аниқ гумроҳлик узрадир	إِنَّ أَبِنَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ
٩٧ / يوسف	Улар дедилар: «Эй, ота, (Аллоҳдан) бизларнинг гуноҳларимизни мағфират қилишини сўранг! Албатта, бизлар хато қилувчилардан бўлган эканмиз».	قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا حَاطِئِينَ
١٤ / الرعد	Хақиқий дуо фақат Унга (қилинур). Ундан ўзга дуо қилаётган (бут)лари эса, уларнинг бирорта дуосини мустажоб қилмас. Илло, улар кафтларини сувга чўзиб, у сув оғзига етишини кутиб турган бир кимсага ўхшайдилар. Ҳолбуки, у (сув) унинг оғзига етuvчи эмасдир.	لَهُ دُعْةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيئُونَ هُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٌ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَنْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِالْعَالِمِ
٢٦ / الإسراء	Қариндошга, мискин ва йўловчига (хайр-эҳсон қилиш билан) ҳақларини адo этинг	وَأَتَ ذَا الْفُرْبِي حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَأَنَّ السَّبِيلَ
٩٤ / الكهف	Улар: «Эй, Зулқарнайн! Албатта, (шу тоғлар ортидаги) Яъжуж ва Маъжуж (қабилалари) Ер юзида бузғунчилик қилувчилардир.	قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوحَ وَمَأْجُوحٌ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
٣٥ / الفرقان	Қасамки, Биз Мусога Китоб (Таврот) ато этдик ва биродари Ҳорунни у билан бирга вазир	وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا

	этдик.	
٤٥ / النمل	Қасамки, Биз Самуд (қабиласи)га биродарлари Солиҳни пайғамбар этиб юбордик. (У): «Аллоҳга ибодат қилингиз!» (деди).	وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْ مُّثُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ

٧٦ / يوسف	Хар бир илм эгаси узра (ундан) билимдонроқ (олим) бордир.	وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيهِ
٦٩، ٧٠ / الشعراء	(Эй, Мухаммад!) Уларга Иброҳим хабарини ўқиб беринг! Ўшанда у отаси ва қавмига: «Нимага ибодат қилмоқдасизлар?» – деди.	وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأً إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِأَهْلِهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ
١٢ / الحجرات	Сизлардан бирор киши ўлган биродарининг гўштини ейишни хоҳлайдими?!	أَتَيْحُبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلْ حَمَّ أَجِيهِ مَيْتَ
٣٥، ٣٤ / عبس	Ўша куни киши ўз биродаридан қочур. Яна онаси ва отасидан ҳам,	يَوْمَ يَقُولُ الْمُرْءُ مِنْ أَجِيهِ وَأَمْهَ وَأَبِيهِ
١٩، ٢٠ / السکویر	Албатта, у (Куръон) бир улуғ элчи (Жаброил) Аллоҳ ҳузуридан келтирган ваҳий) сўзидир. (Жаброил) қувватли, Аршнинг соҳиби (Аллоҳ) наздида мартабали,	إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. ذِي فُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ

*****

الفعل اللازم والفعل المتعدي

Лозим⁶ ва мутаъаддий⁷ феъллар

Биз феълнинг гоҳида мафъулун биҳга муҳтож бўлишина ва гоҳида эса муҳтож бўлмаслигини ўрганган эдик.

«نَامَ» – феъли мафъулун биҳга муҳтож эмас.

Масалан:

بَعْدَ فِي السَّاعَةِ الْعَاشِرَةِ.

Бу жумладаги феъл نَامَ мозий феълидир, «ثُ» замири унинг фоил бўлиб, бу жумлада мафъулун биҳ йўқ. Худди шунингдек:

تَذَهَّبُ الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

إِجْلَسْنَ هُنَّا.

نَظَرْتُ إِلَى السَّمَاءِ.

Жумлаларидағи ڈَھَبَ، جَلَسَ، نَظَرَ феъллари ҳам га муҳтож эмас.

Юқоридаги мисоллардаги каби مفعول بے муҳтож бўлмайдиган феъллар «الفعل اللازم» (ўтимсиз феъл) деб номланади.

Агар دَرَبَ الدَّوَاءَ، شَرَبَ الْمَرِيضَ فعل «المریضُ»، فعل «الدواءَ» فاعل «الدواءَ»، مفعول بے کалимаси эса مفعول بے «شرب» феъли га муҳтож ва яна:

أَكَلْتُ الطَّعَامَ. (مفعول بے الطعام)

رأَيْتُ الْبَدْرَ. (مفعول بے البدر)

هَلْ تَفَهَّمَيْنَ الْدَّرْسَ؟ (مفعول بے الدرس)

Жумлаларидағи أَكَلَ، رَأَى، فَهِمَ مفعول بے феъллари ҳам га муҳтож.

⁶ Ўтимсиз феъл

⁷ Ўтимли феъл

Юқоридаги мисоллардаги каби ни насб қиладиган феъллар «الفعل»

(«المُتَعَدِّي») «**ўтимли феъл**» деб аталади.

Баъзида битта ни ва баъзида эса биттадан кўп ни насб қилади. Масалан:

أعطى الأستاذ الطالب جائزة.

Жумласида فاعل «الأستاذ» فعل «أعطى» калимаси ва қолган иккита калима эса калимаси, иккинчиси «جائزة» калимаси. Бундан «أعطي» феъли иккита насб қилишлиги билинади.

Араб тилида бундан бошқа иккита насб қиладиган феъллар кўп. Уларни ўқийдиган жумлалар маъносини тушунишимиз давомида билиб олишимиз мумкин.

Куйида ана шу феъллардан баъзилари қатнашган жумлаларни ўқинг:

الجملة	ال فعل	الفاعل	المفعول به الأول	المفعول به الثاني
منَحَنِيْ أَبِي هَدِيَّةً	منَحَ	أَبِي	يَاءُ الْمُتَكَلِّم	هَدِيَّةً
اللَّهُمَّ آتِنَا رَحْمَةً مِّنْ عَنْدِكَ	آتِ	«ضَمِيرُ مُسْتَترٌ تَقْدِيرِهِ «أَنْتَ»	نَاهُونَ	رَحْمَةً
أطَعْمَتُ طَفْلِيْ خَبِرًا	أطَعْمَ	تَاءُ الْفَاعِلِ	طَفْلِيْ	خَبِرًا
سَقَيْتُ الْمَرِيضَ الدَّوَاءَ	سَقَى	تَاءُ الْفَاعِلِ	الْمَرِيضَ	الدَّوَاءَ
أَبْسَتِ الْأُمُّ طَفْلَهَا الْقَمِيصَ	أَبْسَتِ	الْأُمُّ	طَفْلَهَا	الْقَمِيصَ
كَسُوتُ الْفَقِيرَ ثَوَيَا	كَسَا	تَاءُ الْفَاعِلِ	الْفَقِيرَ	ثَوَيَا
عَلَمَنِيْ الأَسْتَادُ الْقَاعِدَةَ	عَلَمَ	الْأَسْتَادُ	يَاءُ الْمُتَكَلِّم	الْقَاعِدَةَ
اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا	أَسْأَلُ	«ضَمِيرُ مُسْتَترٌ تَقْدِيرِهِ «أَنَا»	كَافِ الْمُخَاطِبِ	عِلْمًا

*****

تدرییات:

Куйида келадиган жумлаларда қатнашган феълларнинг лозим ёки мутаъаддий феъл эканини топинг:

١) تَفَسَّحَتِ الْزَّهْرَةُ.

٢) يَغْفِرُ اللَّهُ الذَّنْبَ.

٣) يَكْسُوُ الْعِلْمَ أَهْلَهُ وَقَارِأً.

٤) فَرِحْتِ الطَّالِبُ بِنِجَاحِهَا.

٥) سَأَلْتُ اللَّهَ الْهِدَايَةَ.

٦) تَمَرَّقَ الشَّوْبُ.

٧) تَطْمَئِنُ الْقُلُوبُ بِذِكْرِ اللَّهِ.

٨) أَعْطِنِي حَقّي!

٩) يَنْصُرُ اللَّهُ عَبَادَهُ الْمُؤْمِنِينَ.

١٠) اللَّهُمَّ عِلِّمْنَا مَا يَنْفَعُنَا.

الإجابة:

نوعه	ال فعل	رقم الجملة
لازم	تَفَتَّحَتْ	(١)
«متعدٍ لمحض واحد، هو «الذنب»	يَغْفِرُ	(٢)
«متعدٍ لمفعولين، هما «أهله» و «وقارأ»	يَكْسُوُ	(٣)

(أكمل الإجابة بنفسك)

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا ذَرْسْنَا:

الاسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالوزبكية	المثال	ال فعل الذي ينصب مفعولين
٣١ البقرة / ٩٠ الأنعام / ٩٠	(Аллоҳ) Одамга барча (яратилган ва яратилажак нарсаларга тегишли) номларни ўргатди.	وَعَلِمَ آدَمُ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا	علم
١٤ الحج / ١٤ المؤمنون / ١٤	Айтинг: «Сизлардан унинг (пайғамбарлик хизмати) учун ҳақ сўрамайман.	فَلَمْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا	سؤال
١٢ لقمان / ٨ الإنسان / ٨	Албатта, Аллоҳ имон келтирган ва эзгу ишларни қилган зотларни остидан анхорлар оқиб турадиган жаннатларга дохил қилур.	إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَهُمَا	أدخل
	(бу) суюкларга гўшт қопладик		كسا
	Биз Луқмонга ҳикмат ато этдик (ва унга дедик): «Аллоҳга шукр қилгин!	وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ	آتى
	Таомни эса суюб турсалар-да, (ўзлари емасдан) мискин, етим ва асиirlарни едирурлар.	وَنُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبَّهِ مِنْكِيَّا وَيَتَبَّعُهُ مَوْسِيًّا	اطعام

الإنسان / ٢١	ва Парвардигорлари уларга пок шароб ичиур.	وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا	سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
الكوثر / ١	(Эй, Мухаммад!) Албатта, Биз Сизга Кавсарни ато этдик.	إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ	أَعْطَى

*****

Ҳамзанинг таъдияти:

Куйида келадиган жадвалга эътибор беринг, ҳамда биринчи ва иккинчи устундаги феълларни қиёслаб кўринг:

(٢)	(١)
١) أَجْلَسَ الرَّجُلُ الْطَّفْلَ عَلَى الْكَرْسِيِّ <i>(Кишии болани курсига ўтқазди.)</i>	١) حَلَسَ الطَّفْلُ عَلَى الْكَرْسِيِّ <i>(Бола курсига ўтироди.)</i>
٢) أَخْرَجْنَا الْعَدُوَّ مِنْ بَلْدِنَا <i>(Душманни шаҳримиздан чиқардик.)</i>	٢) حَرَحَ الْعَدُوَّ مِنْ بَلْدِنَا ^١ <i>(Душман шаҳримиздан чиқди.)</i>
٣) ظَاهَرَ اللَّهُ الْحَقُّ <i>(Аллоҳ ҳақни зоҳир қилди.)</i>	٣) ظَاهَرَ الْحَقُّ <i>(Ҳақ зоҳир бўлди.)</i>
٤) أَلِسْتَ الْأَمْ طَفْلَ الْقَمِيصَ <i>(Она болага кўйлакни кийгазди.)</i>	٤) لَيْسَ الطَّفْلُ الْقَمِيصَ <i>(Бола кўйлакни кийди.)</i>
٥) أَعْلَمُنِي صَدِيقِي الْحَبَرَ <i></i>	٥) عَلِمْتُ الْحَبَرَ <i></i>

<i>(Дұстим менга хабарни билдири)</i>	<i>(Хабарни билдім.)</i>
٦) أَفْهَمَ الأَسْتَادُ الطَّالِبُ الدُّرْسَ. <i>(Устоз талабага дарсни түшүнтируди.)</i>	٦) فَهِمَ الطَّالِبُ الدُّرْسَ. <i>(Талаба дарсни түшүндү.)</i>

Биринчи, иккинчи ва учинчи мисолларда ظهر - خرج - جلس феълларини күрамиз. Бу феъллар مفعولا به ни талаб қилмайдиган лозим феъллардир. Бу феълларнинг олдига ҳамзани зиёда қилсак: أخرج - أجلس - ظهر بу феъллар مفعولا به ни насб қиладиган мутаъаддий феълга айланади.

Тўртинчи, бешинчи ва олтинчи мисоллардаги: ظهر - ليس - فهم - علم - همة الفئلارининг ҳаммаси битта مفعولا به ни насб қилади. Бу феълларнинг олдига ҳамзани зиёда қилсак: أليس - أعلم - أفهم بу феъллар иккита مفعولا به ни насб қиладиган феълга айланади.

Феълларнинг олдига қўйиладиган бу ҳамза “همزة التعديية” деб номланади. Чунки бу ҳамза лозим феълни мутаъаддий феълга, битта мағъулун биҳга таъдият қиладиган феълни иккита мағъулун биҳга таъдият қиладиган феълга айлантиради.

أمثلة أخرى:

الفعل مع همزة التعديية	الفعل دون همزة التعديية
أدخل - يدخل - أدخل يدخل الله المؤمنين الجنة.	دخل - يدخل - أدخل يدخل المؤمنون الجنة.

<i>Киргизди – киргизади – киргиз</i> <i>Аллоҳ мўминларни жаннатга</i> <i>киргизади.</i>	<i>Кирди – киради – кир</i> <i>Мўминлар жаннатга кирадилар</i>
أَخَافَ – يُخْيِفُ – أَخِفْ أَخَافَ الفَأْرُ الطَّفْلُ. <i>Кўрқитти – қўрқитади – қўрқит</i> <i>Сичқон болани қўрқитти.</i>	خَافَ – يَخَافُ – خَفْ خَافَ الطَّفْلُ. <i>Кўрқди – қўрқади – қўрқ</i> <i>Бола қўрқди.</i>
أَسْمَعَ – يُسْمِعُ – أَسْمَعْ الْحَطَبِيُّ يُسْمِعُ النَّاسَ <i>Эшииттироди – эшииттиради –</i> <i>эшииттирип</i> <i>Нотиқ инсонларга тинглаттиряпти.</i>	سَمِعَ – يَسْمَعُ – إِسْمَعْ النَّاسُ يَسْمَعُونَ الْحَطَبِيَّ <i>Эшиитди – эшиитади – эшиит</i> <i>Инсонлар нотиқни тингляяптилар.</i>
أَبْكَى – يُبَكِّي – أَبَكِ أَبْكَى الْإِمَامُ الْمُصْلِيُّ مِنْ قِرَاءَتِهِ لِلْقُرْآنِ. <i>Йиғлатди – ёиғлатади – йиғлат</i> <i>Ином намозхонларни Қуръон</i> <i>қироати билан йиғлатди.</i>	بَكَى – يَبْكِي – إِبَكِ بَكَى الْمُصْلُوْنَ مِنْ قِرَاءَةِ الْإِمَامِ لِلْقُرْآنِ <i>Йиғлади – ўиғлайди – йиғла</i> <i>Намозхонлар имомнинг Қуръон</i> <i>қироатидан йиғладилар.</i>
أَمَاتَ – يُمَيِّثُ – أَمِتْ اللَّهُ يُمَيِّثُ النَّاسَ <i>Ўлдирди – ўлдирали – ўлдир</i> <i>Аллоҳ инсонларни ўлдирали</i>	ماتَ – يَمْوِثُ – مُثْ النَّاسُ يَمْوِثُونَ <i>Ўлди – ўлади – ўл</i> <i>Инсонлар ўладилар</i>
أَنْزَلَ – يُنَزِّلُ – أَنْزِلْ أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنُ مِنْ عِنْدِهِ	نَزَلَ – يَنْزِلُ – إِنْزِلْ نَزَلَ الْقُرْآنُ مِنْ عَنْدِ اللَّهِ

<p><i>Туширди – туширади – тушир</i></p> <p><i>Аллоҳ Куръонни ўз ҳузуридан нозил қилган</i></p>	<p><i>Тушди – тушади – туш</i></p> <p><i>Куръон Аллоҳнинг ҳузуридан нозил бўлган</i></p>
---	--

Феълни лозимдан мутаъаддийга ўзгаришишнинг ҳамзадан бошқа яна бир йўли, унинг иккинчи ҳарфини иккиласлантиришидир. Куйидаги жадвалда келадиган мисоллардаги каби:

الفعل مع تضييف الحرف الثاني	الفعل دون تضييف الحرف الثاني
<p>حفظ – يحفظ – حفظ</p> <p>حَفَظَنِي أبى سورة البقرة</p> <p><i>Ёдлатти – ёдлатади – ёдлат</i></p> <p><i>Отам менга Бақара сурасини ёдлатди</i></p>	<p>حفظ – يحفظ – احفظ</p> <p>حَفَظْتُ سورة البقرة</p> <p><i>Ёдлади – ёдлайди – ёдла</i></p> <p><i>Бақара сурасини ёдладим</i></p>
<p>فرح – يفرح – فرح</p> <p>فَرَحَتْ المديّة زوجتي</p> <p><i>Кувонтириди – қувонтиради – қувонтир</i></p> <p><i>Совга хотинимни қувонтириди</i></p>	<p>فرح – يفرج – افرح</p> <p>فَرَحْتُ زوجتي بالهدية</p> <p><i>Кувонди – қувонади – қувон</i></p> <p><i>Хотиним совгадан қувонди</i></p>
<p>نجي – ينجي – نج</p> <p>يَنْجِي الصادق صاحبه</p> <p><i>Нажом топтириди – нажом</i></p> <p><i>топтиради – нажом топтири</i></p> <p><i>Ростғўйлик соҳибини қутқаради</i></p>	<p>نجا – ينجو – انج</p> <p>يَنْجُو الصادق</p> <p><i>Нажом топди – нажом топади –</i></p> <p><i>нажом топ</i></p> <p><i>Ростғўйлик нажом топади</i></p>
<p>نزل – ينزل – نزل</p> <p>نَزَلَ الله القرآن بالهدى والثور</p>	<p>نزل – ينزل – انزل</p> <p>نَزَلَ القرآن بالهدى والثور</p>

<p><i>Туширди – туширади – тушир</i></p> <p><i>Аллоҳ Куръонни ҳидоят ва нур қилиб нозил қилди</i></p> <p style="text-align: center;">فَهُمْ – يَفْهَمُونَ – فَهُمْ فَهُمْ الأستاذُ الطالبُ القاعِدَةُ</p> <p><i>Тушунтириди – тушуунтиради – тушуунтирип</i></p> <p><i>Устоз талабага қоидани тушуунтириди</i></p>	<p><i>Тушди – тушиади – туши</i></p> <p><i>Куръон ҳидоят ва нур бўлиб нозил бўлди</i></p> <p style="text-align: center;">فَهُمْ – يَفْهَمُونَ – إِفْهَمُونَ فَهُمْ الطالبُ القاعِدَةُ</p> <p><i>Тушунди – тушуунади – тушуун</i></p> <p><i>Талаба қоидани тушуунди</i></p>
--	--

*****

تدرییات:

1) Жадвалдаги феълларни охиригача тусланг!

<u>أفعال رباعية</u>		
<u>أمر</u>	<u>مضارع</u>	<u>ماض</u>
.....	.....	أَخْضَرَ
.....	.....	أَغْضَبَ
.....	.....	أَنْعَبَ
.....	.....	أَسْعَدَ
.....	.....	أَدَمَ
.....	.....	أَصْبَعَ
.....	.....	أَصْلَحَ
.....	.....	أَكْمَلَ
.....	.....	أَزَّالَ
.....	.....	أَعَزَّ

<u>أفعال ثلاثية</u>		
<u>أمر</u>	<u>مضارع</u>	<u>ماض</u>
.....	.....	حَضَرَ
.....	.....	غَضِبَ
.....	.....	ثَعَبَ
.....	.....	سَعَدَ
.....	.....	دَامَ
.....	.....	ضَاعَ
.....	.....	صَلَحَ
.....	.....	كَمَلَ
.....	يَرْوُلُ	زَالَ
.....	.....	غَزَّ

.....	.....	رأى	ر	.....	رأى
-------	-------	-----	---	-------	-----

2) Нуқталар ўрнига түгри жавобни қўйинг!

- 1) اللہ هو الذي ..... (يَعْلَمُ – يُعْلِمُ) الْمَوْتَى.
- 2) ..... (خَرَجَ – أَخْرَجَ) الإِسْلَامُ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ.
- 3) لَوْ سَمِحْتَ يَا أَسْتَادِي، ..... (إِفْهَمْنِي – أَفْهِمْنِي) هَذِهِ الْقَاعِدَةَ.
- 4) ..... (يَنْجُو – يُنَجِّي) اللَّهُ الْمُتَّقِينَ.
- 5) ..... (مَاتَ – أَمَاتَ) كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ بِسَبِيلِ الرِّزْقِ.
- 6) إِذْفَعْ صَوْتَكَ لِأَيِّ لَا ..... (أَسْمَعْكَ – أُسْمِعُكَ).
- 7) يَجْبُ عَلَى الْإِنْسَانِ أَلَا ..... (يَتَعَبَ – يُتَعَبُ) الْحَيَوانُ بِالْعَمَلِ فَوْقَ مَا يَسْتَطِيعُ.
- 8) إِنْتَشَارُ الْجَرَائِمِ فِي الْمُجْتَمِعِ ..... (يَخْافِي – يُخْيِفُ) كَثِيرًا.
- 9) ..... (خَرَجْتُ – أَخْرَجْتُ) الْكِتَابَ مِنَ الْحَقِيقَةِ.
- 10) نَسَأَلُ اللَّهَ أَنْ ..... (يَدْعُونَ – يُدِيمُ) عَلَيْنَا نِعْمَةَ الْأَمْنِ.
- 11) جَاءَ الإِسْلَامُ، فَ ..... (زَالَ – أَزَالَ) الظُّلُمَ، وَ حَقَّ الْعَدْلُ.
- 12) الْمَنَافِقُونَ ..... (يَفْسِدُونَ – يُفْسِدُونَ) فِي الْأَرْضِ، وَ يَقُولُونَ إِنَّهُمْ ..... (يَصْلِحُونَ – يُصْلِحُونَ)!
- 13) لَا ..... (يَضِيعُ – تُضِيعُ) وَقْتَكَ.
- 14) فِي الَّيْلِ ..... (يُظَهِّرُ – يُظْهِرُ) الْقَمَرُ فِي السَّمَاءِ.
- 15) إِذَا وَضَعْنَا الطَّعَامَ خَارِجَ التَّلَاجِهِ فَإِنَّهُ ..... (يَفْسُدُ – يُفْسِدُ).
- 16) ..... (كَمْلَ – أَكْمَلَ) الطَّالِبُ الْأَخْبَارَ فِي نِصْفِ الْوَقْتِ.
- 17) ..... (ظَاهِرَتْ – أَظْهَرَتْ) نِيَّجَةُ الْأَخْبَارِ أَنَّ كَثِيرًا مِنَ الطُّلَلَابِ لَمْ يَدْرُسُوا دِرَاسَةً جَيِّدةً.
- 18) ..... (ضَاعَ – أَضَاعَ) مِنِي قَلِيمِي، ثُمَّ وَجَدْنَاهُ.
- 19) ..... (يَحْضُرُ – يُحَضِّرُ) الطُّلَلَابُ كُتُبَهُمْ مَعَهُمْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.
- 20) هَلْ ..... (عَلِمْتَ – عَلَمْتَ) آخِرَ الْأَخْبَارِ؟

3) Жумлалардаги лозим феълларни мутаъаддийга ўзгартиринг ва намунадаги каби уларнинг маъноларини ёзинг!

Намуна:

<i>Золимлар ҳалок бўлди</i>	هَلَكَ الظَّالِمُونَ. (فعل لازم)
<i>Аллоҳ золимларни ҳалок қилди.</i>	أَهْلَكَ اللَّهُ الظَّالِمِينَ (مُتعدد)

١) تَحْبَا الْقُلُوبُ بِذِكْرِ اللَّهِ .

٢) تَمُوتُ الْقُلُوبُ بِكَثِيرِ الذُّنُوبِ .

٣) عَصِيَّبَ الْمُدَيْرُ مِنْ الْمُوَظَّفِ .

٤) سَعَدْتُ بِزِيَارَتِكَ .

*****

الفِعْلُ الْمُبْيِئُ لِلْمَجْهُولِ

Мажхулга бино қилинган феъл

Агар биз شَرِبَ مُحَمَّدُ العَصِيرَ (*Maҳmud шарбатни ичди*) десак, албатта бу жумладан феълни, (شرب) (محمد) фоилни ва (عصير) мафъулум бихни топамиз. Яъни, бундан биз феълни қоим қилган фоилни биламиз. Шунинг учун бундай жумлалар **мажхул** эмас, **маълум** жумла дейилади. Шунинг учун شَرِبَ ни "маълумга бино қилинган феъл", деб номлаймиз. Яъни, унинг жумладаги фоили маълум бўлиб, музаккардир.

Аммо агар биз юқоридаги жумлани сийғасини мажхулга ўзгартиришни хоҳласак **شرب العصير** (*Шарбат ичилди*) деб айтамиз. Жумладаги ўзгаришга эътибор беринг!

Фоил ҳазф бўлди. Феълнинг аввалги ҳарфининг ҳаракати даммага, охиргидан олдинги ҳарфининг ҳаракати касрага ўзгартирилди. Шунинг учун **شرب** феълини мажхулга бино қилинган феъл деб номлаймиз. Чунки унинг фоили мажхулдир.

Иккинчи мисол:

Агар биз **يُكْتَبُ الطَّالِبُ الْدَّرْسَ** (*Талаба дарсни ёзяпти*) деб айтсак, бу жумладаги феъл жумласи ва унинг фоили **الطالب** жумласи бўлиб, у маълумдир. Бу жумладаги феъл маълумга бино қилингандир.

Аммо биз **يُكْتَبُ الدَّرْسُ** (*дарс ёзилингати*) деб айтсак, бу жумлада фоил ҳазф қилинган ва феълнинг ҳам шакли ўзгарган. Феълнинг аввалги ҳарфининг ҳаракати даммага, аввалги ҳарфидан олдинги ҳарфининг ҳаракати фатҳага ўзгартирилган. Бу жумладаги феъл мажхулга бино қилинган феълдир.

Куйидаги жадвалда баъзи мисоллар келади:

الفاعل معهول	الفاعل معلوم
فُتَّلٌ عُمَرُ سَنَةً ٢٣ هـ . Хижрий 23-йили Умар розияллоҳу анҳу ўлдирилди	فَتَّلٌ أَبُو لُؤلُؤَ الْمَجُوسِيُّ عُمَرُ سَنَةً ٢٣ هـ Хижрий 23-йили Абу Луъла мажусий Умар розияллоҳу анҳуни ўлдириди
أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ Қуръон лайлатул қадрда нозил қилинди.	أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ Аллоҳ таоло Қуръонни лайлатул қадрда нозил қилди.

يُطْبَحُ الطَّعَامُ الْآنَ	تَطْبِخُ أُمَّيِّ الطَّعَامُ الْآنَ
<i>Таом ҳозир тайёрланяпти</i>	<i>Онам ҳозир таом тайёрлаяптилар</i>
يُسْتَخَدَمُ الصَّابُونُ فِي التَّنْظِيفِ	يَسْتَخْدِمُ إِلَيْهِ النَّاسُ الصَّابُونَ فِي التَّنْظِيفِ
<i>Совун тозаликка хизмат қилдириласы</i>	<i>Инсонлар совунни тозаликка хизмат қилдирисишаади</i>

Феълни маълумга бино қилинган сийгадан мажхулга ўзгартириш учун чегараланган ва равshan қоида бор. У қуйида келади:

Мозий феъл учун: унинг аввалги ҳарфининг ҳаракатини замма қиласиз, охиридан олдинги ҳарфининг ҳаракатини касра қиласиз. Масалан:

الفعل مبني	الفعل مبني
للمجهول	للمعلوم
غَفَرَ	غَفَرَ
فَهَمَ	فَهَمَ
وَلَدَ	وَلَدَ
ذَبَحَ	ذَبَحَ
طَلَبَ	طَلَبَ
نَزَلَ	نَزَلَ

Музореъ феъл учун: унинг аввалги ҳарфининг ҳаракатини замма, охиргидан олдинги ҳарфининг ҳаракатини фатҳа қиласиз. Масалан:

الفعل مبني	الفعل مبني
للمجهول	للمعلوم
يُغَفِّرُ	يَغْفِرُ

يُفْهَمُ	يُفْهَمُ
يُرِيَّ	يُرِيَّ
يُسْتَخْرِجُ	يَسْتَخْرِجُ
يُولَدُ	يَلَدُ
يُنَزَّلُ	يَنْزَلُ

تدرییات

1) Феълларни маълум сийгадан мажхул сийгага ўзгартиринг!

سَعَ - يَشْكُرُ - صَنَعَ - يُصْلِي - ظَلَمَ - يَقُولُ - لَاحَظَ - يَكْرُهُ - أَخْضَرَ - يَنْسَى

2) Қуида келадиган жумлалардаги феълларнинг маълум сийгада ёки мажхул сийгада эканини топинг!

. ﷺ ١٤٠٠ سَنَةً وُلِدَتْ .

٢) سَرَقَ الْلِّصُونَ هَاتِفِي فِي الْحَايَةِ .

٣) فِي السُّوقِ يَبِيعُ النَّاسُ وَيَشْتَرُونَ .

٤) عَذَّبَ الْمُسْلِمُونَ كَثِيرًا فِي مَكَّةَ قَبْلَ الْهِجَرَةِ .

٥) خَلَقَ الْإِنْسَانُ مِنْ تُرَابٍ .

٦) تُرْجِمَتْ مَعَانِي الْقُرْآنِ إِلَى لُغَاتٍ كَثِيرَةٍ .

٧) يَعْفُرُ اللَّهُ الدُّنُوبَ .

٨) كَانَ حَمْدٌ يُلَقَّبُ قَبْلَ الرِّسَالَةِ بِالصَّادِقِ الْأَمِينِ .

Куида келадиган икки жумладаги ўзгаришга эътибор беринг!

حَفِظَ الشَّابُ الْقُرْآنَ .

حُفِظَ القرآنُ.

Биринчи жумладаги фоил бу марфуъ бўлган **الشَّابُ** калимасидир. Мафъулун бих эса мансуб бўлган **القرآن** калимасидир.

Аммо иккинчи жумлада фоил ҳазф бўлган ва унинг ўрнига мафъулум бих ўтган. Лекин у мансуб эмас, балки қўрганингиздек марфуъдир (**القرآن**).

Уни “**نَائِبُ الْفَاعِلِ**” (ноиби фоил) деб номланади. Чунки фоилнинг ўрнига ўтди.

Баъзи мисоллар:

باب الفاعل	الفعل المبني للمجهول	الجملة
القرآن	تُرَدِّلُ	تُرَدِّلُ القرآنَ مِنْ عَنْهُ اللَّهُ
المؤمنون	يُصْصَرُ	يُنْصَرُ الْمُؤْمِنُونَ فِي الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ
صلوة	تُؤَدَّى	تُؤَدَّى صَلَاةُ الْفَجْرِ قَبْلَ شُرُوقِ الشَّمْسِ
ماليين	قُتِلَ	قُتِلَ مَالِيِّينَ النَّاسُ فِي الْحَرْبِ الْعَالَمِيَّةِ الثَّانِيَةِ
الدرس	فُهِمَ	هَلْ فُهِمَ الْدُّرْسُ؟

Биз айтамиз:

Агар феъл маълумга бино қилинган бўлса, у билан бирга фоил бўлади.

Масалан:

فَهِمُوا الطَّالِبُونَ القاعدة

Агар феъл мажхулга бино қилинган бўлса, у билан бирга ноиби фоил бўлади. Масалан:

فَهِمَتِ الْقَاعِدُونَ

Ноиби фоил фоил каби марфуъ бўлади.

Кўйида келадиган икки жумлада ҳам буни қўрамиз:

حَرَمَ اللَّهُ لَحْمُ الْخِنْزِيرِ

حرّم – маълумга бино қилинган мозий феъли.

اللَّهُ – лафзи жалола: марфуъ фоил, рафнинг аломати замма.

لَحْمٌ – мансуб мафъулум бих, насбнинг аломати фатҳа.

الْخِنْزِيرُ – мажрур музофун илайҳ, жарнинг аломати касра.

حُسْنَةٌ لَحْمُ الْخِنْزِيرِ

حرّم – мажхулга бино қилинган мозий феъли.

لَحْمٌ – марфуъ ноиби фоил, рафнинг аломати замма.

الْخِنْزِيرُ – мажрур музофун илайҳ, жарнинг аломати касра.

Мажхул сийға бир нечта ҳолатларда ишлатилади. Улардан:

1 – **Фоилни билмаганимизда**. Масалан: سُرِقَ الْمَاهَفُّ فِي الْحَافِلَةِ (телефон автобусда ўғирланди) деб айтганимизда телефонни ким ўғирлаганини билмаймиз албатта.

Шунинг учун мажхулга бино қилинган сийғани ишлатамиз.

2 – **Мухотабга фоил маълум бўлади, лекин уни зикр қилишга эҳтиёж бўлмайди**. Масалан: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўzlари:

”مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفرَ لَهُ مَا تَقدَّمَ مِنْ ذَنبِهِ.“

“Ким Рамазон рўзасини иймон ила савоб умидида тутса, унинг аввалги гуноҳлари магфират қилинур”.

Бу жумлада гунохларни мағфират қилувчи зот Аллоҳ экани маълум. Чунки Аллоҳдан ўзга гунохларни мағфират қилувчи зот борми?! Қуйидаги жумламиз ҳам мисол бўлади:

. ﴿١٤٠٥﴾ (ҳижрий 1400 йилда туғилдим).

Мени туқсан одам бу онам, бошқа бирор эмас.

3 – Фоилни зикр қилишнинг аҳамияти бўлмаганда.

Масалан: (بُعْدُ مَنْ صَبَغَتْ هَذِهِ الْسَّيَارَةُ بِالْأَلْمَحِ فِي الْيَابَانِ) Бу ерда машинани ким қўли билан ясаганини билмаганигимиз учун, у ясалган давлатни зикр қилишигимиз кифоя қиласди.

Тарбият:

Қуйидаги жумлаларда келадиган маълумга бино қилинган феълларни мажхулга ўзгартиринг!

- ١) أَضَفْتُ قَلِيلًا مِنَ الْمِلحِ إِلَى الطَّعَامِ.
- ٢) يَسْتَفِيدُ النَّاسُ مِنَ الْحَاسُوبِ.
- ٣) رَمَى الْمُشْرِكُونَ إِبْرَاهِيمَ فِي النَّارِ لِيُقْتَلُوهُ.
- ٤) يَعْرِفُ النَّاسُ هَذَا الرَّجُلُ بِخُسْنِ الْحَقِيقِ.
- ٥) نَافَشَ الْعُلَمَاءُ كَثِيرًا مِنَ الْمَسَائلِ فِي الْمُؤْمَنِ.
- ٦) فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، يُفَرِّجُ اللَّهُ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ، وَيُعَلِّقُ أَبْوَابَ النَّارِ.
- ٧) تَرْجَمَتْ هَذَا الْكِتَابَ إِلَى لُغَاتٍ كَثِيرَةٍ.
- ٨) يُعْطِي الْعَيْنَ الْفَقِيرَ الصَّدَقَةَ.
- ٩) حَرَمَ اللَّهُ الدَّهْبَ عَلَى الرِّجَالِ.
- ١٠) فِي بَعْضِ الدُّولِ تَطْرُدُ الإِدَارَةُ الطَّالِبَاتِ الْمُحَجَّبَاتِ مِنَ الْمَدْرَسَةِ.
- ١١) نَظَّفَتِ الْبَيْتَ مَعَ زَوْجِي فِي يَوْمِ الْعُطْلَةِ.

١٢) يَعْبُدُ الْمُؤْمِنُونَ اللَّهَ وَحْدَهُ.

الإجابة:

١) أَضَيْفَ قَلِيلٌ مِنَ الْمِلْحِ إِلَى الطَّعَامِ.

٢) يُسْتَفَادُ مِنَ الْحَاسُوبِ.

٣) رُمِيَ إِبْرَاهِيمُ فِي النَّارِ لِيُقْتَلَ.

٤) يُعْرَفُ هَذَا الرَّجُلُ بِخُسْنِ الْخُلْقِ.

٥) نُوقِشَتْ كَثِيرٌ مِنَ الْمَسَائِلِ فِي الْمُؤْمَنِ.

٦) فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، يُفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَيُعَلَّقُ أَبْوَابُ النَّارِ.

(أكمل الإجابة بنفسك)

Куйида келадиган жумлалардаги мажхул бино қилинган феълларни маълум сийфага ўзгартиринг!

١) أَحِلَّ الْخَيْرُ لِلنِّسَاءِ، وَحُرِمَ عَلَى الرِّجَالِ.

٢) يُرَى اللَّهُ فِي الْجَنَّةِ.

٣) أَلْبَسَ الْطَّفْلَ الشَّوْبَ.

٤) لَيْسَ جَائِزًا أَنْ يُؤْكَلَ فِي تَهَارِ رَمَضَانَ.

٥) يَصَلِّي الْمَغْرِبُ عَنْدَ عُرُوبِ الشَّمْسِ

٦) فِي الْحِجَّةِ تُرْمَى الْحَمَرَاتُ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرَفةَ.

٧) دُفِنَ الْمَيِّثُ بَعْدَ صَلَاةِ العَصْرِ.

٨) يَحْبُّ أَنْ يُرْحَمَ الصَّعِيْدُ وَيُخْتَرَمَ الْكَبِيرُ.

٩) فِي الْمَاضِيِّ، اسْتُخْدِمَتِ الْحَيَوانَاتُ كَوَسَائِلٍ لِلِّتَّقْلِ.

١٠) أُرْسَلَ الرُّسْلُ لِهَدَايَةِ النَّاسِ.

الإجابة:

- ١) أَحَلَ اللَّهُ الْحِرَبَ لِلنِّسَاءِ، وَحَرَمَهُ عَلَى الرِّجَالِ.
- ٢) يَرَى الْمُؤْمِنُونَ اللَّهَ فِي الْجَنَّةِ.
- ٣) أَبْسَطَتِ الْأُمُّ الطَّفْلَ التَّوْبَ.
- ٤) لِيَسْ جَائِزًا أَنْ يَأْكُلَ مُسْلِمٌ فِي هَارِ رَمَضَانَ.
- ٥) أَبَاحَ اللَّهُ لِلْمُسْلِمِ الرَّوَاحَ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْكِتَابِ.
- ٦) فِي الْحِجَّةِ يَرْمِي الْحَجَّاجُ الْجَمَرَاتِ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرْفَةَ.

(أكمل الإجابة بنفسك)

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٨٣ البقرة /	Эй, имон келтирганлар! Сизлардан олдинги (уммат)ларга фарз қилингани каби сизларга ҳам рўза тутиш фарз қилинди	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبْ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
١٨٥ البقرة /	Рамазон ойи – одамлар учун хидоят (манбаи) ва тўғри йўл ҳамда ажрим этувчи ҳужжатлардан иборат Қуръон нозил қилинган оидир.	شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ
الأعراف / ٢٠٤	Куръон ўқилганда уни тингланг ва сукут сақланг!	وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا

٢ / الأنفال	Мўминлар – Аллоҳ (номи) зикр этилганида – дилларида қўрқув бўладиган, оятлари уларга тиловат қилинганида – имонлари зиёда бўладиган	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجَلَّ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلَيَّتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادُتْهُمْ إِيمَانًا
٦٤ / التوبة	Мунофиқлар ўзлари ҳақида дилларидаги нарса (мунофиқлик)ни фош қиласиган сурга нозил қилинишидан қўрқиб турадилар	يَخْدُرُ الْمُتَافِقُونَ أَنْ شَرَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُسَيِّهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ
٤١ / يوسف	Сизлар жавобини сўраган иш (туш таъбири) тугади	فُضِّيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفِيَانَ
٢٣ / الأنبياء	У ўзи қиласиган бирор нарса ҳақида жавобгар эмас, балки улар (Аллоҳнинг олдида бандалар) жавобгардирлар.	لَا يُسَأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسَأَلُونَ
١٩ / الزخرف	Уларнинг бу «гувоҳ»ликлари, албатта, ёзилур ва улар (қиёмат кунида) сўроқ қилинурлар	سَتُكْشِبُ شَهَادُهُمْ وَيُسَأَلُونَ
٤١ / الرحمن	(Балки) жиноятчи (осий) кимсалар ўз белгиларидан танилиб олинар	يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ
١٣ / الحاقة	Бас, қачонки, сур бир бор чалинганида	فَإِذَا نُفَخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ

*****

نظام الاشتقاد

Иштиқоқнинг тартиби

١) دارِس – مُدَرِّس – مُدْرِسَة.

٢) فاتح – مَفْتُوح – مِفْتَاح – فَتَّاح.

٣) عالم – مُعَلِّم – مَعْلُوم – عَلِيم – أَعْلَم.

Агар биз юқоридаги калималарга эътибор қилсак уларнинг бир нечта ҳарфдан ташкил топганини ва баъзилари маънода бир бирига яқин эканини кўрамиз.

Биринчи қатордаги калималаримиз **د رس** ҳарфларидан ташкил топган.

Иккинчи қатордаги калималаримиз **ف ت ح** ҳарфларидан ташкил топган.

Учинчи қатордаги калималаримиз **ع ل م** ҳарфларидан ташкил топган.

Бу муштарак ҳарфлар “الجذر” (*илдиз*) ёки “الأصل” (*аслий*) ҳарфлар деб номланади. Бу ҳарфларнинг **الجذر** деб номланишига сабаб, ҳар бир калималар мажмуъаси улардан ташкил топган бўлади.

دارس – مُدَرِّس – مُدْرِسَة (الدراسة *ўқииш*) маъносидан ташкил топган.

فاتح – مَفْتُوح – مِفْتَاح – فَتَّاح (الفتح *очиши*) маъносидан ташкил топган.

علم – مُعَلِّم – مَعْلُوم – عَلِيم – أَعْلَم (العلم *билиши*) маъносидан ташкил топган.

Лекин ҳар бир калиманинг ўзининг хос маъноси бор. Масалан биринчи калималар мажмуъасидаги “**دارس**” (*ўқувчи*) калимаси ўқиётган шахсга далолат қиласди. “**مدرس**” (*ўқитувчи*) калимаси дарс берадиган шахсга далолат қиласди. “**مدرس**” (*ўрганилган*) калимаси дарс қилинадиган нарсага далолат қиласди. “**مدرسَة**” (*мактаб*) калимаси дарс қилинадиган маконга далолат қиласди. Бу

калималарнинг ҳаммаси “المُشَتَّقَاتٌ”⁸ (муштақ) деб номланади. Ҳар бир муштақнинг хос сийғаси ва хос маъноси бор.

Кўйида келадиган илдизлардан баъзи каималарни иштиқоқ (ёриқ) қилиб оламиз:

الجذر	بعض مُشتقاته
ط ب خ	طابخ – طباخ – مطبوخ – مطبخ
غ س ل	غاسيل – مغسول – مغسلة – غسالة
ك ت ب	كاتِب – مكتوب – مكتبة
ل ع ب	لاعب – ملعوب – ملعب
ص ن ع	صانع – مصنوع – مصنع
ح ك م	حاكم – محکوم – محكمة – حکيم
ش ر ك	مشرك – مشارك – مشترك – مشترک
ج م ع	جامع – جمیع – جامعة – مجتمع – مجتمع

Бу тартиб “Иштиқоқнинг тартиби”, деб номланади.

*****

حُرُوف الزِيادة:

Зиёда ҳарфлар:

Асли “ك ت ب” бўлган каиманинг орасига ва унинг баъзи муштақларига бирлашган ҳарфларга эътибор беринг!

⁸ Ислам икки кисмга муштақ ва жомидга бўлинади. Муштақ исм бошқа бир каимадан чиқариб олинган исмдир. Масалан: الكتابة – مكتبة – مكتوب – مكتوب کалималари – کالимасидан чиқариб олинган. Муштақлар хакида кейинги дарсларимизда ўрганамиз. Жомид исм эса бошқа бир каимадан олинмаган, балки қўйма бўлган исмдир. Масалан: قراءة – شمس – شمس – کتابة – کتاب

التعديلات التي تمت	المشتق	الجذر
Биринчи ҳарфдан кейин اللألف ни зиёда қиласиз ва охирдан олдинги ҳарфни касра қиласиз.	كاتب	
Калиманинг бошига фатҳали мимни ва охирги ҳарфдан олдин «الواو» ҳарфни зиёда қиласиз.	مُكتَوب	كتب
Калиманинг бошига фатҳали мимни зиёда қиласиз ва охирги ҳарфдан олдинги ҳарфни фатҳа қиласиз.	مُكتَب	

Бу зиёда бўлган ҳарфларни “خروف التيادة” деб номлаймиз.

Бу мавзуга оид бошқа мисоллар:

حکیم калимаси: унинг асли ح ک م ҳарфлари, унга зиёда ҳарфлардан ”الباء“ ҳарфи зиёда бўлган.

رسول کалимаси: унинг асли ر س ل ҳарфлари, унга зиёда ҳарфлардан ”الواو“ ҳарфи зиёда бўлган.

الميم و النساء کалимаси: унинг асли ج م ع ҳарфлари, унга зиёда ҳарфлардан ”الميم و النساء“ ҳарфлари зиёда бўлган.

Шу билан биз араб тилида “Иштиқоқ тартиби”, деб номланадиган тартиб борлигини ҳамда калималарнинг аслидан бўлмаган “Зиёда ҳарфлар”, деб номланадиган ҳарфлар борлигини билдик.

Зиёда ҳарфларнинг сони ўнтадир. Улар Қуйидаги калимада жамланган ”سألتمنيهها“. Яъни зиёда ҳарфлар шу калимада келган ўнта ҳарфдир. Улардан бошқа ҳарфлар зиёда бўлмайди. Масалан ”باء“ ҳарфи калимада зиёда ҳарф

бўлмайди. Худди шунингдек “الحاء”，“الباء”，“الجيم”，“الثاء” ва ҳоказо.... бошқа ҳарфлар ҳам калимада зиёда ҳарф бўлмайди.

*****

الفعل المُجرّد والفعل المُزيد

Мужаррад ва мазид феъл

Куйидаги жадвалда келадиган феълларни ўрганамиз:

ال فعل	عدد حروفه ⁹	حرروف الزيادة
خرج	ثلاثة	-
أخرج	أربعة	.الممزة.

نزل	ثلاثة	-
نزلَ	أربعة	الحرف المُضَعَّف (الزاي)

جلس	ثلاثة	-
جالسَ	أربعة	الباء و الحرف المُضَعَّف (الباء)

صبر	ثلاثة	-
تصبرَ	خمسة	الباء و الحرف المُضَعَّف (الباء)

غفر	ثلاثة	-
-----	-------	---

⁹ Агар феълнинг мозийидаги ҳарфлари учта бўлса у “فَعْلًا ثَلَاثِيَا” (сулосий феъл) деб, агар ҳарфлари тўртта бўлса “فَعْلًا رَبِاعِيَا” (рубоъий феъл) деб, агар бешта бўлса “فَعْلًا خَمْسِيَا” (хумосий феъл) деб ва агар олтига бўлса “فَعْلًا سُدَاسِيَا” (судосий феъл) деб номланади.

الهمزة والسين والتاء	ستة	استغفَرْ
----------------------	-----	----------

-	أربعة	زُلْزَلَ
التاء	خمسة	نَزَلَ

Юқоридаги жадвалдаги баъзи феълларда зоида ҳарфлар йўқ эканини кўрамиз. Улар: خَرَج - نَزَلَ - جَلَسَ - صَبَرَ - غَفَرَ - زَلَّزَلَ.

Бу феъллар “الأفعال المجردة” (мужаррад феъллар) деб номланади. Бу феълларнинг барчаси сулосий феъллар, фақат “زَلَّزَلَ” феъли рубоъийдир.

Жадвалда зоида ҳарфлари бўлган феълларни ҳам кўрамиз.

آخرَج - نَزَلَ - جَلَسَ - تَصَبَّرَ - تَزَلَّزَلَ.

Бу феъллар “الأفعال المزيّدة”， (мазид феъллар) деб номланади. Буларнинг ичидан феъллари рубоъийдир. تَزَلَّزَلَ ва تَصَبَّرَ феъллари эса хумосийдир. اسْتَغْفَرْ феъли эса судосийдир.

Бундан билинадики: таркибида зоида ҳарф бўлмаган, барча ҳарфлари аслий бўлган феъллар “Мужаррад феъллар”， деб номланади.

Таркибида зоида ҳарф бўлган феъллар эса “مازيد فهْلَلَلَار”， деб номланади.

Куйидаги жадвалда мужаррад ва мазид феълларга мисоллар келади:

الحروف الرايدة	عدد الحروف الأصلية	نوعه	ال فعل
-	ثلاثة	¹⁰ مجرد	نصر - يُنصرُ

¹⁰ Бу феъл сулосий мужаррад феъл деб номланади. Унинг учта ҳарфи ҳам аслийдир.

-	ثلاثة	مجرد	فتح - يفتحُ
-	ثلاثة	مجرد	جلسَ - يجْلِسُ
-	ثلاثة	مجرد	علمَ - يعْلَمُ
-	أربعة	¹¹ مجرد	عشرَ - يُبَعْثِرُ
-	أربعة	مجرد	بسْمَلَ - يُبَسْمِلُ
الهمزة	ثلاثة	¹² مزيد	أحسَنَ - يُحْسِنُ
الألف	ثلاثة	مزيد	جَاهَدَ - يجْاهِدُ
الهمزة	ثلاثة	مزيد	آمَنَ - يُؤْمِنُ
الحرف المضعف	ثلاثة	مزيد	علَمَ - يعْلَمُ
الحرف المضعف	ثلاثة	مزيد	سَيَّحَ - يُسَيِّحُ
الهمزة والنون	ثلاثة	¹³ مزيد	انْكَسَرَ - ينْكَسِرُ
الهمزة والنون	ثلاثة	مزيد	إِنْخَفَضَ - يَنْخَفِضُ
الهمزة والتاء	ثلاثة	مزيد	انْتَصَرَ - يَنْتَصِرُ
الهمزة والتاء	ثلاثة	مزيد	اجْتَمَعَ - يَجْتَمِعُ
الهمزة والمضعف	ثلاثة	مزيد	ابْيَضَ - يَبْيَضُ
الهمزة والمضعف	ثلاثة	مزيد	اسْوَدَ - يَسْوَدُ
الهمزة و التاء (التي أبدلت طاء)	ثلاثة	مزيد	¹⁴ اصْطَبَرَ - يَصْطَبِرُ
الهمزة و التاء (التي أبدلت طاء)	ثلاثة	مزيد	اضْطَرَ - يَضْطَرُ

¹¹ Бу феъл **рубой мухаррад** феъл деб номланади. Унинг тўрта ҳарфи ҳам аслийдир.

¹² Бу феъл **рубой феъл ёки бир ҳарф зиёда қилинган сulosий** феъл деб номланади. Чунки унинг аслий ҳарфлари учта ва уларга бир ҳарф зиёда қилинган.

¹³ Бу феъл хумосий феъл ёки икки ҳарф зиёда қилинган сulosий феъл деб номланади. Чунки унинг аслий ҳарфлари учта ва уларга икки ҳарф зиёда қилинган.

¹⁴ Бу феъли аслида “اضطرَ” “اصْطَبَرَ” бўлган, лекин “طاء” “التاء” феъли аслида “اضطرَ” “اصْطَبَرَ” га қалб (алмашган) бўлган. феъли ҳам худди шундай, унинг асли “اضطرَ” бўлган.

الهمزة و التاء (التي أبدلت دالا)	ثلاثة	مزيد	¹⁵ ازْدَحَمٌ - يَزْدَحِمُ
الهمزة و التاء (التي أبدلت دالا)	ثلاثة	مزيد	ازْدَرَى - يَزْدَرِي
التاء والحرف المضعف	ثلاثة	مزيد	تَعَلَّمَ - يَتَعَلَّمُ
التاء والحرف المضعف	ثلاثة	مزيد	تَنَزَّكَ - يَتَنَزَّكُ
التاء والألف	ثلاثة	مزيد	تَبَارَكَ - يَتَبَارَكُ
التاء والألف	ثلاثة	مزيد	تَشَافَرَ - يَتَشَافَرُ
الهمزة والسين والتاء	ثلاثة	¹⁶ مزيد	إِسْتَخْرَجَ - يَسْتَخْرِجُ
الهمزة والسين والتاء	ثلاثة	مزيد	إِسْتَقَامَ - يَسْتَقِيمُ
التاء	أربعة	¹⁷ مزيد	تَبَعَثَرَ - يَتَبَعُثِرُ
الهمزة والحرف المضعف	أربعة	¹⁸ مزيد	إِطْمَانَ - يَطْمَئِنُ
الهمزة والحرف المضعف	أربعة	مزيد	إِقْشَعَرَ - يَقْشَعِرُ

تدرییات:

Куйида келадиган феълларнинг қайси мужаррад, қайси мазид феъл эканлигини топинг ва ундаги зиёда ҳарфни айтинг!

أَسْلَمَ	سَافَرَ	قَالَ	رَأَى	تَنَافَسَ
قَاؤَمْ	عَزَّ	بَحَاجَلَ	وَسْوَسَ	ذَرَسَ
اصْطَلَحَ	لَجَّى	إِرْدَادٌ	إِسْتَوْلَى	أَرْضَى

¹⁵ ازْدَحَمٌ "ازْتَحَم" феъли аслида бўлган, лекин "الباء" "الباء" га қалб бўлган. феъли ҳам худди шундай, унинг асли "ازْتَرَى" бўлган.

¹⁶ Бу феъл судосий феъл ёки уч ҳарф зиёда килинган сулосий феъл деб номланади. Чунки унинг аслий ҳарфлари учта ҳарф зиёда килинган.

¹⁷ Бу феъл хумосий феъл ёки бир ҳарф зиёда қилинган рубоъи феъл деб номланади. Чунки унинг аслий ҳарфлари тўрта ва уларга битта ҳарф зиёда килинган.

¹⁸ Бу феъл судосий феъл ёки икки ҳарф зиёда қилинган рубоъи феъл деб номланади. Чунки унинг аслий ҳарфлари тўрта ва уларга иккита ҳарф зиёда қилинган.

إِنْطَلَقَ	إِخْضَرَ	تَكَرَّمَ	إِخْتَلَفَ	قَرَا
------------	----------	-----------	------------	-------

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
١ / العلق	Ўқинг (Эй, Мухаммад! Бутун борлиқни) яратган зот бўлмиш Раббингиз исми билан!	إِنْطَلَقَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ	
٢،١ / النصر	(Эй, Мухаммад!) Қачонки, Аллоҳнинг нусрати (мадади) ва ғалаба келганида, одамлар тўп-тўп бўлиб, Аллоҳнинг дини (Ислом)га кираётганларини қўрганингизда,	إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفُتُحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَذْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا	فعل ثلاثي مجرد
١ / الزلزلة	Қачонки, Ер ўзининг (энг даҳшатли) зилзиласи билан қимирлаганида,	إِذَا زَلَّتِ الْأَرْضُ زُلْزَلَهَا	فعل رباعي مجرد
٥ / الناس	(У) одамларнинг дилларига васваса солур.	الَّذِي يُوَسِّعُ فِي صُدُورِ النَّاسِ	
١٥١ / البقرة	Шунингдек, сизларга ўзингиздан бўлмиш бир пайғамбар юбордикки, у сизларга оятларимизни ўқиб беради, сизларни (ширк ва гуноҳлардан) поклайди, сизларга Китоб (Куръон) ва Ҳикматни (Ҳадисни) таълим беради ва билмаганларингизни билдиради.	كَمَا أَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَشْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيَعْلَمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيَعْلَمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ	فعل ثلاثي مزيد بحرف
	Зеро, (У) уларни очликдан (қутқариб)		

قریش / ٤	тўйдирди ва хавф (ва хатар)дан хотиржам килди.	الَّذِي أطْعَمُهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ	
البينة / ٤	Аҳли китоблар фақат уларга Ҳужжат (пайғамбар) келганидан кейингина бўлиниб кетдилар.	وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ	فعل ثلاثي مزيد بحروف
الباء / ١	(Мушриклар) бир-бирлари билан нима ҳақида савол-жавоб қилмоқдалар?!	عَمَّ يَسْأَلُونَ	
الفاتحة / ٤	Сенгагина ибодат қиласиз ва Сендангина ёрдам сўраймиз.	إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ	فعل ثلاثي مزيد بثلاثة حروف
النصر / ٣	дарҳол Раббингизга ҳамд билан тасбех айтинг ва Ундан мағфират сўранг! Зеро, У тавбаларни қабул этувчи зотдир.	فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ إِنَّهُ كَانَ تَوَابًا	
الرعد / ٢٨	Улар имон келтирган ва қалблари Аллоҳнинг зикри билан ором оладиган зотлардир. Огоҳ бўлингизки, Аллоҳни зикр этиш билан қалблар ором олур (ва таскин топур).	الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُ الْقُلُوبُ	فعل رباعي مزيد بحروف
الزمر / ٤٥	Қачон ёлғиз Аллоҳ зикр қилинса, охиратга имон келтирмайдиган кимсаларнинг диллари сиқилиб кетар.	وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اسْتَهَازُوا قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ	

*****

الميزان الصرفي

Сарфнинг мезони

Уламолар нима нарса сарфнинг мезони деб номланишини баён қилишган.

У билан калималар маълум ҳолатларда бино қилиниб, мезонланади. Уламолар бу мезонни учта аслий ҳарф “ف - ع - ل” қилиб белгилашган. Калималарни вазнлаганда бу ҳарфларни калималарнинг аслий ҳарфларининг муқобилига қўямиз. Сўнгра калимадаги зиёда ҳарфларни вазнда ҳам зиёда қиласиз. Бунда вазн тамомий калимага шаклда ҳам, харакат ва сукунда ҳам мутобиқ бўлиши керак. Масалан:

كَالِيمَاسِينِينْغْ فَعَلْ كَالِيمَادَا فَعَلْ كَالِيمَادَا فَعَلْ

كَالِيمَاسِينِينْغْ فَعَلْ حَمْزَةْ فَعَلْ كَالِيمَادَا حَمْزَةْ فَعَلْ

كَالِيمَاسِينِينْغْ فَعَلْ كَالِيمَادَا مُعْذَفَةْ فَعَلْ

كَالِيمَاسِينِينْغْ فَعَلْ حَمْزَةْ فَعَلْ كَالِيمَادَا حَمْزَةْ فَعَلْ

كَالِيمَاسِينِينْغْ فَعَلْ بَعْدَ فَعَلْ كَالِيمَادَا بَعْدَ فَعَلْ كَالِيمَادَا بَعْدَ فَعَلْ

Бу ерда яна бошқа мисоллар:

وزن الكلمة	حروف الزيادة	جذرها	الكلمة
فَعِلْ	-	س م ع	سَعِيَ
فَعْل	-	خ و ف	خَوْف
إِفْعَلْ	ا، ت	ب س م	إِبْتَسَمَ

إِفْعَلٌ	ا، ت	خ ي ر ¹⁹	إِخْتَارٌ
مَفْعِلٌ	م	س ج د	مَسْجِدٌ
إِسْتَفْعَلٌ	ا، س، ت	أ ذ ن	إِسْتَادْنَةٌ
فُعُولٌ	و	ج ل س	جُلُوسٌ
إِسْتَفْعَلٌ	ا، س، ت	ج و ب ²⁰	إِسْتَجَابَ
فَعِيلٌ	ي	ر ح م	رَحِيمٌ
إِسْتَفْعَلٌ	ا، س، ت	ح ق ق	إِسْتَحْقَقٌ
إِفْعَلٌ	ا، ت	ش ر ي	إِشْتَرَى
إِفْعَلٌ	ا، ت (га қалб бўған)	ص ي د	إِصْطَادٌ
فُعُولٌ	و	ص ب ر	صَبُورٌ
أَفْعَلٌ	أ	ص ر ر	أَصْرَرٌ
تَفَعَّلٌ	ت، الحرف المضعف	ع ل م	تَعْلَمٌ
فَعْلٌ²¹	-	ت ر ج م	تَرْجِمَةٌ
فَعَلٌ	الحرف المضعف	م ز ق	مَرْقَةٌ
فَعَلٌ	-	ر د د	رَدٌّ
فَاعِلٌ	ا	ق ط ع	قَاطِعٌ
فَعَلٌ	الحرف المضعف	ك ر ر	كَرَرَ
فَاعِلٌ	ا	و ف ق	وَافَقَ
فَعَلٌ	الحرف المضعف	و ف ق	وَفَقَ
إِفْعَلٌ	ا، ت	و ص ل ²²	إِتَّصَلَ

¹⁹ Бу феълидаги алифнинг асли “яе” бўлган.²⁰ Феълидаги алифнинг асли “яе” бўлган.²¹ Бу бобдаги феъллар рубоъй мушаррад. Шунинг учун лом тақрорланган.²² Феълининг асли “отчел” “акҳад” “ашен” бўлган.

إِفْعَلٌ	ا، ت	و ح د	الْأَخْدَادُ
فَعَالٌ	الحرف المضّعف، ا	ع ل م	عَلَامٌ
إِفْتَعَالٌ	ا، ت، ا	ح ل ل	إِحْتِلَالٌ
إِسْتِفْعَالٌ	ا، س، ت، ا	ك ب ر	إِسْتِكْبَارٌ
إِنْفَعَالٌ	ا، ن، ا	ص ر ف	إِنْصَرَافٌ
فَعْلَاءُ	ا، ئ	خ ض ر	خَضْرَاءُ
أَفْعَلٌ	أ	ع م ي	أَعْمَى
مُفْعَلٌ	م، الحرف المضّعف	ع ل م	مُعَلِّمٌ
مُسْتَفْعَلٌ	م، ت، الحرف المضّعف	ك ب ر	مُسَكِّرٌ
مَفْعُولٌ	م، و	ن ص ر	مَنْصُورٌ
مُفَعَّلٌ	م، الحرف المضّعف	ح م د	مَحَمَّدٌ
فَاعُولٌ	ا، و	ح س ب	حَاسُوبٌ
فَعَالَةٌ	الحرف المضّعف، ا، ة	غ س ل	غَسَالَةٌ
تَفَاعُلٌ	ت، ا	ع و ن	تَعَاوُنٌ
إِفْعَلَانٌ	ا، الحرف المضّعف	ط م أ ن	إِطْمَانٌ

تدرییبات:

Куйида келадиган калималарни вазнга солинг:

بَالَّغُ	عُقُوقٌ	تَرْعِيرٌ	مُعْتَمِدٌ	إِفْتَرَاضٌ
يَنْسَقِلُ	إِعْتَرٌ	تَوْكِلٌ	عُلْيَا	مُقاوَمَةٌ
يُسْرِفُ	يُقَوِّي	إِسْتِغْلَالٌ	زَلْزَلَةٌ	إِعْلَانٌ

مُتَقْرِّق	مَسْكَن	مُعْجَزَة	ذِلْوَال	مَعْدُود
------------	---------	-----------	----------	----------

*****

من معاني حروف الزيادة في الأفعال

Феълларга кирадиган зоида харфларнинг маъноси

من معانيها	حروف الزيادة	
<ul style="list-style-type: none"> • التَّعْبِيَة, (таъдият) яъни, лозим феълни битта мафъулли мутаъаддий феълга айлантиради. <p>Масалан: أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ</p> <p>Битта мафъулли мутаъаддий феълни икки мафъулли қиласи. Масалан: أَبْيَسْتِ الْأُمُّ الطَّفْلَ ثُوبَه²³</p> <ul style="list-style-type: none"> • الدُّخُولُ فِي الزَّمَانِ أَوِ الْمَكَانِ (замон ёки маконда киришиликни билдиради), масалан: أَصْبَحَ яъни: субҳда кирди, أَمْسَى яъни: тунда кирди, أَنْجَرَ яъни: денгизга кирди. 	<p>Феълнинг олдида келувчи ҳамза.</p> <p>“(”أَفْعَلَ“ ”فَاعَلَ“ вазнига ўхшаш.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • المُشَارِكةُ (шериклик), яъни: иш ҳаракатни фоил ва мафъул биргаликда бажаришган. <p>Масалан: جَالَسَ مُحَمَّدٌ مُحْمَودًا</p> <p>Ўтириш ҳаракатини Муҳаммад ҳам Маҳмуд ҳам</p>	<p>Калиманинг фа ва ъайн харфлари ўртасида келувчи الألف.</p> <p>“(”فَاعَلَ“ ”فَأَفْعَلَ“ вазнига ўхшаш.</p>	(۲)

²³ Ҳамзанинг таъдияти ҳақидаги дарсни олдинроқ лозим ва мутаъаддий феъллар мавзусида ўтганмиз.

<p>бажарган.</p> <p>Масалан: قاتل جيئننا الأعداء яъни: икки гурух бир бири билан урушган.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • نَزَّلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ، وَفَرَّخَ الْأَبُو ابْنَهُ، (таъдият), масалан: وَفَهَمَ الْأَسْتَادُ التَّلَمِيذُ الْقَاعِدَةَ (кўпайтириш ва орттиришга далолат қилади), масалан: فَشَلَ яъни: кўпни ўлдирган, ذَبَحَ яъни: кўп қурбонлик қилган, غَلَقَ الْأَبْوَابَ яъни: эшикларни яхшилаб қулуфлади. • اخْتِصَارُ الْحِكَايَةِ (кўчирма гапни қисқартириш), масалан: كَبَرٌ яъни: “Аллоҳ ұлұғ”, деб айтди. Масалан: سَبَحَ سَبَحَ яъни: “Аллоҳ айб ва нуқсондан покдир” деб айтди. Масалан: أَمَنَ яъни: “Омин”, деб айтди. 	<p>Калиманинг ъайн баробаридаги ҳарфини иккилантириш. (۳)</p> <p>“فَعَلَ” вазнига ўхшаш.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • الْمُطَاوِعَةُ (итоаткорлик), масалан: جَمَعْتُهُ فَاجْتَمَعَ، وَأَسْعَتُهُ فَاسْتَمَعَ، وَفَرَّتُهُ فَاقْتَرَبَ • الْاِشْتِراكُ (умумийлик), масалан: اخْشَلَ الْبَائِعُ وَالْمُشْتَريِ، وَاقْتَسَلَ الطَّائِفَتَانِ، وَاخْتَصَمَ الصَّدِيقَانِ. • الْمُبَالَغَةُ فِي الْفَعْلِ (феълнинг маъносини кучайтириш), масалан: اكْسَبَ، وَاقْشَلَ، وَاقْسَدَ: (мафъулда феълнинг таъсири зохир бўлади). 	<p>Феълнинг аввалида келадиган الْأَلْفَ ва фо баробаридаги ҳарфдан кейин келадиган та. (۴)</p> <p>“افْسَعَ” вазнига ўхшаш.</p>
<p>Гўёки унга жавоб беради). Масалан:</p>	<p>Феълнинг аввалида</p>

<p>فَسَّمِحْتُ الْبَابَ فَانْفَتَحَ، وَكَسَرْتُ الْكَوْبَ فَانْكَسَرَ.</p> <p>Бу вазнадиги феъл фақат лозим бўлади. Ундан нун “المطاوعة” нуни деб номланади.</p>	<p>а́лф ва нун. (⁵)</p> <p>“انْفَعَلٌ” вазнига ўхшаш.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • (икки ёки ундан кўпнинг ҳамкорлиги), масалан: تَجَادَلَ الرَّجُلُانِ، وَتَقَاتَلَ النَّاسُ، وَتَخَاصَّمَ الصَّدِيقَانِ. • باудтун, فَتَبَاعَدَ, масалан: الْمُطَاوِعَةُ, феъл билан унинг ҳақиқати зохир бўлмайди), масалан: تَجَاهَلَ яъни: ўзини эътиборсиз кўрсатди. شَوَّمَ яъни: ўзини ухлаган қилиб кўрсатди. قَامَى яъни: ўзини кўр қилиб кўрсатди. 	<p>Феълнинг аввалида келадиган та ҳамда унинг фаси ва айни баробаридаги ҳарфларнинг ўртасида келадиган алф.</p> <p>“تَعَالَى” вазнига ўхшаш.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • المطاوعة, масалан: أَدَبْتُه فَتَأَدَّبَ، وَعَلَمْتُه فَتَعْلَمَ، وَكَسَرْتُه فَنَكَسَرَ. • التَّكْلُف (такаллуф), у нарса учун феълнинг хосил қилган рағбати вааунга эришишлик учун тиришишлик маъносида. Бу маънодаги феъллар фақат мақталган сифатларда бўлади. Масалан: تَصَبَّرَ وَتَشَجَّعَ وَتَكَرَّمَ وَتَجَلَّ. 	<p>Феълнинг аввалида келадиган та ва калиманинг айни баробаридаги ҳарфни иккилантириш.</p> <p>“تَعَالَى” вазнига ўхшаш.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ثُوَّةُ اللَّوْنِ أَوِ الْعَيْبِ (рангни қуввати ёки нуқсони) бу вазандаги калималар рангларга ва уларни муболага қилиш мақсадида нуқсонига далолат қиласи. 	<p>Феълнинг аввалида алф ва калиманинг лом баробаридаги</p>

<p>Масалан: احْمَرْ яъни: унинг қизиллигини кучлилиги.</p> <p>ابْيَضْ яъни: унинг оқлигини кучлилиги. اسْوَدْ яъни:</p> <p>унинг қоралигини кучлилиги. اعْوَرْ яъни:</p> <p>филайлигининг қучлилиги. Бу вазндаги калималар фақат лозим бўлади.</p>	<p>ҳарфини иккилантириш.</p> <p>”إِفْعَلٌ“ вазнига ўхшаш.</p>	<p>(۸)</p>
<ul style="list-style-type: none"> استَغْفَرُ، وَ اسْتَفْهَمُ، وَ اسْتَعَانَ (الطلَب) (талаб, истак), масалан: اعْتِقَادٌ صِفَةٌ شَيْءٌ (ишнинг бирон бир сифатига ишонмок). مасалан: اسْنَخَطَمْتُ الْأَمْرَ، وَاسْتَخَسَّتُهُ، وَاسْتَصُوْتُهُ 	<p>Феълнинг олдида келадиган الألف, син ва та ҳарфлари.</p> <p>”اسْتَغْفَرٌ“ вазнига ўхшаш.</p>	<p>(۹)</p>
<ul style="list-style-type: none"> الْمُطَاوِعَةُ (ўзлик маъноси). Масалан: <p>بَعْشُرُتُهُ فَبَعْشَرَ، وَدَحْرَجُتُهُ فَثَدَحْرَجَ</p>	<p>Феълнинг олдида келадиган та ҳарфи.</p> <p>”تَفَعَّلٌ“ вазнига ўхшаш.</p>	<p>(۱۰)</p>

*****

Тарбият:

Нуқталар ўрнига мос тушадиган феълни қўйинг:

(١) (خاصَّةُ – تَخَاصِّمٌ) ..... الصَّدِيقَانِ.

(٢) (زَلَلٌ – تَزَلَّلٌ) ..... اللَّهُ الْأَرْضَ.

(٣) (يَسْتَعِينُ – يُعِينُ) ..... إِلَّا إِنْسَانٌ بِاللَّهِ.

(٤) (إِنَّهُ لَيْسَ مَرِيضًا، وَلَكِنَّهُ ..... (يَسْمَارَضُ – يَمْرُضُ).

(٥) (يَعْلَمُ – يَتَعَلَّمُ) ..... الطَّلَابُ فِي الْمَدْرَسَةِ.

- ٦) إِخْتَلَفَ ..... (الرَّجُلَانِ – الرَّجُلَيْنِ).
- ٧) حَاوَلْتُ أَنْ أُسْمِعَهُ، وَ لَكِنَّهُ لَمْ ..... (يُسْمِعْ – يَسْتَمِعُ).
- ٨) فَتَحَثُ – (أَنْفَتَحَ) ..... الْبَابُ.
- ٩) كَانَ فَرْعَوْنُ (يُعَذِّلُ – يُقَاتِلُ) ..... أَطْفَالَ بَنِي إِسْرَائِيلَ.
- ١٠) (إِجْلِيسٌ – جَالِسٌ) ..... الْعُلَمَاءَ.

Қүйида келадиган жүмлаларни эъробланг:

- ١) فَهَمَ الأَسْتَاذُ التَّلَمِيذُ الْقَاعِدَةَ.
- ٢) قَاتَلَ جِيشُنَا الْأَعْدَاءَ.
- ٣) إِخْتَلَفَ الرَّجُلُ وَ صَدِيقُهُ.
- ٤) إِنْكَسَرَ الْكَوْبُ.
- ٥) خَاصَّمَ حَسِينَ صَدِيقَهُ.

*****

الفعل الصحيح والفعل المعتل

Соғлом ва иллатли феъллар

Араб тилида “**حروف العلة**” (иллатли ҳарфлар) деб номланадиган учта ҳарф бор. Булар алഫ، الياء، الواو ҳарфлари. Бу уччаласидан бошқа ҳарфлар “**الحروف الصحيح**” (соғлом ҳарфлар) деб номланади.

Аслий ҳарфларининг барчаси соғлом бўлган феъл “**الفعل الصحيح**” (соғлом феъл) деб номланади. Масалан:

كَتَبَ - أَحْسَنَ - تَعَلَّمَ - اسْتَفْعَلَ - جَاهَدَ²⁴ - أَمْرَ - سَأَلَ - قَرَا - رَدَ - زَلَّ²⁵

Битта харф ёки ундан күпроқ харфи иллат ҳарфи бўлган феъл “الفعل المُعْتَل”²⁶ (иллатли феъл) деб номланади. Масалан:

وَجَدَ - يَئِسَ - نَامَ - قَالَ - بَاعَ - سَعَى - عَلَا - قَضَى - أَرْضَى - إِسْتَشَارَ - وَفَى - نَوَى

*****

تدرییات:

Куйида келадиган феълларнинг қайси бири сахих ва қайси бири мўътал феъл?

جاء	أَسْلَمَ	وَارِى	حَارِبَ	وَفَى
إِسْتَخْرَجَ	تَقَدَّمَ	دَعَا	أَنْجَحَى	إِسْتَجَابَ
وَعَدَ	كَرِمٌ	تَرْجَمَ	سَلَمَ	صَامَ
سَبَّحَ	نَسِيَّ	رَوَى	تَعَالَى	إِحْتَمَدَ
وَعَى	تَحْدَى	إِنْتَصَرَ	رَبَى	وَلَدَ

*****

جزم الفعل المضارع المعتل الآخر

Охири иллатли бўлган музоръ феълини жазм қилиш

²⁴ Бу феълдаги алиф аслий эмас, балки зоидадир. Чунки бу феълнинг асли “جه” дир. Шунинг учун биз “جاهد”

феълини мўътал эмас сахих деб айтамиз.

²⁵ Сахих феъл уч турлик бўлади: أَمْرَ - سَأَلَ - قَرَا أَمْرَ - سَأَلَ - قَرَا (маҳмуз) бу ҳарфларидан бири ҳамза бўлган феълдир. Масалан:

رَدَ - زَلَّ رَدَ - زَلَّ (мўзоъаф) бу ҳарфларидан бири такрор бўлган феълдир. Масалан:

كَثُبَ (салим) бу унда ҳамза ҳам такрор ҳарф ҳам бўлмаган феълдир. Масалан:

²⁶ Мўътал феъл тўрт турлик бўлади:

1 - وَجَدَ - يَئِسَ (мисол) бу биринчи ҳарфи иллатли ҳарф бўлган феълдир. Масалан:

نَامَ - قَالَ - بَاعَ (ажвоф) бу иккинчи ҳарфи иллатли ҳарф бўлган феълдир. Масалан:

سَعَى - عَلَا - قَضَى (нокис) бу охирги ҳарфи иллатли ҳарф бўлган феълдир. Масалан:

وَفَى - نَوَى (лафиф) бу унда иккита иллатли ҳарфи бўлган феълдир. Масалан:

“يَكْتُبُ” феълида рафънинг аломати замма, насбнинг аломати фатҳа ва жазмнинг аломати сукун эканлигини биламиз. Масалан:

هُوَ يَكْتُبُ - هو يكتب - هو لم يكتب.

“يَكْتُبُونَ” феълида рафънинг аломати нуннинг туришлiği, насб ва жазмнинг аломати эса нуннинг ҳазф бўлишидир. Чунки у “الأفعال الخمسة” дан.

Масалан:

هُمْ يَكْتُبُونَ - هُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يَكْتُبُوا - هُمْ لَمْ يَكْتُبُوا

Агар музореъ феълининг охири сахих ҳарф бўлса, унинг жазм бўлиш аломати сукундир. Лекин у “الأفعال الخمسة” дан бўлса, унинг жазм бўлиш аломати “Нун” нинг ҳазф бўлишидир.

Энди биз сизлар билан **يَسْأَى - يَدْعُو - يَقْضِي - يَسْعَى - يَرْجُو - يَأْتِي** феъллари каби охири иллатли ҳарф бўлган музореъ феълининг жазм бўлиш аломатлари ҳақида дарс қиласиз.

Кўйидаги жадвалда келадиган мисолларни ўқинглар. Биринчи ва иккинчи устундаги феълларнинг фарқига эътибор беринглар!

ال فعل مجزوم	ال فعل مرفوع
* لا تَنْسَى مَوْعِدَنَا الْيَوْمَ.	* هذا الرجل يَنْسَى بسرعة.
* لا تَدْعُ إِلَّا اللَّهُ.	* المؤمن يَدْعُو رَبَّهُ.
* لا تَقْضِي إِلَّا بِالْحَقِّ.	* القاضي يَقْضِي بينَ النَّاسِ.
* لَمْ أَسْعَ فِي الشَّرِّ.	* يَسْعَى الْمُسْلِمُونَ بَيْنَ الصَّفَنَا وَالْمَرْوَةِ.
* لَمْ أُرْجِعْ لَكَ إِلَّا الْحَيْرَ.	* المؤمن يَرْجُو رحمةَ اللهِ.
* لَمْ يَأْتِ الْمَدِيرُ حَتَّى الآنَ.	* يَأْتِي الْمَدِيرُ مُبَكِّرًا.

Охири иллатли бўлган феъл жазм бўлганда, унинг иллатли ҳарфи ҳазф бўлади. Шунинг учун биз:

لَا تَنْسِي	لَا تَنْسِي	لَا تَنْسِي
دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا
أَتَمْ	أَتَمْ	أَتَمْ
لَا تَنْدُغُ	لَا تَنْدُغُ	لَا تَنْدُغُ
دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا
أَنْجُ	أَنْجُ	أَنْجُ
لَا تَقْضِي	لَا تَقْضِي	لَا تَقْضِي
دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا	دَهْبَ إِمَّا

Бошқа эъроблар қолган феълларники каби бўлади:

Охири иллатли бўлган музореъ феълнинг жазм бўлиши аломати, унинг иллат харфининг ҳазф бўлишидир.²⁷

*****

تدریبات:

Қуйидаги жумлаларда келадиган хатоларни тўғирланг:

- (١) لَا تَنْسِي ذِكْرَ اللَّهِ.
- (٢) لَا تَأْتِي مُتَأْجِرًا.
- (٣) يَا أَخِي، لَا تُؤْذِي أَحَدًا مِنَ النَّاسِ.
- (٤) لَا تَبْكِي يَا بُئْيَ.
- (٥) لَمْ أُصَلِّي عَشَاءَ حَتَّى الآنَ.
- (٦) لَمْ يَعْطِينِي صَدِيقِي الْكِتَابَ.

Қуйида келадиган жумлалардаги қизил билан ёзилган калималарни тўғри эъробланг:

- (١) إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ.
- (٢) لَا تَشْتَرِي مَا لَا تَحْتَاجُ إِلَيْهِ.

²⁷ Масалан “لَمْ أَتَمْ” гапимиздаги феъл дир ва унинг жазм бўлиш аломати сукунтир, иллат ҳарфининг ҳазф бўлиши эмас. Биз албатта “” феълидаги алифни иккита сукунлик ҳарф ёнма-ён бўлиб қолганлиги сабабидан ҳазф қиласиз. Биринчи сукунлик ҳарф алиф, иккинчи сукунлик ҳарф эса мимдир. Қуйидаги мисолларга ўхшаш:

لَا تَقْلِ - لَا تَغْبُ - لَمْ يَفْزُ - لَمْ يَأْبُعْ - لَمْ يَعْشُ - لَمْ يَعْدُ.

٣) لا تَعْطِي على أحدٍ من عبادِ الله.

٤) لا تُعْطِي سِمَكة، ولكنْ عَلِمْتِي كيف أَصْطَاد.

٥) هذا الرجل لم يُؤْدِ واجبه على الصورة المطلوبة.

٦) لا تُلْقِي الثَّفَاثِياتِ في الشَّارِعِ.

٧) لا تَخْشِي إِلاَّ اللَّهُ.

٨) لم أَرِ مثلَ هَذَا الْبَيْتِ مِنْ قَبْلِهِ.

٩) لا تُشَمِّسَ وَلَدَكَ بِاسْمِ سَيِّءٍ.

١٠) لا تَنْهِ عنْ خُلُقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ

Қуйида келадиган саволларга намунадаги каби нафий билан жавоб беринг:

السؤال	الجواب
المثال: هل مَشَيْتَ إِلَى المَدْرَسَةِ الْيَوْمَ؟	لا، لم أَمْشِ.
١) هل تَوَيْتَ أَنْ تُسافِرَ قَرِيبًا؟	.....
٢) هل بَنَيْتَ لَكَ بَيْتًا جَدِيدًا؟	لا، .....
٣) هل كَفَى وَقْتُ الْإِخْتَبَارِ؟	لا، .....
٤) هل بَقَيَ مَعَكَ مَالٌ؟	لا، .....
٥) هل حَرَبْتَ فِي الصَّابَاحِ؟	لا، .....

للذكر	للمؤنث
المثال: لا تَشْرِي ما لا تَحْتَاجُ إِلَيْهِ.	لا تَشْرِي ²⁸ مَا لا تَحْتَاجِينَ إِلَيْهِ.
١) أَطْعِ اللَّهَ، وَلَا تَعْصِيهِ.	.....

²⁸ Бу феъл мажзумдир ва унинг жазм бўлиши аломати нуннинг ҳазф бўлишлиги. Бу феълнинг асли “تَشْرِينَ” бўлган ва у “الأفعال الخمسة” дандир.

.....	٢) هذا الطالب لم يُؤْدِ واجبه .
.....	٣) لا تَرْمِ كتابكَ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثِلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢٠ / المادة	Оламлардан ҳеч бир (кимса)га бермаганини сизларга ато этганини эслангиз!	وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُوتِّ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ
١٨ / التوبه	Аллоҳнинг масжидларини фақат Аллоҳга ва охират кунига имон келтирган, намозни баркамол ўқиган, закот берган ва фақат Аллоҳдангина кўрқкан кишилар обод қилурлар.	إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدُ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الرِّزْكَةَ وَلَمْ يَخْشِ إِلَّا اللَّهُ
٧٧ / يوسف	Бас, Юсуф бу гапни ичига солиб, уларга билдирмади.	فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبَدِّلْهَا هُنْ
٦٨ / المؤمنون	Ахир, улар бу Сўзни (Қуръонни) чуқурроқ фикрлаб кўрмадиларми ёки уларга аввал ўтган ота-боболарига келмаган нарса келибдими?!	أَفَلَمْ يَدَبِّرُوا الْقُولَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَبَاءَهُمُ الْأُولَئِنَّ
	Аллоҳ сенга ато этган нарса билан охиратни истагин ва дунёдан бўлган насибангни ҳам унутмагин. Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам (одамларга) эҳсон қил! Ерда бузғунчилик	وَانْسِغُ فِيمَا آتَكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسِ نَصِيلَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَنْسِغُ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا

القصص / ٧٧	қилишни истама! Чунки Аллоҳ бузғунчиларни сўймас», — дедилар.	بِحَبْثُ الْمُفْسِدِينَ
القصص / ٨٨	Аллоҳга қўшиб бошқа «илоҳ»га илтижо қилманг! Ундан ўзга илоҳ йўқдир.	وَلَا تَنْدُغْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

*****

علامات التأييث

Муаннаслик аломатлари

Исмлар музаккар ва муаннас бўлади. Муаннас исмларнинг учта аломати бор:

١. مَاءُ الْمَرْبُوْةِ طالبة - معلمة - فاطمة - مدينة - قراءة - دجاجة: مасалан

٢. الْأَلْفُ الْمَقْسُوْرَةِ كُبُرٍ - يُمْنَى - أُخْرَى - لَيْلَى - بُشْرَى - ذِكْرٍ مасалан: ^{٢٩}

٣. الْأَلْفُ الْمَمْدُوْدَةِ خَضْرَاءُ - صَحْرَاءُ - حَرْسَاءُ - بَيْضَاءُ - شَيْمَاءُ - عَذْرَاءُ ماسалан: ^{٣٠}

Баъзида муаннас исмлар муаннаслик аломатларисиз ҳам келиши мумкин. Масалан:

شمس - زَيْنَب - يَدٌ - رِجْلٌ - عَيْنٌ - نَارٌ - حَرْبٌ.

علامة التأييث	المؤنث	المذكر
الباء المربوطة	طبيبة	طبيب

²⁹ Бу калималардаги алиф муаннаснинг зоида алифидир. Масалан: “ك ب ر” бўлган ва унга алиф зиёда килинган. Лекин баъзида “هـ” калимасига ўхшаш алиф максура билан тугайдиган исмлар ҳам учраб туради ва ундаги алиф муаннаслик алифи эмас. Балки у “الباء” дан қалб бўгандир. Бу калиманинг алифи “ي د” бўлган. Худди шунингдек “فـ”

³⁰ Бу калималарнинг алифи “خ ض ر” бўлган. Сўнгра уларга муаннаснинг алиф ва ҳамзаси зиёда килинган. Лекин баъзида “بناء و شفاء” калималаридағи каби ҳамза муаннаслик бўлмайди. Улардаги ҳамза “الباء” дан қалб килингандир. Уларнинг алифи “ب ن ي” ва “ش ف ي” “دعاء و سماء” калималаридағи ҳамза ҳам муаннаслик эмас. Балки улар “واو” дан қалб қилингандир. Калималарнинг алифи “س م و” “د ع و” “ب د ا” “ن ش ا” “ب د ب” бўлган. Баъзида эса “نشاء و إنشاء” калималаридағига ўхшаб ҳамза аслий бўлиша ҳам мумкин. Бу калималарнинг алифи “ب د ب” бўлган.

الناء المربوطة	سعيدة	سعيد
الألف المقصورة	إحدى	أحد
الألف المقصورة	عطشى	عطشان
الألف المقصورة	غضبى	غضبان
الألف المقصورة	صغرى	أصغر
الألف المقصورة	حسنى	أحسن
الألف المقصورة	قصوى	أقصى
الألف المقصورة	عظيمى	أعظم
الألف المقصورة	عليا	أعلى
الألف المقصورة	ذيا	أدنى
الألف المدودة	صفراء	أصفر
الألف المدودة	حمراء	أحمر
الألف المدودة	حسناء	حسن
الألف المدودة	عمياء	أعمى
الألف المدودة	صماء	صم
الألف المدودة	زهراء	أزهار

تدريبات:

Намунада кўрсатилганидек бажаринг:

* اشتريت كتابين، أحدهما عن السيرة النبوية، والآخر عن أحكام الزكاة.

* اشتريت قصتين إحداهما عن إبراهيم، والأخرى عن محمد.

(1) لي ابنان، ..... عمره ثلاث سنوات، و ..... عمره سنة.

٢) زارَنِي صَدِيقانِ، ..... يَعْمَلُ مُدْرِسًا، و ..... يَعْمَلُ مُهَنْدِسًا.

٣) عَنِي أَخْتَان، ..... تَدَرُّسُ فِي الْجَامِعَةِ، و ..... فِي الْمَرْحَلَةِ الثَّانِيَةِ.

٤) دَرَسْنَا أَمْسِ قَاعِدَتَيْنِ، ..... عَنْ حُرُوفِ الْجَرِ، و ..... عَنِ الْمَضَافِ إِلَيْهِ.

Нұқталар үрнига тұғри жағобни қўйинг:

١) مُؤَنَّث كَلْمَة «أَوَّل»: ..... (أَوَّلَةٌ — أَوَّلٌ).

٢) مُؤَنَّث كَلْمَة «أَخِير»: ..... (أَخِيرَةٌ — أَخِيرٌ).

٣) هَذِهِ حَقِيقَيْهُ ..... (أَسْوَدٌ — سَوْدَاءُ).

٤) كُلُّ بِالْيَدِ ..... (الْأَيْمَنُ — الْيُمْنَى)، وَلَا تَأْكُلُ بِالْيَدِ ..... (الْأَيْسَرُ — الْيُسْرَى).

٥) هَذِهِ ابْنَتِي ..... (الْأَضْعَرُ — الصُّغْرَى).

٦) الشَّمْسُ ..... (مُشْرِقٌ — مُشْرِقَةٌ).

٧) هَذِهِ الْمَرْأَةُ ..... (أَخْرَسُ — خَرْسَاءُ).

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	علامة الثانوي
٤٥ / البقرة	(Аллоҳдан) сабр ва намоз ила ёрдам сўрангиз. Дарҳақиқат, у (намоз) оғир ишдир. Илло, итоатли (хокисор) кишиларга (оғир) эмас.	وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْحَاسِعِينَ	
	Раббингиздан (бўлувчи) мағфиратга ва кенглиги осмонлару Ерга teng,	وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا	

۱۳۳ آل عمران /	такводорлар учун тайёрлаб қўйилган жаннат сари (солиҳ амаллар қилиш билан) шошилингиз!	السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ	الناء المربوطة
۲۷، ۲۸ الفجر /	«Эй, хотиржам (сокин) ж он! (Ато этилган неъматлардан) рози бўлган (ва Аллоҳ томонидан) ҳам рози бўлинган ҳолингда, Раббинг (хузури)га қайтгин!	يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضِيَةً	
۱۱ الضحى /	Раббингизнинг (Сизга ато этган барча) неъмати ҳақида эса (одамларга) сўзланг!	وَأَمَّا بِسُنْمَةِ رَبِّكِ فَحَدَّثْ	

۳۶ آل عمران /	Кўзи ёригач, деди: «Эй, Раббим, мен қиз туғдим», – ваҳоланки, Аллоҳ унинг нима туққанини билувчироқ эди.	فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّي وَضَعَتْهَا أُنْشَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ	الله المقصورة
۸۹ النحل /	Сизга ҳамма нарсани баён қилиб берувчи, ҳидоят, раҳмат ва мусулмонлар учун башорат бўлган Китоб (Қуръон)ни нозил қилдик.	وَنَرَنْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَشُرْعَى لِلْمُسْلِمِينَ	
۴۷ طه /	Биз сенга (гўдаклик чоғингда ҳам) бир карра инъом этган эдик.	وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَوَّةً أُخْرَى	الألف المقصورة
۸ ق /	(Парвардигорга) қайтувчи ҳар бир бандага кўргазма ва эслатма бўлиши учун (шундай қилдик).	تَبْصِرَةً وَذِكْرًا لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ	

٦٩ / البقرة	(Мусо) деди: «У айтмоқдаки, у ярқироқ, сарғиши рангли сигир	قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ	الألف الممدودة
١٠٨ / الأعراف	Күлини (қўйнидан) чиқарган эди, бирдан у қараб турғанларга оппок (нурли) кўринди.	وَنَزَعَ يَدُهُ فَإِذَا هِيَ تَبَصَّرُ لِلنَّاظِرِينَ	

*****

اسم الفاعل

Исми фоил

Келадиган икки қатордаги калималарнинг бир-биридан нима фарқи бор?

(١) گَتَبْ - قَرَأْ - فَهِمَ - اسْتَمْعَ - تَحْدَثَ - عَلَمْ - اجْتَهَدَ

(٢) كَاتِبْ - قَارِئْ - فَاهِمْ - مَسْتَمْعَ - مَتْحَدِثْ - مُعْلِمْ - مُجْتَهِدْ

Биринчи қатордаги калималар феълларди. Иккинчи қатордаги калималар эса феълни бажарган одам (нарса) га далолат қиласидиган калималардир.

“کاتِب” калимаси ёзаётган одамга, “قارِئ” калимаси ўқиётган одамга, “فَاهِمْ” калимаси эса тушунаётган одамга далолат қиласиди ва ҳоказо...

Бу далолат қиласидиган калималар “اسم الفاعل” деб номланади. Улар феълдан иштиқоқ қилиб олинадиган исмлардан.

Сулосий феъллардан олинадиган исми фоилнинг сийғаси:

اسم الفاعل	الفعل
شارِب	شرِب

حَمِيدٌ	حَمَدٌ
عَالِمٌ	عَلِيمٌ
خَالِقٌ	خَلَقٌ
دَاعٍ	دَعَا
فَاعِلٌ	فَعَلَ

Исми фоил сулосий феълдан “فاعِل” вазнига кўра олинади.

Дикқат!

Агар феъл қуидаги феълларга ўхшаш бўлса: **قال - نَامَ - دَارَ - بَاعَ** уларнинг исми фоили қуидагича бўлади: **قائل - نَائِمٌ - دَائِرٌ - بَاعِلٌ**.

*****

Сулосийдан бошқа феъллардан олинадиган исми фоилнинг сийғаси:

ال فعل	اسم الفاعل
نَزَلَ	مُنْزَلٌ
أَسْلَمَ	مُسْلِمٌ
شَاهَدَ	مُشَاهِدٌ
إِنْتَصَرَ	مُنْتَصِرٌ
تَعَدَّدَ	مُتَعَدِّدٌ
إِسْتَعْفَرَ	مُسْتَعْفِرٌ

Сулосийдан бошқа феъллардан исми фоил феълнинг олдига заммаланган мимни қўйиш ва охиридан олдинги ҳарфнинг ҳаракатини касра қилишлик билан олинади.

Қуидаги жадвалда исми фоилга мисоллар келтирилади:

ال فعل	نوعه	اسم الفاعل	وزنه

فاعل	ظالم	ثلاثي	ظلم
فاعل	ضال	ثلاثي	ضال
فاعل	فائز	ثلاثي	فاز
فاعل	قاضٍ	ثلاثي	قضى
مُفعِل	مجرم	رياعي	أَجْرَمَ
مُفعِل	خالص	رياعي	أَخْلَصَ
مُفعِل	مَلِّ	رياعي	أَمْلَ
مُفاعِل	مجاهد	رياعي	جاهد
مُفاعِل	منافق	رياعي	نافق
مُفتعِل	مُعْتَدِل	خماسي	إِعْتَدَى
مُفتعِل	مُتَخَلِّف	خماسي	تَخَلَّفَ
مُفتعِل	مُتَغَرِّرِق	خماسي	تَغَرَّقَ
مُفتعِل	مُتَفَاعِل	خماسي	تَفَاعَلَ
مُفتعِل	مُتَحِيد	خماسي	الْمَحْدَ
مُفتعِل	مُتَكَبِّل	خماسي	تَكَبَّلَ
مُسْتَفْعِل	مُسْتَفِيد	سداسي	إِسْتَفَادَ
مُسْتَفْعِل	مُسْتَكْبِر	سداسي	إِسْتَكْبَرَ
مُسْتَفْعِل	مُسْتَعِد	سداسي	إِسْتَعَدَ

*****

تدریبیات:

1) Қуида келадиган феълларнинг исми фоилини айтинг:

عقل - قديم - ماضي - كفى - شاء - بي - راء - شهد - أنداد - استحق
 - متع - استفهم - أجاد - زكي - عدل - حفظ - وسوس - آتى - تواضع

2) Қўйида келадиган исми феълларнинг ҳар бирини феълини айтинг:

حاقِد - حاسِد - مُنْتَج - مُنْتَل - مُنْتَل - مُنْتَع - تافِه - مُصَدِّق - مُخْتَار - مُعْتَدِد

- ناطق - مسافر - مُعْتَزٌ - مهندس - آتٍ - سائح - مُقِيم - مُرِبٍ - مُتَرَجِّم

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَّنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	اسم فاعل من الفعل الثلاثي
البقرة / ١٢٦	Эсланг, Иброҳим: «Эй, Раббим, буни (Маккани) тинчлик шаҳри қилгин	وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّي اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا	
البقرة / ١٧٣	Аммо, зулмкор ва тажовузкор бўлмаган ҳолда, заруратан, мажбур бўлса (очлик танглиги юзасидан тановул қилса), унга гуноҳ йўқдир.	فَمَنِ اضطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِنْمَ عَلَيْهِ	
آل عمران / ١٩١	«Эй, Раббимиз! Бу (коинот)ни бехуда яратмагансан.	رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا	
الأنعام / ٧٦	ботиб кетганда эса: «Ботиб кетувчиларни ёқтирмайман», – деди.	فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلَيْنِ	
الحل / ٩٦	Сизларнинг ҳузурингиздаги нарсалар тугаб кетур. Аллоҳ даргоҳидаги нарсалар	مَا عِنْدَكُمْ يَنْعَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بِاقِ	

	эса бокийдир.		
٥٩ / غافر	Албатта, қиёмат келувчидир, у ҳақда шубха йўқдир.	إِنَّ السَّاعَةَ لَا يُبَدِّلُ فِيهَا	

٦ / الفاتحة	Бизни шундай тўғри йўлга йўллагинки	اَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	اسم فاعل من الفعل غير الثالثي
٥ / البقرة	Айнан улар Парвардигорлари томонидан (ато этилган) ҳидоят узра (барқарор)дирлар ва ана ўшалар (охиратда) нажот топувчилардир.	أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	
٢٢١ / البقرة	Зеро, ҳур мушрика аёлдан кўра, имонли чўри яхшироқдир, гарчи у (мушрика) сизларга манзур туюлса ҳам.	وَلَآمَّةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبُكُمْ	
٧٢ / البقرة	Аллоҳ сиз яширган нарсаларни (сирларни юзага) чиқарувчидир.	وَاللَّهُ خُرُجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ	
آل عمران / ١٥٩	(Бирор ишга) азму қарор қилсангиз, Аллоҳга таваккул қилинг, зеро, Аллоҳ таваккул қилувчиларни севар.	إِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ	
الأعراف / ٢٩	Унга (Аллоҳга) динни холис қилган ҳолларингизда дуо қилингиз.	وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ	

*****

صَيْغُ الْمُبَالَغَةِ

Муболаға сийға

Бу сийға феълни бажарган одам (нарса) билан бирга унинг маънода ва таъкидида муболағага далолат қиласи. Масалан: رَحِيمٌ - صَبُورٌ - صَدُوقٌ

Масалан “رَاحِمٌ” калимаси исми фоил бўлиб, раҳм қиласидиган одамга далолат қиласи. Аммо “رَحِيمٌ” калимаси эса муболаға сийғаларидан бўлиб, раҳми улут одамга далолат қиласи.

Муболаға сийғаси кўпинча сулосий феълда келади ва унинг бешта вазни бор:

(١) فَعَالٌ، مثل: عَلَامٌ - غَفَارٌ - كَذَابٌ - أَكَالٌ - ظَلَامٌ

(٢) فَعُولٌ، مثل: جَهُولٌ - غَفُورٌ - كَذُوبٌ - أَكُولٌ - ظَلَّومٌ

(٣) فَعِيلٌ، مثل: عَلِيمٌ - قَدِيرٌ - سَيِّعٌ - حَمِيدٌ - أَئِيمٌ

(٤) مَفْعَالٌ، مثل: جَهَالٌ - مَهْذَارٌ - مَضْحَاكٌ - مِقْوَالٌ - مِزْواجٌ

(٥) فَعْلٌ، مثل: عَجَلٌ - حَذَرٌ - خَصَمٌ

Дикқат:

Собиқ мисоллардан билдики, муболаға сийғаси сулосий феълларда келар экан.

Лекин гоҳида сулосийдан бошқа вазнларда ҳам келади. Бундай ҳолат камдан-кам ҳолларда учрайди. Масалан:

* مَعْطَاءً: من الفعل أَعْطَى.

* مَقْدَامً: من الفعل أَقْدَمَ.

* مَغْوَرً: من الفعل أَغَارَ.

* مَعْوَانً: من الفعل أَعَانَ.

* **بَشِّيرٌ**: من الفعل **بَشَّرَ**.

* **تَدِيرٌ**: من الفعل **أَنْذَرَ**.

Араблардан эшитиш орқали билинадиган муболаганинг бошқа вазнлари.

Масалан:

* **فَاعُولٌ**, مثل: **فَارُوقٌ**.

* **فِعِيلٌ**, مثل: **سِكِّيرٌ**.

* **فُعْلَةٌ**, مثل: **هُمَّةٌ – لُمَّةٌ**.

*****

Таблица:

Келаётган жадвални намунадаги каби тўлдиринг!

صيغة المبالغة	اسم الفاعل	ال فعل	
حَفِظٌ	حَافِظٌ	حَفِظٌ	(١)
.....	.....	شَكَرٌ	(٢)
.....	.....	نَصَرٌ	(٣)
.....	.....	سَأَلٌ	(٤)
.....	.....	بَسَمٌ	(٥)
.....	.....	تَابَ	(٦)
.....	.....	قَتَلَ	(٧)
.....	.....	نَامٌ	(٨)
.....	.....	صَدَقَ	(٩)
.....	.....	سَقَكَ	(١٠)
.....	.....	حَسَدَ	(١١)

١٢	جَدَبٌ	.....	.....
١٣	حَقَدٌ	.....	.....
١٤	رَزْقٌ	.....	.....
١٥	شَعْخٌ	.....	.....

*****

وَهِنْدِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْفُرْقَانِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢٣ النساء /	Албатта, Аллоҳ кечиirimли ва марҳаматли зотдир.	إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا
٧٢ الأحزاب /	Биз (бу) омонатни (чин бандалик омонатини) осмонларга, ерга ва тоғларга таклиф этдик, улар уни күтаришдан бош тортдилар ва ундан қўрқдилар. Инсон эса уни ўз зиммасига олди. Дарҳақиқат, у (ўзига) зулм қилувчи ва нодондир	إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبْيَنَ أَنْ يَحْمِلُنَّهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا
٥٨ الزخرف /	Улар: «Бизларнинг илоҳларимиз яхшироқми ёки уми?!» – дейдилар. Улар (бу мисолни) Сизга фақат тортишиш учунгина келтирадилар. Аслида, улар хусуматчи (жанжалкаш) қавmdirлар.	وَقَالُوا أَأَهْلَتْنَا حَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا صَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ حَسِمُونَ
١٠:١٢ القلم /	(Эй, Мухаммاد!) Ҳар қандай тубан қасамхўрга (Валид ибн Муғирага) итоат этманг!. (У) ғийбатчи,	وَلَا تُطْعِنْ كُلَّ حَلَافٍ مَهِينٍ. هَمَّازٌ مَهَّاسٌ

	тап ташувчи,. яхшиликни ман этувчи (бахил), тажовузкор, гуноҳкор,	بِسْمِِيْمِ مَنَاعُ لِلْخَيْرِ مُعَتَدِّ أَثِيمِ
١١،١٠ / نوح	Бас, дедимки: «Раббингиздан мағфират сўрангиз! Албатта, У (бандаларига нисбатан) ўта кечиримли зотдир.. (Шунда, яъни истиғфор айтсангиз) устингизга осмондан (баракали) ёмғир ёғдирур,	فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَارًا. يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا
١٤:١٦ / البروج	У (мўминларга нисбатан) Faфур (кечиримли) ва Вадуд (дўст),. Арш сохиби, Мажид (буюк). ва истаган нарсасини амалга оширувчидир.	وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ. فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ
٣ / النصر	дарҳол Раббингизга ҳамд билан тасбех айтинг ва Ундан мағфират сўранг! Зоро, У тавбаларни қабул этувчи зотдир.	فَسَيَّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرَهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَابًا

*****

اسم المفعول

Исми мафъул

Келадиган икки қатордаги калималарнинг бир-биридан нима фарқи бор?

(١) كاتِب – قارئ – فاہم – حامِد – عارِف – خالق

(٢) مَكْتُوبٌ – مَقْرُؤٌ – مَفْهُومٌ – مُحَمَّدٌ – مَعْرُوفٌ – مَحْلُوقٌ

Биринчи қатордаги калималар феълни бажарған одам (нарса) га далолат қиладиган калималардир. У “اسم الفاعل” деб номланади. Улар ҳақида юқорида дарс қилған эдик.

Иккинчи қатордаги калималар эса иш устида бажарылған нарсага далолат қилади.

“مكتوب” калимаси ёзилинадиган нарсага далолат қилади. “مقروء” калимаси үқилинадиган нарсага далолат қилади. “مفهوم” калимаси тушуниладиган нарсага далолат қилади. “محمود” калимаси мақталинадиган нарсага далолат қилади ва ҳоказо...

Бу калималар “اسم المفعول” деб номланади ва у ҳам феълдан иштиқоқ қилиб олинадиган исмлардандир.

Сулосий феълда исми мафъулнинг сийғаси:

ال فعل	اسم المفعول
شرب	مشروب
حفظ	محفوظ
علم	معلوم
عبد	معبود
فعل	مفعول

“مفعول” сулосий феълдан “مفعول” вазнига кўра олинади.

Диққат!

Агар феъл қуидаги кўринишда бўлса: **دعا - غرّا - قضى - بئى** исми мафъул қуидаги кўринишда бўлади: **مدعو - مغزو - مقضى - مبنيٰ**³¹

³¹ Бу калималарнинг асли қуидагича бўлган: مدعوا - مغزا - مقضيا - مبنيٰ

Агар феъл қуидаги кўринишда бўлса: شاد - لام - باع - قال исми мафъул Қуидаги кўринишда бўлади: مَشِيد - مَلُوم - مَبْيَع - مَقْوُول³²

*****

Сулосийдан бошқа феъллардан олинадиган исми мафъулнинг сийғаси:

ال فعل	اسم المفعول
نَزَّل	مُنَزَّل
حَمَدَ	مُحَمَّد
شَاهَدَ	مُشَاهَد
أَبَاحَ	مُبَاح
إِكْتَشَفَ	مُكْتَشَف
إِسْتَخْدَمَ	مُسْتَخْدَم

Сулосийдан бошқа вазндаги феълларда исми мафъул ясаш учун феълнинг олдига заммаланган мимни қўйиш ва охиридан олдинги ҳарфнинг ҳаракатини фатҳа қилиш билан олинади.

Дикқат!

Баъзида исми фоил ва исми мафъул бир-бирига ўхшаш бўлади. Қуидаги мисоллардаги каби: مُخْتَار - مُخْتَاج - مُخْتَل - مُخْتَصَّ

Бу калималарнинг ҳар бири исми фоил ҳам исми мафъул ҳам бўлиши мумкин. Бу калималарнинг феъллари қуидагилар: إِخْتَار - إِخْتَاج - إِخْتَل - إِخْتَصَّ³³

Бу калималарнинг исми фоил ёки исми мафъул эканлигини жумланинг маъносидан ажратамиз.

³² Бу калималарнинг асли қуидагича бўлган: مَقْوُول - مَلُوم - مَبْيَع - مَشِيد

³³ Бу калималар исми фоил бўлганда аслида қуидаги кўринишда бўлади: مُخْتَير - مُخْتَاج - مُخْتَل - مُخْتَصَّ. Исми мафъул бўлганда аслида қуидаги кўринишда бўлади: مُخْتَير - مُخْتَاج - مُخْتَل - مُخْتَصَّ

Исми мафъулга бошқа мисоллар:

ال فعل	نوعه	اسم المفعول	وزنه
ظَلَمَ	ثلاثي	مَظْلُومٌ	مفعول
شَغَلَ	ثلاثي	مَشْغُولٌ	مفعول
قَصَدَ	ثلاثي	مَقْصُودٌ	مفعول
عَصِبَ	ثلاثي	مَغْضُوبٌ	مفعول
نَسِيَ	ثلاثي	مَنْسِيٌّ	³⁴ مَفْعُولٌ
هَدَى	ثلاثي	مَهْدِيٌّ	مفعول
بَيَّنَ	رباعي	مُبَيَّنٌ	مُفَعَّلٌ
أَخَرَ	رباعي	مُؤَخَّرٌ	مُفَعَّلٌ
صَدَرَ	رباعي	مُصَدَّرٌ	مُفَعَّلٌ
أَزَادَ	رباعي	مُرَادٌ	مُفَعَّلٌ
أَصَابَ	رباعي	مُصَابٌ	مُفَعَّلٌ
أَسْعَدَ	رباعي	مُسَعَدٌ	مُفَعَّلٌ
حَكَيَّلَ	خمسيني	مُتَحَيَّلٌ	مُتَفَعَّلٌ
تَقَبَّلَ	خمسيني	مُتَقَبِّلٌ	مُتَفَعَّلٌ
بَجَاهَلَ	خمسيني	مُتَجَاهِلٌ	مُتَفَاعِلٌ
إِسْتَعْمَلَ	سداسي	مُسْتَعْمَلٌ	مُسْتَفْعَلٌ
إِسْتَوْرَدَ	سداسي	مُسْتَوْرَدٌ	مُسْتَفْعَلٌ
إِسْتَفَادَ	سداسي	مُسْتَفَادٌ	مُسْتَفْعَلٌ
إِسْتَشَارَ	سداسي	مُسْتَشَارٌ	مُسْتَفْعَلٌ

³⁴ Чунки унинг асли: “منسوب” бўлган.

*****

تدرییات:

1) Қуида келадиган феълларнинг исми мағъулини айтинг:

شَكَرٌ - اتَّهَمَ - شَهِدَ - عَقِلَ - إِبْنَلَى - احْتَرَمَ - إِمْتَحَنَ - اخْتَرَعَ - اكْتَشَفَ - أَصَاءَ - تَجَاهَلَ - وَفَقَ - وَصَفَ - هَزَمَ - رَضَيَ -

گسا

2) Жадвални намунадагидек тўлдиринг:

ال فعل	نوعه	اسم الفاعل	اسم المفعول
أمر	ثلاثي	أمر	مأمور
ورث	.....	.....	.....
وحَدَ	.....	.....	.....
نَقَلَ	.....	.....	.....
نَهَى	.....	.....	.....
نَظَمَ	.....	.....	.....
بَحَجَ	.....	.....	.....
نَادَى	.....	.....	.....
مَنَعَ	.....	.....	.....
تَحْمَلَ	.....	.....	.....
أَنْذَرَ	.....	.....	.....
كَذَبَ	.....	.....	.....
جَهَلَ	.....	.....	.....

.....	.....	.....	أَرْأَىٰ	١٤
.....	.....	.....	أَلْقَىٰ	١٥
.....	.....	.....	أَعْلَىٰ	١٦
.....	.....	.....	أَعْدَّ	١٧
.....	.....	.....	أَرْهَقَ	١٨
.....	.....	.....	إِسْتَعْفَرَ	١٩
.....	.....	.....	أَرَادَ	٢٠
.....	.....	.....	أَجَابَ	٢١
.....	.....	.....	إِسْتَشَارَ	٢٢
.....	.....	.....	إِسْتَطَاعَ	٢٣
.....	.....	.....	أَبَاحَ	٢٤
.....	.....	.....	إِسْتَحَابَ	٢٥

3) Қуйидаги калималарнинг қайси бири исми фоил ва қайси бири исми мағъул?

مُتَوَقّع – مُحَدِّث – وَالِّي – كَامِل – مَنْصُور – مَوْلُود – مَعَاوِن – مُهَيْمِن – مُذِلٌّ – هَارِب – مُنْظَف – نَاظِر – نَاسِيَّ – مَلِئَة – مَاشِ – مَزَّق – مُمَارِس – مُتَمِّم – مُسْرِف – مُخْطَطٍ – مُخْبِر – مُشَهِّر – مُؤَرِّر – مُتَعَب – مُسْتَقِل – مُخِيف .

Қуида келадиган мисоллардаги каби бажаринг!

يَعْنِدُ الْإِنْسَانُ اللَّهَ.	خَلَقَ اللَّهُ الْإِنْسَانَ.
* الْإِنْسَانُ عَابِدُ اللَّهِ.	* اللَّهُ خَالِقُ الْإِنْسَانِ.
* اللَّهُ مَعْبُودٌ.	* الْإِنْسَانُ مَخْلُوقٌ.
أَغْلَقَ الْأَسْتَادُ الْبَابَ.	أَرْسَلْتُ رَسَالَةً إِلَى صَدِيقِي.
* الْأَسْتَادُ مُغْلِقُ الْبَابِ.	* أَنَا مُرْسِلُ الرَّسَالَةِ إِلَى صَدِيقِي.

* البابُ مُعَلَّقٌ.	* الرسالةُ مُرْسَلَةٌ إِلَى صَدِيقِي.
أَجَّلَ أخِي مَوْعِدَ السَّفَرِ.	أَيَّدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ بِالنَّصْرِ.
* أخِي مُؤَجَّلٌ مَوْعِدُ السَّفَرِ.	* اللَّهُ مُؤَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ بِالنَّصْرِ.
* مَوْعِدُ السَّفَرِ مُؤَجَّلٌ.	* الْمُؤْمِنُونَ مُؤَيَّدُونَ بِالنَّصْرِ مِنَ اللَّهِ.

١) نَزَّلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ.

٢) تُطْبِعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا.

٣) أَضَافَتْ أُمِّي الْمَلْحَ إلى الطَّعَامِ.

٤) أَلَّفَ أَسْتَاذِي كِتَابًا.

٥) إِعْتَدَى الْمُجْرِمُ عَلَى الشَّيْخِ الْكَبِيرِ.

٦) يُجَبِّبُ اللَّهُ الدُّعَاءَ.

٧) يَحْمُدُ الْمُؤْمِنَ اللَّهَ.

٨) إِسْتَخْرَجَ الْعَمَالُ التِّفْطَأَ.

٩) إِكْشَفَ إِسْحَاقُ نِيُوتُنَ الْجَاذِبَيَّةَ الْأَرْضِيَّةَ.

١٠) الْمُؤْمِنُ يُقِيمُ الصَّلَاةَ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
٢٣ / مريم	у деди: «Қани эди, мана шундан (туғищдан) олдин ўлиб, бутунлай унутилиб кетсам».	قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِثْ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ سَنِيَا مَنْسِيَا	

الواقعة / ٥٠،٤٩	Эй, Мұхаммад! Уларга) айтинг: «Албатта, аввалгилар ҳам, кейингилар ҳам. маълум кундаги белгиланган вақтда (қиёматда), албатта, түпланувчиidlар.	فَلَنْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ. لَمْ جُمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتٍ يَوْمٌ مَعْلُومٌ	اسم مفعول من الفعل الثاني
المعارج ٢٥،٢٤	(топган) мол-мулкларидан (ажратилган) маълум ҳақ борки, у. тиланчи ва маҳрум кишилар учундир.	وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ. لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ	
البروج / ٢٢،٢١	Балки, у (инкор этилган нарса) улуғ Қуръондирки,. (унинг асл нусхаси) Лавхул-маҳфуздадир	بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ. فِي لَوْحٍ عَصْفُوٰظٍ	
القارعة / ٥،٤	У куни одамлар тўзитиб юборилган кўршапалаклар каби бўлурлар. Тоғлар эса титилган юнг каби (хавода учиб юрадиган) бўлур.	يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمُبْتُوثِ. وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَأَعْيُّهِنَ الْمَنْفُوشِ	
الفيل / ٥	(Бас) уларни (Каъбани бузишга келганларни) еб (чайнаб) ташланган сомондек қилиб қўйди.	فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفِ مَا تُكُولٍ	

****

الأنعام / ٤٨	Биз элчи (пайғамбар)ларни фақат (одамларга) хушхабар элтувчи ва огоҳлантирувчилар сифатида юборурмиз.	وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِّرِينَ	
	Ёки: «Уни (ваҳийни Мұхаммад) тўқиб		

١٣ / هود	чиқаряпти», – дейдиларми? Айтинг: «Агар гапларингиз рост бўлса, шунга ўхшаш ўнта тўқилган суро келтириб, Аллоҳдан ўзга имконингиз етган кишини (ёрдамга ёки гувоҳликка) чақирингиз!»*	أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ فُلْ فَأَنْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	اسم مفعول من الفعل غير الشلاطي
١٦٧ / الشعراء	Улар дедилар: «Қасамки, агар (бу ишингдан) тўхтамасанг, эй, Лут, албатта, сургун қилинувчилардан бўлурсан!»	قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطٌ لَنَكُونَنَّ مِنْ الْمُخْرِجِينَ	
٤٧ / ص	Яна улар Бизнинг ҳузуrimизда танланган, яхши кишилардандир.	وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَحْيَارِ	
٥٠ / ص	улар учун барча дарвозалари очиб қўйилган мангу жаннатлардир	جَنَّاتٍ عَدْنٍ مُفْتَحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ	
٧ / الحديـد	хамда У сизларни <small>الآلف</small> ҳа қилиб қўйган нарсалардан (бойликларингиздан) эҳсон қилингиз!	وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ	

*****

اسم التفضيل

Исми тафзил

Келадиган икки қатордаги калималарнинг бир-биридан нима фарқи бор?

(١) گېر - صغیر - طویل - قصیر - عالم - حاھل

(٢) أكابر - أصغر - أطول - أقصر - أغام - أحظل

Икки қатордаги калималар ҳам сифатдир, лекин иккінчи қатордаги калималар “أفعى”

вазнида келган ва улар “اسم التفضيل” ёки ”أفعى التفضيل“ деб номланади. Чунки улар жумладаги сифатда муштарап бўлган икки калиманинг бирини иккинчисидан зиёдалилигига далолат қиласди. Масалан:

إِبْرَاهِيمُ كَبِيرٌ، وَلَكِنَّ أَخاهُ أَكْبَرُ.

Бу жумлада Иброҳим ва унинг акаси ёши катталик сифати билан сифатланаяпти.

Лекин акасининг ундан каттароқ эканлигига далолат қилинняпти.

Исми тафзилга мисоллар:

الوصف	اسم التفضيل منه	الوصف	اسم التفضيل منه
رحيم	أرحم	حسن	أحسن
قاسٍ	أفسى	سيءٌ	أسوءاً
غالٍ	أعلى	نظيف	أنظف
شقيٍّ	أشقيٍّ	قدير	أقدر
رخيص	أرخص	خير	أخيرٍ (أو) خيرٍ ³⁵
سعيد	أسعد	شر	أشرٍ (أو) شرٍ

Юқоридаги мисоллардан исми тафзил сулосий феъллардан “أفعى” вазнига кўра ясалганини кўрдик. Аммо сулосийдан бошқа вазндаги феълларга “أفعى” вазнидаги бошқа

³⁵ خير و شر - калималари кўп истеъмол қилингани учун исми тафзилда ҳам ҳамзасиз истеъмол қилинаверади.

исмларни ёрдамчи қиласиз.³⁶ Сўнгра унинг кетидан феълнинг масдарини³⁷ келтирамиз.

Масалан: “مُزَدِّحٌ” феълининг исми тафзили: “أَكْثَرُ ازْدَحَاماً”³⁸ бўлади.

Агар бир нарсани сифатининг ўзи “أَحْمَرٌ - أَبْيَضٌ - أَعْرَجٌ” калималарига ўхшаб “أَفْعَلٌ” вазнида бўлса, уларнинг исми тафзили қуидагича бўлади: أَشَدُ حُمْرَةً - أَشَدُ بَيَاضًا - أَكْثَرُ عَرْجًا

Бу мавзуга оид яна баъзи мисоллар:

اسم التفضيل منه	الوصف	اسم التفضيل منه	الوصف
أَقْوَى إِيمَانًا	مؤمن	أَكْثَرُ حَضْرًا	مُتَحَضِّرٌ
أَشَدُ نِفَاقًا	منافق	أَكْثَرُ تَقْدُّمًا	مُتَنَقَّدٌ
أَكْثَرُ إِخْلَاصًا	محلص	أَكْثَرُ تَخَلُّفًا	مُتَخَلَّفٌ
أَكْثَرُ اجْتِهادًا	محتجهد	أَكْثَرُ تَوَاضُّعًا	مُتَواضعٌ
أَكْثَرُ إِتقَانًا	مُتَقْنٌ	أَعْظَمُ تَضْحِيَةً	مُضَحِّيٌّ

*****

Тест:

1) Кавс ичидаги сифатларни намунадаги каби жумлаларга мос исми тафзилга

Ўзгартириб ёзинг:

هذه الوردة أجمل من تلك.	المثال: هذه الوردة (جميلة) من تلك.
.....	(١) الله (كبير) من كل شيء.
.....	(٢) لا أحد (صادق) من الله حديثاً.
.....	(٣) الطريق المستقيم (قصير) الطريق بين نقطتين.

³⁶ أكثر - أقل - أشد - أعظم

Масалан: Бир нечта дарсадан кейин масдар мавзусини ўрганамиз.

³⁷ Использование масдара в значении "выделить" ведет к номинации слова в родительном падеже.

.....	٤) فاطمة (دَكِيَّة) الطالبات في الفصل.
.....	٥) العراق من (كثير) دول العالم إنتاجاً للنفط.
.....	٦) أحياناً يكون السُّكُوتُ (حسن) من الكلام.
.....	٧) الله ورسوله (خَيْبَان) إلى المؤمن من سواهم.
.....	٨) الجملُ (صَابِر) من غيره على العطش.
.....	٩) إبراهيم (مُتَفَقِّق) من زُمَلَاهُ.
.....	١٠) عليٌ (مُسْتَحِقٌ) للجائزة من كل طلاب.

2) Намунада кўрсатилган каби бажаринг:

للمؤنث	للذكر	للمؤنث	للذكر
وهي الصُّغرى.	هو الأَصْغَرُ،	وهي الْكُبِيرِي.	هو الْأَكْبَرُ،
..... وهي	هو الأَسْقَلُ،	..... وهي	هو الْأَعْلَى،
..... وهي	هو الأَيْسَرُ،	..... وهي	هو الْأَيْمَنُ،
..... وهي	هو الأَسْوَأُ،	..... وهي	هو الْأَحْسَنُ،

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَّسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٤٠ البقرة/	Айтинг (эй, Мухаммад!): «(Уларнинг динларини) сизлар билувчироқми ёки Аллоҳми? Гувоҳликни Аллоҳдан яширган кимсадан ким ҳам золимроқдир?!»	فُلَّاَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِنْ كَسَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ
١٩١ البقرة/	Фитна қотиллиқдан ҳам ашаддийроқдир.	وَالْفِتْنَةُ أَشَدُ مِنَ الْقُتْلِ

٦٩ السورة / التوبه	(Сизлар, эй, мунофиқлар!) Худди сизлардан олдинги (мунофиқ)ларга ўхшайсизлар. (Улар) сизлардан қувватлироқ, мол-мулклари ва фарзандлари кўпроқ эди.	كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ فُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا
٤٠ السورة / الحج	ҳамда кофир бўлганлар сўзини тубан қилди. Аллохнинг сўзи эса, у юксакдир.	وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكِلْمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا
٣٣ السورة / يوسف	(Юсуф) деди: «Эй, Раббим! Менга таклиф этишаётган нарсадан кўра зиндан маъқулроқдир.	قَالَ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مَمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ
٢١ السورة / الإسراء	(Бу дунёда) уларнинг бирларидан бирларини (ризқ ва мартабада) қандай устун қилганимизни кўринг! Шак йўқки, охират даражалари каттароқ ва афзалроқдир.	انظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلَلَا خِرْهَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ ثُقْبِيًّا
٣٤ السورة / الكهف	Бас, у биродарига мурожаат қилиб: «Менинг бойлигим сеникidan қўпроқ ва одамларим кучлироқ», – деди.	فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُخَاوِرُهُ أَنَا أَكْثُرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعْزُّ نَفَرًا
٣٤ السورة / القصص	Биродарим Ҳорун мендан кўра тили бурророқ.	وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا
٢١ السورة / السجدة	Албатта, Биз уларнинг (итоатсизликдан) қайтишлари учун уларга катта азобдан илгари яқин азобни (дунё азобини ҳам) тоттиурмиз.	وَلَنَدِقَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
١٦ السورة / ق	Инсонни (Биз) яратганмиз, (демак,) унинг нафси васваса қиласидиган (кўнглидан ўтадиган) нарсаларни ҳам билурмиз. Биз унга бўйин томиридан ҳам яқинроқдирмиз.	وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسِّعُ بِهِ نَفْسُهُ وَلَكُنْ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

٨ المنافقون /	<p>Улар: «Қасамки, агар (Бани Мусталиқ жангидан) Мадинага қайтсак, албатта, кучлилар кучсизларни ундан (хайдаб) чиқарур», – дерлар. Ҳолбуки, кучкудрат фақат Аллоҳники, Унинг пайғамбариники ва мўминларницидир. Лекин мунофиқлар (буни) билмаслар.</p>	<p>يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعْزَمْ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَلِهُ الْعِرَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ</p>
------------------	---	--

*****

اسم المكان واسم الزمان

Исми макон ва исми замон

Келадиган икки қатордаги калималарнинг бир-биридан нима фарқи бор?

(١) لَعْبٌ - سَحَدٌ - طَبَقٌ - سَكَنٌ

(٢) مَلْعُبٌ - مَسْجِدٌ - مَطْبِخٌ - مَسْكَنٌ

Биринчи қатордаги калималар феъллардир. Иккинчи қатордаги калималар эса феълнинг воқеъ бўлган жойига далолат қиласидиган исмлардир.

Биз унда ўйнайдиган жойимиз: “ملعب” ўйингоҳ деб номланади.

Биз унда сажда қилиб намоз ўқийдиган жойимиз: “مسجد” сажда қилинадиган жой деб номланади.

Биз унда таом тайёрлайдиган жойимиз: “مطبخ” таом тайёрланадиган жой (ошхона) деб номланади.

Биз унда яшайдиган жойимиз: “مسنگن” яшайдиган жой (уй, маскан) деб номланади.

Бу исмларнинг барчаси “اسم المكان” деб номланади ва у ҳам исми фоил, исми мафъул, исми тафзил каби феълдан иштиқоқ қилиб олинадиган исмлардандир.

Исми маконга бошқа мисоллар:

Самолётлар учадиган жой. (аэропорт)	المطار
Биз ундан ўтадиган жой. (ўтиш жойи)	الممر
Биз ундан кирадиган жой. (кириш жойи)	المدخل
Биз ундан чиқадиган жой. (чиқиш жойи)	المخرج
Биз унда дарс қиласидиган жой. (мадраса)	المدرسة
Ёзилинадиган жой. (мактаб)	المكتبة
Биз у ерда ўтирадиган жой. (мажлис)	المجلس
Ишлаб чиқариладиган жой. (корхона)	المصنوع
Зироат экиладиган жой. (Экинзор)	المزرعة

Мисоллардан кўрамизки исми макон сulosий феълдан баъзида “مفعَل” вазнида ва яна баъзида “مفعُل”³⁹ вазнида олинади.

Исми макон сulosийдан бошқа феълларда исми мафъул вазнида келади. Масалан:

المسئشَفِي و فعله استشْفَى، الْفُلْسَقِي و فعله التَّقَى، الْمُصَلَّى و فعله صَلَى، الْمُجَتَمَعِي و فعله اجْتَمَعَ.

*****

³⁹ Исми макон қўйдаги холларда “مفعَل” вазнида келади. Агар феълнинг охирги ҳарфи иллатли бўлса. Масалан: . агар феълнинг охирги ҳарфи сахих бўлсада, музоръеси айни баробаридағи ҳарфнинг ҳаракати фатҳа ёки замма бўлса. Масалан: كتب / مكتب و نسب / ملقب

Қўйдаги холларда “مفعُل” вазнида келади. Агар феълнинг охирги ҳарфи сахих бўлсада, биринчи ҳарфи иллатли ҳарф бўлса. Масалан: . وقف / موقف . агар охири сахих бўлсада, музоръеси айн баробаридағи ҳарфнинг ҳаракати касра бўлса. Масалан: جنس / مجلس

Шундай бўлсада баъзида исми маконлар юқоридаги қоидаларга ҳилаф бўлади. Масалан: . مسجد – مشرق – موقف . مدرسة – مطبعة – مقبرة – مجزرة: Гоҳида эса исми маконга та марбута эргашади. Масалан:

«اسم الزمان» феълнинг воқеъ бўлган замонига далолат қиласи ва исми макон билан бир хил вазнларда келади.

Исм замонга мисоллар:

مَطْلُعُ الشَّمْسِ الساعة السادسة.

مَوْعِدُ الدُّرْسِ الساعة الثامنة.

مُلْتَقَى الْأَصْدِقَاءِ بعد صلاة العصر.

*****

Тренировки:

1) Жумлаларни охирига етказинг:

مكان السّعي يسمى: .....، ومكان اللّهُو يسمى: .....، ومكان شُروق الشمس يسمى: .....، ومكان غُروبها يسمى: .....، ومكان اللّحوء يسمى: .....، ومكان الطّباعة يسمى: .....

Келаётган жумлалардаги исми макон ва исми замонни кўрсатинг:

١) مكّةُ الْمُكَرَّمَةُ مَهْبِطُ الْوَحْيِ.

٢) جبل عرفاتٍ مجتمعُ الحجاج.

٣) المكتبةُ مُلْتَقَى المثقفين.

٤) القلبُ مُسْتَوْدَعُ الأسرارِ.

٥) مَسْعَى الْحَجَاجِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.

٦) مَطْلُعُ الشَّمْسِ جَهَةُ الشَّرْقِ.

٧) مجلس العلماءٍ معمورٌ بالفوائدِ.

٨) يقفُ جنديُّ المرور في مُنْتَرِقِ الْطُّرُقِ.

٩) اشتريتُ كتبًا من معرض الكتبِ.

١٠) أين موقفُ السياراتِ؟

١١) اقتربَ مَوْعِدُ الامْتِحَانَاتِ.

١٢) قال رسول الله صلعم : «جَعَلْتُ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا».

١٣) يُدْفَنُ الْمُؤْمِنُ فِي الْمَقَابِرِ.

١٤) في مدینیتی کثیرٌ من الْمُتَّرَّهَاتِ.

١٥) يعيشُ أخِي فِي الْمَهْجَرِ.

١٦) الْجَنَّةُ مَأْوَى الْمُؤْمِنِينَ، وَالنَّارُ مَأْوَى الْكَافِرِينَ.

١٧) وَفِي الْأَرْضِ مَثَانَى لِلْكَرِيمِ عَنِ الْأَذَى وَفِيهَا لِمَنْ خَافَ الْقِلَّى مُتَعَرَّلٌ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	اسم مكان من الفعل الثلاثي
٦٠ البقرة / الآية	«Асоингни тошга ур!» дедик. Бас, ундан (тошдан) ўн икки чашма отилиб чиқди. (Ўн икки уруғдан) ҳар бир гурух ўз сувини билиб (тақсимлаб) олди.	فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أَنْثَاسٍ مَشْرِبَهُمْ	
٦ السورة / الآية	Агар мушриклардан бирортаси Сиздан ҳимоя сўраса, бас, уни ҳимоянгизга олинг, токи у Аллоҳнинг каломини эшитсин. Сўнгра уни хавфсиз жойига етказиб қўйинг!	وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلَغَهُ مَأْمَنَةً	

٥٣ / الكهف	Гуноҳкорлар дўзахни қўриб, ўзларининг унга тушувчи эканларини биладилар, аммо ундан қочишга жой топмайдилар.	وَرَأَى الْمُجْرُمُونَ النَّارَ فَظَنُوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرُفًا	
٦٠ / الكهف	Мусо ўз йигитига (шогирди Ювшаш ибн Нунга): «То икки денгиз қўшиладиган ерга етмагунча ёки узоқ муддат кезмагунча юришдан тўхтамайман», – деган пайтини эслангиз.	وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلَغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا	
٨٦ / الكهف	(Кетаётиб) Қуёш ботадиган жойга етгач, унинг (Қуёшнинг) бир лойқа (ёки қайнок) булоқ (орти)га ботаётганини кўрди	حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنِ حِمَةٍ	
١١ / المجادلة	Эй, мўминлар! Қачонки, сизларга йиғилишларда: «(даврани) кенгайтирингиз!» – дейилса, бас, кенгайтирингиз	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسُحُوا	
١٠ / القيامة	ана ўша кунда инсон: «(Жазодан) қочадиган жой қаерда?» – деб қолур.	يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَقْرُ.	
٤٠ ، ٤١ / النازعات	Аммо, кимки Парвардигорининг (хузурида) туриши (ва хисобот бериши)дан қўрқкан ва нафсини ҳаволанишдан қайтарган бўлса, бас, фақат жаннатгина (унга) макон бўлур.	وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهُوَى. فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى	

١٢٥ / البقرة	«Иброҳим мақоми»ни намозгоҳ қилиб олингиз!	وَلَنْجِدُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى	
٣١ / يوسف	Бас, (Зулайх) уларнинг макрларини эшиштагач, улар хузурига (одам) юборди ва уларга суюнчиқ (таом ёки мева) ҳозирлади ҳамда улардан ҳар бирига биттадан пичоқ бериб (Юсуфга): «Улар хузурига чиққин!» – деди.	فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمُكْرِهٖنَ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُشَكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَيْنِهِنَّ	اسم مكان من الفعل غير الثاني
٦٥ ، ٦٦ / الفرقان	Улар: «Парвардигоро, Ўзинг бизлардан жаҳаннам азобини даф этгин. Дарҳақиқат, унинг азоби ҳалокатлидир. Дарҳақиқат, у энг ёмон қароргоҳ ва энг ёмон мақомдир», – дейдиган кишилардир.	وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرُفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ، إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقْرًا وَمُقَاماً	
١٠ ، ١٢ / القيامة	ана ўша кунда инсон: «(Жазодан) қочадиган жой қаерда?» – деб қолур. Йўқ! Бошпана йўқдир! У кунда (эй, инсон!) Ёлғиз Раббинг (хузурида) қарор топишгина бордир.	يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُكُ لَا وَزَرَ إِلَى رِتَكٍ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقْرُ	

٨١ / هود	Уларга ваъда қилинган вақт бомдод вақтидир. Бомдод яқин эмасми?!»	إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ	اسم زمان من الفعل الثاني
٥ / القدر	У (кеча) то тонг отгунича саломатликдир.	سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ.	

*****

اسْمُ الْأَلْهَةِИсми олат

У, феъл унинг воситасида бажарган ускуна (олат)га далолат қиладиган, мушток исмдир.

Унинг вазнлари:

- ١) **مُفْعَال**, مثل: مِفْتَاح – مِنْشَار – مِحْرَاث.
- ٢) **مُفْعَلٌ**, مثل: مِصْدَد – مِشْرَطٌ – مِقْصَّ.
- ٣) **مِفْعَلَةٌ**, مثل: مِسْطَرَة – مِلْعَقَةٌ.
- ٤) **فَعَالٌ**, مثل: حَلَّاطٌ – سَخَانٌ.
- ٥) **فَعَالَةٌ**, مثل: غَسَالَةٌ – تَلَاجَةٌ.

*****

الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ بِاسْمِ الْفَاعِلِИсми фоилга ўхшаш сифат

Биз сиз билан араб тилидаги бир нечта муштоқлар ҳақида дарс қилдик. Исми фоил, муболага сийғаси, исми мағъул ва исми тафзилларнинг сифат эканлигини билдик. Аммо исми макон, исми замон ва исми олат сифатлардан эмасдир.

Ҳозир сифатнинг бошқа бир тури ҳақида дарс қиласиз. У “**الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ بِاسْمِ الْفَاعِلِ**” деб номланади. У жуда кўп тарқалган муштоқларнинг навларидандир.

“الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ بِاسْمِ الْفَاعِلِ” сулосий лозим феълдан ёриб олинади. Шунинг учун у исм деб номланади. У маънога ва соҳибида далолат қилишда исми фоилга ўхшайди. Лекин у иккаласининг орасидаги фарқ, у соҳибида сифатнинг собит бўлишини англатади. Яъни у феълда мавжуд бўлган нарсанинг нисбатини соҳибида беради. Яъни сифат ундан ажралмайди.

Сифати мушаббаҳаларнинг кўринишлари жуда ҳам кўп. Уларни ўз остига оладиган бирон бир қоидаси йўқ. Бу ерда уларга баъзи мисоллар:

أَيْضٌ - أَسْوَدٌ - أَحْمَقٌ - بَيْضَاءٌ - ضَوْضَاءٌ - حَمْقَاءٌ - عَطْشَانٌ - جَوْعَانٌ - ذَكَرٌ - غَيْرٌ - تَقِيٌّ - بَطَلٌ - حَسَنٌ - سَيِّءٌ - طَيْبٌ -
صَيْقٌ - مَيْتٌ - صَعْبٌ - صَخْمٌ - جَبَانٌ - شُجَاعٌ - عُضَالٌ - كَثِيرٌ - خَفِيفٌ - شَدِيدٌ - طَوِيلٌ - بَنِيَّلٌ -
مَرِيضٌ - عَظِيمٌ - جَمِيلٌ - كَرِيمٌ - رَقِيقٌ - لَئِيمٌ - عَمِيقٌ - عَجِيبٌ - تَعِبٌ - قَلِيقٌ - شَيْخٌ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٦٩ البقرة /	(Мусо) деди: «У айтмоқдаки, у ярқироқ, сарғиши рангли сигир бўлиб, кўрганларни қувонтиур».	قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفَرَاءُ فَاقْعُ لَوْنُهَا تَسْرُّ النَّاطِرِينَ
١٨٧ البقرة /	Шунингдек, тонггача, яъни оқ ипнинг қора ипдан (тонгнинг тундан) ажраладиган вақтигача еб-ичаверингиз.	وَكُلُوا وَاشْرُبُوا حَتَّى يَبْيَئَنَ لَكُمُ الْحُبْطُ الْأَيْضُ مِنَ الْحُبْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ
	Аллоҳга “чиройли қарз” берадиган (Унинг йўлида	مَنْ ذَا الَّذِي يُفْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا

٢٤٥ / البقرة	ўз бойлигидан сарфлайдиган) киши бормики, унга бир неча баробар кўп қилиб қайтарса?	فَيُضَعِّفُهُ لَهُ أَصْعَافًا كَثِيرًا
آل عمران / ١٦٩، ١٧٠	Аллоҳ йўлида ўлдирилганларни асло ўликлар деб ҳисобламанг! Аслида (улар) тирикдир – Парвардигорлари ҳузурида (жаннат неъматларидан) ризқланиб туурлар. (Мазкур қатл этилган шаҳидлар) Аллоҳ ўз фазли билан ато этган нарса (неъматлар)дан хушнуд.	وَلَا تَحْسِبَنَ الَّذِينَ قُلُّوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَالًا بَلْ أَخْيَاءً عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرَحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
٦٨ / الأعراف	Сизларга Раббимнинг топшириқларини етказаяпман ва мен сизларга ишончли насиҳатгўйдирман.	أَبِلَغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيِّ وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ
٨٦ / طه	Бас, Мусо қавмига ғазабланган ва афсусланган холда қайтиб келиб,	فَرَجَحَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسْفًا
١٢ / فاطر	Икки денгиз (суви) teng бўлмас – буниси чучук- тотли ва ютумли, униси эса шўр-нордондир.	وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبُ فُرَاتٍ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْخُ أَجَاجُ
٧٧ / الواقعة	албатта, у Қуръони каримдирки,	إِنَّهُ لِقُرْآنٌ كَرِيمٌ

*****

المَصْدَر

Masdar

Қуйида келадиган икки қатордаги қалималарни бир-биридан нима фарқи бор?

(١) كِتَبٌ - قَرَأَ - جَلَسَ - عَلَمَ - تَحْدِثُ - إِسْتَمَعَ - إِسْتَغْفَرَ

(٢) كِتَابٌ - قِرَاءَةٌ - جُلُوسٌ - تَعْلِيمٌ - تَحْدِثُ - اسْتِمَاعٌ - إِسْتَغْفَارٌ

Биринчи қатордаги қалималар феъллардир. Иккинчи қатордаги қалималар эса ҳодисаларга далолат қиладиган исмлардир. Улар “المصادر” деб номланади.

Масдарнинг сийгаси қайфияти:

Феълнинг сulosий ёки рубоъий ёки хумосий ёки судосий бўлишини биламиз.

Сulosий феълларнинг масдарлари учун маълум бир қоида йўқ. Уларни араблардан эшитиш орқали биламиз. Шунинг учун улар қиёсий эмас, самоъий масдар деб аталади.

Рубоъий, хумосий ва судосий феълларнинг масдарлари учун қоида бор.

1 – Сulosий феълларнинг масдарига баъзи мисоллар:

مصدره	الفعل الثلاثي	مصدره	الفعل الثلاثي
نَوْمٌ	نَامَ	زَرَاعَةٌ	زَرَعَ
صَوْمٌ	صَامَ	صِنَاعَةٌ	صَنَعَ
أَكْلٌ	أَكَلَ	رَحْمَةٌ	رَحْمَ
نَصْرٌ	نَصَرَ	دُخُولٌ	دَخَلَ
حَمْدٌ	حَمَدَ	خُرُوجٌ	خَرَجَ
صُرَاخٌ	صَرَخَ	سُجُودٌ	سَجَدَ
بَكَاءٌ	بَكَى	قُعُودٌ	قَعَدَ
نُبَاحٌ	نَبَحَ	صُعُودٌ	صَعَدَ
سُهُولَةٌ	سَهُلَ	نُزُولٌ	نَزَلَ
صُعُوبَةٌ	صَعَبَ	فَرَحٌ	فَرَحَ

طَيْرَان	طَارَ	تَعَبٌ	تَعَبٌ
----------	-------	--------	--------

*****

2 – Рубоъй феълларнинг масдарига баъзи мисоллар:**А) Агар феъл “أَفْعَلُ” вазнида бўлса унинг масдари “إِفْعَالٌ” вазнида бўлади. Масалан:**

إِكْرَام	أَكْرَمْ	إِحْسَان	أَحْسَنْ
إِعْلَام	أَعْلَمْ	إِسْلَام	أَسْلَمْ
إِنْزَال	أَنْزَلْ	إِنْقَاص	أَنْفَعْ
إِيْتَاء	آتَى	إِيمَان	آمَنْ

Дикқат!

أَفَاقَمْ – أَشَارَ – أَجَادَ – أَضَاءَ шу феълларга ўхшаш ъайни баробаридаги харфи иллатли бўлган

феълларнинг масдари қуйидагича бўлади: إِقَامَة – إِشَارَة – إِجَادَة – إِضَاءَة

Б) Агар феъл “فَعَلَ” вазнида бўлса унинг масдари “تَفْعِيلٌ” вазнида келади. Масалан:

تَكْرِيمٌ	كَرَمٌ	تَحْسِينٌ	حسَنٌ
تَعْلِيمٌ	عَلَمٌ	تَسْلِيمٌ	سَلَمٌ
تَنْزِيلٌ	نَزَلٌ	تَقْدِيمٌ	قَدَّمٌ
تَيْسِيرٌ	يَسَرٌ	تَوْحِيدٌ	وَحْدَةٌ

Дикқат!

رَبِّي – سَمَّيْ – زَعْيَيْ – غَيْيَ шу феълларга ўхшаш лом баробаридаги харфи иллатли бўлган

феълларнинг масдари қуйидагича келади: تَرْبِيَة – تَسْمِيَة – تَزْعِيَة – تَنْبِيَة

С) Агар феъл “فاعل” вазнида бўлса, унинг масдари “فعل” ва “فاعلله” вазнида бўлади.

Масалан:

سِبَاق، مُسَابَقَة	سابق	جِهاد، مُجَاهَدَة	جاهد
قِتَال، مُقاَلَة	قاتل	نِقَاشٌ، مُنَاقَشَة	ناقش
خَصَام، مُخَاصِمَة	خاصم	جِوَار، مُحَاوِرَة	حاور
نِدَاء، مُنَادَاة	نَادَى	حِسَاب، مُحَاسِبَة	حساب

Д) Агар феъл “ فعل ” вазнида бўлса, унинг масдари “ فعلله ” вазнида келади. Масалан:

طَمَانَة	طَمَآنَ	تَرْجِمَة	ترجم	بَعْثَرَة	بعثر
----------	---------	-----------	------	-----------	------

Агар феъл **رُزْلَه** – **وَسْوَسَ** феълларига ўхшаб "фо" баробаридаги ҳарфи биринчи лом баробаридаги ҳарф билан бир хил ва ўйин баробаридаги ҳарфи иккинчи лом баробаридаги ҳарф билан бир хил бўлса, ундан феъллар учун икки хил масдар бор. Биринчиси “ فعلله ”, иккинчиси “ فعل ” вазнидир. Юқоридаги феълларнинг масдари қуидагича бўлади:

وَسْوَسَة، وَسْوَاس – رُزْلَة، زِرْأَل.

*****

3 – Хумосий феълнинг масдари:

А) Агар феъл “افْسَعْل” вазнида бўлса, унинг масдари “افْسَعْل” вазнида келади.

Масалан:

إِبْتِسَام	إِبْتَسَم	إِشْتِراك	إِشْتَرَك
إِحْتِلاَل	إِحْتَلَّ	إِسْتِمَاع	إِسْتَمَعَ
إِتِّبَاع	إِتَّبَعَ	إِنْتِصَار	إِنْتَصَرَ

إِحْتِيَاجٌ	إِحْتَاجٌ	إِبْلَاءٌ	إِبْنَائِيٌّ
-------------	-----------	-----------	--------------

Б) Агар феъл “انْفَعَلٌ” вазнида бўлса, унинг масдари “انْفَعَالٌ” вазнида келади.

Масалан:

إِنْصَرَافٌ	إِنْصَرَفَ	إِنْكِسَارٌ	إِنْكَسَرَ
إِنْطِفَاءٌ	إِنْطَفَأَ	إِنْخِفَاضٌ	إِنْخَفَضَ
إِنْقِلَابٌ	إِنْقَلَبَ	إِنْقِسَامٌ	إِنْقَسَمَ
إِنْقِراصٌ	إِنْقَرَضَ	إِنْسِحَابٌ	إِنْسَحَبَ

С) Агар феъл “تقدُّمٌ” га ўхшаб “تفَعَلٌ” вазнида бўлса, ёки “تعاونٌ” “تفَاعَلٌ” вазнида бўлса, ёки “نزلُّلٌ” га ўхшаб “تفَعَلَلٌ” вазнида бўлса, бу вазндаги феълларнинг масдари охиргидан олдинги ҳарфнинг ҳаракатини замма қилиб, ўзини ўзgartiriшсиз қолдириш билан юзага келади. Юқоридаги феълларнинг масдари қуйидагича келади:

تقدُّم – تَعَاوُن – تَزَلُّل.

Бошқа мисоллар:

تَوَاضُّع	تَوَاضَّع	تَكْنُون	تَمْكَنَ
تَشَاهِي	تَشَاهِيَة	تَعَجُّبٌ	تَعَجَّبٌ
تَبَعُّثُرٌ	تَبَعُّثَرٌ	تَحْفَقٌ	تَحَفَّقٌ
تَدَخُّرٌ	تَدَخُّرٌ	تَعَااطُفٌ	تَعَاطَفٌ

Дикқат!

Агар феълнинг лом баробаридағи ҳарфи қуидаги феълларга ўхшаб “**تَحْدِي** – **تَمَّى** – **تَعَالَى**”

иллатли бўлса, уларнинг масдари қуидагича келади: **الْتَّحَدِي** – **الْتَّمَّى** – **الْتَّعَالَى**

Д) Агар феъл “افْعَلٌ” вазнида бўлса, унинг масдари “افْعَلَّ” вазнида келади.

Масалан:

اْحْمَرَار	اْحْمَرٌ	اْسُودَاد	اْسُودَّ
------------	----------	-----------	----------

*****

4 – Судосий феълнинг масдари:

А) Агар феъл “استَفْعَلٌ” вазнида бўлса, унинг масдари “اسْتَفْعَالٌ” вазнида келади.

Масалан:

إِسْتِيقَاظٌ	إِسْتِيقَاظٌ	إِسْتِفَقَارٌ	إِسْتَعْفَرٌ
إِسْتِعْدَادٌ	إِسْتَعْدَدٌ	إِسْتِخْدَامٌ	إِسْتَخْدَمٌ
إِسْتِقْرَارٌ	إِسْتَقْرَرٌ	إِسْتِئْذَانٌ	إِسْتَأْذَنٌ
إِسْتِيرَادٌ	إِسْتَوْرَدٌ	إِسْتِيَاعٌ	إِسْتَوْعَبٌ

Дикқат!

Агар феълнинг ъайни баробаридағи ҳарфи қуидаги феълларга ўхшаб

“**اسْتَجَابٌ** – **اسْتَطَاعَ** – **اسْتَفَادَ** – **اسْتَرَاحَ**” иллатли бўлса, уларнинг масдари қуидагича келади:

اسْتِجَابَةٌ – اسْتِطَاعَةٌ – اسْتِفَادَةٌ – اسْتِرَاحَةٌ.

Б) Агар феъл “افْعَلٌ” вазнида бўлса, унинг масдари “افْعَلَّ” вазнида келади.

Масалан:

اطمأنَّ – اطمِنْتَانٌ

*****

تدريبات:

1 – Кўйида келадиган феълларнинг ҳар бирининг масдарини айтинг:

واصل	إنْفَرَاد	أَسْعَدَ	اخْتَارَ	طَهَرَ
ترَاحِم	حَلَّى	إِسْتُورَدَ	إِسْتَمَرَ	إِسْتَقَلَّ
زَحْرَف	إِسْتَقَامَ	إِسْتَمْتَعَ	وَعَى	خَفَّفَ
قالَ	إِخْسَرَعَ	إِرْدَهَرَ	إِخْتَافَ	إِجْتَمَعَ
إِحْكَمَ	تَأْخَرَ	إِرْذَادَ	تَدَعَى	إِجْتَهَدَ
تَحْصِصَ	إِكْتَشَفَ	إِرْتَفَعَ	إِتَّهَمَ	إِحْتَرَمَ
فَهَمَ	أَفْهَمَ	فَهِمَ	لَجَى	إِسْتَشَارَ
إِمْتَحَنَ	أَنَازَ	إِحْضَرَ	إِتَّقَ	أَفَادَ

2 – Кўйида келадиган масдарларнинг ҳар бирининг феълини айтинг:

تحْبِيل	سُؤَال	تَأْثِير	تَأْثِير	شُرْب
إِسْتِكَانَة	إِنْدَار	تَجَاهِل	مُسَاَوَة	إِعَادَة
تَصَدِّق	إِسْتِشْمَار	إِسْتِرْخَام	إِخْتِيَار	تَوْسِيع
مُشَاهَدَة	تَغْيِير	تَنَازُع	إِصْفَرَار	نَفَاق

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْتَ:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
النساء / ١٦١ ١٦٠	Яхудий бўлганларнинг золимликлари ва кўп (кишилар)ни Аллоҳ йўлидан тўсганлари сабабидан уларга (олдин) ҳалол қилинган нарсаларни ҳаром қилиб қўйдик. (Яна бошқа) сабаблари – уларнинг устама (фоиз) олишлари ва одамларнинг мол-мулкларини ноҳақ еганларидир.	<p>فِيظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا</p> <p>عَلَيْهِمْ طَبِيعَاتٍ أَحَلَّتْ لَهُمْ</p> <p>وَبِصَدَّهُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا.</p> <p>وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهِوا عَنْهُ</p> <p>بِالْبَاطِلِ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ</p>	
الأعراف / ٥٤	Раббингиз раҳмат (қилиш)ни Ўзига ёзди	كَتَبَ رُبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ	
النور / ٨٣	Бас, агар Аллоҳ Сизни (яна) бирор тоифа (ёв)га (тўқнашиш учун) қайтарганида Сиздан (жангга) чиқишига изн сўрасалар, айтинг: «Мен билан бирга (энди) сира чиқмайсиз ва Мен билан бирга бирор душманга қарши урушмайсиз ҳам. Зоро, сизлар аввалги гал (жангга чиқмай) ўтиришга рози бўлдингиз. Яна қолувчилар билан (қолиб) ўтираверингиз!»	<p>إِنَّ رَجَعَكُمُ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ</p> <p>فَاسْتَأْذُنُوكُمْ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَكُمْ</p> <p>تَخْرُجُوكُمْ مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوكُمْ مَعِيَ</p> <p>عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيْتُمْ بِالْقُعُودِ أَوْلَ</p> <p>مَرَّةٍ فَاقْعُدُوكُمْ مَعَ الْخَالِفِينَ</p>	مصدر الفعل الثلاثي
الفتح / ١	(Эй, Мухаммад!) Биз Сизга аниқ фатҳ (ғалаба) баҳш этдик.	إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا	

٣ / الفتح	шунингдек, Аллоҳнинг Сизга кучли ёрдам бериши учундир.	وَبِنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا	
٥ / المعراج	Бас, (Эй, Мұхаммад! Коғирларнинг азиятларига) чиroyли сабр билан сабр қилинг!	فَاصْبِرْ صَبَرًا جَمِيلًا	
٢٢٩ / البقرة	Талоқ икки мартадир. Сүнгра (оилани) яхшилик билан сақлаш ёки чиroyли суратда ажралиш (мумкин).	الظَّلَاقُ مَرْتَانِ فِي مُسَارَكٍ مَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيْحٌ بِإِحْسَانٍ	
٩٠ / النحل	Албатта, Аллоҳ адолатта, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى	
١٢ / الإسراء	Барча нарсаны батафсил баён қилиб қўйганмиз.	وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَلَّنَاهُ تَفْصِيلًا	مصدر الفعل
٢٢ / الأحزاب	Мўминлар фирмаларни (ёвни) кўрган вактларида: «Бу Аллоҳ ва пайғамбари бизларга ваъда қилган нарсадир (имтиҳондир). Аллоҳ ва пайғамбарининг сўзи ростдир», – дедилар ва (бу сўzlари) уларнинг имон ва итоатларини янада зиёда қилди.	وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادُهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا	الرباعي
/ الانشقاق	Бас, кимнинг номаи аъмоли (қиёмат куни) ўнг томонидан берилса, бас, у осон ҳисоб билан ҳисоб-китоб қилинажак,	فَإِنَّمَا مِنْ أُوْيَ كِتَابَهُ بِيمِينِهِ. فَسَوْفَ يُخَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا.	
٨،٧ / الزلزلة	Қачонки, Ер ўзининг (энг даҳшатли) зилзиласи билан қимиrlаганида,	إِذَا رُزْلِقَتِ الْأَرْضُ زُلْماً.	
	(Садака ва эҳсонлар) Аллоҳ йўлида (жанг		

٢٧٣ / البقرة	билин) банд бўлиб, (тижорат учун) сафарга чиқа олмайдиган, иффатлари (тортинчоқликлари) сабабли билмаган одам бой деб гумон қиласидиган факирлар учундир.	لِلْفَقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُونَ أَغْنِيَاءَ مِنْ التَّعْفُفِ	مصدر الفعل خماسي
١٥٧ / النساء	Уларда гумонга эргашишдан бошқа бирор (тўғри) маълумот йўқ.	مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعُ الظَّنِّ	
٢ ، ١ / التكاثر	(Эй, инсонлар!) Сизларни (мол-дунё) кўпайтириш (Аллоҳга ибодат қилишдан) машғул қилди. Ҳатто, мақбараларингиз (кўплиги билан фахрланиш) гача бордингиз.	أَهَمُّكُمُ التَّكَاثُرُ. حَتَّىٰ زُرْمُ الْمَقَابِرِ	
٢٢ / الروم	Унинг белгиларидан (яна бири) – осмонлар ва Ерни яратиши ва сизларнинг тилларингиз ва рангларингизни хилма-хиллигидир.	وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ	
١١٤ / التوبه	Иброҳимнинг (ўз) отаси учун истиффор сўраши фақат унга қилган ваъдаси туфайли эди. Аллоҳнинг душмани экани билингандан кейин ундан (отасидан) воз кечди.	وَمَا كَانَ اسْتَغْفِرًا إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوُّ اللَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ	
٢٥ / القصص	Сўнгра, улардан (икки қиздан) бири ҳаё билан юриб келиб	فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِخْيَاءٍ	مصدر الفعل سдаسي
٧ / نوح	Дарвоқе, ҳар гал мен уларни Сенинг мағфиратингга (дин йўлига) даъват этсам, улар (эшитмаслик учун) бармоқларини қулоқларига	وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتُشْفِرَ هُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ	

	тиқиб, кийимларига ўралиб оладилар ва (ўз куфрларида) қаттиқ туриб оладилар ҳамда (менга итоат этишга) кибр қиласылар.	وَاسْتَعْسُنُوا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا.	
--	--	---	--

*****

المُصْدَرُ الصِّنَاعِيُّ

Синоъий масдар

Синоъий (сунъий) масдар исмга ташдидли **الياء** ва унга эргашган та марбутани зиёда қилиш билан ясаладиган масдардир. Масалан:

حُرَيْةٌ - شَخْصِيَّةٌ - شُيُوعِيَّةٌ - عَلْمَانِيَّةٌ - وَحْشِيَّةٌ - عَصَيَّةٌ - مَسْؤُلَيَّةٌ - إِنْسَانِيَّةٌ - جَاهِلَيَّةٌ - رَهْبَانِيَّةٌ.

Қуйидаги келадиган жумлалардаги қалималар ҳам мисол бўлади:

* لا يُمْكِنُ لِلإِنْسَانِ أَنْ يَحْيَا حَيَاةً كَرِيمَةً بِلَا حُرَيْةٍ.

* هذا الرجل ذو شخصية قوية.

* كان الاتّحاد السُّوفِيُّ مِنْ أَكْبَرِ الدُّولِ الَّتِي قَامَتْ عَلَى مَبَادِئِ الشُّيُوعِيَّةِ.

* العلمانية تعني فصل الدين عن الحياة.

* قتل المجرم الطفل بوحشية.

* لا عصبية في الإسلام.

* على الآباء مسؤولية كبيرة نحو أبنائهم.

* محمد أعظم إنسان عرفته الإنسانية.

* أصبح للكهرباء أهمية عظيمة في حياتنا.

* وَأُدِّ الْبَنَاتِ كَانَ مِنْ عَادَاتِ الْجَاهِلِيَّةِ.

* قال الله: «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيمَةَ حَمِيمَةً الْجَاهِلِيَّةِ». فتح / ٢٦

* قال الله: «وَهُبَايَةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَا هَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءِ رَضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقُّ رِعَايَتِهَا». الحديد / ٢٧

Диккат!

Қуйида келадиган жумлалардаги:

* الرحمة من الصفات الإنسانية العظيمة.

* الأسد من الحيوانات الوحشية.

* كانت دُولٌ شرق أوروباً دُولاً شُيوعيةً.

Калымалари синоъий масдар эмас, балки сифатдир. Уларнинг синоъий масдар ёки сифатлигини жумланинг маъносидан ажратиш мумкин.

*****

تدريبات:

Қуйидаги жумлалардаги остига чизик чизилган калымаларнинг синоъий масдар ёки сифат эканлигини айтинг:

١) تَعَرَّدَ اللَّهُ بِوَحْدَائِيَّةِ.

٢) هَلْ هَذِهِ الْقَصَّةُ وَاقِعَيْهِ؟

٣) الْأَنَاءِيَّةُ مِنَ الصِّفَاتِ السَّيِّئَةِ.

٤) ظَهَرَتِ الْعِلْمَانِيَّةُ فِي أُورُوبَا.

٥) جَاءَ الإِسْلَامُ لِخَيْرِ الْبَشَرِيَّةِ.

٦) قَرِئْتُ فِي الصَّحِيفَةِ أَخْبَارًا مَحَلِّيَّةً وَأَخْبَارًا عَالَمِيَّةً.

*****

مصدر المَرَّة

Масдари марра

У яна “اسم المَرَّة” деб ҳам номланади. У воқеа-ҳодисанинг бир марта содир бўлганига (бажарилганига) далолат қиласди.

Сулюсий феълдан олиш сийғаси:

У сулюсий феълда “فَعْلَةٌ” вазнида сийғаланади. Масалан:

* رَكْعَةٌ – أَكْلَةٌ – دَوْرَةٌ – زَلَّةٌ – نَفْخَةٌ.

* رَكْعَةً الْمُصَالِي رَكْعَةً.

* أَكْلَتُ الْيَوْمَ أَكْلَةً.

* دَرْتُ حَوْلَ الْبَيْتِ دَوْرَةً.

* لِكُلِّ لِسَانٍ زَلَّةً.

* قَالَ اللَّهُ: «فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ» الأنعام / ١٦٢

* قَالَ اللَّهُ: «فَإِذَا نَفَخْنَا فِي الصُّورِ نَفْخَةً وَاحِدَةً» الحاقة / ١٣

Сулюсийдан бошқа феъллардан масдар олиш сийғаси:

У сулюсийдан бошқа феъллардан оддий масдарининг охирига та марбутани зиёда қилиш орқали олинади. Масалан: تَكْبِيرَةٌ – تَسْبِيحَةٌ

* كَبَرَ الْمُصَلِّي تَكْبِيرَةً.

* سَبَّحْتُ تَسْبِيحَةً.

*****

مصدر الهيئة

Масдари ҳайъа

У **”اسم الهيئة“** деб ҳам номланади. У воқеа-ҳодисанинг бажарилиш ҳолатига далолат қиладиган масдардир.

У суносий феълдан **”فنلة“** вазнида сийғаланади. Масалан: **جلسة - مشية - وثبة**:

* جلس الطالب أمام أستاذِه جلسة المُتَأَدِّيَنَ.

* إِيَّاكَ مِشْيَةُ الْمُتَكَبِّرِينَ.

* وَتَبَ الجنديُّ عَلَى الْعَدُوِّ وَثْبَةُ الأَسْدِ.

*****

Тренировки:

Кўйида келадиган жумлаларни таржима қилинг ва улардаги масдари марра ҳамда масдари ҳайъани қўрсатинг:

١) لِكُلِّ جَوَادٍ كَبُوَةٌ، وَلِكُلِّ عَالَمٍ هَفْوَةٌ.

٢) مَا بَيْنَ طَرْفَةِ عَيْنٍ وَأَنْتِباهِهَا يُغَيِّرُ اللَّهُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ

٣) قَالَ اللَّهُ: «فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةً وَاحِدَةً. وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالجِبَالُ فَدَكَنَا دَكَّةً وَاحِدَةً». الحاقة/١٣، ١٤

٤) اسْتَشَرْتُ الطَّبِيبَ اسْتِشَارَةً وَاحِدَةً.

٥) لِمَاذا تَقِفُ هَذِهِ الْوَقْفَةُ؟

٦) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ «إِذَا قَاتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ».

*****

المصدر الميمي

Мимлик масдар

У зоида мим билан бошланадиган масдардир. Бу мим оддий масдарга зиёда қилинади ва шунинг учун ҳам у “**Мимлик масдар**” деб номланади.

Сулосий феълдан сийғаланиши:

Сулосий феълдан “**مُفْعِلٌ**” ёки “**مَفْعُلٌ**” вазнларида сийғаланади. Масалан:

رجح / مرجع - مات / ممات - حيا / حكيا - وعده / موعد - تاب / متاب -

عرف / معرفة - غفر / مغفرة - وعظ / موعظة - نفع / منفعة - بات / مبيت

* قال الله «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ». الأنعام / ١٦٢

* قال الله «وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يُشْوُبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا». الفرقان / ٧١

Сулосийдан бошқа феълларда сийғаланиши:

Сулосийдан бошқа феълларда исми мафъул вазнида сийғаланади. Масалан:

أدخل / مدخل - أخرج / مخرج - استخرج / مُسْتَخْرَج - انتهى / مُنْتَهَى

* قال الله: «وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلِ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ». الإسراء / ٨٠

* قال الله: «وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى». النجم / ٤٢

*****

المفعول المطلق

Мафъулун мутлок

⁴⁰ Гохида мимлик масдарнинг охирига та марбута ҳам зиёда қилинади.

Агар мен “فَهِمْتُ الدَّرْسَ” деб айтсам, бу жумла феълий жумла бўлади. У “فَهِمَ” феълдан, “ثُ” фоилдан ва “الدَّرْسَ” мафъулум биҳдан таркиб топган.

Агар мен бу ерда феълни таъкидлашни хоҳласам, буни феълнинг масдарини зиёда қилиш билан амалга ошираман ва “فَهِمْتُ الدَّرْسَ فَهِمَا” деб айтаман.

Бошқа мисоллар:

* دَمَرْتِ الْحَرْبُ الْمَدِينَةَ تَدْمِيرًا.

* أَكَلَ الْقَطُّ الْفَأْرَ أَكْلًا.

* إِنْتَعَدْ عَنِ الشَّرِّ إِنْتِعَادًا.

* أَكْرَمْتُ ضَيْفِي إِكْرَامًا.

* أَجِلْ أَسْتَاذِي إِجْلَالًا.

Жумлалардаги феълнинг таъкиди учун ишлатаётган масдаримиз “المَفْعُولُ الْمُطْلُقُ” деб аталади ва у қўрганимиздек мансуб бўлади.

Мафъулун мутлоқни феълнинг таъкидидан бошка мақсадларда ҳам ишлатиш мумкин. Шулардан феълнинг навини баён қилишлик учун келади.

Сендан “فَهِمْتُ الدَّرْسَ فَهِمَا عَمِيقًا” деб сўрасам, сен “كَيْفَ فَهِمْتَ الدَّرْسَ؟” деб жавоб берасан. Бу жумладаги “فَهِمَا عَمِيقًا” калимаси тушунишликни навини баён қилиш учун келганини топамиз.

Бошқа мисоллар:

* جَرَى الْوَلَدُ جَرِيًّا سَرِيعًا.

* أَقْدَرُ الْعَلَمَاءَ تَقْدِيرًا عَظِيمًا.

* نَجَحَ الطَّالِبُ نَجَاحًا بَاهِرًا.

* هَجَّمْنَا عَلَى أَعْدَائِنَا هُجُومَ الْأَسُودِ.

* اللَّهُمَّ اشْفُنِي شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقْمًا.

Юқоридаги мисолларда ҳар бир жумладаги “المفعول المطلق” дан сўнг феълнинг навини баён қилишлик учун сифат ёки музофун илайҳ келганини кўрамиз.

Яна “المفعول المطلق” феълнинг адади учун ҳам келади. Масалан:

رَكَعْتُ رَكْعَةً، سَجَدْتُ سَجْدَةً.

رَكْعَةً **калиمالари** феълнинг неча марта содир бўлганини ададини билдириш учун келган “المفعول المطلق” дир. Биринчи жумлада феълнинг бир марта содир бўлганини, иккинчи жумлада эса икки марта содир бўлганини баён қилиб келган.

Бошқа мисоллар:

* قَرَأْتُ الرِّسَالَةَ قِرَاءَةً وَاحِدَةً.

* زَرَثُ مَكَةَ زِيَارَةً.

Бундан бизга маълум бўлдики “المفعول المطلق” нинг уч тури бор:

1 – Феълни таъкидлаш учун келгани. Масалан: أَحْتَرُمُ أَيِّ احْتَرَاماً

2 – Феълнинг нави учун келган. Масалан: إِنْتَصَرْنَا عَلَىٰ أَعْدَائِنَا اِنْصَارًا عَظِيمًا

3 – Феълнинг адади учун келган. Масалан: دَقَّ الْجَرْسُ دَقَّةً

Дикқат!

1) Гоҳида мафъулун мутлоқнинг феъли ҳазф қилинган бўлиши мумкин. Масалан:

* شُكْرًا. والأصل: أَشْكُرُكَ شُكْرًا.

* حَمْدًا لِلَّهِ. والأصل: أَحْمَدُ اللَّهَ حَمْدًا.

* سَمِعًا وطَاعَةً. والأصل: أَسْمَعُكَ سَمِعًا، وَأُطِيعُكَ طَاعَةً.

* قِيَامًا. والأصل: قُوْمُوا قِيَامًا.

* تَحْيَيَةً طَيِّبَةً. والأصل: أَحْيِيْكُمْ تَحْيَيَةً طَيِّبَةً.

* صَبِرًا عَلَى الشَّدَائِدِ. والأصل: إِصْبِرْ صَبِرًا عَلَى الشَّدَائِدِ.

* عَفْوًا. والأصل: أَعْفُ عَفْوًا.

* عَجَبًا. والأصل: أَعْجَبْ عَجَبًا.

2) Баъзида эса масдарга изофа қилинадиган калималарни ҳам кўришимиз мумкин.

Масалан:

* اجْتَهَدْتُ فِي دراستي أَحْسَنَ الاجْتِهادِ.

* تَعْبَتُ فِي سَفَرِي بِعْضَ التَّعَبِ.

* قَصَرَ العَالِمُ فِي عَمَلِه بِعْضُ التَّقْصِيرِ.

* أَحِبُّ أَقِي كُلَّ الْحُبِّ.

* وَفَيْتُ لِإِخْواني كُلَّ الْوَفَاءِ.

* أَحْتَرُمُ أَسْتاذِي كُلَّ الاحْتِرامِ.

* قَالَ اللَّهُ «فَلَا تَمْلِأُ كُلَّ الْمَيْلِ». النساء / ١٢٩

калималарининг ҳаммаси масдардан ноиб мафъулун мутлоқ деб номланади. Улар мансуб бўлади, лекин улардан кейин келган масдар музофун илайх бўлиб, мажрур ҳолда келади.

*****

Тренировки:

1) Куйида келадиган жумлалардан мафъулун мутлоқни кўрсатинг ва унинг мақсадини баён қилинг:

- ١) لا تَضْرِبِ الْحَيْوَانَ ضَرِّيًّا شَدِيدًا.
- ٢) هَدَمَ الرِّزْلَالُ الْبُيُوتَ هَدْمًا.
- ٣) نَدِمْتُ عَلَى مَا فَعَلْتُ نَدَمًا شَدِيدًا.
- ٤) سُرِّزْتُ سُرورًا عَظِيمًا.
- ٥) تَفَوَّقَتِ الطَّالِبَةُ تَفْوِيقًا كَبِيرًا.
- ٦) مَرَّقَ الطَّفْلُ الْكِتَابَ تَمْزِيقًا.
- ٧) نَامَ الطَّفْلُ نُومًا طَوِيلًا.
- ٨) حَفِظَتِ الْقُرْآنَ حِفْظًا.
- ٩) انطَّلَقَتِ السِّيَارَةُ انطَلَاقَ السَّهْمِ.
- ١٠) «وَآتَيْتَ ذَا الْفُرْقَانِ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَدِّرْ تَبْدِيرًا» الإِسْرَاء / ٢٦
- ١١) «وَنَفَخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعَنَاهُمْ جَمِيعًا» الْكَهْف / ٩٩
- ١٢) «وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا» الْأَحْزَاب / ٢٣
- ١٣) «وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» الْأَحْزَاب / ٣٦
- ١٤) «وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا» الْفَتْح / ٣
- ١٥) «كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلَّهَا فَأَخَذَنَاهُمْ أَحَدًا عَزِيزًا مُّقْتَلِرًا» الْقَمَر / ٤٢

2) Күйидаги жумлалардаги остига чизик ёзилган калималарни эъробланг:

- ١) أَحِبُّ أُولَادِي حُبًّا شَدِيدًا.
- ٢) سَمْعًا وطاعَةً.
- ٣) وقد يَجْمَعُ اللَّهُ الشَّتَّيْتَيْنِ بَعْدَمَا يَظْلَانَ كُلَّ الظَّنِّ أَلَّا تَلَاقِيَا.
- ٤) شَكْرًا جَزِيلًا.

٥) «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنْقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ». الإِسْرَاء / ٢٩

٦) في غزوة بدرٍ قاتلَ الْمُسْلِمُونَ أَشَدَّ قِتَالاً، وصَبَرُوا أَعْظَمَ صَبْرًا، واعْتَمَدُوا عَلَى اللَّهِ كُلَّ الْاعْتِمَادِ، فَانْتَصَرُوا أَرْوَاحَ انتصارٍ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
١٦٤ / النساء	Аллоҳ Мусо билан (бевосита) гаплашди.	وَكَلَمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا	
٥٠ / النمل	Улар макр қилдилар. Биз ҳам улар сезмаган ҳолларида (уларни ҳалок қилиш билан) «макр» қилдик.	وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ	
٥٦ / الأحزاب	Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталари Пайғамбарга салавот айтурлар. Эй, мўминлар! (Сизлар ҳам) унга салавот ва салом айтингиз!	إِنَّ اللَّهَ وَمَا لَنْ تَكُنْهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا	مؤكّد للفعل
٤ / الواقعة	Ер ларзага келган, тоғлар титилиб (тўзиб),	إِذَا رُحِّتَ الْأَرْضُ رَحَّا. وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا	
٩ / نوح	Сўнгра мен уларга (ўз даъватимни) (очик) эълон ҳам қилдим, пинхона қилиб ҳам айтдим.	لَمْ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا	

٢١ / الفجر	Йўқ! Қачонки, Ер қаттиқ силкингандан	كَلَّا إِذَا دَكَّتِ الْأَرْضُ دَكَّا دَكَّا
------------	--------------------------------------	--

٨٥ / الحجر	Бас, (шундай экан, жоҳилларнинг азиятларига сабр қилинг ва уларни) чиройли юз ўгириш билан тарк этинг!	فَاصْنِحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ
٧١ / الأحزاب	Кимки Аллоҳга ва Унинг пайғамбариға итоат этса, бас, у улуғ ютуққа эришибди.	وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا
١ / الفتح	(Эй, Мұхаммад!) Биз Сизга аник фатҳ (ғалаба) баҳш этдик.	إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا
٥ / المعراج	Бас, (Эй, Мұхаммад! Коғирларнинг азиятларига) чиройли сабр билан сабр қилинг!	فَاصْبِرْ صَبَرًا جَيِّلًا
٢٤ / الغاشية	у ҳолда, (Сиз эмас, балки) Аллоҳ уни (киёматда) энг катта азоб билан азоблагай.	فَيَعْذِذُهُ اللَّهُ الْعَذَابُ الْأَكْبَرُ
٢٠ ، ١٩ / الفجر	Меросни эса (ўз улушингизга ўзгаларникини) кўшиб еяверасиз. Яна (фоний эканини била туриб) мол-дунёни қаттиқ муҳаббат билан севасиз.	وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمَّا . وَلَهُبُونَ الْمَالَ حُبًّا جَمَّا

١٤ / الحاقة	Ер ва тоғлар (ўз жойларидан) кўтарилиб, (бир-бирларига) бир бор урилганда,	وَحِمَلتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّا دَكَّةً وَاحِدَةً
-------------	--	--

*****

الممنوع من الصرف⁴¹

Сарфда турланмайдиганлар (Фойри мунсариф)

Агар биз бундай деб айтсак:

* يَحْبُّ حَمْدٌ.

* يَحْبُّ إِبْرَاهِيمَ.

Биз бу жумлалардан “**محمدٌ**” калимасида танвин борлигини, “**إِبْرَاهِيمَ**” калимаси эса танвинсиз эканлигини кўрамиз.

Яна агар биз бундай деб айтсак:

* سَلَّمْتُ عَلَى حَمْدٍ.

* سَلَّمْتُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ.

Бу жумлалардан биз “**محمدٌ**” калимасида жарнинг аломати касра эканини, аммо “**إِبْرَاهِيمَ**” калимасида эса жарнинг аломати касра эмас, фатҳалигини кўрамиз.

Шу ерда савол туғулади: бу ерда нима бўляпти? Нима учун “**إِبْرَاهِيمَ**” калимасида танвин йўқ ва яна нима учун унда жарнинг аломати касра эмас фатҳа?

Жавоб: араб тилида “**الأسماء الممنوعة من الصرف**” (сарфда турланмайдиган исмлар) деб номланадиган исмлар мавжуд.

* **Бу исмларда танвин бўлмайди.**

* **Бу исмларда жарнинг аломати касра эмас фатҳа бўлади.**

“**إِبْرَاهِيمَ**” калимаси ҳам сарфда турланмайдиган исмлардан.

Сарфда турланмайдиган исмлар қуйидагилардир:

⁴¹ Сарфдан маъно бу: танвин.

1) Ажам аъламлар⁴².

Масалан:

* يعقوبُ هو ابنُ إسحقَ.

* قرأتُ قصةَ يوسفَ.

* كانَ هامانُ وزيرَ فرعونَ.

* هذه الطالبةُ مِنْ أوزبكستانَ.

Изображение текста: **يعقوبُ - إسحقَ - يوسفَ - هامانُ - فرعونَ - أوزبكستانَ** калималари ажамийдир. Яъни арабий вазнга тушмайди. Улар сарфда турланмайдиган калималардандир⁴³.

Мисолнинг эъроби:

يعقوبُ هو ابنُ إسحقَ.	
Мубтадо марфуъ ва рафънинг аломати замма. Бу калима (يعقوبُ) танвинлик эмас, чунки у ажнабий алам бўлгани учун сарфда турланмайди.	يعقوبُ
Музофун илайҳ мажрур ва жарнинг аломати фатҳа. Чунки бу калима (إسحق) ажнабий алам бўлганлиги учун сарфда турланмайди.	إسحق

2) Зоида الألف و النون билان тугаган калималар.

Масалан:

* ذُو الْثُوْرَيْنِ هو عثمانٌ.

* كانَ صاحِبَ فَكْرَةَ حَفْرِ الْخَندَقِ سَلْمَانَ الفارِسِيَّ.

* يَصُومُ الْمُسْلِمُونَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.

⁴² Шаҳарларнинг номи, маҳсус жойларнинг номи, одамларнинг номи ва ҳоказо.

⁴³ Агар ажамий алам ўртаси сукунлик бўлган уч харфлик исм бўлса, у сарфда турланади. Масалан: لوط و نوح

* هذا الطالب اسمه **ريان**.

الآلف **سلمان** – **رمضان** – **ريان** исмларининг ҳаммаси зоида ва нун билан тугаган аламлардир. Улар сарфда турланмайдиган калималардан⁴⁴.

Мисолнинг эъроби:

يَصُومُ الْمُسْلِمُونَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.

Музофун илайҳ мажрур ва жарнинг аломати фатҳа. Чунки “**رمضان**” калимаси зоида الآلف ва нун билан тугаган аълам бўлгани учун сарфда турланмайдиган калималардандир.

رمضان

3) Муаннас алам.

Масалан:

* من زوجات الرسول **خديجة** و**عائشة** و**زبىن** - رضي الله عنهن.

* هذا كتاب **سعاد**.

* كان **طلحة** بن عبيده الله من السابقين إلى الإسلام.

* جعل الرسول **أسامة** قائداً للجيش الإسلامي وهو شاب.

Бу исмларнинг ҳаммаси муаннас алам. Уларни қуидаги қисмларга бўлишимиз мумкин:

1 – **خديجة** – **عائشة** – **زبىن** – **سعاد** – **طلحة** – **أسامة** лафзий ва маънавий муаннас.

(Лафзий – чунки у муаннаслик аломати бўлган "та марбута" билан тугаган.

Маънавий – чунки у аёлга далолат қиласди).

⁴⁴ Агар алиф ва нун зоида бўлмаса, бундай алам сарфда турланади. Масалан: **غنان و أمان**

2 – سعاد – زینب: маънавий муаннас, лафзий эмас.

(Чунки у аёлга далолат қилади, лекин унда муаннаслик аломатлари йўқ).

3 – أسامة – طلحة: лафзий муаннас, маънавий эмас.

(Лафзий – чунки у муаннаслик аломати бўлган "та марбута" билан тугаган, аммо маънода эркакка далолат қилади).

Бу қисмларнинг ҳаммаси сарфда турланмайдиган калималарданdir⁴⁵.

Мисолнинг эъроби:

هذا كتاب سعاد.

Музофун илайҳ мажрур ва жарнинг аломати фатҳа. Чунки "سعاد" калимаси муаннас аълам бўлгани учун сарфда турланмайди.	سعاد
--	------

4) " فعل " вазнидаги аламлар.

Масалан:

* انتشرت الفتوحات الإسلامية في عهد عمر بن الخطاب.

5) Феъл вазнидаги аламлар.

Масалан:

* من علماء الإسلام المشهورين الإمام أحمد.

6) " أفعال " вазнидаги сифатлар⁴⁶.

Масалан:

* الله أكبر.

⁴⁵ Агар муаннас аълам ўртаси сукунлик бўлган уч харфлик исм бўлса, уни сарфда турлаш ҳам турламашлик ҳам жоиз. Масалан: هن – مصر. Бунга Куръондан мисол:

ادخلوا مصر إن شاء الله أمنين" يسوف/ ٩٩ و "اهبطوا مصرًا فإن لكم ما سألتكم" البقرة/ ٦١.

Биринчи оятда сарфда турланмайдиганлардан бўлиб келган. Иккинчи оятда эса "مصرًا" калимаси сарфда турланган.

⁴⁶ Бу сифатларнинг муаннас шакли кўз/кўз га ўхшаб " فعلى " вазнида ёки اَكْبَر / حَمْرَاء " فَعْلَاء " вазнида бўлиши шарт қилинади.

* الساکت عن الحق شیطان أخرسُ.

* لا فرق في الإسلام بين أسود وأبيض.

* عليك أن تردد التحية بأحسن منها.

* اشتريت قلماً أزرق.

* سأئني البائع: هل تُريد شيئاً آخر؟

калималарининг барчаси “أَفْعَل” вазнидаги сифатлардир. Улар сарфда турланмайди, яъни касра ва танвинларни қабул қилмайди.

Мисолнинг эъроби:

عليك أن تردد التحية بأحسن منها.

Исми мажрур ва жарнинг аломати фатҳа. Чунки “أَخْسَن” калимаси муаннаси “فُعْلِي” вазнида бўлган, “أَفْعَل” вазнидаги сифат бўлганлиги учун сарфда турланмайди.	أَخْسَن
---	----------------

7) Зоида ва нун билан тугаган сифатлар⁴⁷.

Масалан:

* لا يُحب الله من بات شبّاعان وجاره جُوعان وهو يعلم.

* لماذا أنت غَصْبَان؟

* إذا ابتعدَ الإنسانُ عن ربِّه فإنه يعيشُ في هذه الدنيا حَيْرَان.

* وقعت الحادثة لأن سائق السيارة كان سَكْرَان.

Юқоридаги жумлалардаги остига чизик чизилган калималарининг барчаси зоида алиф ва нун билан тугаган сифатлардир. Улар сарфда турланмайди⁴⁸.

Мисолнинг эъроби:

⁴⁷ Бунда унинг муаннаси “فُعْلِي” вазнида бўлишлиги шарт қилинади. Масалан: غَصْبَان/غَصْبَانی

⁴⁸ Агар алиф ва нун зоида бўлмаса, сифат сарфда турланади. Масалан: جَبَان

وَقَعَتِ الْحَادِثَةُ لِأَنَّ سَائِقَ السِّيَارَةِ كَانَ سَكْرَانَ.

“кан” нинг хабари, мансуб ва насбнинг аломати фатҳа.

Бу калима танвинни қабул қилмайди. Чунки у зоида الألف ва нун билан тугаган сифатдир.

سَكْرَانَ

8) Жамъи “آخر” бўлган “آخر” калимаси.

Масалан:

وَصَلَّتِنِي أَمْسِ رِسَالَةً مِنْ صَدِيقِي، وَوَصَلَّتِنِي الْيَوْمَ رِسَالَةً أُخْرَى.

9) Муаннаснинг қисқа الألف и билан тугаган исм ва сифатлар.

Исмга мисол:

شَكْوَى – أُنْشَى – ذِكْرٍ – قَتْلَى – جَرْحٍ.

Сифатга мисол:

أُخْرَى – كُبْرَى – جَوْعَى – غَضْبَى.

Масалан:

* لا فرقَ عِنْدَ اللَّهِ بَيْنَ ذَكْرٍ وَأُنْشَى.

* كَانَتْ نَتْيَاجَةُ الْحَادِثَةِ ثَلَاثَةَ قَتْلَى وَسَبْعَةَ جَرْحَى.

* قَالَ الأَسْتَاذُ لِلنَّاسِ: لَا تَتَأَخَّرْ عَنِ الدِّرْسِ مَرَّةً أُخْرَى.

* كَانَ لِلْمُسْلِمِينَ فِي الْمَاضِي دُولَةً كُبْرَى مِنْ وَسْطِ آسِيا إِلَى غَربِ أَفْرِيَقِيَا.

Мисолнинг эъроби:

قَالَ الأَسْتَاذُ لِلنَّاسِ: لَا تَتَأَخَّرْ عَنِ الدِّرْسِ مَرَّةً أُخْرَى.

Мансуб сифат⁴⁹.

⁴⁹ “آخر” калимасининг охирги калимасида алифни нутқ қилишлик оғир бўлганлиги учун, насбнинг аломаст бўлган фатҳа тақдир қилинади.

Бу калима танвинни қабул қилмайди. Чунки у муаннаснинг қисқа ^{الْأَلْفَيْنِ} и билан тугаган сифат бўлгани учун сарфда турланмайди.

أُخْرَى

10) Муаннаснинг чўзиқ алифи, яъни алифи мамдуда билан тугаган исм ва сифатлар.

Исмга мисол:

صَحْرَاءٌ – كَبِيرٌ يَاءٌ – شُعَرَاءٌ – أَصْدِقَاءٌ – أَقْوِيَاءٌ – ضُعَفَاءٌ.

Сифатга мисол:

بَيْضَاءٌ – سَوْدَاءٌ – عَمْيَاءٌ – حَرْسَاءٌ.

Масалан:

* مُعْظَمُ مَسَاحَةٍ مِثْرَ صَحْرَاءٌ.

* ذَهَبْتُ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ مَعَ أَصْدِقَاءٍ لِي.

* كَانَ الْمُسْلِمُونَ فِي الْمَاضِي أَقْوِيَاءٌ، وَلَكِنَّهُمُ الآنَ – وَبِاَلْأَسْفِ – ضُعَفَاءٌ.

* أَضَعُ كُتُبِي فِي حَقِيقَةِ سَوْدَاءٍ.

Мисолнинг эъроби:

أَضَعُ كُتُبِي فِي حَقِيقَةِ سَوْدَاءٍ.

Мажрур сифат, жарнинг аломати фатҳа. Чунки бу калима охири муаннаснинг

سَوْدَاءٌ

чўзиқ ^{الْأَلْفَيْنِ} и билан тугаган сифат бўлганлиги учун сарфда турланмайди.

11) Жамънинг мунтаҳа⁵⁰ сийғаси.

Бу билан қуйидаги сийғалар қасд қилинади:

⁵⁰ Кўплик шаклининг энг чети, ундан кейин бошқа кўплик йўқ.

* Ўртасида сукунлик алифи бўлган ва ундан кейин иккита ҳарф бўлган ҳар бир синик жамъ. Масалан:

مَسَاجِد – مَنَازِل – مَدَارِس – حَدَائِق – قَوَاعِد – رَسَائِل – عَوَاصِف – شَوارِع.

* Ўртасида сукунлик алиф бўлган ва ундан кейин учта ҳарф бўлган ҳар бир синик жамъ. Масалан:

مَصَابِح – أَحَادِيث – أَنَاسِيد – مَفَاتِيح – عَصَافِير – تَمَاثِيل – دَنَانِير.

Масалан:

* أَنْشَئْتُ فِي مَدِينَتِي ثَلَاثَ مَدَارِسٍ جَدِيدَةً هَذَا الْعَامَ.

* تَعَرَّضَتِ الْبَلَادُ لِعَوَاصِفَ رَمْلَيَّةً أَمْسِ.

* الْعَلَمَاءُ مَصَابِحُ تُنَيِّرُ لِلنَّاسِ.

* عَصْفُورٌ فِي الْيَدِ خَيْرٌ مِنْ عَشَرَةِ عَصَافِيرٍ عَلَى الشَّجَرَةِ.

Мисолнинг эъроби:

تَعَرَّضَتِ الْبَلَادُ لِعَوَاصِفَ رَمْلَيَّةً أَمْسِ.

Исми мажрур ва жарнинг аломати фатҳа. Чунки у жамънинг мунтаха сийғасида келгани учун сарфда турланмайди.

عَوَاصِفَ

12) Иккита исм изофасиз ва иснодсиз қўшилган мураккаб алам.

Иккита исм қўшилган деганнинг маъноси: иккита калима бир-бирига қўшилиб битта калима ҳосил қилган. Масалан: حَضْرَمَوْتَ

Масалан:

تَفْعُلُ حَضْرَمَوْتٍ فِي جَنُوبِ الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ.

13) “ ва ” вазнларида келадиган бирдан ўнгача бўлган сонлар.

Масалан:

أَحَادٌ - مَوْحِدٌ - ثُنَاءٌ - مَئْنَىٰ - ثَلَاثٌ - مَثْلَثٌ..... إِلخ.

دخل الطلاب الفصل **مَشْتَىٰ**. (أي: اثنين اثنين)

*****

Дикқат:

Сарфда турланмайдиган исмларни сарфда турланадиган бошқа исмлар каби касра билан жар қилиш жоиз бўлади:

1) Агар исм “ال” билан маърифа бўлса. Масалан:

المساجد – **الشعراء** – **الحيوان** – **البيضاء**.

2) Агар изофа қилинса. Масалан:

مساجد المدينة – **أحسن كلام** – **أصدقاء السوء**.

Мисолнинг эъроби:

مَتَّلِئٌ مَدِينَتِي بِالْمَسَاجِدِ.

Исми мажрур ва жарнинг аломати касра.

Чунки “**مساجد**” калимаси жамънинг мунтаҳа сийғасида келган ва “ال” билан маърифа бўлган.

مساجد

ابتَعِدْ عَنْ أَصْدِقَاءِ السُّوءِ.

Исми мажрур ва жарнинг аломати касра.

Чунки “**أصدقاء**” калимаси муаннаснинг чўзиқ алифи билан тугаган ва изофа қилинган.

أصدقاء

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنٍ تَقْوِيمٍ» التين / ٤

Исми мажрур ва жарнинг аломати касра.

أَحْسَنٍ

Чунки “أَحْسَنٍ” калимаси “أَفْعَلٌ” вазнидаги сифат ва у изофа қилинган.

*****

تدرییات:

1) Қуида келадиган сарфда турланмайдиган исмларни сабаблари билан бирга

баён қилиб беринг:

شَكُورٍ - أَجْمَلٌ - جَبَانٌ - قَوْيَةٌ - عُلَمَاءٌ - أُخْرَىٰ - حَمْرَاءٌ - مَصَائِبٌ - آخَرٌ - أَصْدِقَاءٌ - جَوْعَانٌ - أَذْكِيَاءٌ
- أَسَاطِيرٌ - غَضْبَانٌ - نِداءٌ - سَلْمَانٌ - حَمْزَةٌ - بِنَاءٌ - عَظِيمٌ - أَخْضَرٌ - إِلْيَاسٌ - حُمُودٌ - فَاطِمَةٌ - أَكْثَرٌ

2) Қуида келадиган оятлардаги сарфда турланмайдиган калималарни ажратинг:

ажратинг:

١) «فَلَمَّا أَنْتُمْ أَعْلَمُ أُمَّةً اللَّهِ» البقرة/ ١٤٠

٢) «كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ائْتَنَا فُلَانٌ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ» الأنعام/ ٧١

٣) «اَدْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ» يسوف/ ٩٩

٤) «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ» النحل/ ٨٩

٥) «يَا أَخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرًا سَوْءٌ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغْيًا» مريم/ ٢٨

٦) «وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهَ آيَةً» المؤمنون/ ٥٠

٧) «وَتَسْخِيدُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» الشعراء/ ١٢٩

٨) «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلِذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ» العنكبوت/ ٤٥

٩) «وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أُولَيَاءٍ يُنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» الشورى/ ٦

١٠) «هَذَا بَصَائِرٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقَنُونَ» الجاثية/ ٢٠

3) Намунадаги каби эъробнинг аломатларини қўйинг!

Намуна:

بَنَى إِبْرَاهِيمُ وَإِسْمَاعِيلَ – عَلَيْهِمَا السَّلَامُ – الْكَعْبَةَ.

- ١) كَانَ عُثْمَانَ ثالِثَ الْخَلِفَاءِ الرَّاشِدِينَ بَعْدَ أَبِيهِ بَكْرًا وَعُمَرَ – رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ.
- ٢) عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ هُوَ ابْنُ مُرْيَمَ.
- ٣) هَاجَرَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ الْمُكَرَّمَةِ إِلَى الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ.
- ٤) تَرْكُتُ بَيْتِي وَانْقَلَبْتُ إِلَى بَيْتِ آخَرَ.
- ٥) لَقَبَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَاحِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِ«أَمِينُ الْأُمَّةِ».
- ٦) أَرْسَلَ اللَّهُ صَاحِلًا عَلَيْهِ السَّلَامَ إِلَى ثُوْدَ.
- ٧) أَرْسَلَ اللَّهُ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ.
- ٨) الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الْمُسْعِفِ.
- ٩) تَحْمِلُ الْأُمَّ مَشَاقِّ كَبِيرَةٍ فِي سَبِيلِ أَبْنَائِهَا.
- ١٠) رَضِيَ اللَّهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَدْ كَانَ خَلِيفَةً عَادِلًا.
- ١١) هَذَا وَرْدٌ أَبِيَضٌ.
- ١٢) هَذَا الْامْتِحَانُ أَصْعَبُ مِنَ الْامْتِحَانِ السَّابِقِ.
- ١٣) حَضَرَ النَّدْوَةَ شُعَراً كَثِيرُونَ.
- ١٤) هُؤُلَاءِ الطَّلَابُ أَذْكِيَاءٌ.
- ١٥) رَزَقَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ ابْنَتِهِ لِعَلَيِّ أَبِيهِ طَالِبَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.
- ١٦) رَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى بَلَدِهِ بَعْدَ أَكْثَرِ مِنْ خَمْسِ سَنَوَاتٍ قَضَاهَا فِي الْغُرْبَةِ.
- ١٧) تَوَلََّ الْخَلِفَةَ أَبُو بَكْرًا ثُمَّ عُمَرَ ثُمَّ عُثْمَانَ ثُمَّ عَلَيِّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ.
- ١٨) مَاتَ فِي الْحَرْبِ أَبْرِيَاءٌ كَثِيرُونَ.

١٩) مدینең қаласынан көрсетілген мәдениеттің тарихынан.

٢٠) آدم عليه السلام أبو البشر.

4) Қуйидаги ҳар бир жумланиң әъробдаги хатоларини түғриланг ва бунинг сабабини айтинг:

١) توئى عمر الخلافة بعد أبي بكر.

٢) لا فضل لعربي على عجمي، ولا لأسود على أحمر إلا بالتقوى.

٣) أرسل الله موسى وهارونا إلى فرعون.

٤) مكة هي أم القرى.

٥) فاز في المسابقة محمد وأحمد.

٦) هل تعلم قصة إبراهيم عليه السلام؟

٧) إنثقلت من مدينتي للعمل في مدينة أخرى.

٨) هذا قلم أحمر، وتلك حقيبة سوداء.

٩) هذه الطالبة اسمها حنان.

١٠) سافرت إلى أكثر من دولة.

١١) تحتاج الأمة إلى علماء مُدعين في كل الفروع.

١٢) لا تأكل وانت شبعان.

١٣) روى أبو هريرة رضي الله عنه كثيراً من أحاديث الرسول صلى الله عليه وسلم.

١٤) هذا الطالب من أفضل الطلاب في المدرسة.

١٥) سرت في صحراء ليس لها نهاية.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْقِلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	نوع الممنوع من الصرف
١٦٣ / النساء	Шунингдек, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқубга ҳам вахий юборганимиз	وَأَوْحَيْنَا إِلَيْ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ	
٧ / يوسف	Ҳақиқатан, Юсуф ва (унинг) биродарлари (қиссаси)да сўровчилар учун аломатлар бордир.	لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ	علم أجمي
١٧ / النازعات	(Эй, Мусо!) Фиръавннинг олдига borgin, зеро, у ҳаддидан ошди.	اَذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى	
١٨٥ / البقرة	Рамазон ойи – одамлар учун ҳидоят (манбаи) ва тўғри йўл ҳамда ажрим этувчи хужжатлардан иборат Қуръон нозил қилинган ойдир.	شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أَنْوَلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ	علم مختوم بالف و نون زائدتين
٩٦ / آل عمران	Албатта, одамлар (ибодати) учун қурилган биринчи Уй – Бакка (Макка)даги муборак ва оламлар учун ҳидоят (манбаи) бўлмиш (Каъба)дир.	إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لِلَّذِي بِكَعْكَةٍ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ	علم مؤثر
٢١ / يوسف	Мисрда уни сотиб олган киши (Миср азизи Китфир) хотини (Зулайхонга): «Унга яхши жой бер	وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرٍ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ	

الصف / ٦	ва ўзимдан кейин келадиган Аҳмад исмли бир пайғамбар ҳақида хушхабар берувчиман	وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي إِنَّمَا أَخْمَدُ	علم على وزن الفعل
٨٦ / النساء	Қачон сизларга бирор саломлашиш (ибораси) билан салом берилса, сизлар ундан чиройлироқ қилиб алик олингиз ёки ўша (ибора)ни қайтарингиз.	وَإِذَا حَيَّشْتُمْ بِتَحْيَةٍ فَحَيُوا بِأَخْسَنٍ مِنْهَا أَوْ رُدُوهَا	وصف على وزن «أفعى»
١٠ / العنكبوت	Ахир, Аллоҳ (барча) оламларнинг дилларидағи нарсаларни яхши билувчи эмасми?!	أَوْلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ عَمَّا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ	
١٥٠ / الأعراف	Мусо ўз қавми сари (Тур тоғидан) қайтар экан, (қавмининг қилмишларидан) газабланган ва таассуфланган ҳолда: «Менга ортимдан қандай ҳам ёмон ўринбосар бўлдингиза?!	وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ حَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِسْمَةَ خَلَقْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي	وصف مختوم بالف و نون زائدتين
١٨٤ / البقرة	Бас, сизлардан кимки бемор ёки сафарда бўлса, саноғи бошқа кунлардандир.	فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّهُ مِنْ أَيَّامِ أُخْرَ	
٤٦ / يوسف	(У бориб деди): «Юсуф! Эй, ростгўй одам! Бизга еттиға озғин сигир еттиға семиз сигирни егани ҳамда еттиға яшил бошоқ билан бирга турган бошқа (етти) қуруқлари тўғрисидаги (туш) фатвоси (таъбири)ни айтиб бергин.	يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ أَفْتَسَّا فِي سَبْعِ بَقْرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عِجَافٍ وَسَبْعَ سُبْلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخْرَ يَا سِيَّاتٍ	كلمة «آخر»
٣٦ / آل عمران	Кўзи ёригач, деди: «Эй, Раббим, мен қиз	فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّي إِنِّي	

	туғдим», – ваҳоланки, Аллоҳ унинг нима туққанини билувчироқ эди.	وَضَعْتُهَا أَنْتَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ	
٨٩ / النحل	Сизга ҳамма нарсани баён қилиб берувчи, ҳидоят, раҳмат ва мусулмонлар учун башорат бўлган Китоб (Қуръон)ни нозил қилдик.	وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَنُشُرٍ لِلْمُسْلِمِينَ	اسم و وصف ختومان بالف التأنيث المقصورة
٣٧ / طه	Биз сенга (гўдаклик чоғингда ҳам) бир карра инъом этган эдик.	وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى	
٨ / ق	(Парвардигорга) қайтувчи ҳар бир бандага кўргазма ва эслатма бўлиши учун (шундай қилдик).	تَبْصِرَةً وَذِكْرٍ لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ	
٦٩ / البقرة	(Мусо) деди: «У айтмоқдаки, у ярқироқ, сарғиш рангли сигир бўлиб,	قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَفْنُهَا	
٥٣ / الأعراف	Бас, қани (энди) оқловчи (бут-санам)лар (бўлса-ю) бизни оқласалар	فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا	
٣٣ / الشعراء	Кўлинини (қўйнидан) чиқарган эди, бехос у қараб турганларга оппоқ (нурли) бўлиб кўринди, (холбуки, Мусо ўзи қорамтирип одам эди).	وَنَزَعَ يَدُهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ	اسم و وصف ختومان بالف التأنيث المدودة
٢١ / الشورى	Балки улар (мушриклар) учун диндан Аллоҳ рухсат этмаган нарсаларни уларга шариат қилиб берган шериклари (бутлари) бордир?!	أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذِنْ بِهِ اللَّهُ	
	Эй, имон келтирғанлар! Менинг душманим ва	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَحَدُّوا	

المتحنة / ١	сизларнинг душманингизни (яъни мушрикларни) дўст тутмангиз!	عَدُوِي وَعَدُوكُمْ أُولَئِكَ	
الحجرات / ١٣	ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик.	وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُونًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارِفُوا	
الملك / ٥	Хақиқатан, Биз (Ерга) яқин осмонни чироқлар (юлдузлар) билан безадик	وَلَقَدْ زَيَّنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا مِصَابِحَ	
النَّبَأ / ٣١: ٣٣	Албатта, тақводорлар учун (жаннатда катта) нажот (ва неъматлар) бордир. Яъни боғлар ва узумлар, (ёш ва ҳуснда) тенгқур, бўлиқ сийнали (хур қиз)лар	إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا. حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا. وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا.	
فاطر / ١	Ҳамд осмонлар ва Ернинг ilk бор яратувчиси ҳамда фаришталарни икки, уч, тўрт қанотли элчилар қилувчи Аллоҳгадир.	الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَى أَجْنِحَةِ مَثْنَى وَثَلَاثَ وَرِبَاعٍ	الأعداد على وزن « فعل » و « مفعول »

*****

التَّوْكِيدТаъкидБиринчи: Маънавий таъкид

• جاء الطالب كلهُم .	• جاء الطالب
----------------------	--------------

Биринчи ва иккинчи устундаги жумлаларни киёсланг:

<ul style="list-style-type: none"> • نجح الطالبان كلاهما. • قرأُتُ هذا الكتاب نفسه قبل ذلك 	<ul style="list-style-type: none"> • نجح الطالبانِ كلاهما. • قرأُتُ هذا الكتابَ قبل ذلك
--	--

Иккинчи устундаги жумлаларда таъкид маъносини кўтариб келадиган калималар борлигини кўрамиз.

Биринчи жумлада “الطلاب” калимасини таъкидлаб келган “كلّهم” калимасини кўрамиз, яъни талabalарнинг истисносиз ҳаммаси келган. Агар уларнинг адади ўнта бўлса, ўнтаси ҳам келган.

Иккинчи жумлада иккала талабанинг биргалиқда имтиҳонда муваффақият топганини таъкидлаб келган “كلاهما” калимасини кўрамиз. Яъни талabalарнинг бири иккинчисисиз муваффақият қозонмаган.

Учинчи жумлада ана шу мақсад қилинган китобни таъкидлаб келган “نفسه” калимасини кўрамиз. Яъни унга ўхшайдиган бўлса ҳам, бошқа китоб эмас.

Юқориди келган калималарнинг ҳаммаси “التأكيد المعنوي” (маънавий таъкид) калималари деб номланади. Чунки улар таъкид маъносини кўтариб келади.

Маънавий таъкид учун юқоридагилардан бошқа калималар ҳам бор.

Бу ерда бу калималарнинг хар бирини батафсил ўрганамиз:

كُل - جَمِيع

Бу икки калима жамъни ва жамъ маъносидаги муфрад лафзни таъкидлаш учун келади.

Масалан:

- نُؤمِنُ بِالْأَنْبِيَاءِ كُلَّهُمْ.
- جَاءَتِ الطَّالِبَاتُ كُلَّهُنَّ.
- الْمُؤْمِنُونَ جَمِيعُهُمْ إِخْوَةٌ.
- مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ جَمِيعُهُمْ.
- ذَهَبَ فِي الرُّحْلَةِ الدِّرِسَاتِ جَمِيعُهُنَّ.
- قَرَأَتِ الْكِتَابَ كُلَّهُ.
- سَمِعْتُ الْقَصَّةَ كُلَّهَا.

Таъкиддан олдин келган калима “المؤكّد” (таъкидланувчи) деб номланади.

Масалан: биринчи жумладаги таъкидланувчи “الأنبياء” (”الأَنْبِيَاءُ“) калимаси ва маънавий таъкид эса “كُلَّهُمْ” калимасидир.

Иккинчи жумладаги таъкидланувчи “الطالبات” (”الْأَنْبِيَاءُ“) калимаси ва маънавий таъкид “كُلَّهُمْ” калимасидир.

Учинчи жумладаги таъкидланувчи “المؤمنون” (”الْمُؤْمِنُونَ“) калимаси ва маънавий таъкид “جَمِيعُهُمْ” калимасидир.

Қолган жумлалар ҳам бу мисолларда кўрганимиз кабидир. Таъкидда таъкидланувчига қайтадиган замир бўлади⁵¹.

كلا

⁵¹ Таъкидни келтириш билан кучайтириш мумкин. Масалан: أَجْمَعَ الْمَسَافِرُونَ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ رجع المسافرون كلهم أجمعون بالجمع “أَجْمَعَ” бу ҳолатда “أَجْمَعَ” калимаси замирга муҳтоҷ бўлмайди.

Иккилик музаккарни таъкидлаш учун ишлатилади.

Унинг икки хил кўриниши бор: “**كِلَّا هُمَا**” рафъ ҳолатида, “**كَلَّيْهِمَا**” насб ва жар ҳолатида⁵².

Масалан:

- جاءَ الْمَسَافِرُانِ **كِلَّا هُمَا**.
- قَرَأَتُ الْكِتَابَيْنِ **كَلَّيْهِمَا**.
- أُحِبُّ وَالِدَيْ **كَلَّيْهِمَا**.

كِلْتَا

Муаннас иккиликни таъкидлаш учун ишлатилади.

Унинг икки хил сурати бор: “**كَلْتَاهُمَا**” рафъ ҳолатида, “**كَلْتَيْهِمَا**” насб ва жар ҳолатида.

Масалан:

- نَجَحَتِ الطَّالِبَاتِ **كَلْتَاهُمَا**.
- قَرَأَتُ الْقِصَّتَيْنِ **كَلْتَيْهِمَا**.
- اشترىتُ ملابسَ لِبْنَتِي **كَلْتَيْهِمَا**.

نَفْسٌ - عَيْنٌ

У иккаласи маънода бир хил бўлиб, бирлик, иккилик ва жамъни таъкидлаш учун ишлатилади.

⁵² Яъни бу калима икқиликнинг эъроби билан эъробланади, алиф билан рафъ, ю билан насб ва жар бўлади. Муаннас иккиликка далолат киласиган “**كِلْتَا**” калимаси ҳам шундай эъробланади. Бу икки калимага ҳам “**هُمَا**” калимасига изофа килиниши керак.

У иккаласи бирлик билан бирлик лафзда бўлади: «نَفْسُهُ / نَفْسُهَا» و «عَيْنُهُ / عَيْنُهَا»

Иккилил ва жамъда “أَفْعُلُ” вазнида бўлади:

⁵³ «أَنْفَسُهُمَا / أَنْفَسُهُمْ / أَنْفَسُهُمْ» و «أَعْيَنُهُمَا / أَعْيَنُهُمْ / أَعْيَنُهُمْ»

Масалан:

- أَلْقَى الشاعر نَفْسُهُ قَصِيْدَتَهُ.
- أَخْذَتْ هَدِيَّةً مِنْ أَسْتَاذِي نَفْسِهَا.
- سَعَتْ هَذِهِ الْقَصَّةَ عَيْنَهَا قَبْلَ ذَلِكَ.
- تَسَلَّمَ أَخِي شَهَادَةَ التَّفْوِيقِ مِنْ رَئِيسِ الْجَامِعَةِ نَفْسِهِ.
- رَأَيْتُ الْمَسْجَدَ الْحَرَامَ عَيْنَهُ.
- طَبَخْتُ أَنَا نَفْسِي هَذَا الطَّعَامَ.
- فَازَ أَخْوَايِ أَنْفَسُهُمَا فِي الْمَسَابِقِ.
- الْمُعَلِّمَاتُ أَنْفَسُهُنَّ سَاعَدْنَا الطَّالِبَاتِ الْفَقِيرَاتِ.
- تَلَامِذِي أَنْفَسُهُمْ أَصْبَحُوا الآنَ مُعَلِّمِينَ.

Таъкиднинг эъроби:

Агар юқоридаги мисолларга эътибор берсак, таъкидни баъзида марфуъ, баъзида мансуб ва баъзида мажрур эканлигини кўрамиз.

Бунинг сабаби таъкид, эъробда таъкидланувчига тобеъ бўлади. Агар таъкидланувчи марфуъ бўлса, таъкид ҳам марфуъ бўлади, агар таъкидланувчи мансуб бўлса, таъкид ҳам мансуб бўлади, агар таъкидланувчи мажрур бўлса, таъкид ҳам мажрур бўлади.

Бунга қуйидаги гапимиз мисолдир: «نُؤمِنُ بِالْأَنْبِيَاءِ كُلَّهُمْ» бу жумладаги таъкидланувчи “الأنبياء” калимаси. У исми мажрур, шунинг учун “كُلَّهُمْ” таъкид ҳам мажрур.

⁵³ Бу икки лафз баъзида ба ҳарфи билан жар бўлади. Масалан: بنفسه - بعينه

Бу ерда қуида келадиган жумлаларни эъроблаймиз:

جاءت الطالبات جميعهنّ.

جاءت – мозий феъли.

الطالبات – марфуъ фоил, рафънинг аломати замма ва бу калима таъкидланувчи.

جَيْعَهُنَّ – марфуъ таъкид, рафънинг аломати замма ва “هَنْ” замири музофун илайх.

فَعَلْتُ الواجبات كُلَّهَا.

فَعَلْتُ – мозий феъл, та замири фоил.

الواجبات – мансуб мафъулун биҳи, насбнинг аломати касра ва бу калима таъкидланувчи.

كُلَّهَا – мансуб таъкид, насбнинг аломати фатҳа ва “هَا” замири музофун илайх.

أكْلَتِ التفاحَتَيْنِ كُلَّتِيهِما.

أكْلَتِ – мозий феъл, та замири фоил.

التفاحَتَيْنِ – мансуб мафъулун биҳи, насбнинг аломати الياء ва бу калима таъкидланувчи.

كُلَّتِيهِما – мансуб таъкид, насбнинг аломати الياء ва “” замири музофун илайх.

Дикқат!

Биз таъкидни таъкидланувчидан кейин келишини ва унда таъкидланувчига қайтадиган бир замир бўлишини айтган эдик. Шунинг учун: **جاء كل الطالبِ دَبَ** деб айтган вақтимизда “**كُل**” калимасини таъкид каби эъробламаймиз. Нима учунлигини биласизларми?

Чунки у исмдан кейин эмас, олдин келган ва унда таъкидланувчига қайтадиган замир йўқ. Бу жумланинг эъроби қуидагича бўлади:

جاءَ – мозий феъли.

كُلُّ – марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

الطلابُ – мажрур музофун илайҳ ва жарнинг аломати касра.

Аммо биз **جاءَ الطَّلَابُ كُلُّهُمْ** деб айтсак, бу жумланинг эъроби қуидагича бўлади:

جاءَ – мозий феъли.

الطلابُ – марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

كُلُّ – марфуъ маънавий таъкид ва рафънинг аломати замма.

Иккинчи: Лафзий таъкид.

Бу таъкиднинг иккинчи тури. У лафзни қайтаришлик билан бўлади. У қуидаги мисоллардаги каби баъзида исм ёки феъл ёки ҳарф ёки жумла ҳам бўлиши мумкин:

• **هو كَرِيمٌ كَرِيمٌ**.

• **فَهِمْتُ فَهِمْتُ الدَّرْسَ**.

• **نَعَمْ نَعَمْ أَرِيدُ هَذَا**.

• **سَنَتَصِرُ بِإِذْنِ اللَّهِ سَنَتَصِرُ بِإِذْنِ اللَّهِ**.

«**أُسْكُثْ أَنْتَ**» жумласидаги каби замирнинг таъкиди ҳам лафзий таъкиддир. Бу жумлада фоил мустатир замир ва унинг тақдири “**أَنْتَ**”. Зоҳирий замир “**أَنْتَ**” эса мустатир замирнинг лафзий таъкидидир. Қуидаги мисоллар ҳам шундай:

لَقِيْتُهُ هُوَ - رَأَيْتُهَا هِيَ - أَحْسَنْتَ أَنْتَ - سَلَّمْتُ عَلَيْهِ هُوَ.

Лафзий таъкид ҳам эъробда таъкидланувчига боғлиқ бўлади. Маънавий таъкидда нима деган бўлсак, бу ерда ҳам шуларни айтамиз. Масалан: **هو كَرِيمٌ كَرِيمٌ** бу жумланинг эъроби қуидагича бўлади:

هو – замири мубтадо.

كَرِيمٌ – марфуъ хабар, рафънинг аломати замма.

كَرِيمٌ – марфуъ лафзий таъкид, рафънинг аломати замма.

*****

تدرییات:

1) Қуида келадиган жумлалардаги таъкидни турлари билан бирга айтинг:

١) الْمُلْكُ كُلُّهُ لِلَّهِ.

٢) تَحْجَجَ الطَّلَابُ كُلُّهُمْ.

٣) الَّذِي خَطَبَ الْجَمْعَةَ أَمْسِ هُوَ أَسْتَاذِي نَفْسِهِ.

٤) قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.

٥) آمَتُ آمَنْتُ بِاللَّهِ.

٦) إِنَّا يَكْلِمُهُمَا يَدْرِسُانِ بِكُلِّيَّةِ الْغُلَمَانِ الْعَرَبِيَّةِ.

٧) غَسَّلْتُ يَدَيَ كِلْتَيْهِمَا.

٨) كَرَمْتُ الْأَسْتَاذَةَ الطَّالِبَاتِ الْمُجَتَهِدَاتِ جَمِيعَهُنَّ.

٩) سَاعِدُونِي! سَاعِدُونِي!

١٠) هِيَ الدُّنْيَا نَفُولٌ عَلَيْهِ فِيهَا: حَذَارٌ حَذَارٌ مِنْ بَطْشِي وَفَشِّي

فَقَوْلِي مُضْحِكٌ، وَالْفِعْلُ مُبْكِي فَلَا يَغْرِرُكُمْ مِنْيَ ابْتِسَامٍ،

2) Қуида келадиган жумлаларни эъробланг:

١) مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ جَمِيعَهُمْ.

٢) تَرْبِيَةُ الْأَوْلَادِ مَسْؤُلِيَّةُ الْوَالَّدَيْنِ كَلَّيْهِمَا.

٣) حَفَظُتُ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي ثَلَاثَ سَنَوَاتٍ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

نوع التوكيد	المثال	المعنى بالأوزبكية	اسم السورة / رقم الآية
	وَعَلِمَ آدَمُ الْأَسْمَاءَ كُلَّهُ	(Аллоҳ) Одамга барча (яратилган ва яратилажак нарсаларга тегишли) номларни ўргатди.	٣١ البقرة /
	قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ	Айтинг: «Барча иш Аллоҳга (оид)дир».	آل عمران / ١٥٤
معنوي	فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ	Барча фаришталар жам бўлиб, унга (Одамга) сажда қилдилар.	٣٠ الحجر /
	كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلَّهَا فَأَخْذَنَاهُمْ أَحَدَ عَرَبَنِ مُفْتَنِدِ	Улар Бизнинг мўъжизаларимизни инкор этганларидан сўнг, Биз уларни кучли ва кудратли зот ушлаши билан ушладик (жазоладик).	٤٢ القمر /
	هَيْهَاتٌ هَيْهَاتٌ لِمَا تُوعَدُونَ	Сизларга ваъда қилинаётган нарса (ақлдан) жуда-жуда узоқдир!	٣٦ المؤمنون /
	فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا	Бас, албатта, ҳар бир қийинчилик билан бирга енгиллик бордир. Албатта, ҳар бир қийинчилик билан бирга енгиллик бордир.	٦ ، ٥ الشرح /
لفظي	كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ	Йўқ! Яқинда (бунинг оқибатини) билурсиз. Яна бир бор йўқ! Яқинда билурсиз!	٤ ، ٣ السکاثر /

*****

المفعول لأجله

Мафъулун лиажлихи

Агар сендан “Нима учун қоидаларни ўрганасан?” деб сўралса, сен жавобингда (لأنّ) “Чунки”, деган сўзни ишлатишинг керак бўлади. Сен айтасан:

“أدرسُ القواعَدَ لِأَنِّي أَرْغَبُ فِي إِتقانِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ” “Қоидаларни ўрганаман, чунки мен араб тилини мукаммал ўрганиши ҳохлайман”.

Сен бу саволга “لأنّ” калимасини ишлатмасдан, бошқа йўл билан ҳам жавоб беришинг мумкин эди. Масалан: “أدرسُ القواعَدَ رغْبَةً فِي إِتقانِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ” “Қоидаларни араб тилини мукаммал ўрганишни ҳохлаганим учун ўрганаман”.

Бу ерда нима бўлди?

Феълдан кейин унинг сабабини баён қилиш учун мансуб “رغبة” масдари келди. Яъни, у феълнинг бажарилиш сабабига жавоб беради.

Қуйида келадиган мисолларни ўқинг:

الإجابة بال المصدر	«الإجابة بـ لأنّ»	السؤال
• حُبًا في المعرفة.	• لأنني أُحِبُّ المعرفة.	ما زلت تقرأ كثيراً؟
• ابْغَاءَ مَرْضَاةِ اللهِ.	• لأنهم يَتَّهَمُونَ مَرْضَاةَ اللهِ.	ما زلت المؤمنون أموالهم؟
• إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا.	لأنه يُؤمِّنُ بالله، وَخَتَّبَ الشَّوَّابَ عَنْهُ الله.	ما زلت المؤمن؟

Феълнинг бажарилиш сабабини билдириб келган мансуб масдар “المفعول لأجله” “мафъулун лиажлихи” ёки “المفعول له” “мафъулун лаҳу”, деб аталади.

Бошқа мисоллар:

- كثيرون من الناس يتذمرون بلا دهم طلبا للعلم.
- اشتربت لزوجتي هدية رغبة في إسعادها.
- مَحَ الأَسْتَاذُ طَلَابَهُ جَوَانِرْ تَشْجِيعًا لَهُمْ.
- يَرْتَكِبُ الْمُؤْمِنُ الْمُعَاصِي حَوْفًا مِنَ اللَّهِ.
- بعد النصر، سَجَدَ الْقَائِدُ شُكْرًا لِلَّهِ.
- بَكَيْتُ حُزْنًا عَلَى مَا حَدَثَ.
- مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا واحتسابًا غُفرَ له ما تَقدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.
- أَخْفِضُ صَوْتِي أَمَامَ أَسْتَاذِي تَأْذِبًا مَعَهُ.

*****

تدريبات:

1) Биринчи устундаги жумлаларни иккинчи устундаги мансуб мағъулун лиажлихи билан охирiga етказинг:

<ul style="list-style-type: none"> • تَقْدِيرًا لِنَهْوِهِمْ. • حَذَرًا مِنْ شَرِهِمْ. • شَوْفًا إِلَيْهِ. • أَمَلًا فِي ثَوَابِ اللَّهِ. • اعْتِرَافًا بِفَضْلِهَا. • إِرْضَاءً لَهُ. • إِعْجَابًا بِخَلْقِهَا. 	<ul style="list-style-type: none"> (١) امْتَثَلَ الابنُ لِأَمْرِ أَبِيهِ ..... (٢) تَرَوَجْتُ هَذِهِ الْفَتَاهَ ..... (٣) قَبَلْتُ يَدَ أُمِّي ..... (٤) كَلَفَ الْمَدِيرُ الْمُؤْظَفِينَ الْمُجْتَهِدِينَ ..... (٥) ابْتَعَدْتُ عَنْ أَصْدِقَاءِ السُّوءِ ..... (٦) ذَهَبْتُ لِزِيَارَةِ صَدِيقِي ..... (٧) يَنَصَّدِقُ الْمُحْسِنُ .....
---	---

2) Қуйида келадиган жумлаларга мос мансуб мағъулун лиажлихни қўйинг:

(رَحْمَةً - تَكْرِيْهًا - حُبًّا - رَغْبَةً - تَأْدِيْبًا - رَجَاءً - اتِّياعًا - أَمَلًا - طَاعَةً - تَرْوِيْجًا)

١) أَدْرُسُ اللِّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ ..... فِي فَهْمِ الْقُرْآنِ.

٢) ضَرَبَ الْأَبُ ابْنَهُ ..... لَهُ.

٣) عَفَوْتُ عَنِ النَّاسِ ..... فِي عَفْوِ اللَّهِ.

٤) يَصُومُ الْمُؤْمِنُ ..... اللَّهُ.

٥) أَفْرَأَ ..... فِي الْمَعْرِفَةِ.

٦) مُنْحَ الْعَالَمُ جَائِزَةً ..... لَهُ.

٧) سَافَرْتُ إِلَى الْقَرْيَةِ ..... عَنِ النَّفْسِ.

٨) أَعْطَفْتُ عَلَى الْبَيْتَمِ ..... بَحْمٍ.

٩) يَحِصُّ الْمُسْلِمُ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ ..... فِي ثَوَابِهِ.

١٠) اعْتَكْفَتُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ رَمَضَانَ ..... لِسُنَّةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٩ البقرة /	яшинлар туфайли ўлишдан қўрқиб, бармоқларини қулоқларига тикиб олурлар.	يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمُؤْتِ
٢٠٧ البقرة /	Одамлар орасида Аллоҳнинг розилигини истаб, жонини берадигани ҳам бор. Аллоҳ бандаларга меҳрибон зотдир.	وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَسْرِي نَفْسَهُ اِبْتَغَاهَ مَرْضَاهُ اللَّهُ وَاللَّهُ رَوُوفٌ بِالْعِبَادِ
	Аммо дилларида оғиш бор кимсалар одамларни фитнага солиш ва ўз талқинига мувофиқ	

آل عمران / ٧	маънолар бериш учун унинг (Қуръоннинг) муташобиҳ оятларига эргашадилар.	فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ رَبُعٌ فَيَتَّغَوَّنَ مَا تَشَاءُهُ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ
النساء / ١١٤	Кимда-ким Аллоҳ ризоси учун шу ишларни қилса, унга улкан мукофот беражакмиз.	وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءً مَرْضَاهُ اللَّهِ فَسُوفَ نُؤْتِيهِ أَخْرَى عَظِيمًا
الأعراف / ٥٦	Унга (Аллоҳга) ҳам қўрқинч ва ҳам умид билан дуо қилингиз! Аллоҳнинг раҳмати эзгу иш қилувчиларга яқиндир.	وَادْعُوهُ حَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ
الرعد / ٢٢	Парвардигорларининг «юзини» истаб, (турли машаққатларга) сабр қилиб	وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
الإسراء / ٣١	(Эй, инсонлар!) Болаларингизни қашшоқликдан қўрқиб ўлдирмангиз – уларга ҳам, сизларга ҳам Биз ризқ берурмиз.	وَلَا تَقْتُلُوا أُولَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ تَحْنُنْ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

*****

الألفاظ الملحقة بالمعنى

Мусанна (иккилик) га эргашадиган лафзлар

Иккиликка мисол: “**كتابٍ - كتابين**” у муфрад (бирлик) га “**انِ - ين**” ёки “**إِنِ - ين**” нинг қўшилиши билан ясалади. Иккилиқда рафънинг аломати **الألف**, насб ва жарнинг аломати **الياء**.

Яна баъзи бир калималар борки, улар мусаннанинг суратида ва мусаннанинг эъроби билан эъробланади, лекин улар ҳақиқий мусанна эмас. Чунки улар мусаннанинг

шартларига түлиқ мос келмайди. Бу калималар “الْمُلْحَقَةِ بِالْمُشَتَّتِ” деб номланади. Улар қуидагилар:

إِنْسَانٌ – إِنْسَانٍ – كِلَّا – كِلْمَتَا⁵⁴ – هَذَا – هَذَانِ – الَّذَانِ – اللَّهُانِ.

*****

الألفاظ المُلْحَقَةِ بِجَمْعِ الْمَذْكُورِ

Соғлом музаккар жамъга эргашадиган лафзлар

Соғлом музаккар жамъ “مَعْلُمُونَ – مَعْلِمِينَ” муфрадга “وَ” ёки “يَنْ” нинг изофа қилиниши орқали ясалади. Соғлом музаккар жамъда рафънинг аломати “الْوَاوُ”， насб ва жарнинг аломати “الْيَاءُ”.

Яна баъзи бир калималар борки, улар соғлом музаккар жамънинг суратида келади ва унинг эъроби билан эъробланади. Лекин улар унинг шартларига түлиқ мос келмайди. Улар “الْمُلْحَقَةِ بِجَمْعِ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ” деб номланади. Уларга мисол қуидагилар:

عِشْرُونَ – ثَلَاثُونَ – أَرْبَعُونَ – خَمْسُونَ – سَتُّونَ – سَبْعُونَ – ثَمَانُونَ – أَوْلُو⁵⁵.

Бу калималарнинг муфради йўқ.

بَئُونَ – أَهْلُونَ – عَالَمُونَ – أَرْضُونَ – سِنُونَ.

Бу калималар соғлом музаккар жамъ каби жамъ қилинса ҳам, уларнинг бирлиги соғлом музаккар жамънинг қоидасига мос келмайди.⁵⁶

⁵⁴ Бу икки калимани маънавий таъқид дарсида ўргандек. У иккаласига мусаннанинг эъробида эъробланган замирни изофа килиш шарт. Масалан: كِلَاهَا – كِلِيَهَا، - كِلَاتِهَا – كِلِتَهَا

⁵⁵ أوْلُو بمعني: أصحاب، فيقال مثلا: هُمْ أَوْلُو قُوَّةٍ

⁵⁶ Исламнинг соғлом музаккар жамъбўлишининг шартлари: исм аълам ёки музаккар оқил сифат бўлиши керак. Масалан: مُحَمَّدٌ / مُحَمَّونَ، صَادِقٌ / صَادِقُونَ.

Аммо бу калималарнинг муфради: أَهْلٌ – عَالَمٌ – أَرْضٌ – سَنَةٌ

*****

التَّمْيِيز

Тамийз

Агар сен “معي عشرُون” деб айтсанг, бу ерда “عشرُون” адади ноаниқ. Унинг ноаниқлигини ва ундан кўзланган мақсадни бошқа бир калима билан аниқлаштириш керак.

Агар биз “معي عشرُون كتاباً” деб айтсак, бу ерда “كتاباً” калимаси, ана шу ададдаги ноаниқликни баён қилиш, аниқлаштириш ва ажратиш учун келган.

Агар яна биз ”اشترىتْ كيلو جراماً“ деб айтсак, вазн ўлчовидаги ”كيلو جراماً“ калимаси мубҳам ва ноаниқdir. Унинг мубҳамлиги ва ноаниқлигини кетказиш учун уни аниқлаштирадиган калимани зикр қилишимиз керак бўлади. Биз ”اشترىتْ كيلو جراماً أرزاً“ деб айтсак, бу ерда ”أرزاً“ калимаси ундаги мубҳамликни кўтаряпти.

Яна агар биз ”اليبان من أكثر بلاد العالم“ деб айтсак, бу ерда ҳам ноаниқлик бор. ”أكثر“ калимасининг нисбати ”اليبان“ калимасига бериляпти, лекин биз бу кўпликнинг нимада эканлигини билмаймиз. У аҳолининг ададидами? Ёки у ривожланиш, ўсишдами? Ёки у мол-дунёдами? Ёки у тозаликдами? Японияга нисбати берилган қўп калимаси бу ерда ноаниқdir. Агар биз ”اليبان من أكثر بلاد العالم تقدماً“ деб айтсак, ундаги ноаниқлик кетади. ”تقدماً“ калимаси бу жумладаги ноаниқликни кетказиш учун келган.

Шунинг учун биз ўзидан олдин келган калиманинг ноаниқлигини кетказиш учун келган калимани ”**Тамийз**“ (**التمييز**) деб, ундан олдин келган калимани эса ”**Мумайяз**“ (**المميّز**) деб атаемиз.

Тамйизнинг турлари:

Тамйиз баён қиладиган мубҳамликка кўра у иккига бўлинади:

Биринчи тур: Муфрад бўлган мубҳамлик. Масалан: ададда, вазнда, идиш

ўлчовида ва узунликда. Буларга мисоллар:

التمييز	نوعه	المميّز	الجملة
كتبٌ	عدد	أربعةٌ	في حقيبي أربعة كتبٌ
يوماً	عدد	خمسة عشرَ	سأسافرُ بعدَ خمسة عشرَ يوماً.
موراً	وزن	كيلو جراماً	اشترىْتْ كيلو جراماً موراً.
قمحًا	مساحة	فدانًا	زرع الفلاحُ فدانًا قمحًا.
قطناً	كثيل	أردبًا	أنتجتِ الأرضُ أردبًا قطناً.

Бу мисоллар биринчи турга мансуб. Мисолларда кўрамизки, мумайязлар муфрад лафзлар билан зикр қилинган. Шунинг учун бу тур “**قَيْزِ الْمَلْفُوظِ**” (зикр қилинганинг тамизи) деб, ёки “**قَيْزِ الْمَفْدُ**” (муфраднинг тамизи) деб номланади. Чунки бу ерда мумайяз жумла эмас лафз бўлади.

Иккинчи тур: Жумладаги икки нарсанинг орасидаги мубҳамликни баён қиласи.

Бу ерда мумайяз лафз билан зикр қилинган бўлмайди, лекин биз у жумлани эшитаётган вақтимизда уни мулоҳаза қиласиз ва англаймиз. Тамйиз ана шу вақтдаги мубҳамликни баён қилиш учун келади. Масалан:

Агар биз “**إِبْرَاهِيمُ أَقْلُ الطَّلَابِ**” деб айтсак, уни эшитган вақтимизда ундан идрок қилинган мубҳамликни баён қиласиган ва тушунтирадиган жумлага муҳтоҷ бўламиз. Лекин жумладан таянадиган калимани топалмаймиз ва шунинг учун уни баён қилишда тамизига

мухтож бўламиз. Иброҳимга нисбати берилган озлик нимада эканлиги ҳақида савол пайдо бўлади: бу озлик илмдами? Ёки даражадами? Ёки тиришқоқликдами? Бу эса баёнга муҳтож мубҳамликдир ва мумайяз тамийзга муҳтож бўлади. Агар сен: إبراهيمُ أَقْلَ الْطَّلَابِ اجتَهَادًا деб айтсанг мубҳамлик йўқолади.

Қўйида келадиган мисолларда ҳам мумайяз мулоҳаза қилинади, лекин зикр қилинмайди. Шунинг учун бу тур: تَمْيِيزُ الْمَلْحُظَ (мулоҳаза қилинадиганнинг тамйизи), تَمْيِيزُ النِّسَبَةِ (нисбатнинг тамйизи) ва تَمْيِيزُ الْجَمْلَةِ (тамйиз жемла).

Мулоҳаза қилинадиганнинг тамйизига мисоллар:

التمييز	المميّز	الجملة
خبرةً	نسبة الكثرة إلى الشيوخ	الشيخُ أَكْثَرُ خَبْرَةً مِنَ الشَّيَّابِ
مساحةً	نسبة الكبير إلى روسيا	روسيا أَكْبَرُ بِلَادِ الْعَالَمِ مَسَاحَةً
قولاً	نسبة الصدق إلى الأنبياء	الأنبياءُ أَصْدِقُ النَّاسِ قَوْلًا
رقبةً	نسبة الطول إلى الزرافة	الزرافةُ أَطْوَلُ الْحَيَوانَاتِ رَقْبَةً
كتابهً	نسبة السرعة إلى محمد	مُحَمَّدٌ أَسْرَعُ الطَّلَابِ كِتَابَهُ
سنًا	نسبة الصغر إلى أخي	أَخِي أَصْغَرُ مِنِّي سَنًا
هواءً	نسبة التقاء إلى القرية	القريةُ أَنَقَى مِنْ الْمَدِينَةِ هَوَاءً

Диккат!

Юқоридаги мисолларда кўрганимиздек тамйиз маърифа бўлмайди, у доимо накра ва мансуб⁵⁷ бўлади.

Хозир, қўйида келадиган жумлаларни эъроблаймиз:

* في اليوم أربع وعشرون ساعة.

⁵⁷ Учдан ўнгача бўлган ададларнинг тамйизи жамъ ва мажрур бўлади. Масалан: “ثلاثة كتب”، “يوز، يككى يوز ..... مинг، يккى مинг .....” ададларининг тамйизи муфрад ва мажрур бўлади. Масалан: “منة كتاب”. Буларни кейинги мавзуларда батафсил ўрганамиз.

في اليوم: жар ва мажрур – шибҳи жумла хабари муқаддам.

أربع: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.

و: атф ҳарфи.

عشرون: марфуъ маътуф ва рафънинг аломати «الواو», чунки у соғлом музаккар жамъга эргашганлардан.

ساعة: мансуб тамйиз ва наслнинг аломати фатҳа.

* الأَسْد أَشَدُ الْحَيَوانَاتِ قُوَّةً.

الأَسْدُ: марфуъ мубтадо ва рафънинг аломати замма.

أشدُ: марфуъ хабар ва рафънинг аломати замма.

الْحَيَوانَاتِ: мажрур музофун илайҳ ва жарнинг аломати касра.

قوَّةً: мансуб тамйиз ва наслнинг аломати фатҳа.

* أطعْمْتُ الدِّجَاجَةَ مِلْءَ الْكَفَ حَبَّاً.

أطعْمْتُ: мозий феъли ва фоил.

الدِّجَاجَةَ: мансуб, биринчи мағъулун биҳ ва наслнинг аломати фатҳа.

ملْءَ: мансуб, иккинчи мағъулун биҳ ва наслнинг аломати фатҳа.

الْكَفَ: мажрур музофун илайҳ ва жарнинг аломати касра.

حَبَّاً: мансуб тамйиз ва наслнинг аломати фатҳа.

* فَاضَتِ الْعَيْنِ دَمْعًا.

فَاضَتِ: мозий феъли ва та муннаслик ҳарфи.

الْعَيْنُ: марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

Дема: мансуб тамийиз ва наасбнинг аломати фатҳа.

Дикқат!

1) Малфузнинг тамийизи “من” харфи билан, ёки изофа⁵⁸ билан жар бўлиши мумкин.

Масалан:

التمييز مجرور بالإضافة	«التمييز مجرور بـ «من»	التمييز منصوب
اشترىتْ كيلو جرام موزٍ	اشترىتْ كيلو جراماً من موزٍ	اشترىتْ كيلو جراماً موزاً
زرع الفلاح فدان قمحٍ	زرع الفلاح فداناً من قمحٍ	زرع الفلاح فداناً قمحًا
أنتجتِ الأرض إربَّ قطنٍ	أنتجتِ الأرض إربَّاً من قطنٍ	أنتجتِ الأرض إربَّاً قطنًا
اشترىتْ جرام ذهبٍ	اشترىتْ جراماً من ذهبٍ	اشترىتْ جراماً ذهبًا

2) Малфузнинг тамийизи фоилдан ёки мафъулун биҳдан ёки мубтадодан ўзгарган

бўлади. Масалан:

الجملة	الأصلها	التمييز مُحول عن:
طابَ مُحَمَّدٌ نَفْسًا	طابتْ نفسُ محمدٍ	الفاعل
يُرتفعُ شَانُ الْعَلَمَاءُ شَانًا	يُرتفعُ شأنُ العلماء	الفاعل
رَبَّتُ الْحَجَرَةَ أَثَاثًا	رَبَّتُ أثاثَ الحجرة	المفعول به
نَظَمَتُ صَفَوَفَ الْكِتَبِ صَفَوَفًا	نَظَمَتُ صفوفَ الكتبِ	المفعول به
أَنَا أَضَعُفُ مِنْكَ جَسْمًا	جَسْمِي أَضَعُفُ مِنْ جَسْمِكَ	المبتدأ
أَحَيْ أَقْلُ مِنِّي حَبَرًا	حَبَرًا أَخْيَ أَقْلُ مِنِّي	المبتدأ

*****

⁵⁸ Факат адад билан бўлмайди. Буни ҳам кейинги мавзуларда батафсил ўрганамиз.

1) Қуида келадиган жумлалардаги тамйизни ажратинг ва унинг навини**айтинг:**

- ١) العنْبُ مِنَ الْفَوَاكِهِ طَعْمًا.
 ٢) الصِّينُ أَكْثُرُ بِلَادِ الْعَالَمِ سَكَانًا.
 ٣) فِي السَّنَةِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، وَفِي الشَّهْرِ ثَلَاثُونَ يَوْمًا.
 ٤) هَذَا الْدُرْسُ مِنْ أَكْثُرِ الدُّرُوسِ إِمْتَاعًا.
 ٥) آسِيَا أَكْبَرُ قَارَاتِ الْعَالَمِ مَسَاحَةً.

2) Мисолдаги каби бажаринг:

التمييز مُحول عن:	أصلها	الجملة
الفاعل	زاد عَلَمُ الطَّالِبِ.	١) زَادَ الطَّالِبُ عِلْمًا
.....	.....	٢) الْفَيْلُ أَكْبَرُ مِنَ الْجَمَلِ حَسْمًا
.....	.....	٣) طَابَ الْمَكَانُ هَوَاءً
.....	.....	٤) الْقَرِيَّةُ أَكْثُرُ مِنَ الْمَدِينَةِ هَدْوَءًا
.....	.....	٥) فَاضَتِ الْعَيْنُ دَمْعًا

3) Қуидаги жумлаларни эъробланг:

- ١) الْأَنْبِيَاءُ أَعْظَمُ النَّاسِ أَمَانَةً.
 ٢) الْحَرِيرُ أَغْلَى مِنَ الْقَطْنِ قِيمَةً.
 ٣) الْطَّاوُوسُ أَجْلَى الْحَيَوانَاتِ مَنْظَرًا.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَسْتَ:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المقال
آل عمران / ٩١	<p>Албатта, кофир бўлган ва кофир ҳолларида ўлганларнинг бирортасидан (қиёмат азобидан кутулиши учун) агарда ер юзи тўла олтинни бадал сифатида берса ҳам, асло қабул қилинмас.</p>	<p>إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَا تُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَكَرًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ</p>
يوسف / ٤	<p>Эсланг, Юсуф (ўз) отасига (Яъкубга) деди: «Эй, отажон! Мен (тушимда) ўн битта юлдуз, Қуёш ва Ойнинг менга сажда қилаётган ҳолларида кўрдим».</p>	<p>إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ</p> <p>تميز الملفوظ</p>
الزلزلة / ٨، ٧	<p>Бас, кимки (дунёда) зарра миқдорида яхшилик қилган бўлса, (қиёмат қуни) уни кўрап. Кимки зарра миқдорида ёмонлик қилган бўлса ҳам, уни кўрап.</p>	<p>فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ حَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.</p>
النساء / ٨٧	<p>Ким ҳам Аллоҳдан кўра рост гапиравчироқ экан?!</p>	<p>وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا</p>
الكهف / ٣٤	<p>Бас, у биродарига мурожаат қилиб: «Менинг бойлигим сеникидан кўпроқ ва одамларим кучлироқ», – деди.</p>	<p>فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُخَاوِرُهُ أَنَا أَكْثُرُ مِنْكَ مَالًا وَأَغْرِي نَفَرًا</p> <p>تميز الملحوظ</p>
مریم / ٤	<p>деган эди: «Эй, Раббим! Дарҳақиқат, менинг суякларим мўртлашди, кексаликдан бошим</p>	<p>قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظُمُ مِنِي وَاسْتَعَنَ الرَّأْسُ شَيْبًا</p>

	(сочим) оқарди.		
القمر / ١٢	Яна ердан булоқлар чиқариб қўйдик.	وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا	

*****

الأعداد وتمييزها

Ададлар ва уларнинг тамизи

Ададлар турли хил кўринишда келади.

Мисолдаги каби муфрад бўлади: واحد – اثنان – ثلاثة ، ёки мураккаб адад бўлиши мумкин:

واحد عشر – اثنا عشر – أحد عشر ، ёки маътуф бўлиши мумкин

واحد وعشرون – اثنان وعشرون – ثلاث وعشرون.

Адалар ва уларнинг маъдуди (саналмиш ёки тамизи) учун чекланган қоидалар бор.

Хозир сизлар билан ана шу қоидаларнинг баъзисини ўрганамиз.

Биринчи: “واحد” ва “اثنان” адалари:

У иккиси маъдуудан олдин зикр қилинмайди. Масалан: **دَبْ** **وَاحِدٌ** **كِتَابٌ**، **اثْنَانِ كِتَابٍ** деб эмас, балки: **كِتَابٌ**, **كِتَابَانِ** деб айтасан.

Маъдуудни таъкидлаш учун уни бу икки адад билан қуйидагича сифатлашинг мумкин:

كِتَابٌ وَاحِدٌ وَكِتَابَانِ اثْنَانِ.

قَصَّةً وَاحِدَةً وَقَصَّتَانِ اثْنَانِ.

*****

Иккинчи: “ثلاثة” дан “عشرة” гача бўлган адалар:

Бу ададларнинг музаккар ва муаннасда қуидаги кўринишлари бор:

عَشْر	تِسْعَ	ثَمَانِيَّةٌ	سَبْعَ	سِتٌّ	خَمْسٌ	أَرْبَعٌ	ثَلَاثٌ	الْمَذْكُورُ
عَشْرَةٌ	تِسْعَةٌ	ثَمَانِيَّةٌ	سَبْعَةٌ	سِتَّةٌ	خَمْسَةٌ	أَرْبَعَةٌ	ثَلَاثَةٌ	الْمُؤْنَثُ

Улар маъдуд билан муаннас ва музаккар бўлишда турли хил бўлади. Агар маъдуд музаккар бўлса, адад муаннас бўлади. Агар маъдуд муаннас бўлса, адад музаккар бўлади.

Масалан агар биз “أَقْلَامٌ ۖ ۚ ۚ” деб айтмоқчи бўлсак, маъдуднинг муфрад ҳолатига қараймиз. У музаккарми ёки муаннасми? “فَلَمْ” калимаси музаккар, шунинг учун адад муаннас ҳолатда бўлиши керак. Яъни биз “ثَلَاثَةٌ أَقْلَامٌ” деб айтамиз.

Агар биз “فَرْصٌ ۖ ۚ ۚ” деб айтмоқчи бўлсак, аввало маъдудга ва унинг муфрадига қараймиз. У музаккарми ёки муаннасми? “فُرْصَةٌ” калимаси муаннас, шунинг учун адад музаккар бўлиши керак. Яъни биз “ثَلَاثٌ فَرْصٌ” деб айтамиз.

Бу ерда яна бошқа мисоллар:

سَبْعُ سَنَوَاتٍ	سَبْعَةُ أَعوَامٍ	ثَلَاثُ طَالِبَاتٍ	ثَلَاثَةُ طَلَابٍ
ثَمَانِيَّةٌ لَيَالٍ	ثَمَانِيَّةٌ أَيَّامٍ	أَرْبَعُ غُرْفٍ	أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ
تِسْعُ شَقَقٍ	تِسْعَةُ بَيْوَتٍ	خَمْسُ نِسَاءٍ	خَمْسَةُ رِجَالٍ
عَشْرُ وَرَقَاتٍ	عَشْرَةُ جَنِيهَاتٍ	سِتُّ قَصْصٍ	سَهْنَةُ كَتَبٍ

Юқоридаги мисолларда кўрганимиздек бу ададларнинг тамйизи жамъ ва мажрур бўлади.

Кўйида иккита жумлани эъроблаймиз:

* في الأسبوع سبعة أيام.

Жар ва мажрур, шибҳи жумла бўлиб хабари муқаддам.

سبعه: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.

أيام: мажрур тамйиз ва жарнинг аломати касра.

* اشتريتُ الكتاب بستة جنيهات.

اشترٌت: феъл ва фоил.

الكتاب: мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатха.

بستة: жар ва мажрур.

جنيهاتٍ: мажрур тамйиз ва жарнинг аломати касра.

*****

Учинчи: "أَنَا عَشَرٌ" و "أَنَا عَشَرَ" ададлари:

Бу икки ададнинг ҳар бири икки жуздан таркиб топган: "أَنَا + عَشَر" ва "أَحَد + عَشَر".

Бу ададларнинг икки жузи ҳам маъдудга музаккар ва муаннасликда мувофиқ бўлади.

Агар маъдуд музаккар бўлса, адад أَنَا عَشَرٌ ва أَنَا عَشَرَ кўринишида бўлади. Агар маъдуд муаннас бўлса, адад إِحْدَى عَشْرَةَ ва إِحْدَى عَشْرَةَ кўринишида бўлади. Масалан:

- أَحَد عَشَر طَالِبًا وَأَنَا عَشَر طَالِبًا.

- إِحْدَى عَشْرَةَ طَالِبَةً وَأَنَا عَشَرَةَ طَالِبَةً.

أَحَد عَشَر ададининг икки жузи ҳам фатҳага мабний. "Дол" ҳарфининг устидаги фатҳа ва "ро" ҳарфининг устидаги фатҳа. Бу адад фоилми, ёки мафъулун биҳми, ёки мубтадоми, ёки хабарми, ёки бошқа нарса бўладими бу фатҳалар ўзгармайди. Масалан:

* جاءَ أَحَد عَشَر طَالِبًا.

Бу жумлада адад фоилдир, лекин унинг икки жузи ҳам фатҳага мабнийдир.

Аммо **اثنا عشر** ададининг аввалги қисми “اثا” мусаннанинг эъроби билан эъробланади.

Яъни алиф билан рафъ, “الباء” билан насб ва жар бўлади.⁵⁹ **اثنا - اثنى - اثنى** деб айтамиз. Аммо иккинчи қисми бўлган “عشر” фатҳага мабнийдир. Масалан:

* جاء اثنا عشر طالبًا.

Бу жумлада **اثنا عشر** адади фоилдир ва шунинг учун унинг аввалги қисми “اثنا” марфуъдир. Рафънинг аломати алиф. Аммо иккинчи қисми фатҳага мабнийдир.

*رأيُتْ اثْنَيْ عَشْرَ طَالِبًّا.

Бу жумлада **اثني عشرة** адади мағъулун биҳдир ва шунинг учун унинг аввалги қисми “اثنتي” мансуб. Насбнинг аломати “الباء”. Аммо иккинчи қисм фатҳага мабнийдир.

Бу икки ададнинг ҳам тамйизи мисолларда кўрганимиздек мансуб ва муфрад бўлади.

*****

Тўртинчи: “تسْعَةٌ عَشَرَ” دَانْ “ثَلَاثَةٌ عَشَرَ” گَاچَا بَوْلَغَانْ آدَدَلَارْ:

Булар ҳам икки қисмдан таркиб топган мураккаб ададлардандир. Бу ададларнинг аввалги қисми маъдудига муаннас ва музаккарликда тескари бўлади. Иккинчи қисми эса маъдудга мувофиқ бўлади.

Масалан: агар биз 13 та талаба, деб айтмоқчи бўлсак, маъдудга қараймиз ва унинг музаккар эканлигини биламиз. Шунинг учун ададнинг аввалги қисми муаннас “ثلاثة” бўлади. Аммо иккинчи қисми музаккар бўлади ва “طالب ثلاثة عشر” деб айтамиз.

Агар биз “١٩ طالب” деб айтмоқчи бўлсак, маъдудга қараймиз ва унинг муаннас эканлигини кўрамиз. Шунинг учун ададнинг аввалги қисми музаккар, иккинчи қисми эса муаннас бўлади. Яъни “ تسع عشر طالب ” бўлади.

⁵⁹ Ўтган дарсларимизда бу калиманинг мусаннага эргашувчи эканлигини ўтган эдик.

Бу ададларнинг барчасини икки қисми ҳам фатҳага мабнийдир. Яъни:

ثلاثة عشر، أربعة عشر، .....، تسعة عشر.

Бу ададларнинг эъробда ўрни қандай бўлса ҳам, уларнинг фатҳага мабнийлиги ўзгармайди. Масалан:

* في الفصل سبع عشر طالبة.

Бу жумлада “سبع عشرة” адади мубтадои муаххар, лекин замма билан марфуъ эмас, балки унинг икки жузи ҳам фатҳага мабнийдир.

* سأسافر بعد خمسة عشر يوماً.

Бу жумладаги “” адади музофун илайҳдир, лекин у касра билан мажрур эмас, балки унинг икки жузи ҳам фатҳага мабнийдир.

Бу ададларнинг тамийизи мисолларда кўрганимиз каби муфрад ва мансуб бўлади.

*****

Бешинчи: Ўнлик лафзлар:

عشرون - ثلاثة - أربعون - خمسون - ستون - سبعون - ثمانون - تسعمون

Бу ададлар соғлом музаккар жамънинг эъроби билан эъробланади. Яъни «الواو» «الواو» дир. Рафъ, “الياء” билан насб ва жар⁶⁰ бўлади. Масалан:

* معى تسعمون جنیهاً.

Бу жумлада “تسغمون” адади марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати «الواو» «الواو» дир.

* أعطاني أي ثلاثة جنیهاً.

Бу жумлада “ثلاثين” адади мансуб мағъулун биҳи ва наслнинг аломати дир.

* اشتريت الكتاب بعشرين جنیهاً.

⁶⁰ Буларни соғлом музаккар жамъга эргашувчилар мавзусида ўрганганди эдик.

Бу жумлада “الباء“ ”عشرين“ адади исми мажрур ва жарнинг аломати “الباء“ дир.

Мисолларда кўрганимиз каби бу ададларнинг тамйизи муфрад ва мансуб бўлади.

Бу касра сонларни ўзиқ деб ҳам номланади.

*****

Олтинчи: Атф бўлган ададлар:

Бу ададларга мисол: واحد وعشرون – اثنان وعشرون – ثلاثة وعشرون – تسعة وعشرون

Бу ададлар маътуфи алайҳ ва маътуфдан ташкил топган.

Маътуфун алайҳ – бирдан тўққизгача бўлган ададлардан бири, **маътуф** эса ўнлик ададларидан бири бўлади. Юқорида зикри келган ададлар ҳам шунга киради. “واحد“ واحد “اثنان“ ададлари маъдудига музаккар, муаннасликда⁶¹ мувофиқ бўлади. Учдан тўққизгача бўлган ададлар эса жисда маъдудига мухолиф бўлади.

Биз “” адади алиф билан рафъ, ”الباء“ ”الباء“ билан насл ва жар бўлишини, ҳамда ўнлик лафзлар ”الواو“ ”الواو“ билан рафъ, ”الباء“ ”الباء“ билан насл ва жар бўлишини унутмаслигимиз керак.

Бу ададларнинг тамйизи муфрад ва мансуб бўлади.

Бу ададларга мисоллар:

• Синфда 21 та толиба бор.	في الفصل إحدى وعشرون طالبة
• Бир кунда 24 соат бор.	في اليوم أربع وعشرون ساعةً
• Ҳозир ёшим 28 да.	عمرى الآن ثانية وعشرون عاماً
• Китобни 32 жунайхга сотиб олдим.	اشترت الكتاب باثنين وثلاثين جنيهاً
• Улар 41 киши.	هؤلاء واحد وأربعون رجلاً
• Акамдан 75 жунайх қарз олдим.	افتراضت من أخي خمسة وسبعين جنيهاً

⁶¹ “واحد“ нинг муаннаси бу ерда “إحدى“ бўлади.

*****

Еттинчи: Юз ва минг ададлари, ҳамда уларнинг музофлари:

Булар:

* مِئَةٌ - مِئَاتٍ - ثَلَاثَةٌ⁶² - أَرْبَعُمَائَةٌ - خَمْسُمَائَةٌ - سَبْعُمَائَةٌ - ثَمَانِيَّةٌ - تِسْعُمَائَةٌ.* أَلْفٌ - أَلْفَانٌ - ثَلَاثَةٌ⁶³ آلَافٌ - خَمْسَةٌ آلَافٌ - سَتَّةٌ آلَافٌ - سَبْعَةٌ آلَافٌ - ثَمَانِيَّةٌ آلَافٌ - تِسْعَةٌ آلَافٌ - عَشْرَةٌ آلَافٌ.

Бу ададларнинг тамиизи муфрад ва мажрур бўлади. Масалан:

مِئَةُ كِتَابٍ، وَالْأَلْفُ كِتَابٍ.

*****

Бу ерда ўтган дарсларимизга оид бир қанча мисолларни кўрамиз:

3 та олма ёдим.	أَكْلَتُ ثَلَاثَ تَفَاحَاتٍ
Акам Қуръондан 10 жуз ёдлади.	حِفْظَ أَخِي عَشْرَةَ أَجْزَاءٍ مِنَ الْقُرْآنِ
Қишлоқда 11 кун яшадим.	قُضِيَتْ فِي الْقَرْيَةِ أَحَدَ عَشَرَ يَوْمًا
Бир йилада 12 ой бор.	فِي السَّنَةِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا
Бу мадрасада 21 та муаллима ишлайди.	يَعْمَلُ فِي هَذِهِ الْمَدْرَسَةِ إِحْدَى وَعِشْرُونَ مُعْلِمًةً
Саёхатга 48 та талаба борди.	ذَهَبَ فِي الرَّحْلَةِ ثَمَانِيْنَ وَأَرْبَعُونَ طَالِبًا
95 балл тўпладим.	حَصَلَتْ عَلَى خَمْسٍ وَتِسْعِينَ دَرْجَةً
Кутубхонада 135 та китоб бор.	فِي الْمَكْتَبَةِ مِئَةٌ وَخَمْسَةٌ وَثَلَاثُونَ كِتَابًا
Бизнинг факултетитни 167 та талаба тамомлади.	تَخَرَّجَ فِي كُلِّيَّتِنَا مِئَةٌ وَسَبْعَةٌ وَسُتُونَ طَالِبًا

⁶² Биз деб айтамиз, деб айтмаймиз. Чунки “منة” калимаси муаннас ва адад унга хилоф бўлади. Масалан: أربعونه .....ва бошқалар.⁶³ Биз деб айтамиз, деб айтмаймиз. Чунки “ألف” калимаси музаккар ва адад унга хилоф бўлади. Масалан: أربعة ألف ва бошқалар.

1980 йилда туғулғанман.	وُلْدُتْ سَنَةً أَلْفِ وَتَسْعِمِئَةً وَثَانِيَّةً
Уруш сабабли 3316 та шахс вафот этди.	مَاتَ بِسَبِّبِ الْحَرْبِ ثَلَاثَةَ آلَافِ وَثَلَاثِمِائَةٍ وَسَتَةَ عَشَرَ شَخْصًا

*****

تدرییات:1) Қуйида келадиган жумлалардаги хатоларни түғирланг:

- ۱) اشتَرِيتَ الْكِتَابَ بَاشْنَا عَشَرَ جِنِيَّهَا.
- ۲) فِي الْقَرْنِ مِئَةُ سَنَةً.
- ۳) عُمُرُ هَذَا الطَّفَلِ ثَمَانِيْ أَعُوَامٍ.
- ۴) عُمُرُ هَذَا ابْشِيْخِ ثَمَانِيْ عَامًا.
- ۵) جَاءَتْ تَسْعُ عَشْرَةَ طَالِبَةً.
- ۶) فِي هَذِهِ الْعَمَارَةِ سَتَةَ عَشَرَ شَقَّةً.
- ۷) رَكِبَ السَّفِينَةِ أَلْفُ مَسَافِيرِينَ.
- ۸) عَدْ طَلَابِ الْمَدْرَسَةِ ثَلَاثَةَ آلَافِ طَلَابٍ.

2) Қуйидаги жумлаларни араб тилига таржима қилинг ва ададларни харф билан ёзинг:

1) 2 та олма едим.	....
2) Акам Куръондан 22 жуз ёдлади.	....
3) Кишлокда 6 кун яшадим.	....

4) Бир йилда 365 кун бор.	....
5) Бу мадрасада 31 та муаллима ишлайди.	....
6) Саёхатга 84 та талаба борди.	....
7) 91 балл тўпладим.	....
8) Кутубхонада 1050 та китоб бор.	....
9) Бизнинг факултетитни 234 та талаба тамомлади.	....
10) 1979 йилда туғулганман.	....
11) Уруш сабабли 5713 та шахс вафот этди.	....

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْتَ:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال

٦٠ البقرة /	«Асоингни тошга ур!» дедик. Бас, ундан (тошдан) ўн икки чашма отилиб чиқди.	فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْقَعَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا
٢٦١ البقرة /	Аллоҳ йўлида молларини эҳсон қилувчилар (савобининг) мисоли гўё бир донга ўхшайдики, у ҳар бир бошоғида юзтадан дони бўлган еттига бошоқни ундириб чиқаради.	مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُبْلَةٍ مِنْهُ حَبَّةٌ
٤١ آل عمران /	(У) деди: «Раббим, менга (ҳомиладан дарак берувчи) бирор белги бергин». (Аллоҳ) айтди: «Сенга белги шуки, уч кун имо-ишорадан ташқари одамларга гапира олмайсан.	فَأَلْ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَامٍ إِلَّا رَمَزًا
١٢ المائدة /	Аллоҳ Исроил авлодидан аҳд олди ва Биз улардан ўн икки йўлбошчини (танлаб) юбордик.	وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيقَاتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَعَشْنَا مِنْهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا
٨٩ المائدة /	Бунинг каффорати (жаримаси) – ўнта мискинга таом бериш.	فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةَ مَسَاكِينٍ
الأعراف / ١٤٢	Мусо билан ўттиз кеча ваъдалашдик. Сўнгра уни яна ўн (кеча) билан тўлдирдик. Шундай қилиб, Раббининг “қирқ кеча” дея белгилаган вақти камолига етди.	وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَعْمَنَاهَا بِعَشْرِ فَتَّمَ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعَنَ لَيْلَةً
٣٦ التوبه /	Албатта, Аллоҳнинг наздида ойларнинг адади – ўн икки ойдир.	إِنَّ عِدَّةَ الشَّهْوَرِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا
٤ يوسف /	Эсланг, Юсуф (ўз) отасига (Яъқубга) деди: «Эй, отажон! Мен (тушимда) ўн битта юлдуз,	إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ

	Қуёш ва Ойнинг менга сажда қилаётган ҳолларида кўрдим».	أَحَدُ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لي ساجدين
١٠ / مریм	«Эй, Раббим! Мен учун (кампирим ҳомилали бўлганига) бирор белги қилсанг», – деди у (Закариё). (Аллоҳ) айтди: «Сенга белги шуки, соғ бўла туриб, уч кеча (ва кундуз) гача одамларга гапирмайсан».	قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آتِنِكَ أَلَا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالِ سَوِيًّا
٤٧ / الحج	Раббингиз назидаги бир кун сизларнинг хисобингиздаги минг йилга баробардир.	وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ
٤ / النور	Иффатли аёлларни (зинокор деб) ҳақоратлаган, сўнгра (бу даъволарига) тўртта гувоҳ келтира олмаган кимсаларни саксон даррадан урингиз.	وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْسَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهُدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِيَنَ جَلْدَهُ
١٤ / العنكبوت	Биз Нуҳни ўз қавмига (пайғамбар қилиб) юбордик. Бас, у уларнинг орасида эллик йили кам минг йил турди.	وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَمْ يُثِّلْهُمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا
٢٣ / ص	(Уларнинг бири деди:) «Дарвоқе, мана бу менинг биродарим, унинг тўқсон тўққиз совлик қўйи бор, менинг эса биргина совлиғим бордир.	إِنَّ هَذَا أَحَدِي لَهُ تِسْعَ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةً وَاحِدَةً
١٥ / الأحقاف	Онаси уни (корнида) қийналиб кўтариб юрган ва уни қийналиб тукқандир. Унга ҳомиладорлик ва уни (сутдан) ажратиш (муддати) ўттиз оидир. Бас, қачонки, у вояга етиб, қирқ ёшга тўлганида: «Эй,	وَحَمْلَهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشْدَهُ وَلَيَأْتِيَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَرْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرْ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ

	Раббим! Менга ва ота-онамга инъом этган неъматингга шукр қилишга.	وَالدَّيْ
٤ / المجادلة	Бас, ким (рўза тутишга) қодир бўлмаса, (унинг зиммасида) олтмишта мискинга таом бериш бордир.	فَمَنْ لَمْ يُسْتَطِعْ فِإِطْعَامُ سَيِّئَ مِسْكِينًا
٣ / القدر	Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир.	لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ
٨٠ / التوبية	Улар учун (Сиз) хоҳ кечирим сўранг, хоҳ кечирим сўраманг – агар улар учун етмиш бор кечирим сўрасангиз ҳам – Аллоҳ сира уларни кечирмагай.	اسْتَغْفِرْ هُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ هُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

*****

كاد و أخواهُا^{٦٤}

كاد ва унинг издошлари

Биринчи: “Афъалул муқораба”^{٦٥} феъллари:

Агар “كاد الماء يغلي” деб айтилса, демак бундан маъно, сув ҳозирча қайнагини йўқ, лекин унинг қайнашига яқин қолган, деган маъно чиқади.

Агар “كاد الدرس ينتهي” деб айтилса, демак бундан маъно, дарснинг тугашига яқин қолганини билдиради.

^{٦٤} Бу афъалу ноқиса (кўмакчи феъл) лар жумлаи исмиянинг устига киради, мубтадони рафъ, хабарни эса насл қиласи. Яъни “кан” нинг амалини қиласи.

^{٦٥} Иш – ҳаракат яқинлигини билдирувчи феъллар.

Агар **كِدْث أَصْلٌ إِلَى بَيْتِي** “**كِدْث** أَصْلٌ إِلَى بَيْتِي” деб айтсам, демак бундан маъно, уйга етишимга яқин қолганини билдиради.

“**كَادْ**” феъли, феълнинг воқеъ бўлишининг яқинлигини ифода қилади. Шунинг учун у **أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ** “**أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ**” феълларидан деб айтилади.

“**أَوْشَكْ**” феълининг маъноси ҳам шунинг ўзи:

* **أَوْشَكْ أَنْ أَصْلَ إِلَى بَيْتِي**. * **أَوْشَكْ الدَّرْسُ أَنْ يَتَهَيَّ**. * **أَوْشَكْ الْمَاءُ أَنْ يَغْلِي**.

“**كَادْ**” **أَوْشَكْ** ва “**كَادْ**” феъллари афъалул мукораба феълларидан.

Юқоридаги мисолларни ўрганамиз:

1) Бу иккита феъл жумлаи исмийянинг устига киради.⁶⁶

2) Жумланинг хабари музореъ феъл бўлиши лозим. Юқоридаги мисоллардаги каби:

يَغْلِي - يَتَهَيَّ - أَصْلَ⁶⁷.

Иккинчи: “Афъалур ражо”⁶⁸ феъллари:

Улар: **عَسَى - حَرَى - اخْلَوَقَ**. Бу феъллар амал қилиш жиҳатидан афъалул мукораба феълларига ўхшаш, лекин маъно жиҳатидан турличадир.

Улар афъалур ражо деб номланади, чунки улар иш-ҳаракатининг содир бўлишига умидни ифодалайди. Масалан:

* **عَسَى النَّصْرُ أَنْ يَأْتِي**⁶⁹.

* **حَرَى الْغَائِبُ أَنْ يَحْضُرَ**.

* **إِخْلَوَقَ الْمَذِنبُ أَنْ يَتُوبَ**.

Учинчи: “Афъалуш шуруъ”⁷⁰ феъллари:

⁶⁶ Шундан сунг мубтадо “**كَلا**” нинг исми ёки “**أَوْشَكْ**” нинг исми деб, хабар эса “**كَادْ**” нинг хабари ёки “**أَوْشَكْ**” нинг хабари деб аталади.

⁶⁷ Эътибор берган бўлсангиз, “**كَادْ**” нинг хабари бўлган музореъ феълдан олдин “**أَنْ**” келмайди ва бу фасоҳатдир. “**أَوْشَكْ**” да эса бунинг акси, унинг хабари бўлган музореъ феълидан олдин “**أَنْ**” нинг келиши фасоҳатдир.

⁶⁸ Иш – ҳаракат умидини билдирувчи феъллар.

⁶⁹ “**عَسَى**” нинг хабаридан олдин “” нинг келиши фасоҳатдир.

“الشروع” бошлаш маъносидадир ва унинг феъллари қуидагилар:

بَدأ – شَرَعَ – أَخْذَ – جَعَلَ – طَفِقَ.

* دَقَّ الْجَرْسُ، فَبَدأَ الطَّلَابُ يَدْخُلُونَ الْفَصْوَلَ.

* شَرَعَ الْأَسْتَاذُ يَشْرُحُ الدِّرْسَ، ثُمَّ أَخْذَ الطَّلَابُ يَسْأَلُونَهُ بَعْضَ الْأَسْئَلَةِ، فَجَعَلَ يُجَيِّبُهُمْ عَنْهَا.

* طَفِقَ الْحَجَاجُ يَرْجِعُونَ إِلَى بَلَادِهِمْ⁷¹.

Уларнинг эъробига мисол:

كَادَ الْمَاءُ يَغْلِي жумласининг эъроби қуидагича бўлади:

كَادَ: ноқис, мозий муқораба феъли.

الْمَاءُ: марфуъ “кад” нинг исми ва рафънинг аломати замма.

يَغْلِي: музореъ феъли ва фоил, тақдири **х**о бўлган мустатир замир. Феълий жумла ва фоил “кад” нинг хабари.

Бу ерда биз “**кад** **ва унинг шериклари**” деб номланувчи афъалул муқораба, афъалур ражо ва афъалул шуруъ феълларини ўргандик.

*****

Тренировки:

Кўйида келадиган жумлаларни ўзбек тилига таржима қилинг ва остида чизик билан белгиланган сўзларни эъробланг:

١) كَادَتِ الشَّمْسُ تُشْرِقُ.

٢) كَنَثُ أَسْبَحَ فِي الْبَحْرِ، وَارْتَفَعَتِ الْأَمْوَاجُ حَتَّى كِدْتُ أَغْرِقُ.

٣) أَوْشَكَ الْمَطَرُ أَنْ يَنْهَمِرَ.

⁷⁰ Иш – ҳаракат бошланганини билдирувчи феъллар.

⁷¹ Афъалуш шуруъ феълларини ҳаммасининг ҳабари “أنْ” дан холи бўлишилиги лозимдир.

٤) أَخْذَ الْمَطْرِ يَنْهِمُ بِشَدَّةٍ.

٥) عَسَى اللَّهُ أَنْ يُفَرِّجَ كُرْبَتَكَ.

٦) جَعَلَ الْجِنِينَ يَسْتَرِّكُ فِي بَطْنِ أُمَّهِ.

٧) أَوْشَكَ الْمَالَ أَنْ يَنْقَدِ.

٨) عَسَى أَمْلَكَ أَنْ يَتَحَقَّقَ.

٩) شَرَعَ الْطَّفْلَ يَنْكِي.

١٠) أَخْدَدَ الْبَنَاءَ يَهَارِ.

١١) كَادَتِ الْحَرْبُ تَقْعُدُ بَيْنَ الدُّولَتَيْنِ.

١٢) عَسَى اللَّهُ أَنْ يَرْحَمَا.

١٣) أَوْشَكَ الشَّمْسَ أَنْ تَغْرِبُ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَفْنِيلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزان	المثال
٢٠ / البقرة	Чакмоқ уларнинг кўзларини кўр қилгудек даражада бўлиб,	يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطُفُ أَبْصَارَهُمْ
١٥٠ / الأعراف	(Акаси Ҳорун) деди: «Эй, онамнинг ўғли! Бу қавм мени заиф билиб, ўлдиришларига сал қолди.	قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْسُنُونِي
	(Мушриклар): «Рахмон фарзанд	

<p>مريم / ٨٨ ٩٠</p>	<p>тутди», – дедилар. (Эй, мушриклар!) Сизлар шундай оғир гап айтингизки, унинг (оғирлигидан) осмонлар ёрилиб, Ер бўлиниб, тоғлар қулаб, парчаланиб кетаёзур.</p>	<p>وَقَالُوا أَنَّهُ الْرَّحْمَنُ وَلَدًا. لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذًا. تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَعَطَّرُنَ مِنْهُ وَنَسْقُ الْأَرْضُ وَتَخْرُجُ الْجِبَالُ هَذَا.</p>	<p>للمقاربة</p>
<p>الفرقان / ٤٢</p>	<p>Агар сабр қилиб (маҳкам турмаганимизда), ҳақиқатан, у бизларни илоҳларимиздан оздираёзди-я», – деб Сизни масхара қилурлар.</p>	<p>إِنْ كَادَ لِيَضْلِنَا عَنْ آهَانِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا</p>	
<p>الجن / ١٩</p>	<p>Яна Аллоҳнинг бандаси (Мухаммад) Унга ибодат қилиб турганида, улар жинлар Қуръон эшитиш учун унинг устида ғуж-ғуж бўлиб йифила бошладилар.</p>	<p>وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لَبِداً</p>	
<p>الأعراف / ١٢٩</p>	<p>(Мусо) деди: «Раббингиз душманингизни ҳалок этиб, сизларни (Мисрдек) ерга ўринбосар</p>	<p>قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوّكُمْ وَيُسْتَحْلِفُكُمْ فِي الْأَرْضِ</p>	
<p>السورة / ١٨</p>	<p>Айнан ўшалар хидоят топувчилардан бўлишлари мумкин.</p>	<p>فَعَسَىٰ أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْنَدِينَ</p>	
<p>التسوية / ١٠٢</p>	<p>Аллоҳ уларнинг тавбаларини шояд қабул қиласа. Албатта, Аллоҳ кечиримли ва раҳмлидир.</p>	<p>عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ</p>	<p>للرجاء</p>

الإسراء / ٨	(Агар тавба қилсангиз), шояд Раббингиз сизларга раҳм қилса.	عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمُكُمْ	
٣٢ / القلم	Шоядки, Раббимиз бизларга у (боғ)дан ҳам яхшироғини алмаштириб берса.	عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُنِدِّلَنَا حَيْرًا	
الأعراف / ٤	Дараҳт (меваси)дан тотиб кўришлари биланоқ, иккисининг авратлари очилиб қолди ва ўзларини жаннат япроқлари билан тўса бошладилар.	فَلَمَّا ذَاقَ الشَّجَرَةَ بَدَتْ هُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفَقَا يَنْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ	الشروع

*****

"لا" النافية للجنس**"لا" нафий жинс**

Агар “**لا كتاب موجود في الحقيقة**” деб айтилса, бу жумла “” нафий ҳарфини ишлатиш орқали манфий бўлган. “**كتاب**” калимасининг устида фатҳа бор, аммо “**موجود**” калимаси эса марфуъдир.

Бу жумланинг маъноси араблардан ворид бўлгани каби мавжудликни тўлиқ ва аниқ нафий қиласди, яъни жамадонда китобнинг борлигини нафий қиласди. Бу жумладаги маъно жамадонда иккита ёки учта ёки битта китоб ҳам эмас, балки жамадонда китоб жинсидан бўлган ҳеч нарса йўқлигини билдиради.

Шунинг учун “**Laa nafiiy jins**” деб номланади. Чунки у жинсига дохил бўлган нарсалардан ҳар бирининг хукмини нафий қиласди.

Мисол:

* لا طالب في الفصل.

Бу жумлада ү нафий жинс синфда талабалар жинсидан бўлган биттани мавжудлигини ҳам инкор қиляпти. Шунинг учун: “لا طالب في الفصل بل طالبان” деб айтсак тўғри бўлмайди, чунки у бирликни эмас, балки унинг жинсидан бўлган ҳамма нарсани нафий қиляпти.

* لا شك في كلام الله.

Бу жумлада ү нафий жинс Аллоҳнинг каломидаги шакнинг жинсидан бўлган ҳамма нарсани инкор қиляпти.

* لا مُنَكِّرٌ مُحْبٌُّ مِّنَ النَّاسِ.

Бу жумлада "лаа нафий жинс" мутакаббирдан инсонларнинг муҳаббатини инкор қиляпти.

لا مؤمن كذاب.

Бу жумлада мўминларнинг биттасидан ҳам ёлғонни инкор қилинмоқти.

لا ذا أَدْبِ مَكْرُوَهٌ مِّنَ النَّاسِ.

Бу жумлада ҳар бир одоб эгасини инсонларга ёқимсиз эмаслиги инкор қилинмоқда. Юқоридаги мисолларга эътибор беришимиз керакки, "лаа нафий жинс" жумлаи исмийянинг устига киради ва унинг исми маърифа эмас накра бўлиши керак.

Ү нафий жинснинг амали:

Агар биз “لا فَرَحْ دَائِمٌ” деб айтсак, “فرح” калимаси “لا” нинг исми деб номланади. “دائماً” калимаси эса “لا” нинг хабари деб номланади.

Ү нафий жинснинг исми ва хабарининг эъроби қуйида келадигандек бўлади:

“ل” нинг исми:

- 1) Агар қуидаги жумладаги каби “لا شارب خمر موجود بیننا” музоф ёки қуидаги жумладаги каби “لا خائنا للأمانة موثوق به” шибҳи музоф⁷² бўлса, у мансуб бўлади.
- 2) Агар у музоф ҳам шибҳи музоф ҳам бўлмай, қуидаги жумладаги каби “لا مُنافِق محبوب” муфрад бўлса, у фатҳага мабний бўлади.

“ل” нинг хабари:

Юқоридаги мисолларда кўрганимиз каби, у доимо марфуъ бўлади.

Қуида келадиганларни ўқинг!

لا مُنافِق محبوب.	لا خائنا للأمانة موثوق به.	لا شارب خمر موجود بیننا.
<p><u>ل</u>: нафий жинс.</p> <p><u>منافق</u>: “لا” нинг исми, фатҳага мабний.</p> <p><u>محبوب</u>: марфуъ “ل” нинг хабари, рафънинг аломати замма.</p>	<p><u>ل</u>: нафий жинс.</p> <p><u>خائنا</u>: мансуб “ل” нинг исми, наасбнинг аломати фатҳа.</p> <p><u>للامانة</u>: жар ва мажрур.</p> <p><u>موثوق</u>: марфуъ “ل” нинг хабари, рафънинг аломати замма.</p> <p><u>جـ</u>: жар ва мажрур.</p>	<p><u>ل</u>: нафий жинс.</p> <p><u>شارب</u>: мансуб “ل” нинг исми, наасбнинг аломати фатҳа.</p> <p><u>خـ</u>: мажрур музофун илайх, жарнинг аломати касра.</p> <p><u>مـ</u>: марфуъ “ل” нинг хабари, рафънинг аломати замма.</p> <p><u>بـ</u>: зарф ва музофун илайх.</p>

Дикқат!

- 1) **“ل” нафий жинснинг исми накра бўлиши керак.**

⁷² Шибҳи музоф хақида нидонинг услублари дарсимиизда батафсил ўрганамиз.

Агар у маърифа бўлса “л” нафий жинс бўлмай қолади, унинг амали бекор бўлади ва уни такрорлашлик лозим бўлади.

Масалан: **الغَيْرُ مَرْتَاحٌ** “الغئيْ مرتاح” жумласида “**لَا الغَيْرُ مَرْتَاحٌ**” калимаси марфуъ мубтадо ва рафънинг аломати заммадир.

Бунга Қуръони каримдан мисол:

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرُ وَلَا الَّذِينَ سَابَقُوا النَّهَارَ⁷³.

2) “л” нафий жинсдан олдин жар ҳарфи келмаслиги лозим.

Агар ундан олдин мисолдаги каби жар ҳарфи келса: ”عَاقَبْنَا الْجَرْمَ بِلَا رَأْفَةٍ“ бу ерда “л” ҳарфи “غير” маъносида бўлади ва ундан кейинги келган калима мажрур бўлади. Бу жумланинг маъноси қуидагича бўлади: ”عَاقَبْنَا الْجَرْمَ بِغَيْرِ رَأْفَةٍ“.

3) “” нафий жинс ва унинг исмини орасида фосила тушмаслиги, унинг амал қилиши шартлариданdir.

Агар уларнинг орасида фосила бўлса, унинг амали бекор бўлади ва уни такори лозим бўлади. Масалан: **فِي الْفَصْلِ طَالِبٌ وَلَا مَعْلَمٌ** “في الفصل طالب ولا معلم”. Бу жумлада “**طَالِبٌ**” калимаси марфуъ мубтадои муаххар, “**فِي الْفَصْلِ**” шибҳи жумласи эса хабари муқаддам. Шу билан бирга бу ерда “л” дан маъно, унинг ҳар биридан жинсни нафий қилишда давом этади.

Бунга Қуръони каримдан мисол:

لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ⁷⁴.

4) “л” нафий жинснинг хабарига далолат қиладиган далил бўлса, гоҳида у ҳазф қилинади.

Масалан: агар “**مَنِ الْمَسَافِرُ**” деб сўралса, “**لَا أَحَدٌ**” деб жавоб берилади. Яни: “**لَا أَحَدٌ مَسَافِرٌ**”.

⁷³ Ёсин сураси 40 оят.

⁷⁴ Ас-Софрат сураси 47 оят.

Бунга бошқа мисоллар:

* لا شَكٌ، أي: لا شَكٌ في ذلك.

* لا بُأْسٌ، أي: لا بُأْسٌ في ذلك.

5) Гоҳида “у” нафий жинснинг исми ҳазф қилинади ва унинг хабари қолади.

Масалан:

لا عَلَيْكَ، أي بِأْسَ عَلَيْكَ.

*****

Тренировки:

1) Биринчи устундаги жумлаларга иккинчи устундаги калималардан муносибини

қўйинг:

* نَادِمٌ.	(1) لا حَوْلَ وَلَا قُوَّةٌ .....
* بِلَا صَمَرٍ.	(2) لَا إِيمَانٌ .....
* مُسْتَرِيحٌ.	(3) لَا مُسْتَشِيرٌ فِي أَمْرِهِ .....
* إِلَّا بِاللَّهِ.	(4) لَا حَيَاةٌ .....
* مَعَ الْيَأسِ.	(5) لَا رَهْبَانِيَّةٌ .....
* فِي الْإِسْلَامِ.	(6) لَا حُسْنُودٌ .....
* لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ.	(7) الْمَنَافِقُ .....

2) Кўйидаги жумлалардаги қизил билан бўялган калималарни эъробланг:

(1) لا خالق إلا الله.

(2) حضرت بلا تأثير.

(3) لا شجرة عنب في هذه الحديقة.

٤) وضع الأناث في الحجرة بلا ترتيب.

٥) تَعْدَمُ الْجَنْدِيُّ بِلَا حَوْفٍ.

٦) لا موت في الجنة.

٧) لا خير في وَدِ امرئٍ مُتَمَكِّنٍ
حُلُو اللسانِ وَقُلُبُه يَتَاهُّبُ

يُعْطِيكَ مِنْ طَرَفِ اللسانِ حَلَاوةٌ
وَيَرُوغُ مِنْكَ كَمَا يَرُوغُ التَّعَلَّبُ

*****

وهذه بعض الأمثلة من القرآن الكريم على ما ذكرنا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢ / البقرة	Ушбу Китоб (Қуръон) шубҳадан холи ва (у шундай) тақводорлар учун ҳидоят (манбай) дирким,	ذلِكُ الْكِتَابُ لَا رِبٌّ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ.
١٦٣ / البقرة	Илоҳингиз ягона илоҳдир. Ундан ўзга илоҳ йўқдир. (У) Мехрибон ва Раҳмлидир.	وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهٌ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ.
٢٥٦ / البقرة	Динда зўрлаш йўқ,	لَا إِكْرَاهٌ فِي الدِّينِ
١١٥ / الأنعام	Раббингиз сўзи ростлик ва адолат жихатидан камолга етди. Унинг сўзларини ўзгартирувчи (куч) йўқ.	وَمَنْ كَلِمَةً رَبَّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلٌ لِكَلْمَاتِهِ
٨٦ / الأعراف	Кимни Аллоҳ адаштирган бўлса, уни тўғри йўлга солиб қўювчи (одам) йўқдир.	مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيٌ لَهُ
١٧ / غافر	Бу кунда (қиёматда) ҳар бир жон ўзи қилган иши (амали) билан жазоланур. Бу кунда (ҳеч кимга) зулм	الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمٌ الْيَوْمَ

	(нохақлик) қилиш йүқ.	
--	-----------------------	--

*****

البدل

Бадал⁷⁵

* **النبي محمد** صلى الله عليه وسلم خاتم الأنبياء.

* كان الخليفة أبو بكر رضي الله عنه أول الخلفاء الراشدين.

* لقب القائد خالد بن الوليد رضي الله عنه بسيف الله المسؤول.

Агар юқоридаги жумлаларга эътибор берадиган бўлсак, бу жумлалардаги

калималарини ҳазф қилиб юборадиган бўлсак ҳам, бу билан жумланинг маъносида ўзгариш содир бўлмаслигини кўришимиз мумкин.

Ундан бўлса нима учун бу калималар зикр қилинди?

Бунинг жавоби, бу калима ўзидан кейин келадиган калимани осонлаштириш ва уни зикрини енгиллаштириб келади. Гёёки биз бир калимани икки марта зикр қилгандек бўламиз: бир марта ноаниқ, яна бир марта аниқланган ҳолатда.

Юқоридаги жумлалардаги **محمد - أبو بكر - خالد** калималари “**бадал**” деб, **النبي - الخليفة - القائد** – **мубдал минху** деб номланади.

Бадал – бир сўз айтилиб, кейин шу сўзнинг кетидан бошқа бир мақсад қилинган сўз айтилишини билдиради.

⁷⁵ Изохловчи.

Бадалнинг турлари:

Бадалнинг тўртта тури бор:

1) Бадал мутлоқ: у “Бадали кулл” ва “Бадали мутобик” деб ҳам номланади ва бунда юқоридаги мисоллардаги каби бадал мубдал минхунинг айнан ўзи бўлади. Биринчи мисолдаги бадал “محمد” калимаси, мубдал минҳу “النبي” калимасининг айнан ўзи. Иккинчи мисолдаги бадал “أبو بكر” калимаси, мубдал минҳу “ال الخليفة” калимасининг айнан ўзидир. Учинчи мисолдаги бадал “حالفه” калимаси, мубдал минҳу “القائد” калимасининг айнан ўзидир.

2) Бадал баъз: бунда бадал мубдал минхунинг бир қисми бўлади. Масалан:

* قرأتُ الكتابَ مَعْظِمَه.⁷⁶

* أَكْلَتُ النَّفَاحَةَ نَصْفَهَا.

* جاءَ الطَّلَابُ أَكْثُرُهُمْ.

* ذَكَرْتُ اللَّيْلَ ثُلَاثَهُ.

* سَقَطَ الْبَيْتُ سَقْفُهُ.

Бу мисоллардан кўрамизки, бадалда ҳукмни мақсад қилинган, яъни унинг маъноси ўзига боғлиқ, матбуъи бўлган мубдал минҳуга эмас.

Биринчи жумлада: бу жумлада баён қилиш хоҳланган маъно, менинг китобнинг ҳаммасини эмас, асосий қисмини ўқиганлигим.

Иккинчи жумлада: мақсад мени олмани ҳаммасини эмас, яrimини еганлигим.

Учинчи жумлада: талабаларнинг ҳаммаси эмас, балки аксари келганлиги ифода қилинади.

Бу жумлаларда мубдал минҳу олдин ҳам айтганимиздек, унинг истиқболига шавқ ва сабрсизлик билан эмас, бадални енгиллаштириш ва уни ўзига йўналтириш учун келган.

⁷⁶ Диккат қилсак бадалнинг бу турида бадалда мубдал минҳуга қайтадиган замир бўлади.

Шунинг учун юқоридаги ва қўйидаги жумлаларнинг ўртасида фарқ бор:

* قرأتُ معظمَ الْكِتَابِ.

* أكْلَتُ نصْفَ النَّفَاحَةِ.

* جاءَ أكْثَرُ الطَّلَابِ.

* ذَكَرْتُ ثُلَثَ اللَّيلِ.

* سقطَ سقفُ الْبَيْتِ.

3) Бадал иштимол: бунда бадал мубдал минхунинг сифатларидан бир сифатига

далолат этиши мақсад қилинади. Масалан:

* أَحَبَّتُ مُحَمَّداً أَخْلَاقَهُ.

* نفعَنِي الْعَلَمُ عَلَمَهُ.

* أَعْجَبْتُ بِالورَدِ رَائِحَتِهَا.

Бу ва бундан олдинги мисолларни кўриб, биз бадал баъз ва бадал иштимол ўртасидаги фарқни мулоҳаза қилишимиз, ҳатто мисоллардан уларни бир хил деб ҳам айтишимиз мумкин. Бадал баъзда бадал мубдал минхунинг асосий ва ҳақиқий қисми бўлади. Бадал иштимолда эса бадал мубдал минхунинг бир қисми бўлмасдан, у ўзининг ичига олган маъноларидан (сифатларидан) бир маънода бўлади.

4) Бадал ғалат: – Бадал мубдалу минхнинг хато зикр этилганлигини кўрсатса, унга «Бадали ғалат» ёки «Бадали мубойин», дейилади.

حُدْ دِرْهَمًا دِينَارًا دَيْنَارًا كَابِي.

* أَعْطَ السَّائِلَ خَمْسَةً سَتَّةً.

* اشترىتُ قطناً صوقةً.

* لَا تَأْمِنُ الْخَائِنَ عَلَى ذَهَبٍ نُحَاسٍ.

* الْحِقِّ الْمُتَرَبِّ رَاكِبًا حَمَارًا فَرِسًا.

Бадалнинг эъроби:

Бадалнинг эъроби мубдал минхунинг эъроби қаби бўлади, яъни у эъробда мубдал минхуга тобеъ бўлади. Агар мубдал минху марфуъ бўлса, бадал ҳам марфуъ бўлади. Агар мубдал минху мансуб бўлса, бадал ҳам мансуб бўлади. Агар мубдал минху мажрур бўлса, бадал ҳам мажрур бўлади.

Масалан: ”أَكْلُتُ السَّفَا حَتَّى نَصَفَهَا“ жумласида мубдал минху ”السَّفَا حَتَّى نَصَفَهَا“ калимаси ва у мансуб мағъулун биҳдир. Шунинг учун бадал бўлган ”نَصَفَهَا“ калимаси ҳам мансуб.

Қуйида келадиган жумлаларни эъроблаймиз:

* الأُسْتَاذَةُ فاطِمَةُ مجْتَهِدَةٌ.

الأُسْتَاذَةُ: марфуъ мубтадо, рафънинг аломати замма ва бу калима мубдал минху.

فاطِمَةُ: марфуъ тобеъ бадал, рафънинг аломати замма.

مجْتَهِدَةٌ: марфуъ хабар ва рафънинг аломати замма.

* جَاءَ الطَّلَابُ مَعْظَمُهُمْ.

جَاءَ: мозий феъли.

الْطَّلَابُ: марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма, ҳамда бу калима мубдал минху.

مَعْظَمُهُمْ: марфуъ бадал баъз ва рафънинг аломати замма.

* فَعَلَتُ الْوَاجِبَاتِ بَعْضَهَا.

فَعَلَتُ: мозий феъли ва ”الْيَاءُ“ замири фоил.

الْوَاجِبَاتِ: мансуб мағъулун биҳ ва насбнинг аломати касра, чунки у муаннас соғлом жамъ,

ҳамда бу калима мубдал минҳу.

بعضها: мансуб бадал баъз ва наасбнинг аломати фатҳа, ҳамда “هـ” замири музофун илайҳ.

* سلَّمْتُ عَلَى الطَّلَابِ كَثِيرٌ مِنْهُمْ.

سلمت: феъл ва фоил.

على الطالب: жар ва мажрур. “” калимаси мубдал минҳу.

كثير: мажрур бадал баъз ва жарнинг аломати касра.

منهم: жар ва мажрур.

Дикқат!

Исми ишорадан кейин марфуъ исм бўлиб, келадиган мутобиқ бадал ҳам унинг турларидан. Масалан:

* **هذا الطالب مجتهدٌ.**

الطالب: марфуъ мутобиқ бадал ва рафънинг аломати замма.

* **هذه الطالبة مجتهدةٌ.**

الطالبة: марфуъ мутобиқ бадал ва рафънинг аломати замма.

* **احترم هؤلاء الرجال.**

الرجال: мансуб мутобиқ бадал ва наасбнинг аломати фатҳа.

* **درست مع هؤلاء المعلماتِ.**

المعلماتِ: мажрур мутобиқ бадал ва жарнинг аломати касра.

*****

Тренировки:

1) Қуида келадиган жумлалардаги бадални күрсатинг ва унинг турини айтинг:

- ١) كان أمير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله عنه ثابي الخلفاء الراشدين.
- ٢) فتح القائد عمرو بن العاص رضي الله عنه مصر.
- ٣) الأستاذ عبد الله يعلم في هذه المدرسة.
- ٤) هذا الشبل من ذاك الأسد!
- ٥) كانت أم المؤمنين عائشة عالمةً فقيهاً.
- ٦) تأملت الحديقة أشجارها.
- ٧) بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأنَّ محمداً رسول الله، و ..... إلخ.
- ٨) رأيت السفينة شراعها.
- ٩) الكلمة ثلاثة أقسام: اسم و فعل و حرف.
- ١٠) أحبت الكتاب أسلوبه.

2) Қуида келадиган жумлаларни эъробланг:

- ١) الطالبة زينب مجتهدة.
- ٢) هذا الدرس سهل.
- ٣) أحبنا البحر أمواجهه.
- ٤) أكلت الدجاجة صدرها.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	نوع البدل
	Бизни шундай тўғри йўлга		

٧ ، ٦ الفاتحة /	йўллагинки, у Сен инъом этган зотларнинг йўли (ҳидоят йўли) бўлсин.	اهدنا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ. صِرَاطُ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
٢ / البقرة	Ушбу Китоб (Қуръон) шубҳадан холи	ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَبَّ لَهُ فِيهِ
٩٧ / المائدة	Каъба, яъни Байтул-Ҳаромни, шунингдек, “хурматли ой”ни, қурбонликни ва (унга доир) белгиларни Аллоҳ одамлар учун (муҳим) мақом қилиб қўйди.	جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِلنَّاسِ
٧٤ / الأعراف	Иброҳим отаси – Озарга: «Санамларни илоҳ қилиб оласизми?	وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَشَخَّذُ أَصْنَاماً أَهْلَهُ
٤٥ / النمل	Қасамки, Биз Самуд (қабиласи)га биродарлари Солиҳни пайғамбар этиб юбордик. (У): «Аллоҳга ибодат қилингиз!» (деди).	وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى مُودَّةِ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ
٢٦ / الفتح	Ўшандаги кофир бўлган кимсалар дилларига ғурур – жоҳилият ғурурини солганиларида	إِذْ جَعَلَ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيمَةَ حَمِيمَةَ الْجَاهِلِيَّةِ
٣٢ ، ٣١ البأ /	Албатта, тақводорлар учун (жаннатда катта) нажот (ва неъматлар) бордир. Яъни боғлар ва узумлар,	إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَارِزًا. حَدَائِقٌ وَأَعْنَابًا
٣ / قريش	Манна шу Уй(Каъба)нинг Парвардигорига ибодат қилсингиз!	فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ
٢٥١ / البقرة	Агар Аллоҳ одамларнинг бирини иккинчиси билан даф этиб турмас экан, шубҳасиз, Ер	وَلَوْلَا دَفْعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِعَضٍ

	фасодга (бузғунчилик ва харобага) айланган бўлур эди.	لَفْسَدَتِ الْأَرْضُ	بعض من الكل
٣ ، ٢ / المزمل	Тунда (бедор бўлиб, намозга) туринг! Фақат озгина (ухлашга вақт қолсин!). Яъни ярми (қолсин) ёки ярмидан ҳам бироз камайтиринг!	فِي الْلَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا. نِصْفَهُ أَوْ أَنْفَصُ مِنْهُ قَلِيلًا	
٢١٧ / البقرة	Сиздан «Шахри Ҳаром»да жанг қилиш (хукми) хақида сўрамоқдалар. Айтинг: «Унда жанг қилиш катта гунохдир.	يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحُرَامِ قَتَالٌ فِيهِ قُلْ قَتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ	الشتمال

*****

المصدر المؤول

Масдарул муаввал⁷⁷

Биринчи ва иккинчи устундаги жумлаларни солиштиринг:

* أَرِيدُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ	* أَرِيدُ الْذَّهَابَ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ
* لَا أُحِبُّ أَنْ أَجْلِسَ هُنَّا	* لَا أُحِبُّ الْمَجْلوسَ هُنَّا
* مِنْ حُسْنِ الْأَدْبِ أَنْ تَحْتَرِمَ الْكَبِيرُ	* مِنْ حُسْنِ الْأَدْبِ احْتَرَمُ الْكَبِيرُ

Биринчи устундаги жумлаларнинг маъноси, иккинчи устундаги жумлаларнинг маъноси каби. Лекин биз биринчи устундаги жумлаларда “**مصدرا صريحا**”⁷⁸ деб аталувчи: “**الذهب**”

⁷⁷ Таъвил қилинган, тасдиқланган. Яъни масдарга таъвил қилинган.

калималарини ишлатганмиз. Иккинчи устунда эса **”مَصْدِرًا مُؤَوِّلًا“**⁷⁹ деб аталувчи **”الجلوس - احترام“** калималарини ишлатганмиз.

Масдарул муаввалнинг кўринишлари:

1) **أَنْ + الفعل** юқорида мисолларда кўрганимиз каби.

2) **ما + الفعل** мисолдаги каби:

يَسِّرُ الْأَسْتَادَ مَا اجْتَهَدَ الطَّلَابُ فِي دراستِهم، وَمَعْنَاهُ: يَسِّرُ الْأَسْتَادَ اجْتَهَادُ الطَّلَابِ فِي دراستِهم.

3) **أَنَّ اسمها وخبرها** масалан:

عِلِّمْتُ بِائْنَكَ مَرِيضٌ، وَمَعْنَاهُ: عِلِّمْتُ بِمَرِيضٍ.

Бошқа мисоллар:

باستخدام المصدر الصريح	باستخدام المصدر المؤول	
حاوْلْتُ الْحُضُورَ إِلَيْكَ.	حاوْلْتُ أَنْ أَحْضُرَ إِلَيْكَ.	(١)
عَلَى الْإِنْسَانِ قَوْلُ الْحَقِّ دَائِمًا.	عَلَى الْإِنْسَانِ أَنْ يَقُولَ الْحَقِّ دَائِمًا.	(٢)
يُحَاوِلُ أَعْدَاؤُنَا الْقَضَاءَ عَلَيْنَا.	يُحَاوِلُ أَعْدَاؤُنَا أَنْ يَقْضُوا عَلَيْنَا.	(٣)
يَسِّرُنِي دُعْوَتُكُمْ لِحُضُورِ حَفْلِ زَوَاجِي.	يَسِّرُنِي أَنْ أَدْعُوكُمْ لِأَنْ حَضُرُوا حَفْلَ زَوَاجِي.	(٤)
فَرَحْتُ بِعَوْدَةِ الْحَقِّ إِلَى أَهْلِهِ.	فَرَحْتُ بِأَنْ عَادَ الْحَقُّ إِلَى أَهْلِهِ.	(٥)
الغِيَّبَةُ هِيَ ذِكْرُكَ أَخَاكَ جَمَايِكَرَهُ.	الغِيَّبَةُ هِيَ أَنْ تَذَكَّرَ أَخَاكَ جَمَايِكَرَهُ.	(٦)
سَاعِدْتُ أَبْوَيْكَ وَهُمْ كِبَارٌ كَمَسَاعِدِهِمْ لَكَ وَأَنْتَ صَغِيرٌ.	سَاعِدْتُ أَبْوَيْكَ وَهُمْ كِبَارٌ كَمَا سَاعَدَكَ وَأَنْتَ صَغِيرٌ.	(٧)
سَأَسْأَعِدُكَ مُدَّةً دَوَامِيٍّ مُسْتَطِيعًا.	سَأَسْأَعِدُكَ مَا ⁸⁰ دَمْتُ أَسْتَطِعُ.	(٨)
رُوِيَ عَنِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلُهُ:.....	رُوِيَ عَنِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:.....	(٩)
أَدْرَكْتُ سُهُولَةَ الْلُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ.	أَدْرَكْتُ أَنَّ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ سَهِلَةً.	(١٠)

⁷⁸ Ҳақиқий, аниқ масдар.

⁷⁹ Масдарул муаввал – яъни: уни ҳақиқий масдарга таъвил қилишлик мумкин бўлади.

⁸⁰ "ما" бу ерда зарф ҳам.

أيَقْنُتُ كُوْنَ الْعِلْمِ نُورًا.	أيَقْنُتُ أَنَّ الْعِلْمَ نُورًا.	(١١)
أَعْلَمُ بِكَوْنِ اللَّهِ قَادِرًا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ.	أَعْلَمُ بِأَنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ.	(١٢)

*****

تدريبات:

1) Куйидаги жумлалардаги остига чизик чизилган муаввал масдарларни ҳақиқий масдарға үзгартиринг:

١) على الغيّ أن يُساعد الفقير.٢) أن تُوقَد شمعة خير لك من أن تَلْعَنَ الظلام.٣) يُعِجِّبُني أنك مجتهد.٤) ما أَجْلَى أَن تَشَرِّسِرَ الرَّحْمَةَ بين الناس.٥) إِفْعَلِ الخَيْرِ دون أَن تَنْتَظِرَ ثَنَاءَ النَّاسِ.٦) يجبُ عليك أن تفعَلَ الخَيْرَ.٧) فهمتُ الدرسَ بعدَ ما قَرَأْتَهُ كثيراً.٨) ساعدْتُهُ لِأَنَّهُ مُسْتَحِقٌ لِلمساعدة.٩) أحترمُك لأنك تقولُ الحقَّ دائمًا.١٠) سَرَّينِي أنك تتوَقَّفَ في المسابقة.

2) Куйидаги жумлалардаги остига чизик чизилган ҳақиқий масдарларни муаввал масдарларға үзгартиринг:

١) وصلتُ إلى هدفي بعدَ أَخْذِي بكلِّ الأسبابِ.٢) يُسْرِّي رُؤيْتُك بصحةٍ جيدةٍ.٣) حضرَ الأستاذُ قبلَ حضورِ كلِّ الطلابِ.

٤) يحبُّكَ إِلَيْكَ الْإِحْسَانُ إِلَى وَالدِّيْكَ.

٥) أَصْبَحَ الطَّلَابُ أَكْثَرَ نَشَاطًا بَعْدَ رُجُوعِهِم مِّنِ الْعُطْلَةِ.

٦) تَحْسَنَتْ حَالَةُ الْمَرِيضِ بَعْدَ شُرْبِهِ الدَّوَاءِ.

٧) مَا أَحْسَنَ قَضَائِكَ الْوَقْتَ فِي عَمَلٍ مَفْيِدٍ.

٨) يُحِبُّ الْمُؤْمِنُ ذِكْرَ اللَّهِ.

٩) مُسَاعِدُكَ الْفَقَرَاءَ عَمَلٌ طَيِّبٌ.

١٠) مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرُكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١١٤ / البقرة	Ахир, бу (каби) кимсалар учун у ерларга (Каъба ёки Байтул-Мақдисга) фақат қўрққан холларидагина киришлари мумкин эди.	أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ
١٨٤ / البقرة	Агар билсангиз, рўза тутишингиз (фидя бериб тутмаганингиздан) яхшироқдир.	وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ
آل عمران / ١٤٣	Сизларга ўлим келмай туриб, уни (шахидликни) орзу қиласар эдингиз.	وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْفَظُهُ
٢٨ / النساء	Аллоҳ сизларга (шариат аҳкомларини) енгиллатишни хоҳлайди.	يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخْفِفَ عَنْكُمْ
٣٧ / الأنعام	Айтинг: «Албатта, Аллоҳ мўъжиза туширишга	قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَنْزِلَ آيَةً

	қодирдир.		
٧ / الأنفال	Аллоҳ (эса) ўз калима (амр)лари билан ҳақни ҳаққа чиқариш ва кофирларни тор-мор қилишни хохлайди.	وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّ الْحُقْقَ بِكَلِمَاتِهِ وَيُفْطِعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ	أَنْ + الفعل
٢ / يونس	Ўзларидан (бўлмиш) бир кишига (Мухаммадга), одамларни огохлантиринг	أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِ رَجُلٌ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ	
٢٥ / يوسف	(Зулайхо) деди: «Оилангга ёмонликнираво кўрган кишининг жазоси ҳибсга олиниш ёки аламли азобдан бошқа бўлмаслиги керак».	قَالَتْ مَا جَرَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءً إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ	
١٠ / إبراهيم	Улар дедилар: «Сизлар (ҳам) бизга ўхшаган одамларсиз, фақат бизни ота-боболаримиз ибодат қилиб ўтган нарсадан (бут ва санамларга сифинишдан) қайтармоқчисиз, холос.	قَالُوا إِنْ أَنْثُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصْدُونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا	
٢٠ / الروم	Унинг аломатларидан (бири) – У сизларни (Одамни) тупроқдан яратгани, сўнгра сизлар башарга айланиб, (ер юзи бўйлаб) тарқалишларингиздир.	وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ مُّمِّلٰى إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ	
٤ / القيامة	Йўқ, Биз (ўша куни) унинг бармоқларини (ҳам тиклаб) текислаб қўйишга қодирмиз!	بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّي بَنَائَهُ	
	Уларга: «Сизлар ҳам (ана у) одамлардек имон		

١٣ البقرة /	келтириңгиз!», – дейилса, «Биз (шу) нодонларга ўхшаб имон келтирамизми?!» – дейдилар.	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ
١٨٣ البقرة /	Эй, имон келтирганлар! Сизлардан олдинги (уммат)ларга фарз қилингани каби сизларга ҳам рўза тутиш фарз қилинди,	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمْ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
آل عمران / ١١٨	ҳолларингиз забун бўлишини истайдилар.	وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ
٢٤ الرعد /	«(Аллоҳ йўлида турли мاشаққатларга) сабр қилиб ўтганларингиз сабабли (энди бу ерда) сизларга тинчлик бўлгай.	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ إِمَّا صَبَرْتُمْ + ما الفعل
١٠٦ الكهف /	Кофир бўлганлари ҳамда оятларимни ва пайғамбарларимни масхара қилганлари сабабли, уларнинг жазолари ўша жаҳаннамдир!	ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ إِمَّا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُنُّوا
٥٢ النمل /	Мана, ноҳақлик қилганлари сабабли уларнинг уйлари ҳувиллаб қолди!	فَسِلْكُ بُيوْتُهِمْ حَاوِيَّةً إِمَّا ظَلَمُوا
٧٧ القصص /	Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам (одамларга) эҳсон қил!	وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ
٨١ الأنعام /	Сизлар келтирган ширкдан қандай ҳам қўрқайинки, сизларга бирор хужжат қилиб туширмаган нарсани Аллоҳга шерик қилишдан кўрқмаётган бўлсангиз?!»	وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
١١٤ التوبه /	Аллоҳнинг душмани экани билингандан кейин	فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَذُولٌ لَّهُ تَبَرَّأَ مِنْهُ

	ундан (отасидан) воз кечди.		
٦٦ / طه	(улар қўлларидағи асо ва ипларни ташлаган эдилар) бирданига иплари ва таёклари – сеҳрлари сабабли – унга (Мусога) юриб кетаётгандек туюлди.	فَإِذَا جَبَاهُمْ وَعَصِّيُّهُمْ يُخَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى	أنَّ واسمهَا وخبرها
٣٩ / فصلت	Унинг алматларидан (бири) ерни хор (қўриқ) ҳолда кўришингиздир. Бас, қачонки, Биз унинг устига сув (ёмғир) ёғдирсак, у харакатга келар ва унар.	وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ حَاسِّةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ	
٢٣ / الذاريات	Бас, осмон ва Ернинг Парвардигорига қасамки, албатта, у (ваъда) худди сизларнинг сўзлашингиз каби (хақ ва рост)дир!	فَوَرَبَّ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ إِنَّهُ لَحَقٌ مِثْلٌ مَا أَنْكُمْ تَنْطَفِئُنَّ	

*****

عمل المصدر

Масдарнинг амали

Кўйида келадиган жумлаларга эътибор беринг:

* الغيبة هي ذكرك أخاك بما يكره.

* مساعدتك الفقراء عمل طيب.

* هذا الرجل عظيم الإتقان عمله.

Хўш нимага эътибор бериш керак?

Бу жумлалардаги “أَخَاكَ – الْفَقَرَاءُ – عَمَلِهِ” калималари мансуб ва уларнинг ҳаммаси бу жумлаларда мафъулун биҳдир. Лекин бу жумлаларда феъл қаерда?

Жавоб: Бу жумлаларда феъл йўқ, балки феълнинг амалини бажарадиган масдар бор.

Биринчи жумладаги “ذِكْرُ أَخَاكَ” калимаси қуидагича бўлиши ҳам мумкин эди:

“أَنْ تَذَكَّرْ أَخَاكَ”.

Иккинчи жумладаги “مُساعِدُكَ الْفَقَرَاءُ” калимаси қуидагича бўлиши мумкин эди:

“أَنْ تَسْاعِدَ الْفَقَرَاءَ”.

Учинчи жумладаги “إِتْقَانِ عَمَلِهِ” калимаси қуидагича бўлиши мумкин эди:

“أَنْ يُبَقِّئَ عَمَلِهِ”⁸¹

Бошқа мисол:

* علينا إِعْطَاءُ كُلِّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ.

“حقه” калимаси мафъулун биҳ, чунки “إِعْطَاءُ” масдари “يُعْطِي” феълининг амалини қилади. Бу жумланинг маъноси: “عليـنا أـن نـعـطـي كـلـ ذـي حـقـهـ”.

* مِنْ حُسْنِ الْأَدْبِ احْتِرَامُ الصَّغِيرِ الْكَبِيرِ.

“الكبیر” калимаси мафъулун биҳ, чунки “احترام” масдари “يَحْتَرِمُ” феълининг амалини қилади. Бу жумланинг маъноси: “مِنْ حُسْنِ الْأَدْبِ أـن يـحـتـرـمـ الصـغـيرـ الـكـبـيرـ”.

* أَيْقَنْتُ كَوْنَ الْعِلْمِ نُورًا.

“نورا” калимаси мансуб хабар, чунки “كَوْنُ” масдари “ناسخ қилувчи феълининг амалини бажаради.

⁸¹ Бу жумлалардаги масдарни мафъулун биҳига изофа қилиш ҳам мумкин эди: “ذِكْرُ أَخَاكَ – مُساعِدُكَ الْفَقَرَاءُ – إِتْقَانِ عَمَلِهِ”. Бундай бўлганда “أَخَاكَ – الْفَقَرَاءُ – عَمَلِهِ” калималари мансуб эмас изофа билан жар бўлади.

*****

تدريبات:

Күйида келадиган жумлалардаги остига чизилган қалималарни эърблантинг:

١) أَثْبَتَ أَحْمَدُ شَجَاعَتَهُ بِإِنْقَادِهِ الْعَرِيقَ.

٢) يُعَجِّبُنِي أَسْلُوبُ إِلَقَائِكَ الْخَطْبَةُ.

٣) صُنِعْكَ الْمَعْرُوفُ خَيْرٌ لَكَ.

٤) فِعْلُكَ الْخَيْرٍ يَجْعَلُ النَّاسَ يُحِبُّونَكَ.

٥) حُبُّكَ الشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصْمِّ.

٦) تَيَقَّنْتُ كَوْنَ الْغُلَةِ الْعَرَبِيَّةِ سَهْلَةً.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْنِيَّةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢٠٠ البقرة /	(Хажга оид) ибодатларингиздан фориғ бўлганингиздан кейин Аллоҳни гўё ота-боболарингизни (мадхиялар билан) ёд этганларингиздек, балки ундан ҳам зиёдроқ ёд этингиз!	فِإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَادْكُرُوا اللهُ كَذِكْرُكُمْ آبَاءُكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا
٢٥١ البقرة /	Агар Аллоҳ одамларнинг бирини иккинчиси билан даф этиб турмас экан, шубҳасиз, Ер фасодга (бузғунчилик ва	وَلَوْلَا دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ

	харобага) айланган бўлур эди.	بِعَضٍ لِفَسَدَتِ الْأَرْضُ
١٥٥ / النساء ، ١٥٦	Аҳдни бузганлари, Аллоҳнинг оятларини инкор этганлари, пайғамбарларни ноҳақ ўлдирганлари ва «Дилларимиз ёпиқ» деганлари сабабли (уларни жазоладик). Йўқ! Балки қуфрлари туфайли Аллоҳ уларнинг дилларини муҳрлаб қўйгандир. Шунинг учун оз қисмидан бошқалари имон келтирмайдилар. Яна уларнинг қуфрлари ва Марям (шаъни)га нисбатан айтган улкан бўхтон гаплари сабабли,	فِيمَا نَفَضُّهُمْ مِيَثَاقُهُمْ وَكُفَّرُهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَطَّلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلَهُمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعٌ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفَّرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا. وَبِكُفَّرِهِمْ وَقَوْلَهُمْ عَلَى مَرْيَمَ بِهُشَانًا عَظِيمًا.
١٦١ / النساء	(Яна бошқа) сабаблари – уларнинг устама (фоиз) олишлари ва одамларнинг мол-мулкларини ноҳақ еганларидир.	وَأَخْذِهِمُ الرِّبَّا وَقَدْ نَهَا عَنْهُ بِالْبَاطِلِ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ
٦٣ / المائدة	Руҳоний ва олимлари уларни гуноҳ гаплари ва ҳаромхўрликларидан қайтарсалар бўлмайдими?	لَوْلَا يَتَهَاهُمُ الرَّبَّانِيُونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمُ وَأَكْلِهِمُ السُّخْتَ
٢ / مریم	(Эй, Мухаммад! Бу) Раббингиз Ўз бандаси Закариёга қилган марҳаматининг зикри (қиссаси)дир.	ذُكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا
٦٣ / النور	(Эй, мўминлар!) Пайғамбарни чақиришни ўрталарингизда бир-бирларингизни чақириш каби қилмангиз!	لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءَ بَعْضِكُمْ بَعْضًا
١٠ / غافر	Кофир бўлган кимсаларга (қиёмат куни): «Сизларни (дунёда) имонга чақирилганда, кофир бўлганингиз сабаб Аллоҳнинг ёмон кўриши (бу	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَفْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ مَفْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ

	кундағи) ўзларингизни ёмон кўришингиздан каттароқдир», – деб нидо қилинур.	تَدْعُونَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكُفُّرُونَ
١٤ / البلد ١٥	ёки очарчилик кунида (муҳтожга) таом беришdir. Хоҳ (у) қариндош етим бўлсин,	أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ. بِتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ.
٢ ، ١ / قريش	Қурайш (аҳолиси)га қулай қилиб қўйгани учун, яъни уларга қишида (Яманга) ва ёзда (Шомга) сафар қилишни қулай қилиб қўйгани учун	لِيَلَافِ قُرَيْشٍ. إِيَّالِفِهِمْ رِحْلَةً الشِّتَاءُ وَالصَّيْفُ.

*****

عمل اسم الفاعل

Исми фоилнинг амали

Қуйидаги жумлаларга эътибор беринг:

* الطالب فاهِم الدَّرْسَ.

* اللَّهُ رَاحِمُ عَبَادَهُ.

* كُنْ مِنَ الْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ.

Бу ерда нимага эътибор беришимииз керак?

Бу жумлалардаги “الدرس – عباده – الغيظ” калималари мансуб ва улар бу жумлаларда мағъулун биҳдир. Лекин бу жумлада феъл қаерда?

Жавоб: Бу жумлаларда феъл йўқ, балки феълнинг амалини бажарадиган исми фоил бор.

الطالبُ يَفْهَمُ درسَهِ بُلْغَانْدَةً

Иккинчи жумла қуидагича бўлиши ҳам мумкин эди:

عَبَادَهُ يَرَحُمُ اللَّهُ مِنَ الظَّمِيرَةِ كُنْ مِنَ الَّذِينَ يَكْظِمُونَ الغَيْظَ

Бошқа мисол:

* هذا الرجلُ مُتَقِنٌ عملَهِ.

“عمله” калимаси мафъулун биҳи, чунки “يتقن” исми фоили “فَيُقْبِلُ” феълининг амалини бажаради. Жумланинг маъноси:

* كُنْ مِنَ الْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ.

“الصلوة” калимаси мафъулун биҳи, чунки “المُقِيمَينَ” исми фоили “يَقْبِلُ” феълининг амалини қилади. Жумланинг маъноси:

* رأيْتُ شاباً طالعاً الجبلَ.

“الجبل” калимаси мафъулун биҳи, чунки “طالعاً” исми фоили “يَطْلُعُ” феълининг амалини қилади. Жумланинг маъноси:

* أراضاً ضميرك عن عملِك؟

“ضميرك” калимаси фоил, чунки “يرضى” исми фоили “راضٰ” феълининг амалини бажаради. Жумланинг маъноси:

* علينا أن نكون شاكرين الله على نعمته.

“الله” калимаси мафъулун биҳи, чунки “شاكرين” исми фоили “يشكر” феълининг амалини бажаради. Жумланинг маъноси:

* المؤمنُ مُطمئنٌ قلبه بذكرِ اللهِ.

⁸² Бу жумлаларда исми фоилни мафъулига изофа қилишимиз ҳам мумкин: . فَاهِمُ الدِّرْسَ – رَاحِمُ عَبَادَهُ – كَاظِمُ الْغَيْظَ . бундай бўлганда ”الدرس – عباده – الغيظ“ калималари мансуб эмас, изофа билан мажрур бўлади.

“يَطْمَئِنُ” исми фоили “قَلْبٌ” калимаси фоил, чунки “مَطْمَئِنٌ” феълининг амалини бажаради.

Жумланинг маъноси: المؤمن يطمئن قلبه بذكر الله.

*****

تدرییات:

Қуйида келадиган жумлалардаги қизил билан бўялган калималарни эъробланг:

۱) أَنَا مُقَدِّرٌ مُسَاعِدَتِكَ لِي.

۲) كُوْنِي وَاصِلَةً رَحْمَكِ.

۳) عَلَيْكَ أَنْ تَكُونَ مُعْطِيًا كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ.

۴) اللَّهُ حَافِظُ كِتَابَهُ مِنَ التَّحْرِيفِ وَالتَّغْيِيرِ.

۵) اللَّهُ نَاصِرٌ دِينَهُ وَمُعِزٌ رَسُولَهُ.

۶) اللَّهُ سَامِعٌ دُعَاءَ مَنْ دَعَاهُ.

۷) أَفَاهِمُ الطَّلَابُ الدِّرْسَ؟

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
البقرة / ۳۰	Эсланг, (эй, Мухаммад!) Раббингиз фаришталарга: «Мен Ерда халифа (Одам) яратмоқчиман», – деганида,	وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً
	Улар (мазкур тақводорлар) фаровонлик ва танглик	

آل عمران / ١٣٤	кунларида ҳам хайр-садақа қиласынан, ғазабларини ютадын, одамларни (хато ва камчиликларини) афв этадынлардир.	<p>الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ</p>
النساء / ٧٥	Сизларга не бўлдики, Аллоҳ йўлида ва «Эй, Рabbимиз, аҳолиси золим бўлган ушбу шаҳардан бизни чиқаргин, бизга Ўз ҳузурингдан бир дўст бергин ва бизга Ўз ҳузурингдан бир ёрдамчи ато этгин!» – деяётган бечора эркак, аёл ва болалар (озодлиги) учун жанг қилмайсизлар?!	<p>وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْفَرْيَةِ الظَّالِمُ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا</p>
الأعراف / ٢٩	Унга (Аллоҳга) динни холис қилган ҳолларингизда дуо қилингиз.	<p>وَادْعُوهُ خَلِصِينَ لَهُ الدِّينَ</p>
هود / ١٢	Балким, Сиз «Унга бирор хазина тушса эди ёки у билан бирга (гувоҳ сифатида) бирор фаришта келса эди», – деганлари учун Сизга ваҳий қилинаётган оятларнинг баъзиларини тарк этмоқчидирсиз ва шу сабабли юрагингиз сиқилаётгандир.	<p>فَلَعَلَكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَصَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ</p>
النحل / ٦٩	Уларнинг қоринларидан одамлар учун шифо бўлган турли рангдаги шарбат (асал) чикур.	<p>يَخْرُجُ مِنْ بُطُونَهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ</p>
النمل / ٣٢	(Малика) айтди: «Эй, зодагонлар! Менга бу ишимда фатво (маслаҳат) берингиз! Мен то сизлар гувоҳ бўлмагунингизча бирор ишни катъий қилувчи эмасман».	<p>قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرٍ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشَهُدُونِ</p>

٣٥ الأحزاب /	авратларини (ҳаромдан) сақловчи эркаклар ва (авратларини ҳаромдан) сақловчи аёллар, Аллохни кўп зикр этувчи эркаклар ва (Аллохни кўп) зикр этувчи аёллар	وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالَّذَاكِرِينَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَالَّذَاكِرَاتِ
٦٦ الصفات /	Бас, улар (дўзах аҳли), албатта, ундан еювчи ва қоринларни у билан тўлдирувчи дирлар.	فَإِنَّهُمْ لَا كُلُونَ مِنْهَا فَمَا لَهُنَّ مِنْهَا الْبُطُونُ
٣٦ الزمر /	Аллоҳ Ўз бандасига (Муҳаммадга, уни асрарда) етарли эмасми?!	أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدًا

*****

عمل اسم المفعول

Исми мафъулнинг амали

Агар биз бундай десак:

* القائد يُسْمَعُ أمره.

* المعلم يُشْكَرُ فضله.

* لا يُحْمَدُ الكذب.

Бу жумлалардаги “يُسْمَعُ - يُشْكَرُ - يُحْمَدُ” феъллар мажхулга мабний эканлигини кўрамиз ва уларнинг ҳар биридан кейин ноиби фоил келган.

Биз бу жумлалардаги феълларнинг ўрнига **исми мафъулни** ҳам ишлатишимииз мумкин. Унда жумлалар қуидаги кўринишда бўлади:

* القائد مسموع أمره.

* المعلم مشكور فضلها.

* ما حمود الكذب.

Исми мафъулдан кейин келган қалималарнинг эъроби аввалги жумлаларники билан бир хил, яъни ноиби фоил.

Бундан маъно шуки, албатта исми мафъул мажхулга мабний феълнинг амалини бажаради.

Бошқа мисоллар:

* هذا الرجل محمود عمله.

“عمله” қалимаси ноиби фоил, чунки “مُحَمَّدٌ” исми мафъули “يُحَمَّدُ” феълнинг амалини бажаради. Жумланинг маъноси: هذا الرجل يُحَمَّدُ عمله

* ما مُضيئَة حقوق يطالِبُ بها أهلها.

“حقوق” қалимаси ноиби фоил, чунки “مُضيئَة” исми мафъули “يُضيئُ” феълнинг амалини қиласди. Жумланинг маъноси: لا تُضيئُ حقوق يطالِبُ بها أهلها

ما مُعْطَى أحدٌ حقٌّ غيره.

“أحد” қалимаси ноиби фоил ва “حق” қалимаси эса мафъулун биҳи, чунки “مُعْطَى” исми мафъули “يُعْطَى” феълнинг амалини қиласди. Жумланинг маъноси: لا يُعْطَى أحدٌ حقٌّ غيره

*****

تدريبات:

Куйида келадиган жумлалардаги остига чизилган қалималарни эъробланг:

١) المظلومُ مستجابٌ دُعاؤه.

٢) الحقيقةُ حُكْمٌ إغلاقها.

٣) الضعيف مهزوم حقه.

٤) أ مفهوم الدرس؟

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٠٣ / هود	Албатта, бунда охират азобидан қўрққанлар учун ибрат бордир. Бу кун одамлар тўпланадиган ва ҳозир бўлинадиган кундир.	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ عَمُونٌ لِهِ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ
٦٠ / التوبه	Албатта, садақаларни факат фақирлар, мискинлар, унда (садақа ишида) ишловчилар, диллари ошна қилинувчи (кофир)лар, (пул тўлаб озод этилувчи) қуллар, қарздорларга ва Аллоҳ йўлида ҳамда йўловчига (мусоғирга бериш) Аллоҳ (томони)дан фарз (этилди).	إِنَّ الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤْلَفَةُ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيقَةٌ مِنَ اللَّهِ
٥٠ / ص	улар учун барча дарвозалари очиб кўйилган мангу жаннатлардир.	جَنَّاتٍ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ

*****

اسم الفعل

Исми феъл

Араб тилида феъл маъносидаги ва у каби ишлатиладиган, лекин унинг аломатларини қабул қилмайдиган баъзи калималар бор. Бу калималарни олимлар “**Исми феъллар**” деб номлашган. Улар исм ва феъл, лекин улардан бири эмас.

Масалан “صَهْ” калимаси сукут қилишга амр маъносида. Шунинг учун у “أَسْكُنْ” амр феълига ўхшайди, лекин унга у каби мухотабнинг “يَاءٌ”, жамънинг “وَوْ”, тасниянинг “أَلْفُ” кирмайди. Балки у шу ҳолида муфрадга, таснияга, музаккар соғлом жамъга ва муаннас соғлом жамъга ҳам ишлатилаверади.

Исми феълларда амр феъли, мозий феъли ва музореъ фелининг маъносига далолат қиладиганлари бор.

Бу ерда исми феълларнинг баъзисига ва уларнинг маъносига мисоллар:

أمثلة	المعنى	أسماء الأفعال
* صَهْ عَنْ بَدِيءِ الْكَلَامِ.	أَسْكُنْ	صَهْ
* هَيْهَاتُ أَنْ نَرْضَى بِالذَّلِّ وَالْهُوَانِ.	بَعْدٌ	هَيْهَات
* شَتَّانَ إِبْرَاهِيمُ وَأَخْوَهُ. * شَتَّانَ مَا بَيْنَ النَّرَى وَالثُّرَى.	بَعْدٌ وَافْتَرَقَ	شَتَّان
* نَهَى اللَّهُ عَنْ قَوْلِ كَلْمَةٍ أُفِّ لِلْوَالِدِينِ.	أَنْصَحَّرَ	أُفِّ
* حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ	أَقْبَلَ	حَيَّ
* رُوَيْدَ أَخَاكَ.	أَمْهَلَ	رُوَيْدَ
* هَيَا إِلَى الْمَسْجِدِ.	أَسْرَعَ	هَيَا

* عليك بالصدق.	الرَّبُّ	عَلَيْكَ ⁸³
* إِلَيْكَ عَنِّي!	تباعد	إِلَيْكَ
* دونك الكتاب.	حد	دُونَكَ
* هاك الكتاب	خُذْ	هَاكَ
	أَتَوْجَحُ	آهِ
	أَعْجَبُ	وَيْ
	إِسْتَحْبَتْ	آمِينَ
	أُثْبِتْ	مَكَانَكَ
	تَقْدَمْ	أَمَاقَكَ

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثِلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
المائدة / ١٠٥	<p>Эй, имон келтирганлар! Ўзингизга қарангиз!</p> <p>Модомики, хидоят топган экансиз,</p> <p>адашганларнинг сизларга зарари йўқ.</p>	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ صَلَّى إِذَا اهْتَدَيْتُمْ</p>
الإسراء / ٢٣	<p>уларга «уф!...» дема ва уларни жеркима! Уларга</p> <p>(доимо) ёқимли сўз айт!</p>	<p>فَلَا تَقْلِنْ هُمَا أَفْ وَلَا تَنْهِهُمَا وَقُلْ هُمَا قَوْلًا كِيرَما</p>

⁸³ Агар исми феълга **الكاف** мутгасил бўлиб келса, у мухотабга татбиқ қилинади. Масалан муфрад музаккарга “عليك”، муфрад муваннасга “عليك”， музаккар жамъга “عليكم” ва хоказо.

٣٥ / المؤمنون	У сизларга ўлиб, тупроқ ва суюкларга айланганингиздан кейин, албатта, (қабрларингиздан) чиқарилувчи дидирсиз, деб ваъда бермоқдами? Сизларга ваъда қилинаётган нарса (ақлдан) жуда-жуда узоқдир!	أَيَعْدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرُجُونَ. هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ
٨٢ / القصص	Во ажаб! Кофирлар нажот топмас экан-да!» – деб қолдилар.	وَبِكَانَةُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

*****

ظنٌّ وأخواتها

ظنٌّ ва унинг издошлари

Улар икки мағъулни наслб қиласиган феъллар мажмуъаси бўлиб, икки қисмга бўлинади:

١) أفعال القلوب.

٢) أفعال التّصْبِير.

Биринчи: Афъалул қулуб:

Бу феъллар илм, гумон ва тасдиқлаш каби дилда бажариладиган феъллар саналади.

Улар ейиш, ичиш ва эшитиш каби ташқи амаллардан ҳисобланмайди. Улар икки турли бўлади:

1 – Яқин (аниқ билим, қатъий ишонч) га далолат қиласиган феъллар:

رأى⁸⁴ - عَلِمَ - ذَرَى - وَجَدَ - أَلْفَى.

2 – Гумонга далолат қиласынан фейлар:

ظنَّ - حَسِبَ - رَعَمَ - عَدَ.

Бу фейларға мисоллар:

* رأيُتُ الْحَقَّ وَاضْحَى.

* رأيُتُ اللَّهَ أَكْبَرَ كُلَّ شَيْءٍ.

* عَلِمْتُ اللَّهَ مَوْجُودًا.

* عَلِمْتُ الصَّدَقَ مُنْجِيًّا.

* ذَرَيْتُ الْخَبَرَ صَحِيحًا.

* وَجَدْتُ طَاعَةَ اللَّهِ بَابَ كُلِّ خَيْرٍ.

* وَجَدْتُ الطَّعَامَ لِذِيَّدًا.

* وَجَدْتُ الْعِلْمَ نَافِعًا.

* أَلْفَيْتُ الْفَصْلَ خَالِيًّا مِنَ الطَّلَابِ.

* أَطْلَى النَّصْرَ قَرِيبًا.

* ظَنَنْتُ الْإِمْتَاحَانَ صَعِبًا.

* أَظْنَكَ الْيَوْمَ مَشْغُولًا.

* حَسِبْتُ الْمَاءَ عَذْبًا.

* حَسِبْتُ هَذَا الْفَقِيرَ غَيْبًا.

* رَعَمَ الْجَاهِدُونَ الْقُرْآنَ كَلَامَ الْبَشَرِ.

* أَعْدَ الأَصْدِقَاءِ إِخْوَةً.

⁸⁴ Бу ердаги күриш күз билан күриш эмас, балки қалб билан күришdir.

Афъалул қулуб феъллари “أَنْ” нинг исми ва хабари бўлган масдари муаввалнинг устига ҳам кириши мумкин. Масалан:

* عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ مَوْجُودٌ.

* أَطْلَعْتُ أَنَّ النَّصَرَ قَرِيبٌ.

* وَجَدْتُ أَنَّ الطَّعَامَ لَذِيدٌ.

Иккинчи: Айлантириш феъллари:

Бу феъллар айлантириш ва ўзгартиришга далолат қилади. Улар:

صَيَّرَ - جَعَلَ - إِنْخَذَ - رَدَ.

Уларга мисоллар:

* صَيَّرَ النَّجَارُ الْخَشَبَ كُرْسِيًّا.

* جَعَلَ الصَّائِنُ الْذَّهَبَ قِلَادَةً.

* إِنْخَذَ الْأَمَانَةَ خُلُقًا.

* إِنْخَذَ الْكِتَابَ صَدِيقًا.

* الْرَّاحَةُ تَرَدُّ الْعَالِمَ نَشِيطًا.

Мисолларнинг эъроблари:

“عَلِمْتُ الصَّدَقَ مُنْجِيَا” жумласининг эъроби қуйидагича бўлади:

عَلِمْتُ: феъл ва фоил.

الصَّدَقَ: биринчи мансуб, мағъулун биж ва насланинг аломати фатҳа.

مُنْجِيَا: иккинчи мансуб, мағъулун бижи ва насланинг аломати фатҳа.

Тренировки:

1) Намунада кўрсатилганидек бажаринг:

Намуна: ظَنَّتْهُ صَادِقًا. <<<>>> ظَنَّتْ أَنَّهُ صَادِقٌ.

١) حَسِبْتُ هَذَا الشَّخْصَ أَخَاكُ.

٢) عَلِمْتُ الصَّبَرَ ضِيَاءً.

٣) كُنْتُ أَطْلُنُ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ، وَلَكِنِي وَجَدْتُهَا سَهْلَةً.

٤) وَجَدْتُ الْعِلْمَ أَهْمَّ أَسْبَابِ الْقُوَّةِ.

٥) أَطْلُنَّ الْيَوْمَ مَرِيضًا.

2) Куйида келадиган жумлалардаги икки мағъулни кўрсатинг:

١) ظَنَّتُ الْكِتَابَ جَدِيدًا.

٢) رَأَيْتُ الْعِلْمَ نُورًا.

٣) عَلِمْتُ الْإِسْتِقَامَةَ طَرِيقَ السَّجَاجِ.

٤) جَعَلَ النَّجَارُ الْخَشَبَ بَابًا.

٥) إِحْدَدْتُ أَسْتَادِي قُدْوَةً لِي.

٦) عَلِمْتُ مُحَمَّدًا مُسَافِرًا.

٧) أَعْدَ زِيَارَتَكَ لَنَا عِيدًا.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَّنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢٧٣ / البقرة	(Садақа ва эҳсонлар) Аллоҳ йўлида (жанг билан) банд бўлиб, (тижорат учун) сафарга чиқа олмайдиган, ифратлари	لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُخْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَخْسِئُهُمْ

	(тортинчоқликлари) сабабли билмаган одам бой деб гумон қиласынан фақирлар учундир.	الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ الْعَقْفِ	
٤٢ / إبراهيم	(Эй, Мұхаммад!) Сиз зинхор золим кимсаларнинг қилаётган ишларидан Аллоҳни ғофил, деб ҳисобламанг!	وَلَا تَحْسِبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ	أفعال الرجحان
١٠٢ / الإسراء	Хеч шуҳба йўқки, эй, Фиръавн, мен сени ҳалок қилинувчи деб билурман.	وَإِنِّي لِأَطْنَكَ يَا فِرْعَوْنَ مُشْبِرًا	
١١ / النور	Албатта, (бу) бўхтонни (вужудга) келтирган кимсалар ўзларингиздан бўлмиш бир тўда кимсалардир. Уни (бўхтонни) сизлар ўзларингиз учун ёмонлик деб ўйламангиз, балки у сизлар учун яхшидир.	إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْلَكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسُسُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ	
١٩ / الإنسان	Уларнинг устида мангу ёш ходимлар (хизмат қилиб) айланиб туурларки, уларни кўрганингизда сочиб юборилган дурлар деб ўйларсиз.	وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وَلِدَانٌ حُلَّادُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَسْتُورًا	
٦٤ / النساء	Агар улар ўзларига зулм қилгач, дархол Сизга келишиб, Аллоҳдан кечирим сўраганларида ва Пайғамбар ҳам улар учун кечирим сўраганда, Аллоҳни кечирувчи ва раҳм-шафқатли эканини билган бўлур эдилар.	وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفَسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوْجَدُوا اللَّهَ تَوَابًا رَحِيمًا	
	(Улар) айтдилар: «Бизлар ота-		

٥٣ / الأنبياء	боболаримизни уларга сиғинган ҳолда топғанмиз».	قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ	الفعال اليقين
٨ / فاطر	Ахир, (қилған) ёмон иши ўзига чиройли күрсатилиб, уни гўзал (иш) деб ўйлаган кимса (хидоят топған зот каби бўлармиди)?!	أَفَمْنْ زِينَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا	
١٠ / المحتonne	Бас, агар уларнинг (ҳақиқатан) мўмина аёллар эканини билсангиз, у ҳолда уларни кофирларга қайтармангиз!	إِنَّ عِلْمَنُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ	
٧ ، ٦ / المعارج	Чунки улар у (кун)ни узоқ деб билурлар, Биз эса уни яқин билурмиз.	إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا	
١٠٩ / البقرة	Аҳли китобларнинг кўпчилиги имон келтирганингиздан кейин ва уларга ҳақиқат равшан бўлгандан сўнг ҳам ҳасад юзасидан сизларни (яна) куфрга қайтаришни истайдилар.	وَدَكَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرَوْنَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِعْنَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحُقْقُ	
١٢٥ / النساء	Ваҳоланки, Аллоҳ Иброҳимни (Ўзига) дўст тутгандир.	وَالْحَمْدُ للهِ إِبْرَاهِيمَ حَلِيلًا	
٧٠ / الأنعام	Динларини ўйин ва бехуда нарса қилиб олган ва бу дунё ҳаёти алдаб қўйганларни қўяверинг (уларга парво қилманг)!	وَدِرَ الَّذِينَ أَخْلَدُوا دِيْنَهُمْ لَعِبًا وَهُوَ وَغَرَّهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا	الفعال التسيير
٢٧ / الأعراف	Биз шайтонларни имон келтирмайдиганларга дўст қилиб қўйдик».	إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ	
٥ / يونس	У Куёшни зиё (таратувчи) қилиб қўйган	هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً	

	зотдир.		
٦ / النَّبَأُ	Биз Ерни тўшак қилиб қўймадикми?!	أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا	

*****

التَّصْغِيرКичрайтириш

Қўйида келадиган калималарнинг орасидаги фарқقا эътибор беринг:

بعد - بُعْدَ	ساعات - سُوَيْعَات	نَهْر - نُهَيْر
--------------	--------------------	-----------------

“نهир” – سُويعات – بُعيد” ساعات – بعْدَ “نهير” – سُويعات – بُعيد“ калималари ўзгарган ва уларнинг асли ўзгариб

калималарига айланган.

Бу ўзгариш ”الصغر“ деб номланади. Яъни бирор нарсани кичрайтириш. ”نهير“ калимасининг маъноси кичик дарё, ”سويعات“ калимасининг маъноси вақтнинг озлиги ва ”بعيد“ калимасининг маъноси замоннинг қисқалигини билдиради.

Тасғийрнинг вазнлари:

Тасғийр биринчи ҳарфни замма, иккинчи ҳарфни фатҳа қилиш ва ундан кейин сукунлик ”باء“ ни зиёда қилишлик билан ясалади.

Унинг учта вазни бор. Улар:

1) Агар исм сулосий бўлса ”فعيل“. Масалан:

حَسَنٌ - حُسْنٌ.	دُولَةٌ - دُولَةٌ.	وَرَدَةٌ ^{٨٥} - وَرَدَةٌ.	عَبْدٌ - عَبْدٌ.
أَخْتٌ - أَخِيَّةٌ.	أَخٌ - أَخِيٌّ.	ابْنَةٌ - بُنَيَّةٌ.	ابْنٌ ^{٨٦} - بُنَيٌّ.

2) Агар исм рубоъий бўлса “فُعَيْلٌ”. Масалан:

كَاتِبٌ - كُوئِيْبٌ شَاعِرٌ - شُوَيْعُرٌ كِتَابٌ - كُتَيْبٌ

3) Агар исм хумосий бўлса “فُعَيْلٌ”. Масалан:

عَصْفُورٌ - عَصَيْفِيرٌ مِسْكِينٌ - مُسَيْكِينٌ

Тасғирнинг манфаатлари:

Тасғирнинг бир қанча фойдалари бор. Улардан:

- 1) Ҳажмнинг кичиклигига далолат қилади. Масалан: كُتَيْبٌ - جُيْلٌ - مُسَيْلٌ
- 2) Ададнинг ва миқдорнинг озлигига далолат қилади. Масалан: سُوْيَعَاتٌ - وَرَيْقَاتٌ - لُقَيْمَاتٌ
- 3) Иш (шахс) нинг кичиклигига далолат қилади. Масалан: شُوَيْعُرٌ - كُوئِيْبٌ - رُجَيْلٌ
- 4) Замоннинг яқинлигига далолат қилади. Масалан: فُبِيلٌ - بُعِيدٌ
- 5) Маконнинг яқинлигига далолат қилади. Масалан: فُوقٌ - تُحِيتٌ
- 6) Эркалашга далолат қилади. Масалан: حُمِيراءٌ - بُنَيَّةٌ

*****

لام التَّعْلِيلِ ولام الْأَمْرِ ولام الجُحُودِ

Таълилнинг, амрнинг ва жуҳуднинг ломи

^{٨٥} Зоида муаннаснинг тоси билан тугаган исм ҳам суносий ҳукмида бўлади. Масалан: شَجَرَةٌ - شُجَيْرَةٌ، زَهْرَةٌ - زُهَيْرَةٌ: калималарининг алифи аслий эмас васлийдир, шунинг учун уларни тасгийр қылганимизда алифни ҳазф қиласиз. ^{٨٦} “ابن و ابنة” “ابن” “بنية”，“بنو” “بني”，“بنوة” “بنیة” нинг асли “بنوة” бўлган.

Биринчи: Таълилнинг⁸⁷ ломи:

Агар биз “يَجْهُدُ الطَّالِبُ فِي دِرَاسَتِهِ لِيَنْجُحَ” деб айтсак, “يَسْعَى فَهْيَلِيدَانُ الْأَوْدِينَ كَلْغَانَ لَوْمَ”⁸⁸ деб номланади. Чунки у ўзидан олдин келган иллатни баёнлаб келади. Талабанинг тиришқоқлигига сабаб, унинг имтиҳондаги муваффақиятга рағбат қилишидир.

Бу лом музореъ феълини насб қилувчиларданdir.

Бу ерда таълилнинг ломига бошқа мисоллар:

* يُطِيعُ الْمُؤْمِنُ رَبَّهِ لِيَنَالَ رَضَاهُ.

* ذَهَبَ إِلَى الْقَرِبَةِ لِأَزُورَ أَهْلِي هَنَاكَ.

* أَطْبَعَ وَالْدِينُكَ لِيُحِبَّكَ اللَّهُ.

* كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ يُسَافِرُونَ لِيَطْلُبُوا الْعِلْمَ.

* أَفْرَأَ كَثِيرًا لِيَرِيدَ عِلْمِيِ.

* ذَهَبَتْ مَعَ أَسْرِي إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ لِتُرْقَحَ عَنْ أَنْفُسِنَا.

* ارْحَمِ النَّاسَ لِيَرْحِمَكَ اللَّهُ.

* يَا نَاطِحَ الْجَبَلِ الْعَالِي لِيُوهِنَّهُ أَشْفَقُ عَلَى الرَّأْسِ، لَا تُشْفِقُ عَلَى الْجَبَلِ!

Бу лом баъзида “كَيْ” билан бирга ҳам келади. Масалан:

أَتَعْلَمُ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لِكَيْ أَفْهَمَ الْقُرْآنَ.⁸⁸

*****

Иккинчи: Амрнинг ломи:

⁸⁷ Баён қилиш, изоҳлаш, тасдиқлаш маъноларида.

⁸⁸ Бу жумлада “كَيْ” нинг ўзини ҳам ишлатиш мумкин. Масалан:

У музореъ феълидан олдин келиб, амрга далолат қиласи. У музореъ феълини жазм қиласиган ҳарфлардандир.

Масалан:

* لِتَكُنْ صادِقًا، يَا رَجُلٌ.

* لِتَجْتَهِدِي فِي دراستِكَ، يَا فاطمَةُ.

* لِتَكْتُبُوا الدرسَ، أَيُّهَا الطَّلَابُ.

* لِتَحْضُرُونَ مُبَكِّرَاتٍ، أَيُّهَا الطَّالِبَاتُ.

* إِذَا أَرْدَتَ أَنْ يَرْحَمَكَ اللَّهُ فَلْتَزْحِمِ النَّاسَ.

* لِيُقْنَعْ كُلُّ إِنْسَانٍ عَمَلَهُ.

* لِتَقْرَأْ كُلُّ طَالِبٍ الدرسَ.

*****

Учинчи: Жуҳуднинг ломи⁸⁹:

Масалан: ”ما كَتَبَ لِأَفْعَلَ هَذَا، وَلَمْ أَكُنْ لَا تَرَكَ إِخْوَانِي فِي وَقْتِ التَّبَدِيدِ“ “кан” феълидан кейинги музореъ феълини инкор ва рад қилиб, унинг нафийлигини таъкидлаяпти. У музореъ феълини насб қиласиган ҳарфлардандир.

Бу ерда жуҳуднинг ломига бошқа мисоллар:

* ما كَتَبَ لَا هُمْ تَرَبِيَةً أَوْلَادِيَ.

* ما كَتَبَ لَا سَكَتَ عَنْ قُولِ الْحَقِّ.

* ما كَتَبَ لَا قَصِيرٌ فِي أَدَاءِ واجِبي.

⁸⁹ У каттиқ инкор ва рад қилишдир.

* لم أَكُن لِّأَنْسَى فَضْلَ وَالَّذِي عَلَيَّ.

* لم تَكُن الْأُمُّ لِتَقْسِطَ عَلَى أَوْلَادِهَا.

* ما كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَ النَّاسَ.

* لم يَكُنَ اللَّهُ لِيَخْدُلَ أُولَيَاءَهُ.

*****

تَدْرِيْبَات:

Қуйида келадиган жумлалардаги ломнинг қайси турдан эканлигини айтинг ва ундан кейин келган музореъ феълини эъробланг:

١) نَادَى نُوحُ ابْنَهُ لِيرَكَبْ مَعَهُ السَّفِينَةَ، وَلَكِنَّهُ رَفَضَ.

٢) لِتُسَاعِدَ الْفَقَرَاءَ.

٣) إِذَا أَرْدَتَ رَاحَةَ الْقَلْبِ فَلْتَذْكُرْ اللَّهُ دَائِمًا.

٤) مَا كَنْتُ لِأَكْسَلَ عَنْ عَمْلِي.

٥) رَفَعَ الطَّالِبُ يَدَهُ لِيَسْأَلَ الْمُعَلِّمَ سُؤَالًا.

٦) إِنَّصَلْتُ بِصَدِيقِي لِأَسْأَلَهُ عَنْ حَالِهِ.

٧) تَأْخُذُ اسْتِرَاحَةً فِي أَنْتَاءِ الْعَمَلِ لِنُجَدِّدَ نَشَاطَنَا.

٨) لِيفْتَحَ كُلُّ طَالِبٍ كِتَابَهُ.

٩) سَافَرْتُ خَارِجَ بَلْدِي لِأَبْحَثَ عَنْ عَمَلٍ.

١٠) لِتُطِيعِي وَالِدِينِكِ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	
الائدۃ / ۲۸	Агар мени ўлдириш учун қўлингни мен томонга чўзсанг, мен сени ўлдириш учун Сен томонга қўлимни чўзувчи эмасман.	لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتُقْشِلَنِي مَا أَنَا بِسَاطٍ يَدِي إِلَيْكَ لَا قُشْلَكَ	
النساء / ۵۶	Азобни тотсинлар деб, терилари куйиб битиши билан ўрнига бошқа (янги) териларни алмаштириб турамиз.	كُلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لَيُذْوَقُوا الْعَذَابَ	
الأنعام / ۱۶۵	ато этган (неъмат)ларида сизларни синаш учун баъзиларингизни баъзиларингиздан (юқори) даражаларга кўтарган зотдир.	وَرَفَعَ بَعْضُكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُلْوُكُمْ فِي مَا آتَكُمْ	لام التعليل
طہ / ۷۳	Бизларга эса хатоларимизни ва сен бизларни мажбур қилган сехгарликдан иборат (гуноҳимизни) кечириши учун Раббимизга имон келтирдик.	إِنَّا آمَنَّا بِرِبِّنَا لِيَعْفُرَ لَنَا حَطَّا يَانَا وَمَا أَكْرَهْنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ	
الفرقان / ۱	Оламлар (инсонлар ва жинлар)га огоҳлантирувчи бўлиши учун Ўз бандаси (Мухаммад)га Фурқон (Қуръон)ни нозил этган зот баракотли (буюк)дир.	تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا	
القصص / ۲۰	«Эй, Мусо! Зодагонлар сени ўлдириш учун тил бириктироқдалар. Бас, сен (бу шаҳардан)	قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْمُرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ	

	чиқиб кетгин!		
١٨٦ / البقرة	Бас, улар ҳам Мени (даъватларимни) ижобат (қабул) этиб, Менга имон келтирсингилар, шояд (шунда) тўғри йўлга тушиб кетсалар.	فَإِنْسَتْحِبُوا لِي وَلِبُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ	
/ آل عمران ١٠٤	Сизлардан яхшиликка даъват этадиган, амри маъруф ва наҳий мункар ишларини олиб борадиган (бир) уммат бўлсин!	وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَا عَنِ الْمُنْكَرِ	
٩ / النساء	(Васийлар) мабодо заиф (норасида) фарзандларни қолдириб, (вафот этганларида ўзлари ҳам) улардан хавотир олганлари каби, (ўзга етимларнинг ҳаққини ейишда) Аллоҳдан қўрқсинлар ва (уларга) тўғри гапирсингилар.	وَلِيَخْتَصَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا حَافُوا عَلَيْهِمْ فَلَيَتَقَبَّلَ اللَّهُ وَلِيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا	لام الأمر
٨٢ / التوبه	Бас, (улар) қилмишларининг жазоси учун (бу дунёда) оз кулсингилар ва (охиратда) кўп йиғласингилар!	فَإِنْضَحَكُوا قَلِيلًا وَلِيُنْكُوَا كَثِيرًا جَزَاءً إِمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ	
٣٣ / النور	Никоҳ (учун лозим маблағ) топа олмайдиган кишилар то Аллоҳ уларни ўз фазли билан бойитгунча ўзларини (ҳаромдан, зинокорликдан) пок тутсингилар!	وَلِيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ	
١٨ / الحشر	Эй, имон келтирганлар! Аллоҳдан қўрқингиз ва (хар бир) жон (эгаси) эртанги кун (қиёмат) учун	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلَتَنْظُرْ	

	нимани (қандай амални) тақдим этганига қарасин!	نَفْسٌ مَا قَدَّمْتُ لِغَدِيرٍ	
٧ / الطلاق	Бой киши ўз бойлигидан нафақа берсин. Кимнинг ризки танг қилингандан (камбағал) бўлса, у ҳолда, Аллоҳ унга ато этган нарсадан (ҳолига яраша) нафақа берсин!	لِيُنْفِقُ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمِنْ قُدْرَةِ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلَيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ	
١٤٣ / البقرة	Аллоҳ имонларингизни (Байтул-Мақдисга қараб ўқиган олдинги намозларингиз ажрини) зое кеткизмас.	وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيِّعَ إِيمَانَكُمْ	
١٦٨ / النساء ، ١٦٩	Албатта, кофир бўлган ва золимлик қилганларни Аллоҳ кечирмайди ва (тўғри) йўлга ҳидоят қилмайди. Аксинча, (уларни) жаҳаннам йўлига (равона қилур). У ерда эса абадий қолурлар.	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا. إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ حَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا	
٣٣ / الأنفال	Уларнинг ичида Сиз бўла туриб, Аллоҳ уларни азобловчи эмас.	وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَعْذِبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ	لام المحدود
٣٣ / الحجر	(У) айтди: «Мен қора балчиқдан олиб, (одам сурати берилгач) куритилган лойдан Сен яратган башарга сажда қилувчи эмасман».	قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِّا مَسْنُونٍ	
٤٠ / العنكبوت	Аллоҳ уларга зулм қилувчи бўлмади, лекин улар ўзларига зулм қилувчи бўлдилар.	وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ	

فاطر / ٤٤	На осмонларда ва на Ерда Аллоҳни ожиз қолдирувчи нарса йўқдир. Зотан, У билим ва қудрат эгасидир.	وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَاٰ فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا
-----------	---	---

*****

واو الحال

Холнинг вови

“واو” ҳарфи кўп нарсаларга хизмат қиласди. Масалан: гоҳида у “حرفاً للعطف” (боғловчи вов) бўлади, қуидаги жумладаги каби:

سافرَ حَمْدٌ وَمُحَمَّدٌ، وَالصَّدْقُ مُنْجٌ، وَالكَذْبُ مُهْلِكٌ.

Гоҳида у “حرفاً للقسم” (қасам вови) бўлади. Масалан:

وَاللَّهُ لَا أَفْعَلُ كَذَّا وَكَذَا.

Хозир биз “واو الحال” деб номланувчи вов ҳақида дарс қиласиз. У қуидаги мисолдаги каби ҳолга далолат қиласиган жумладан олдин келади:

جاءَ الأَسْتَاذُ وَهُوَ مُبِتَسِّمٌ .

Бу жумладаги “هو مُبِتَسِّمٌ” жумласи устознинг кирган вақтидаги ҳолини баён қилиб келмоқда, шунинг учун у “جملة الحال” деб аталади. Ундан олдин келган вов эса **“Вови ҳолийя”** **холнинг вови** бўлади.

Бошқа мисоллар:

١) شربُتُ العصِيرَ وَهُوَ مُثَلَّجٌ .

٢) تَكَلَّمَ عِيسَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ فِي الْمَهْدِ.

٣) نُصِّيَتْ إِلَى الْأَسْتَاذَةِ وَهُوَ تَشَرُّخُ الدَّرْسَ.

٤) صَلَّتِ الْمَرِيضَةُ وَهِيَ جَالِسَةً.

٥) صَلَّيْنَا الْفَجْرَ وَكَثِيرٌ مِّن النَّاسِ نَائِمُونَ.

٦) لَا يَحْوِزُ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَتَكَلَّمَ وَهُوَ يَصْلَبَ.

٧) رَأَيْتُ التَّلَامِيدَ وَهُوَ ذَاهِبُونَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

٨) ذَهَبْتُ إِلَى شَاطِئِ الْبَحْرِ وَالشَّمْسُ مُشْرِقَةً.

٩) رَأَيْتُ صَدِيقِي وَقَدْ كَانَ فِي الْمَسْتَشْفَى.

١٠) رَجَعْتُ إِلَى الْبَيْتِ وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ.

Эътибор берсак юқоридаги мисоллардаги ҳол муфрад⁹⁰ эмас, балки улар жумла.

Биринчидан саккизинчигача бўлган жумлалардаги ҳол жумлаи исмийядир. Охирги икки мисолдаги ҳол жумлаи феълиядир.

*****

Тренировки:

Кўйида келадиган жумлаларни намунадаги каби муфрад ҳолдан юқоридаги каби ҳолнинг вови иштирок этган ҳолий жумлага айлантиринг:

حال جملة	حال مفرد
أَكَلْتُ الطَّعَامَ وَهُوَ حَارٌ.	المثال: أَكَلْتُ الطَّعَامَ حَارًا.
..... (١)	١) ذَهَبْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ رَاكِبًا.
..... (٢)	٢) إِذَا أَطْعَنَا اللَّهُ عِشْنَا مُطْمَئِنِينَ.

⁹⁰ Муфрад эмас дегани: яъни улар жумла ҳам эмас, шибхий жумла ҳам эмас. Булар ҳакида ҳабарнинг турларида батафсил ўрганганимиз.

..... (٣)	٣) استقبلت ضيوفاً مُرجحاً بهم.
..... (٤)	٤) عاشَ الرَّجُلُ بَعْدَ وَفَاتِهِ زَوْجِهِ حَزِينًا.
..... (٥)	٥) لَا أُحِبُّ أَنْ أَشْرَبَ الشَّاهِيَّ بارداً.
..... (٦)	٦) رجعتُ مِنْ عَمَلي مُرْهَقًا.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالُ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٢٤٣ / البقرة	Кўрмадингизми (эй, Мухаммад), ўлимдан қўрқиб, ўз юртларидан чиқиб кетган минглаб кишиларга Аллоҳ: «Ўлингиз!» – деди.	أَمْ تَرِإِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلْوَفُ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُؤْتُوا
١٤٢ / آل عمران	Ёки сизларнинг ичингиздан (Унинг тоати йўлида) жидду жаҳд қилганлар ва (қийинчиликларга) сабр қилувчиларни Аллоҳ билмай (синамай) туриб жаннатга кираверамиз, деб ўйладингизми?	أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَا يَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ
٤٣ / النساء	Эй, имон келтирганлар! Токи гапираётган гапингизни (ўзингиз) биладиган бўлгунингизгача, маст ҳолларингизда намозга яқинлашмангиз!	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرِبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّىٰ تَعْلَمُوا
	Айтдилар: «Биз бир тўда бўла туриб, мабодо	

١٤ / وسف	уни бўри еб кетса, унда биз роса зиён кўрувчилар бўлиб қоламиз-ку?!»	قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الَّذِي بَعْدَ وَنَحْنُ عَصْبَةٌ إِنَّا إِذَا خَاسِرُونَ
١٣ / لقمان	Эсланг, Луқмон ўғлига насиҳат қилиб, деган эди: «Эй, ўғилчам! Аллоҳга ширк келтирмагин!	وَإِذْ قَالَ لُقْمَانَ لِأَبْنِيهِ وَهُوَ يَعْظُمُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ
٥ / الصف	Эсланг, Мусо ўз қавмига: «Эй, қавмим! Нега сизлар менга Аллоҳнинг сизларга (юборган) пайғамбари эканимни била туриб, озор берурсиз?» – деган эди.	وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمَهُ لَمْ تُؤْذُنَّي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَيْنِي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ

*****

نون الوقاية

Нуни викоя⁹¹

Қуйида келадиган калималарга мутакаллим “الياء” си қўшилганда, қандай қилиб у калимларнинг шаклини сақлаб қолиш мумкин?

سَأَلَ - يَسْأَلُ - إِسْأَلُ - كِتَابٌ - إِنَّ - بِ - مِنْ

Улар қуйидаги қўринишда бўлади:

سَأَلَني - يَسْأَلُنِي - إِسْأَلْنِي - كِتَابِي - إِنِّي (أو) إِنَّنِي - بِي - مِنِّي

Бирор калималарига мутакаллим "йо"си бошқа ҳарф зиёда бўлмасдан, фақат ўзи қўшилди.

Аммо: سَأَلَني - يَسْأَلُنِي - إِسْأَلْنِي - كِتَابِي - إِنِّي - مِنِّي

⁹¹ Сакловчи нун.

Бу нун “**نون الوقاية**” деб номланади. Нега у бундай номланади?

“**هذا كتاب**” жумласидаги “**كتاب**” калимаси марфуъ хабар ва рафънинг аломати зоҳирий замма.

Аммо “**هذا كتاب**” жумласида “ба” ҳарфи ундан кейин келган “йо” ҳарфи сабабли максурга айланяпти. Шунинг учун “**كتاب**” калимаси бу ерда марфуъ хабар ва рафънинг аломати бўлган замма тақдирда деб айтилади. Чунки бу ерда “ба” ҳарфини замма билан нутқ қилиб бўлмайди.

Аммо бу нарса феъллар билан бўлмайди, шунинг учун биз “йо”дан олдин нун ҳарфини қўямиз ва бу нун уларнинг охирини касра бўлишдан сақлайди. Яъни бу нун калималарни касра бўлишдан ҳимоя қиласди, шунинг учун у “**نون الوقاية**” (сақловчи нун) деб номланади.

Буларни ҳам билишимиз керак:

Бу нун:

* Исмда келмайди. **كتابي** – مدرستني деб айтиш хато.

* У мозий, музореъ ёки амр феълида мутакаллимнинг “йо”си билан бирга келиши лозим. Масалан: **ساعدي** – پیساudi – ساعدی . Лекин: **ساعده** دеб айтиш хато бўлади.

* Жар **عنى** – عَنْ "منْ" ҳарфларида ҳам келиши лозим. Масалан: **عىي** – مِنْ . Лекин **عىي** – عَنْ бу кўринишда келиши хато.

* Насх қилувчи ҳарфлар бўлган “إنْ وأخواتها” да нунни қўшишлик ҳам, қўшмаслик ҳам мумкин. Яъни, уни қўшишлик жоиз, лозим эмас. Масалан:

إِنْ – أَنْ – كَأَنْيَ – لَكَيْ .... (أو) إِنْيَ – أَنْيَ – كَأَنْيَ – لَكَنْيَ ⁹²

⁹² **لَيُتَّقَى وَ لَعَنِي** – بَيْتٌ ..... “**لَعَلَّ**” калимасида нуни викояни қўшган, “**لَيُتَّقَى**” калимасида эса кушмаган афзal. Масалан:

*****

تدريبات:

1) Қуйида келадиган калималарга мутакаллим "йо"сини қўшиб чиқинг:

يُحِبُّ - أَطْعَنْ - رَأَى - أَمْ - عَيْنَ - إِلَى - عَلَى - لِ - عَنْ - لَيْتَ - لَعَلَّ - لَكِنْ

2) Тўғри жавобни топинг:

1) Ахрим Астади “أَسْتَاذٌ” жумласида “أَسْتَاذٌ” калимаси мансуб, мағъулун бих ва фатҳанинг аломати фатҳа (зоҳирий – тақдирый).

2) Аслонек یعجنب “يُعِجِبُ” жумласида “يُعِجِبُ” калимаси музореъ марфуъ, феъл ва рафъанинг аломати замма (зоҳирий – тақдирый).

3) Нуни виқоя (исмларга – феълларга) киради.

4) Насх қилувчи ҳарфларда нуни виқояни қўшишлик (лозим – жоиз).

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
شureau / ٨١	У мени яратгандир, бас, У мени хидоят қилур. Унинг Ўзигина мени едирур ва ичирур. Касал бўлганимда, Унинг Ўзи менга шифо берур. У мени ўлдирур, сўнгра (қиёмат куни қайта) тирилтирур.	الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِنِي. وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِيْنِي. وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِي. وَالَّذِي يُحِبُّنِي ثُمَّ يُخْبِيْنِي ذكر النون

٨٠ / الإسراء	<p>Яна айтингки: «Эй, Рabbим! Мени (қабрга) содиқлик билан (гunoхларим кечирилган ҳолимда) киритгин ва (тирилтирганингда ҳам) содиқлик (розилигинг билан) чиқаргин</p>	<p>وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ</p>	مع الأفعال
آل عمران / ٣٥	<p>(Уни) мендан қабул эт! Албатта, Сен Самеъ (эшитувчи) ва Алим (билимдон)дирсан», – деб дуо қилди.</p>	<p>فَتَقَبَّلَ مِنِي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ</p>	ذكر النون مع "من" و "عن"
الحقة / ٢٨	<p>Менга мол-мулким ҳам асқотмади.</p>	<p>مَا أَغْنَى عَنِي مَالِيْهُ هَلَكَ عَنِي سُلْطَانِيْهُ</p>	
١٤ / طه	<p>Дарҳақиқат, Мен – Аллоҳдирман! Мендан ўзга илоҳ йўқ!</p>	<p>إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا</p>	ذكر النون مع "إن" و "أخواتها"
الأحقاف / ٢٣	<p>У: «Эх, кошки эди мен ҳаёт вақтимда (яхши амалларни) тақдим этган бўлсам!» – дер.</p>	<p>يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ حَيَاةً</p>	
الأحقاف / ٢٣	<p>У айтди: «(азоб ҳақидаги) билим фақат Аллоҳ ҳузуридадир. Мен сизларга ўзим әлчи қилиб юборилган (дин)ни етказурман. Лекин мен сизларни жоҳил қавм эканингизни кўриб турибман».</p>	<p>قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَبْلَغُكُمْ مَا أَرْسَلْتُ بِهِ وَلَكُنِي أَرَأَكُمْ فَوْقَمَا تَجْهَلُونَ</p>	حذف النون مع "إن" و "أخواتها"
الحقة / ٢٠	<p>Дарҳақиқат, мен ҳисботимга рўбарў бўлишимни билар эдим», – дер.</p>	<p>إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيْه</p>	

*****

من الأساليب العربية

Араб тилидаги услублар⁹³

Биз сизлар билан қуидаги услубларни ўрганамиз:

أَسْلُوبُ الشُّرْطِ – أَسْلُوبُ النِّدَاءِ – أَسْلُوبُ الْإِسْتِشَاءِ – أَسْلُوبُ التَّعْجِبِ – أَسْلُوبُ الْمَدْحِ وَأَسْلُوبُ الذَّمِ – أَسْلُوبُ الْقَسْمِ – أَسْلُوبُ
الْإِغْرَاءِ وَأَسْلُوبُ التَّحْذِيرِ – أَسْلُوبُ الْإِخْتِصَاصِ.

أَسْلُوبُ الشُّرْطِ

Шартнинг услуби

Қуидаги жумлаларни ўқинг:

* أَنْ تُسَاعِدِ النَّاسَ يُحْبُوكَ.

* "إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرُكُمْ"⁹⁴

* مَنْ يَقْرَأْ كَثِيرًا يَعْرِفُ كَثِيرًا.

Эътибор берсак бу жумлаларнинг ҳаммаси уч қисмдан таркиб топган.

Биринчи жумла қуидагилардан таркиб топган:

1 – إِنْ

2 – تُسَاعِدِ النَّاسَ

3 – يُحْبُوكَ

Иккинчи жумла:

⁹³ Услуб – метод, йўсин маъносида.

⁹⁴ Мухаммад сураси 8 – оят.

1 – إِنْ –

2 – تَنْصُرُوا اللَّهَ –

3 – يَنْصُرُوكُمْ

Учинчи жумла:

1 – مَنْ –

2 – يَقْرَأُ كَثِيرًا –

3 – يَعْرِفُ كَثِيرًا –

Бу учта қисм орасидаги алоқани идрок қилдингизми?

Биринчи жумлани яна бир такрор ўқинг, сўнгра қўйидаги саволга жавоб беринг:

هل سُيُّجُبُكَ النَّاسُ؟

Жавоб: “نعم”, лекин бир шарт. Бу шарт “إِنْ تُساعِدُهُمْ” (уларга ёрдам бермоқлигинг).

Иккинчи жумлада: Аллоҳ таоло бизга нусрат – ёрдам беради, лекин бир шарт.

У “إِنْ تَنْصُرْهُ”.

Учинчи жумлада: Инсон кўп нарсани билмоқлиги мумкин, лекин бир шарт.

У “إِنْ يَقْرَأُ كَثِيرًا”.

Шунинг учун бу услугуб **أُسلُوبُ الشَّرْطِ** деб номланади.

Бу услугуб уч қисмдан таркиб топади:

Биринчи қисм: “**أَدَاءُ الشَّرْطِ**” (шарт ҳарфлари) деб номланади.

Иккинчи қисм: “**فِعْلُ الشَّرْطِ**” (шарт феъли) деб номланади.

Учинчи қисм: “**جَوابُ الشَّرْطِ**” (шартнинг жавоби) деб номланади.

Жумласида: **إِنْ تُساعِدُ النَّاسَ يُحْبُوكَ**

Шарт ҳарфи: **إِنْ**

Шарт феъли: ⁹⁵ تُسَاعِدْ

Шартнинг жавоби: يُحْبُوك

"إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرُكُمْ" жумласида:

Шарт ҳарфи: إِنْ

Шарт феъли: تَنْصُرُوا

Шартнинг жавоби: يَنْصُرُكُمْ

"مَنْ يَقْرَأْ كَثِيرًا يَعْرُفُ كَثِيرًا" жумласида:

Шарт ҳарфи: مَنْ

Шарт феъли: يَقْرَأْ

Шартнинг жавоби: يَعْرُفُ

Шартнинг жавоби мисолларда кўрганимиз каби жумлаи феълийя, ёки қуидаги мисолдаги каби жумлаи исмийя бўлиши мумкин:

إِنْ تَوَكَّلْتَ عَلَى اللَّهِ فَاللَّهُ يَكْفِيكَ.

Бу жумлада шартнинг жавоби “الله يكفيك” жумлаи исмия.

Шарт ҳарфлари кўп. Улар:

إِنْ - إِذَا - لَوْ - مَنْ - مَا - مَهْمَا - مَتَّ - أَيْنَما - لَوْلَا - كُلَّما - لَمَّا - أَمَّا.

Қуида уларнинг ҳар бири ҳақида дарс қиласиз.

إِنْ

Мисоллар:

* إِنْ تُطْعِنْ وَالَّذِي كَيْبِكَ اللَّهُ.

⁹⁵ Шарт ҳарф уни сукун қиласи "إِنْ تُسَاعِدُ النَّاسَ" жумласида иккита сукунлик ҳарф учрашгани учун у касрага айланади.

* إنْ اجتهدتَ في عملِكَ تَنْجُحٌ.

* أَنْ أَحْسَنْتِ تَرِيَةً أَوْلَادِكَ كَانَ لَكِ الْأَجْرُ الْعَظِيمُ عِنْدَ اللَّهِ.

* إِنْ أَرْدَتَ الْفَوْزَ وَالْفَلَاحَ فَعَلَيْكَ بَطَاعَةُ اللَّهِ.

* إِنْ تَكُنْ فِي عَوْنَ أَخِيكَ يَكُنْ اللَّهُ فِي عَوْنَكَ.

Кўйида юқоридаги мисолларнинг шарт феълини ва шартнинг жавобларини келтирамиз:

إِنْ تُطْعِنَ الْدَّيْنَكَ يُحِبِّكَ اللَّهُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يُحِبِّكَ	تُطْعِنَ

إِنْ اجتهدتَ في عملِكَ تَنْجُحٌ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
تَنْجُحٌ	اجتهدتَ

أَنْ أَحْسَنْتِ تَرِيَةً أَوْلَادِكَ كَانَ لَكِ الْأَجْرُ الْعَظِيمُ عِنْدَ اللَّهِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
كَانَ	أَحْسَنْتِ

إِنْ أَرْدَتَ الْفَوْزَ وَالْفَلَاحَ فَعَلَيْكَ بَطَاعَةُ اللَّهِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
فَعَلَيْكَ بَطَاعَةُ اللَّهِ	أَرْدَتَ

إِنْ تَكُنْ فِي عَوْنَىٰ أَخْيَلَ يَكْنُ اللَّهُ فِي عَوْنَىٰ.

جواب الشرط	فعل الشرط
يَكْنُ	تَكُنْ

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا ذَرَسْتَ:

النحال	المعنى بالأوزبكية	اسم السورة / رقم الآية
فَلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنُّمْ صَادِقِينَ	Айтинг (эй, Мухаммад!): «Агар Аллоҳ ҳузурида охират диёри (жаннат) бошқа одамларга эмас, фақат сизларга хос бўлса ва (бу даъволарингизда) ростгўй бўлсангиз, (унга эришиш учун тезроқ) ўлишни орзу қилингиз!»	٩٤ / البقرة
وَإِنْ ثُبُدوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفِوْهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ	Ичингиздаги нарсани ошкора қилсангиз ёки яширсангиз ҳам, Аллоҳ сизларни у билан ҳисоб-китоб қилур.	٢٨٤ / البقرة
فَلِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغَفَرُ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ	Кофир бўлганларга айтинг, agar (куфрдан) қайтсалар, ўтмиш (гуноҳ)лари кечирилур.	٣٨ / الأنفال
إِلَّا تُنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذَا أَخْرَجَهُ	Агар сизлар унга (Мухаммадга) ёрдам қилмасангиз, Аллоҳ (Ўзи) унга ёрдам қилган. Қачонки, уни	٤٠ / التوبه

⁹⁶ "لَا!" шарт харфи "إِنْ" ва нафий харфи "لَا" таркиб топган.

	кофирлар икки кишининг бири сифатида (ватанидан) чиқариб юборганларида,	الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِي اثْنَيْنِ
١٩ / إبراهيم	Агар у хоҳласа сизларни кетказиб, (ўрнингизга) янги халқни келтирур.	إِنْ يَشَاءُ يُدْبِغُكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ
١٧ / التغابن	Агар сизлар Аллоҳга «қарзи ҳасана» берсангиз (мухтожларга эҳсон қилсангиз), У сизларга бир неча баробар қилиб қайтарур ва (гуноҳларингизни) мағфират қилур.	إِنْ تُفَرِضُوا اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفُهُ لَكُمْ وَيَغْفِرُ لَكُمْ

*****

إذاМисоллар:* **إذا رحمة الناس يرحمك الله.*** **إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول.*** **إذا تم العقل نقص الكلام.*** **إذا سألت فاسئ الله.*** **إذا عزمت على أمر فلا تتردد.**Дикқат!

“إذا” қуйидаги жумладаги каби келаси замон учун зарф ҳам бўлади:

إذا كان عندي وقت فسوف أزورك غداً.

Бу жумланинг маъносидан кўриниб турибдики, у келаси замонга боғланган бўлади.

Шунинг учун қўйидагича айтиш хато бўлади:

"إذا سِكُونٌ عندِيْ وقتَ فسْوَفَ...."

Қўйида юқоридаги мисолларнинг шарт феълини ва шартнинг жавобларини келтирамиз:

إذا رَحْمَتَ النَّاسَ يَرْحُمُكَ اللَّهُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يَرْحُمُكَ	رَحْمَتَ

إذا سَعْتُمُ الْمُؤْذَنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
فَقُولُوا	سَعْتُمُ

إذا تَمَّ الْعُقْلُ نَقْصَ الْكَلَامُ	
جواب الشرط	فعل الشرط
نَقْصَ	تَمَّ

إذا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
فَاسْأَلِ	سَأَلْتَ

إذا عَزَمْتَ عَلَى أَمْرٍ فَلَا تَرَدَّدْ.	
--	--

جواب الشرط	فعل الشرط
فلا تتردد	عزمت
المعنى بالأوزبكية	المثال
ما ذرستنا:	

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُفْلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٤ / البقرة	Имон келтирган кишиларга дуч келиб қолганларида: «Биз ҳам имон келтирдик», – дейдилар. Ўз шайтонлари (бошлиқлари) билан холи қолганларида эса: «Биз, албатта, сизлар билан биргамиз	وَإِذَا لَهُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ
١٨٦ / البقرة	Сиздан (эй, Мухаммад!) бандаларим Менинг ҳақимда сўрасалар, (айтинг) Мен уларга яқинман. Менга илтижо қилувчининг дуосини ижобат этурман	وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَيْ فِي قَرِيبٍ أَجِبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
٣٤ / الأعراف	Қачонки, уларнинг муҳлати келар экан, (уни) бирор соат кечга ҳам, илгарига ҳам суро олмайдилар.	فِإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ
٢٠٤ / الأعراف	Куръон ўқилганда уни тинглангиз ва сукут сақлангиз!	وَإِذَا قِرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتِمْعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا
٢١ / لقمان	Қачонки, уларга: «Аллоҳ нозил этган нарсага эргашингиз!» – дейилса, улар: «Йўқ, бизлар отабоболаримизни не узра топган бўлсак, (ана ўшанга) эргашурмиз», – дейишади.	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَتَبْعَغُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّيَحُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا
٤٨ / المرسلات	Қачон уларга: «Рукуъ қилингиз, (намоз	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ

	ўқингиз!)», – дейилса, рукуъ қилмаслар.	
--	---	--

*****

لُو

У иложи йўқ ёки жуда узок шартни таъбир қиласди ва мозийга боғлиқ бўлади.

Масалан:

لو أتاني لساعدته.

Яъни бу жумладан маъно: мен унга ёрдам бермаганман, чунки у менинг олдимга келмаган.

لُو لَمْ تُمِلِّنْ دُرُوسَكَ مَا فَشِلْتَ.

Бу жумладан маъно: Агар дарсингни малол кўрмаганингда муваффақиятсизликка учрамас эдинг.⁹⁷

Мисоллар:

* **لُو لَمْ يَكُنْ بَابُ التَّوْبَةِ مفتوحًا هَلَكَ النَّاسُ جَمِيعًا.**⁹⁸

* **لُو يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ مِنَ الْحَيْرِ لَتَمَنَّوا أَنْ تَكُونَ السَّنَةُ كُلُّهَا رَمَضَانَ.**

* **لُو لَمْ يَكُنِ الْقُرْآنُ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ مَا عَاشَتْ تِلْكَ اللُّغَةَ حَتَّى الْآنَ.**

* **لُو لَمْ تُكْتَبِ الْكِتَبُ مَا وَصَلَتْ إِلَيْنَا عِلْمُ السَّابِقِينَ.**

* **لُو اجْتَهَدْتَ فِي دراستِكَ لَنْجَحْتَ.**

Қуйида юқоридаги мисолларнинг шарт феълини ва шартнинг жавобларини келтирамиз:

⁹⁷ Шу сабабли “لو” ҳарфи инкорни инкор қилиш ҳарфи деб номланади. Яъни шарт топилмагани учун, жавоб ҳам топилмайди.

⁹⁸ Кўпинча “لو” да шартнинг жавобига нафийнинг эмас, исботнинг ломи киради. Масалан:

لو حضرتَ الدَّرْسَ مُبَكِّرًا الْأَسْتَفْدَتَ كَثِيرًا، وَ لو حضرتَ الدَّرْسَ مُبَكِّرًا مَا فَاتَكَ شَيْءٌ مِنْهُ.

لو لم يكن باب التوبة مفتوحاً لـهـلـكـ الناسـ جميعـاـ.

جواب الشرط	فعل الشرط
ـهـلـكـ	ـلمـ يـكـنـ

لو يعلم الناس ما في شهر رمضان من الخبر لـتـمـنـواـ أـنـ تكونـ السنةـ كـلـهاـ رمضانـ.

جواب الشرط	فعل الشرط
ـلـتـمـنـواـ	ـيـعـلـمـ

لو لم يكن القرآن باللغة العربية ما عاشـتـ تـلـكـ اللـغـةـ حـتـىـ الآـنـ.

جواب الشرط	فعل الشرط
ـماـ عـاـشـتـ	ـلـمـ يـكـنـ

لو لم تكتب الكتب ما وصلـتـ إـلـيـنـاـ عـلـوـمـ السـابـقـينـ.

جواب الشرط	فعل الشرط
ـماـ وـصـلـتـ	ـلـمـ تـكـبـ

لو اجتهـدتـ فـيـ دراستـكـ لـنـجـحـتـ.

جواب الشرط	فعل الشرط
ـلـنـجـحـتـ	ـاجـتـهـدتـ

وهـذـهـ بـعـضـ الـأـمـيـلـةـ مـنـ الـقـرـآنـ الـكـرـيمـ عـلـىـ مـاـ دـرـسـنـاـ:

اسم السورة رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١٣٧ / الأَنْعَام	Агар Аллоҳ хоҳлаганида, буни қилмаган бўлур эдилар. Уларни ҳам, бўхтонларини ҳам (ўз ҳолларига) қўяверинг!	وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُواْ فَلَدْرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ
٦١ / النَّحْل	Агар Аллоҳ одамларни зулмлари сабабли ушлайдиган (жазолайдиган) бўлса, унда (Ер юзида) бирор жониворни (тирик) қўймаган бўлур эди. Лекин уларни маълум муддатгача қўйиб берур.	وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ ذَآبَةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى
١٠٠ / الإِسْرَاء	(Эй, Мухаммад! Мушрикларга) айтинг: «Агар сизлар Раббимнинг раҳмат (ризқ) хазиналарига эга бўлсангиз, ўшанда ҳам (уни) ишлатишдан қўрқиб, мумсиклик (бахиллик) қилган бўлур эдингиз».	قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّيِّ إِذَا لَأْمَسَكْتُمْ خَشِيشَةَ الْإِنْفَاقِ
٢٢ / الأنبياء	Агар иккиси (Ер ва осмон)да Аллоҳдан ўзга илоҳлар бўлганида, ҳар иккиси бузилиб кетган бўлур эди.	لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا
٢٧ / الشورى	Агар Аллоҳ бандаларининг ризқларини кенг-мўл қилиб юборса, албатта, улар ер юзида тажовузкорликка ўтиб кетган бўлур эдилар.	وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَعَغَوا فِي الْأَرْضِ
٥ / الحجرات	Агар улар, то (Сиз ўзингиз) уларнинг олдига чиққунингизгача сабр қилганларида, албатта, ўзлари учун яхши бўлур эди.	وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُواْ حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ حَيْرًا لَّهُمْ

*****

الفرق بين "إنْ" و "إذا" و "لَوْ"

"إنْ" و "إذا" و "لَوْ" ларнинг орасидаги фарқ

“إنْ” ва “إذا” амалга ошиши мумкин бўлган шартларга ишлайди. Худди талаба фаоллик билан имтиҳонда муваффакиятга эришиши мумкин бўлгани каби. Масалан:

إنْ تجتهدْ تنجحْ أو إذا اجتهدتْ تنجحْ. ⁹⁹

“لو” эса амалага ошиши қийин ва жуда узоқ бўлган шартларга ишлайди. Худди талабанинг фаол бўлмаслиги сабабли муваффакиятга эришолмаслиги каби. Масалан:

لو اجتهدتْ لنجحتَ.

*****

تدریبات:

Биринчи устундаги жумлаларга иккинчи устундаги мос жумлаларнинг бирини қўйиб жумлани охирига етказинг:

* تسقطْ هيئّة. * تحظىُّ كثيّراً. * استقدّتْ منهم. * فإنَّ السُّكوتَ مِنْ ذَهَبٍ. * يغفرُ لكَ.	(١) إنْ تستغفِرْ رَبَّكَ ..... (٢) إنْ أتَقْيَتَ اللَّهَ ..... (٣) إنْ تكَبَّرْتَ عَلَى النَّاسِ ..... (٤) إِذَا اسْتَعْنَتْ ..... (٥) إنْ درسْتَ جيداً .....
---	---

⁹⁹ Шу ерда “إنْ” ва “إذا” нинг орасида кичик бир фарқ бор. “إذا” бўладиган воқеаларга келади, “إنْ” эса нодир (унга эришиш шак бўлган) нарсалар содир бўлиши умиди учун келади. Лекин амалда иккаласи бир бирининг ўрнига ишлатилаверилади.

٦) إِذَا تَكَلَّمَ أَسْتَادُكَ	* كِرْهُوكٌ.
٧) لَوْ كَانَ الْكَلَامُ مِنْ فِضْلَةٍ	* فُرْتَ.
٨) إِنْ أَرْدَتْ أَنْ ثُطَاعَ	* فَأَسْتَعِنُ بِاللَّهِ.
٩) إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا	* فَأَمْرُّ بِمَا يُسْتَطِعُ.
١٠) إِنْ تَكَلَّمْ كَثِيرًا	* حَبَّبَهُ لِلنَّاسِ.
١١) إِنْ يَكْثُرْ مُؤَاخُ الْإِنْسَانِ	* بَحْثٌ فِي الْامْتِحَانِ.
١٢) إِنْ صَحِبْتَ الْأَخِيَارَ	* فَأَنْصِتْ إِلَيْهِ.

*****

Шарт феъли ва шартнинг жавобининг эъроби:

Бир неча дарсдан бери ўрганаётганимиз “إنْ”، “إذا” ва “لو” шарт ҳарфлари билан шарт феъли, ҳамда шартнинг жавобини эъроби қандай бўлишига эътибор бердингизми?

“إنْ” шарт феълини ҳам, шартнинг жавобини ҳам жазм қиласди. Аммо “إذا” ва “لو” жазм қилмайди.

Агар биз “إِنْ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ تَفْلِحْ” деб айтсак, бу жумлада шарт феъли “تَوَكَّلْ” мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “تَفْلِحْ” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

Шунинг учун биз “إنْ” ни шартнинг жазм қиласидиган ҳарфларидан деб айтамиз.

Агар биз “إِذَا سَمِعْتَ الْأَذَانَ يَتَلَقَّ قَلْبِي بِالرَّاحَةِ” деб айтсак, бу жумладаги шартнинг жавоби “يَتَلَقَّ” музореъ феълини мажзум эмас, марфуъ эканлигини кўрамиз.

Шунинг учун “إذا” ни шартнинг жазм қиласидиган ҳарфларидан деб айтамиз.

“لو” ҳам “إذا” га ўхшаш яъни, у ҳам шартнинг жазм қилмайдиган ҳарфлардан.

Дикқат!

Музореъ феълидан бошқа феъллар жазм бўлмайди. Музореъ феъли гоҳида марфуъ, ёки мансуб, ёки мажзум, ёки бошқа ҳолатда бўлиши мумкин. Лекин мозий ва амр феъллари жазм бўлмайди, чунки улар доимо мабний бўладилар.¹⁰⁰

Бу ерда яна бир бор шарт ҳарфлари “إن – إذا – لو” лар қачон шарт феълини ва шартнинг жавобини жазм қилишини ва қачон жазм қилмаслигини кўришимиз учун баъзи мисолларга қайтамиз.

إِنْ تُطْعِنَ الَّذِي يُحِبُّ اللَّهَ.

إن: шартнинг жазм қиладиган ҳарфларидан.

Шунинг учун шартнинг феъли “تطع” мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

Шартнинг жавоби “تحب” ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

إِنْ اجْتَهَدْتَ فِي عَمَلِكَ تَنْجُحْ.

إن: шартнинг жазм қиладиган ҳарфларидан.

Лекин бу ерда шартнинг феъли мозий феъл ва мозий феъл доимо мабний бўлади. У мажзум ҳам, марфуъ ҳам, максур ҳам бўлмайди.

Аммо шартнинг жавоби “تجح” музореъ феъли ва у мажзум. Жазмнинг аломати сукун.

¹⁰⁰ Эъроб ва мабнийнинг орасидаги фарқ:

Эъроб: жумладаги мавқеъига қараб калималарнинг охирги шакли ўзгариши. Масалан: “محمد” калимаси рафъ ҳолатида заммали, насб ҳолатида фатҳали ва жар ҳолатида эса касрали бўлади. “محمد – محمد”. Худди шунингдек музореъ “يكتب” феъли ҳам баъзида марфуъ, ёки мансуб, ёки мажзум бўлади. “يكتب – يكتب”.

Мабнийда эса калималарнинг охирни ўзгармайди. Масалан “علوه” исми ишораси ҳамзанинг касраси билан доимо максур бўлади ва бу касра унинг жумладаги мавқеъига қараб ҳеч ўзгармайди. Мозий ва амр феъллари ҳам худди шундай.

إِذَا رَحْمَتَ النَّاسَ يَرْحَمُكَ اللَّهُ.

إِذَا: шартнинг жазм қилмайдиган ҳарфларидан.

Шунинг учун “يرحم” музореъ феъли мажзум эмас, марфуъдир ва рафънинг аломати замма.

لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ مِنْ الْخَيْرِ لَتَمَنَّوْا أَنْ تَكُونَ السَّنَةُ كُلُّهَا رَمَضَانَ.

لو: шартнинг жазм қилмайдиган ҳарфларидан.

Шунинг учун “يعلم” музореъ феъли мажзум эмас, марфуъдир ва рафънинг аломати замма.

Шу билан биз шарт ҳарфларидан “لَوْ – إِذَا – إِنْ” ҳарфлари хақида дарс қилдик ва бу дарслардан “إِنْ” шартнинг жазм қиладиган ҳарфларидан, “إِذَا” ва “لو” эса шартнинг жазм этмайдиган ҳарфларидан эканлигини билдик.

*****

تدريبات:

1) Аллоҳ таоло набийси Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга мунофиқлар хақида шундай ваҳий қилған:

”وَإِذَا رَأَيْتُهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا نَسْمَعُ لَقَوْلِهِمْ”¹⁰¹.

Савол:

1 – Бу ояти каримада нечта шарт ҳарфлари бор?

2 – Ҳар бир шарт ҳарфининг шарт феълини ва шартнинг жавобини күрсатинг.

3 – “تعجبك” ва “نسمع” феълларининг эъробларини таққосланг.

¹⁰¹ Мунофиқун сураси 4 – оят.

4 – Тагига чизиқ чизилган калималарни эъробланг.

Жавоб:

1 – Бу оятда иккита шарт ҳарфи бор. Биринчиси “إِذَا””, иккинчиси “إِنْ””.

2 –

جواب الشرط	فعل الشرط	أداة الشرط
تعجبك	رأيَتُهُمْ	إِذَا
تسمع	يَقُولُوا	إِنْ

3 – “تعجبك” марфуъ музореъ феъли, рафънинг аломати замма. У мажзум эмас, чунки

“إِذَا” шартнинг жазм қилмайдиган ҳарфлардан.

Аммо “تسمع” мажзум музореъ феъли ва жазмнинг аломати сукун. У мажзум, чунки “إِنْ” шартнинг жазм қиладиган ҳарфлардандир.

4 –

الكلمة	الإعراب
رأيَتُهُمْ	<u>رأى</u> : мозий феъли. <u>الثاء</u> : фоилнинг замари. <u>هم</u> : мафъулун биҳининг замари.
أجسَامَهُمْ	<u> أجسام</u> : марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма. <u>هم</u> : замир, музофун илайх.
يَقُولُوا	Шартнинг феъли – мажзум музореъ феъли ва жазмнинг аломати нуннинг ҳазф бўлиши бўлган беш феълнинг бири. Жамоат “وَوْ” фоилнинг замари.

2) Куйида келадиган жумлалардаги шарт ҳарфларини, шарт феълини ва шартнинг жавобини кўрсатинг:

١) "لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ".¹⁰²

٢) إِذَا أَحْسَنْتَ إِلَى النَّاسِ مَلْكُتَ قُلُوبِهِمْ.

٣) "وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عَوْقَبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَرَبْتُمْ هُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ".¹⁰³

٤) إِنْ صَحِبْتَ الْأَشْرَارَ أَصَابَكَ شَرُّهُمْ.

٥) "فَلَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي".¹⁰⁴

٦) لَوْ كَانَ لِلنَّاسِ وَادٍ مِنْ ذَهَبٍ لَتَمَنَّى أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانٌ.

٧) "لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتُهُ خَاسِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ".¹⁰⁵

٨) إِنْ تَرْحِمَ النَّاسَ يَرْحُمُكَ اللَّهُ.

٩) "إِذَا ثُلَّى عَلَيْهِ آيَاتِنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ".¹⁰⁶

١٠) "وَيَأْلِلُ الْمُطَفَّقِينَ. الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ. وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ".¹⁰⁷

(١١)

وَإِذَا كَانَتِ النُّفُوسُ كِبَارًا *** تَعِبَتْ فِي مُرَادِهَا الْجُسُامُ

(١٢)

إِذَا غَامَرْتَ فِي شَرَفٍ مَرْوُومٍ *** فَلَا تَقْنَعْ بِمَا دُونَ الْجُوْمِ

فَطَعْمُ الْمَوْتِ فِي أَمْرٍ حَقِيرٍ *** كَطَعْمٍ الْمَوْتِ فِي أَمْرٍ عَظِيمٍ

(١٣)

وَإِذَا أَتَنَكَ مَدَمَتِي مِنْ نَاقِصٍ *** فَهِي الشَّهَادَةُ لِي بِأَنِّي كَامِلٌ

¹⁰² Иброхим сураси 7 – оят.

¹⁰³ Нахл сураси 126 – оят.

¹⁰⁴ Кахф сураси 109 – оят.

¹⁰⁵ Ҳашр сураси 21 – оят.

¹⁰⁶ Қалам сураси 15 – оят.

¹⁰⁷ Мутоғифифун сураси 1 – 3 – оятлар.

Жавоб:

Рقم الجملة	Шарт ҳарфи	Шарт феъли	Шартнинг жавоби
	إِنْ	شَكِّرُمْ	لَا زِيَادَنَّكُمْ
١)	إِنْ	كَفْرُمْ	إِنْ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

*****

108° من

У оқил нарсаларга шарт ҳарфи бўлиб ишлатилади.

Мисоллар:

* **منْ يستغفِرُ رَبَّهِ يغْفِرْ لَهُ.**

* **منْ يُرِدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفْقِهُ فِي الدِّينِ.**

* **منْ كَانَ فِي حَاجَةٍ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ.**

* **منْ يَتَّقَى اللَّهَ يَغْفِرْ.**

* **منْ غَشَّنَا فَلِيسَ مِنَّا.**

Қўйида бу мисоллардаги шарт феълинни ва шартнинг жавобини зикр қиласиз:

	منْ يستغفِرُ رَبَّهِ يغْفِرْ لَهُ.
جواب الشرط	فعل الشرط
يغْفِرْ	يستغفِرْ

¹⁰⁸ Бундан олдин “منْ” калимасини шартдан бошқа нарсаларда ишлатилиши ҳақида ўрганган эдик. У гоҳида шарт ҳарифи бўлишдан ташқари куйдаги нарсаларда ҳам ишлатилади:

1) Истифхом ҳарфи бўлади: **منْ أنت.**

أبو بكر رضي الله عنه هو **منْ** هاجر مع الرسول ﷺ.

مَنْ يُرِدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفْقِهُ فِي الدِّينِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يُفْقِهُ	يُرِدُ

مَنْ كَانَ فِي حَاجَةٍ أَخْيَهُ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
كَانَ	كَانَ

مَنْ يَتَّقِنَ اللَّهَ يَقُولُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يَقُولُ	يَتَّقِنَ

مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا.	
جواب الشرط	فعل الشرط
فَلَيْسَ	غَشَّنَا

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

النال	المعنى بالأوزبكية	اسم السورة / رقم الآية
من يطع الرسول فقد أطاع الله	Кимда-ким Пайғамбарга итоат этса, демак, у Аллоҳга итоат этибди.	النساء / ٨٠

١٦٠ / الأَنْعَام	Кимки (бир) ҳасана (савобли иш) қилса, унга ўн баробар (кўпайтириб ёзилур). Кимки (bir) ёмон (гуноҳ иш) қилса, фақат ўша (гуноҳ) миқдорида (bir гуноҳга яраша) жазоланур.	مَنْ جَاءَ بِالْحُسْنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالًا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا
١١ / التَّغَابْن	Кимки Аллоҳга имон келтирса, (У) унинг қалбини тўғри йўлга хидоят қилур.	وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ
٢ / الطَّلَاق	Кимки Аллоҳга тақво қилса, У унга (ташвишлардан) чиқиш йўлини (пайдо) қилур.	وَمَنْ يَتَّقَنْ اللَّهُ يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا
٣ / الطَّلَاق	Кимки Аллоҳга таваккул қилса, бас, (Аллоҳнинг) ўзи унга кифоя қилар.	وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
٨ ، ٧ / الْزُّلْمَة	Бас, кимки (дунёда) зарра миқдорида яхшилик қилган бўлса, (киёмат куни) уни кўрап. Кимки зарра миқдорида ёмонлик қилган бўлса ҳам, уни кўрап.	فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

*****

Шарт ҳарфи бўлган “من” калимаси шарт феълини ва шартнинг жавобини жазм қилиш ёки қилмаслигига эътибор бердингизми?

“من يستغفر ربه يغفر له” жумласида шарт феъли бўлган “يغفر” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “يغفر” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

“مَنْ يَقُولُ اللَّهُ يَفْعُلُ” жумласида шарт феъли “يَقُولُ” феъли мажзум ва жазмнинг аломати иллат ҳарфининг ҳазф бўлиши. Чунки унинг асли “يَقُولُ” бўлган. Шартнинг жавоби бўлган “يَفْعُلُ” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.¹⁰⁹

Шунинг учун: “مَنْ” калимасини шартнинг жазм қиласидан калималаридан деб айтамиз.

*****

110 ما

У оқил эмас нарсаларга шарт ҳарфи бўлиб ишлатилади.

Мисоллар:

* ما تَفْعِلُ مِنْ خَيْرٍ تُكَافِأُ عَلَيْهِ.

* ما تُنْفِقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ يَبْقَى لَكَ عِنْدَ رِبِّكَ.

Қуйида бу икки мисолдаги шарт феълинни ва шартнинг жавобини зикр қиласиз:

ما تَفْعِلُ مِنْ خَيْرٍ تُكَافِأُ عَلَيْهِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
تُكَافِأُ	تَفْعِلُ

ما تُنْفِقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ يَبْقَى لَكَ عِنْدَ رِبِّكَ.
---

¹⁰⁹ феълининг асли “يَفْعُلُ” бўлган, лекин вовнинг ҳазф бўлиш сабаби иккита сукунлик ҳарфнинг учрашиб қолганлигидир. Биринчи сукунлик ҳарф маднинг “وَ” и, иккинчиси жазм сабабли сукунлик бўлган “الزَّاي” ҳарфи.

¹¹⁰ Бундан олдин “ما” ҳарфини шартдан бошқа нарсаларда ишлатилиши ҳакида ўргангандиши эдик. Яъни укуйидаги нарсаларда ишлатилади:

- 1) **Истифҳом ҳарфи бўлади. Масалан:** ما اسْمُك؟
- 2) **Мавсулла бўлади. Масалан:** خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَ وَ دَلَّ
- 3) **Нафий ҳарфи бўлади. Масалан:** ما قَرَأْتُ ذَلِكَ الْكِتَابَ

جواب الشرط	فعل الشرط
يُبْقَى	تُنْفَقُ

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُفْلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرْسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١١٠ / البقرة	Ўзингиз учун нимаики яхшилик қилган бўлсангиз, уни (яъни савобини) Аллоҳ ҳузурида топажаксиз.	وَمَا تُقْدِمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَحْدُدُهُ عِنْدَ اللَّهِ
١٩٧ / البقرة	Ҳар қандай яхши (savobli) иш қилсангиз, албатта, уни Аллоҳ билур.	وَمَا تَعْلَمُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ
٧٩ / النساء	Сизга қандай яхшилик етса, у Аллоҳдандир. Сизга қандай нохушлик етса, у ўзингиздандир.	مَا أَصَابَكُ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكُ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
١٢٧ / النساء	Нимаики яхшилик қилсангиз, Аллоҳ, албатта, уни билувчиdir.	وَمَا تَعْلَمُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيهِما
٦٠ / الأنفال	Аллоҳнинг йўлида нимани сарф қилсангиз, сизларга (унинг савоби) зулм қилинмаган ҳолингизда тўла-тўкис берилур.	وَمَا ثَنَفُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوفَ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ
٧ / الحشر	Пайғамбар сизларга келтирган нарсани олингиз, у сизларни қайтарган нарсадан қайтингиз	وَمَا آتَكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْشُهُوا

*****

Шарт ҳарфи бўлган “**ما**” калимаси шарт феълини ва шартнинг жавобини жазм қилиш ёки қилмаслигига эътибор бердингизми?

“**ما تَفْعَلُ مِنْ خَيْرٍ تُكَافَأُ عَلَيْهِ**” жумласида шарт феъли бўлган “**تَفْعَلُ**” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “**تُكَافَأُ**” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

“**مَا تُنْفِقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ يُبْقَى لَكَ عِنْدَ رِبِّكَ**” жумласида шарт феъли бўлган “**تُنْفِقُ**” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “**يُبْقَى**” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати иллат ҳарфнинг ҳазф бўлиши. Чунки у аслида “**يُبَقَّى**” бўлган.

Шунинг учун: “**ما**” калимасини шартнинг жазм қиласидан калималаридан деб айтамиз.

*****

مَهْمَا

У шартнинг жазм қиласидан бўлиб, маънода “**ما**” га ўхшашибир.

Мисоллар:

* **مَهْمَا تَأْتِهِ مِنْ بُرْهَانٍ يُخَالِفُكَ**.

* **إِنَّ هَذَا لَرْجَلٌ عَظِيمٌ، وَمَهْمَا قُلْتُ عَنِهِ فَلَنْ أُوْفِيَهُ حَقَّهُ**.

Биринчи жумладаги шарт феъли бўлган “**تَأْتِ**” феъли мажзум ва жазмнинг аломати иллат ҳарфнинг ҳазф бўлиши. Чунки у аслида “**تَأْتِي**” бўлган. Шартнинг жавоби бўлган “**يُخَالِفُ**” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

Иккинчи жумлада шартнинг феъли “**قُلْتُ**” мозий феъли, шартнинг жавоби эса “**فَلَنْ أُوْفِيَهُ**”.

Куръони каримдан мисол:

"وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحِرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكُمْ مُّؤْمِنِينَ".¹¹¹

*****

112 مَتَى

У замонда далолат қиладиган шарт ҳарфларидан.

Мисоллар:

* مَتَى أَسْمَعْ نَدَاءَ الصَّلَاةِ أَذْهَبْ إِلَى الْمَسْجِدِ.

* مَتَى تَسْاعِدُ عَبَادَ اللَّهِ يُحِبِّكَ اللَّهُ.

* مَتَى تَخْلُصُ فِي عَمَلِكَ تَنْلَ رَضَا اللَّهِ.

* مَتَى اجْتَهَدْتَ نَجْحَتْ.

* مَتَى تَرْزُونِي أَكْرِمْكَ.

Күйида бу мисоллардаги шарт феълини ва шартнинг жавобини зикр қиласиз:

متى أسمع نداء الصلاة أذهب إلى المسجد.	
جواب الشرط	فعل الشرط
أذهب	أسمع

متى تساعد عباد الله يحبك الله.	
جواب الشرط	فعل الشرط

¹¹¹ Аъроф сураси 132 – оят.

¹¹² У истифҳом ҳам бўлади. Масалан:

يُجِبُكَ	تساعد
----------	-------

مَقْتَلٌ تَخَلَّصُ فِي عَمَلِكَ تَنَاهٌ رَضَا اللَّهُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
تنَاهٌ	تَخَلَّصُ

مَقْتَلٌ اجْتَهَدْتَ نَجَحْتَ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
نَجَحْتَ	اجْتَهَدْتَ

مَقْتَلٌ تَرْزُنِي أَكْرِمْكَ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
أَكْرِمْكَ	تَرْزُنِي

Шарт ҳарфи бўлган “**مقى**” калимаси шарт феълини ва шартнинг жавобини жазм қилиш ёки қилмаслигига эътибор бердингизми?

“**مقى أَسْعَنْ نَدَاءَ الصَّلَاةِ أَذْهَبَ إِلَى الْمَسْجِدِ**” жумласидаги шарт феъли бўлган “**أسعّن**” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “**أَذْهَبَ**” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

“**مقى تَسَاعِدُ عَبَادَ اللَّهِ يُجِبُكَ اللَّهُ**” жумласидаги шарт феъли бўлган “**تساعد**” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “**يُجِبُكَ**” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

Шунинг учун: “**مَنْ**” калимасини шартнинг жазм қиласиган калималаридан деб айтамиз.

*****

أَيْنَما

У маконга далолат қиласиган шарт калималаридан.

Мисоллар:

* **أَيْنَما تَكُنْ يَرَكَ اللَّهُ.**

* **أَيْنَما تَذَهَّبْ تَحِدْ إِخْوَانًا.**

* **أَيْنَما الْجَهَّمُ أَلَّهُ.**

* **أَيْنَما وَجَدَ الْعِلْمَ سَعَيْثُ إِلَيْهِ.**

* **أَيْنَما يَنْزِلُ الْعَدْلُ يَتَبَعِهُ الْأَمْنُ وَالرَّخَاءُ.**

Күйида бу мисоллардаги шарт феълини ва шартнинг жавобини зикр қиласиз:

أَيْنَما تَكُنْ يَرَكَ اللَّهُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يَرَكَ	تَكُنْ

أَيْنَما تَذَهَّبْ تَحِدْ إِخْوَانًا.	
جواب الشرط	فعل الشرط
تَحِدْ	تَذَهَّبْ

أَيْنَمَا أَخْجَهُمْ أَنْجِه.	
جواب الشرط	فعل الشرط
أَنْجِه	أَخْجَهُمْ

أَيْنَمَا وُجِدَ الْعِلْمُ سَعَيْتُ إِلَيْهِ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
سَعَيْتُ	وُجِدَ

أَيْنَمَا يَنْزِلُ الْعَدْلُ يَتَبَعُهُ الْآمُنُ وَالرَّحَاءُ.	
جواب الشرط	فعل الشرط
يَتَبَعُهُ	يَنْزِلُ

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَّسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
١١٥ / البقرة	Машриқ ҳам, Мағриб ҳам Аллоҳникидир. Бас, қайси тарафга юзингизни қаратсангиз, ўша томонда Аллоҳнинг «юзи» мавжуддир.	وَإِلَهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَإِنَّمَا تُولُوا فَيَنْهَا اللَّهُ أَعْلَمُ
١٤٨ / البقرة	Қаерда бўлмангиз, Аллоҳ ҳаммангизни (маҳшаргоҳга) келтиражак.	أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا
٧٨ / النساء	Қаерда бўлсангиз ҳам ўлим сизларни топади,	أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمُؤْتُ
٧٦ / النحل	уни қаерга юборса, бирор яхшилик (фойда)	أَيْنَمَا يُوَجِّهُهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ

	келтирмайди.	
--	--------------	--

Шарт ҳарфи бўлган “أَيْنَما” калимаси шарт феълини ва шартнинг жавобини жазм қилиш ёки қилмаслигига эътибор бердингизми?

“أَيْنَما تَكُنْ يَرَكَ اللَّهُ” жумласидаги шарт феъли бўлган “تَكُنْ” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “يَرَكَ” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати иллат ҳарфининг ҳазф бўлиши. Чунки у аслида “يَرَى” бўлган.

“أَيْنَما تَنْهَبْ تَجِدْ إِخْوَانًا” жумласидаги шарт феъли бўлган “تَنْهَبْ” феъли мажзум ва жазмнинг аломати сукун. Шартнинг жавоби бўлган “تَجِدْ” феъли ҳам мажзум ва жазмнинг аломати сукун.

Шунинг учун: “أَيْنَما” калимасини шартнинг жазм қиладиган калималаридан деб айтамиз.

*****

Биз сизлар билан шартнинг жазм қиладиган ҳарфлари “إِنْ - مَنْ - مَا - مَهْمَا - مَقِ - أَيْنَما” ва жазм қилмайдиган ҳарфлари “إِذَا - لَوْ” лар ҳақида дарс қилдик.

تدرییات:

1) Биринчи устундаги нуқталар ўрнига иккинчи устундаги калималардан мосини топиб қўйинг:

* فَسَيَجِدُهُ عِنْدَ اللَّهِ.	١) إِذَا مَرْضَتَ .....
* يَرْضَ اللَّهُ عَنْكَ.	٢) مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ .....
* فَالْجَاحُ حَلِيفُهُ.	٣) مَهْمَا طَالَ اللَّيْلُ .....

* فلا بُدَّ مِن طُلُوع الفجرِ.	٤) مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ .....
* فاذهب إلى الطيبِ.	٥) مَنْ جَدَ .....
* فقد خَسِرَ.	٦) مَنْ تُطِعْ وَالَّذِي أَكْرَبَهُ .....

2) Күйида келадиган жумлалардаги шарт феълини ва шартнинг жавобини айтинг:

١) قال الأستاذ للطلاب: مَنْ كَانَ عِنْدَهُ سُؤَالٌ فَلْيَسْأُلْ.

٢) مَنْ تَكَلَّمَ كَثِيرًا أَخْطَأَ كَثِيرًا.

٣) مَنْ أَحَبَ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَ اللَّهَ لِقَاءَهُ.

٤) مَنْ جَدَ وَجَدَ، وَمَنْ زَرَ حَصَدَ.

٥) مَنْ تَعِبَ فِي صِغِيرِهِ اسْتَرَاحَ فِي كِبِيرِهِ.

٦) مَنِ احْتَرَمَ النَّاسَ احْتَرَمُوهُ.

٧) مَنْ حَفَرَ حُفْرَةً لِأَخِيهِ وَقَعَ فِيهَا.

٨) إِذَا كَانَ اللَّهُ مَعَكَ فَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَخَافُ؟ وَإِذَا كَانَ اللَّهُ يَجْبُكَ فَعَلَى أَيِّ شَيْءٍ تَحْزُنُ؟

٩) مَنْ أَرَادَ الْغَنَى فَالْقِنَاعَةُ تَكْفِيهِ.

١٠) مَنْ لَا يَرْحُمْ لَا يُرْحَمُ.

١١) مَنْ يَكُثُرْ مِنْ ذِكْرِ الْمَوْتِ رَضِيَ مِنَ الدُّنْيَا بِالْقَلِيلِ.

١٢) مَنْ أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِ الْمَوْتِ رَضِيَ مِنَ الدُّنْيَا بِالْقَلِيلِ.

١٣) إِنْ سِمَعُوا الْخَيْرَ أَخْفَوْهُ، وَإِنْ سِمَعُوا شَرًا أَذَاعُوا، وَإِنْ لَمْ يَسِمَعُوا كَذَبُوا!

١٤) آيَةُ الْمَهَاجِفِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أَوْتَمَ خَانَ.

١٥) "مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَى بِهِ". النساء / ١٢٣

١٦) "فَمَنْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يُشْرِكُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ". الأنعام / ١٢٥

١٧) "مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ". الأعراف / ١٨٦

(١٨)

وَمَنْ رَأَمُ الْعُلَا مِنْ غَيْرِ كَدِّ *** أَصَاغَ الْعُمَرَ فِي طَلَبِ الْمَحَالِ

(١٩)

وَأَيْنَمَا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ فِي بَلَدِ *** عَدْدُ أَرْجَاءِهِ مِنْ لُبِّ أُوْطَانِي

(٢٠)

إِذَا الإِيمَانُ ضَاعَ فَلَا أَمَانٌ *** وَلَا دُنْيَا لِمَنْ أَمْ يَنْحِي دِينَا

وَمَنْ رَضِيَ الْحَيَاةَ بِغَيْرِ دِينِ *** فَقَدْ جَعَلَ الْفَنَاءَ لَهَا قَرِيبَنَا

(٢١)

فَقَسَا لَيْزَدَ حِرْوَا، وَمَنْ يَلْكُ رَاحِمًا *** فَلَيْقُسْ أَحْيَانًا عَلَى مَنْ يَرْحِمُ

(٢٢)

وَلَوْ أَنَّ كُلَّ عَوْيَ الْقَمْتَهُ حَجَرًا *** لَصَارَ الْمِثْقَالُ بِدِينَارِ!

(٢٣)

وَإِذَا مَا خَلَا الْجَبَانُ بِأَرْضِ *** طَلَعَ الطَّعْنَ وَحْدَهُ وَالتَّزاَلا

(٢٤)

أَمْ تَرَ أَنَّ السَّيْفَ يَنْقُصُ قَدْرَهُ *** إِذَا قِيلَ إِنَّ السَّيْفَ أَمْضَى مِنَ الْعَصَا؟

(٢٥)

وَمَنْ يَلْكُ ذَا فَضْلٍ فَيَنْخَلُ بِفَضْلِهِ *** عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَغْنَ عَنْهُ وَيُذْمِمِ

(٢٦)

وَلَيْسَ يَصْحُ فِي الْأَفْهَامِ شَيْءٌ *** إِذَا احْتَاجَ النَّهَارُ إِلَى ذَلِيلِ

(٢٧)

إِذَا كُنْتَ بِاللَّهِ مَسْتَعْصِمًا *** فَمَاذَا يَضِيرُكَ كَيْدُ الْعَيْدِ؟!

(٢٨)

وَمَنْ يَكُ ذَا فِي مُرِّ مَرِيضٍ *** يَجِدُ مُرَا بِهِ الْمَاءَ الزُّلْلَا

(٢٩)

أَيُّهَا الْعَابِرُ أَفْعَالَ الْوَرَى *** أَرِنِ بِاللَّهِ مَا الَّذِي تَعْمَلُ

لَا تَقْنَ عَنْ عَمَلٍ: ذَا نَاقِصٌ *** جِئْ بِأَوْقَ، ثُمَّ قُلْ: ذَا أَكْمَلٌ

إِنْ يَغْبُ عَنْ لَيْلٍ سَارَ قَمَرٌ *** فَحَرَامٌ أَنْ يُلَامَ الْمِسْعَلُ

(٣٠)

مَنْ يَهْنِ يَسْهِلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ *** مَا جِئْ بِحِبْتِ إِيلَامٍ.

*****

“لَوْلَا وَكُلَّمَا وَلَمَّا” калималари ҳам шартнинг жазм қилмайдиган калималаридан. Қуйида улар ҳақида дарс ўтамиз.

113 لَوْلَا

Агар китоб мавжуд бўлмаганида, эски илмлар зое бўлиб кетар ва бизгача етиб келмас эди". Яъни китобларнинг борлиги сабаб эски илмлар бизгача етиб келган.¹¹⁴

Мисоллар:

* لَوْلَا إِلْسَلَامُ لَعَاشَ النَّاسُ فِي ظَلَامٍ .¹¹⁵

¹¹³ “لَوْلَا” калимаси шартдан бошқа нарсаларда ҳам ишлатилади. Қуйидаги оятлардаги каби учун ишлатилади:
”لَوْلَا شَنَقُورُونَ اللَّهُ لَعَنَكُمْ تُرْحَمُونَ“ النَّبِي / ٤
”تَخُنْ حَلْقَاتِكُمْ فَلَوْلَا تُحَدِّقُونَ“ الواقعة / ٥٧

¹¹⁴ “لَوْلَا” калимаси “Имтиноъ ҳарфи” деб ҳам аталади. Яъни: шарт бажарилмагани туфайли жавобнинг ҳам бажарилмагани ифодаланади.

* لَوْلَا الْقُرْآنُ لَمَاتِ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْذُ وَقْتٍ طَوِيلٍ.

* لَوْلَا رَحْمَةُ اللَّهِ هَلَكَ النَّاسُ.

* لَوْلَا الْمَاءُ مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ.

* لَوْلَا الْأَسْتَادُ مَا فَهِمَتِ الْدِرْسَ.

Мисолларнинг маъносини тушундигизми? “**لَوْلَا**” калимасидан кейин феъл эмас, исм келганига эътибор бердингизми? Шартнинг жавоби мозий феъли бўлганига эътибор бердингизми?

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا ذَرَّنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٦٤ / البقرة	Агарда сизларга Аллоҳнинг фазли ва раҳмати бўлмаганида эди, албатта, зиён кўрувчилардан бўлиб қолар эдингиз.	فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ لَكُمْ مِنْ الْخَاصِرِينَ
٢٥١ / البقرة	Агар Аллоҳ одамларнинг бирини иккинчиси билан даф этиб турмас экан, шубҳасиз, Ер фасодга (бузғунчилик ва харобага) айланган бўлур эди,	وَلَوْلَا دَفْعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِيَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ
٤٣ / الأعراف	(Шунда) айтурларки: «Ушбу (хидоят)га бизни бошлаган Аллоҳга ҳамд (айтамиз). Агар бизни (Ўзи) бошламаганида, тўғри йўлни топа олмаган бўлур эдик.	وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا هُنَّا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِي لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ
	Дедилар: «Эй, Шуайб! Сенинг айтаётганларингдан	

¹¹⁵“**لَوْلَا**” калимаси келганда шартнинг жавоби мозий феъли бўлади. Мисолда кўрганимиз каби, кўпинча унга нафий ломи эмас, исбот ломи яқин туради.

٩١ / هود	кўпини яхши англамаяпмиз ва биз сенинг орамиздаги бир ожиз (инсон) эканлигингни кўрмоқдамиз. Агар қариндошларинг бўлмаганида, сени тошбўрон қилган бўлур эдик.	قَالُوا يَا شَعِيبُ مَا نَفْعَلُهُ كَثِيرًا مَا تَقُولُ وَإِنَّا لَرَأَكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجُلَنَاكَ
٧٧ / الفرقان	(Эй, Мухаммад! Мушрикларга айтинг: «Агар дуоларингиз бўлмаганида, Парвардигорим сизларга парво қилмас эди.	فُلْ مَا يَعْبُدُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ
٣١ / سباء	(Ўшанда) заиф саналган кимсалар мутакаббир кимсаларга (ўз пешволарига): «Агар сизлар бўлмаганингизда, бизлар, албатта, мўминлар бўлур ЭДИК», – дейдилар.	يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعَفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُمْ مُّؤْمِنِينَ

*****

ڭۈلما

У, такорни ва давомийликни ифодалайди. Ундан кейин фақат мозий феъли келади.

Мисоллар:

* ڭۈلما قرًأ الإِنْسَانُ استفادَ.

* ڭۈلما ذَكَرَ الإِنْسَانَ رَبَّهُ اطْمَانَ قلبَهُ.

* ڭۈلما دَخَلْتُ فِي الصَّلَاةِ شَعْرْتُ بِرَاحَةِ النَّفْسِ.

* ڭۈلما رَأَيْتُكَ ابْسَمَ قَلْبِيِ!

* ڭۈلما قَرَأْتُ الْقُرْآنَ شَعْرْتُ بِالْأَطْمِئْنَانَ.

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْنِيَّةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْتَ:

الاسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
٨٧ / البقرة	Ҳар гал бирор пайғамбар сизларга ёқмайдиган нарса (оятлар)ни келтирса, кибр қилиб, бир қисмини ёлғончига чиқариб, бир қисмини қатл қиласерасизми?!	أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوِي أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبِرُونَ فَفَرِيقًا كَذَبُتُمْ وَفَرِيقًا تَعْثَلُونَ
آل عمران / ٣٧	Закариё ҳар гал (Марямнинг) олдига – масжидга кирганида, олдида ризқ (мухайё) турганини кўрар эди. У: «Эй, Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?» – деб сўраса, (Марям): «Булар Аллоҳ хузуридан.	كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رُزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنِّي لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
٥٦ / النساء	Албатта, оялтаримизни инкор этувчиликни дўзахда куйдиргаймиз. Азобни тотсинлар деб, терилари куйиб битиши билан ўрнига бошқа (янги) териларни алмаштириб турамиз.	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ
٦٤ / المائدة	Уруш оловини ёқишлиари билан, уни дарҳол Аллоҳ ўчириб туради.	كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَاهَا اللَّهُ
٢٠ / السجدة	Фосиқ бўлган кимсаларнинг масканлари эса дўзахдир. Ҳар қачон ундан чиқмоқчи бўлсалар, яна унга қайтаришурлар.	وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُغِيَّدُوا فِيهَا
	Дарвоқе, ҳар гал мен уларни Сенинг	

٧ / نوح	мағфиратингга (дин йўлига) даъват этсам, улар (эшитмаслик учун) бармоқларини қулоқларига тиқиб, кийимларига ўралиб оладилар ва (ўз куфрларида) қаттиқ туриб оладилар ҳамда (менга итоат этишга) кибр қиласидилар.	وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْنُشُوا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُرُوا وَاسْتَكْبِرُوا اسْتِكْبَارًا
---------	---	---

*****

لَمَّا

У “جِئْن” маъносидаги, шартнинг жазм қилмайдиган калималардандир. Ундан кейин фақат мозий феъли келади¹¹⁶.

Мисоллар:

* لَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ انْشَرَ الْعَدْلُ وَالرَّحْمَةُ.

* لَمَّا أَذْنَ الْمُؤْذِنُ قَمَثَ إِلَى الصَّلَاةِ.

* لَمَّا ابْتَدَأْتُ أَمَّةُ الْإِسْلَامِ عَنْ رِبِّهَا صَارَتْ غُثَاءً كَغُثَاءِ السَّيِّلِ.

* لَمَّا دَقَّ الْجَرْسُ خَرَجَ الطَّلَابُ مِنَ الْفَصْلِ.

* لَمَّا تَحَدَّثَ الْقَائِدُ أَنْصَتَ الْجِنُودُ.

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة /	المعنى بالأوزبكية	المثال
--------------	-------------------	--------

¹¹⁶ Бу калима бошкаб маънода ҳам ишлатилади. У куйдаги мисолдаги каби, гоҳида нафий харфи бўлади ва музореъ феълини жазм қиласиди: لَمْ يَأْتِ الْأَسْتَادُ حَتَّى الآنِ : يَأْتِ لَمَّا يَأْتِ الْأَسْتَادُ

رقم الآية		
٢٤٦ / البقرة	Уруш фарз қилинганды эса, озгина кишидан ташқарилари (жангга чиқишдан) бош тортдилар.	فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلُوا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
١١٧ / المائدة	Улар орасида бўлган онларимда, уларга гувоҳ бўлиб турдим. Мени “вафот эттирганингда” эса, Сенинг Ўзинг улар устидан кузатувчи бўлдинг.	وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتِنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبُ عَلَيْهِمْ
٧٦ / التوبة	Аллоҳ уларга фазлидан берганда эса, (улар) унга баҳиллик қилдилар	فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ
٢٢ / الأحزاب	Мўминлар фирмаларни (ёвни) кўрган вақтларида: «Бу Аллоҳ ва пайғамбари бизларга ваъда қилган нарсадир (имтиҳондир).	وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
٣٠ / الزخرف	(Аммо) уларга Ҳақиқат (Қуръон) келгач: «Бу сехрdir, бизлар унга кофирдирмиз», – дедилар.	وَلَكُمْ حَقٌّ الْحُقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ
١٣ / الجن	Биз Ҳидоятни (Қуръонни) эшилдиг-у, унга имон келтирдик	وَأَنَا لَمَّا سِمِعْتُهُمْ أَهْدَى آمَّا بِهِ

*****

أَمَّا

Бунда шарт маъноси бор бўлиб, тафсил¹¹⁷ харфларидандир.

Мисоллар:

* أَمَّا حَفْظُ القواعِدِ دونَ ممارِسَةٍ فَلَا يُفِيدُ شَيْئًا، وَأَمَّا التَّطْبِيقُ فَفيهِ الفَائِدَةُ كُلُّها.

¹¹⁷ Баён килиш.

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

النحو	المعنى بالروسية	المثال
١٠٨ / هود رقم الآية	Аммо бахтли бўлганлар эса, бас, жаннатда, токи (охиратдаги) осмонлар ва ер бор экан, у ерда мангу турурлар	وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ
١٧ / الرعد	Бас, кўпик ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетур. Одамларга фойдали бўлган нарса эса Ерда қолур.	فَأَمَّا الرَّبُّدُ فَيَدْهُبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ
٦٧ / القصص	Бас, ким (шу дунёда) тавба қилиб, имон келтириб, солиҳ амал қилган бўлса, шоядки, (у) нажот топувчилардан бўлса.	فَأَمَّا مِنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ
١٩ ، ٢٠ / السجدة	Имон келтирган ва солиҳ амалларни қилган зотлар учун қилган амаллари сабабли жаннат масканлари манзил бўлур. Фосиқ бўлган кимсаларнинг масканлари эса дўзахдир.	أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُرَلَّا إِمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَا وَهُمْ
:٩ / الضحي	Бас, энди Сиз (ҳам) етимга қаҳр қилманг! Соил (гадо)ни эса (малол олиб) жеркиманг! Раббингизнинг (Сизга ато этган барча) неъмати ҳақида эса (одамларга) сўзланг!	فَأَمَّا الْيَسِيمَ فَلَا تَقْهِرْ . وَأَمَّا السَّائِلَنَ فَلَا تَنْهَرْ . وَأَمَّا بِنْعَمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ
٦ :٩ / القارعة	Бас, энди (ӯша куни) кимнинг тарозида тортилган нарсалари (савобли амаллари) оғир	فَأَمَّا مِنْ ثَقْلَتْ مَوَازِينُهُ . فَهُوَ فِي عِيشَةٍ

¹¹⁸ Шартнинг жавобида “الفاء” харфи борлигига этибор берамиз.

	<p>келса, ана ўша қониқарли майшатда (жаннатда) бўлур. Аммо, кимнинг тарозида тортилган нарсалари (савобли амаллари) енгил келса, унинг жойи (дўзахдаги) «жарлик»дир.</p>	<p>راضيٰةٌ وَأَمَّا مَنْ حَفِظَ مَوَازِينَهُ فَأُمَّةٌ هَاوِيَةٌ</p>
--	---	---

*****

Шундай қилиб биз шарт ҳарфларини иккига бўлинишини билиб олдик:

1) Шартнинг жазм қиласидиган ҳарфлари:

إِنْ - مَنْ - مَا - مَهْمَا - مَتَى - أَيْنَمَا.

2) Шартнинг жазм қилмайдиган ҳарфлари:

إِذَا - لَوْ - لَوْلَا - كُلَّمَا - لَمَّا - أَمَّا.

*****

Тдрият:

1) Биринчи устундаги нуқталар ўрнига иккинчи устундан муносиб жумлани топиб қўйинг:

<p>* تَفَتَّحَتِ الْأَزْهَارُ.</p> <p>* فَخِيرٌ كُلُّهُ.</p> <p>* وَجَدْتُهُ نَائِمًا.</p> <p>* لَكَانْتْ مَصْرُ صَحْرَاءً.</p> <p>* لَانْفَطَرَ الْقَلْبُ.</p>	<p>(١) لَمَّا جَاءَ الرِّيَاحُ .....</p> <p>(٢) كُلَّمَا غَبَّتْ عَنِي .....</p> <p>(٣) أَمَّا الْحَيَاءُ .....</p> <p>(٤) لَمَّا ذَهَبْتُ إِلَيْهِ .....</p> <p>(٥) لَوْلَا نَهْرُ النَّيلِ .....</p>
---	--

* اشتقتُ إلَيْكَ.	.....) لَوْلَا الْأَمْلَءَ (٦
-------------------	--------------------------------

*****

Шартнинг жавоби “الفاء“ билан келиши:

Бундан олдин шартнинг жавобини жумлаи исмийя ёки жумлаи феълийя бўлишини билдик. Агар у жумлаи феълийя бўлса, мозий феъли ёки музореъ феъли ёки амр феъли бўлиши мумкин.

Шунигдек шартнинг жавоби “سوف، س، ليس“ калималари билан ҳам келиши мумкин. Агар эътибор берган бўлсангиз баъзида шартнинг жавоби “الفاء“ ҳарфи билан ҳам келиши мумкин. Масалан:

* أَيْنِمَا تَكُنْ فَاللَّهُ يَرَاكَ.

Шу ерда савол пайдо бўлади: “Шартнинг жавоби қачон “الفاء“ билан бирга келади?

Жавоб: Қуйидаги ҳолларнинг бирида:

1) Агар шартнинг жавоби жумлаи исмийя бўлса. Масалан:

* أَيْنِمَا تَكُنْ فَاللَّهُ يَرَاكَ.

* "مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" الأعراف / ١٧٨

* "مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا" التمل / ٨٩

2) Агар шартнинг жавоби амр феъли бўлса. Масалан:

* مَتَى احْجَجْتَ إِلَى مَسَاعِدِهِ فَأَخِرْنِي.

* "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحْبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي" آل عمران / ٣١

* " وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا" الأعراف / ٤٤

3) Агар шартнинг жавобида нахий бўлса. Масалан:

* إذا أردت راحة النفس فلا تنس ذكر الله.

* إِمَّا^{١١٩} يَبْلُغُنَ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَغْلِنْ هُمَا أَفِٰ" الإسراء / ٢٣

* " قَالَ إِنْ سَأْلُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِّنِي" الكهف / ٧٦

4) Агар шартнинг жавобида "с" ёки "سوف" бўлса. Масалан:

* إذا قرأتَ كثيراً فستُسْفِيْدُ كثيراً.

* إذا كانَ عندي وقتٌ فسوفَ أرُوك.

* " فَأَمَّا مَنْ أَوْيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُخَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا" الانشقاق / ٨، ٧

* " فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُبَيِّسِرُهُ لِلْيُسْرَى" الليل / ٥: ٧

5) Агар шартнинг жавобида "лис" калимаси бўлса. Масалан:

* مَنْ غَشَّنَا فَلِيسَ مِنَّا.

* " قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي" البقرة / ٢٤٩

* " وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ" الأحقاف / ٣٢

6) Агар шартнинг жавобида "ЛН" калимаси бўлса. Масалан:

* مَنْ أطَاعَ الشَّيْطَانَ فَلَنْ يُفْلِحَ.

* " وَمَنْ يَلْعَنَ اللَّهَ فَلَنْ تَجْدَ لَهُ نَصِيرًا" النساء / ٥٢

¹¹⁹ "ما" "إن" шарт харфи ва зоида деб аталадиган "ما" харфидан таркиб топган.

* " إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ " التوبه / ٨٠

7) Агар шартнинг жавобида “ف” калимаси бўлса. Масалан:

* مَهْمَا اشْتَدَّ الْبَلَاءُ فَقَدْ رَضِيَتْ بِالْعَصَاءِ.

* " مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ " النساء / ٨٠

* " قَالُوا إِنْ يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخْ لَهُ مِنْ قَبْلٍ " يوسف / ٧٧

*****

Тадрибат:

Тўғри жавобни топинг:

١) إذا أردتَ أَنْ تُطَاعَ ..... (اطلب – فاطلب) ما يُسْتَطَعُ.

٢) مَنْ أَرَادَ وَاعِظًا ..... (الموت – فالموت) يَكْفِيهِ.

٣) إِذَا تَكَلَّمْتَ كثِيرًا ..... (سُخْطَى – أَخْطَاطَ) كثِيرًا.

٤) مَنْ تَحْرَمَ النَّاسَ ..... (بَحْرَمُوك – فِي حَرَمَوك).

٥) أَيْنَمَا كُنْتَ ..... (الله – فالله) رَقِيبٌ عَلَيْكِ.

٦) إِذَا مَرْضَتَ ..... (اتَّبع – فاتَّبع) نَصِيحَةَ الطَّبِيبِ.

٧) إِنْ مَارَسْتَ الرِّيَاضَةَ ..... (سيقوى – فسيقوى) بَدَنَكِ.

٨) إِنْ أَتَقْنَتَ عَمَلَكَ ..... (أَحَبَكَ – فَأَحَبَكَ) اللهُ.

٩) مَنْ ظَلَمَ النَّاسَ ..... (فسوف – سوف) يَنْدَمُ.

١٠) مَا تَفْعَلُ مِنْ خَيْرٍ ..... (فَلَنْ – لَنْ) يَضِيعَ جَزَاؤُهُ.

*****

أسلوب النداء

Нидо услуби

Нидо услуби "**нидо ҳарфи**" ва "**мунододан**" иборат бўлади.

Мунодо: нидо ҳарфидан кейин келадиган исмдир. Нидо ҳарфларининг энг машхури:

“**يَا**” дир.

Масалан: “**يَا امْرَأةً**” “**يَا مُحَمَّدًا**” жумласида мунодо “**يَا**” жумласида мунодо “**امْرَأةً**”. “**يَا بَائِعَ**” “**بَائِعٌ**” жумласида эса мунодо “**بَائِعٌ**” калимасидир.

Мунодонинг эъроби:

Куйидаги мисоллардаги **мунодоларга** эътибор беринг:

يا طالبًا.	يا طالبٍ.	يا خالدًا.	يا عبد الله.
يا رجلاً.	يا أستاذًا.	يا فاطمةً.	يا سائق السيارة.
يا بنتًا.	يا بنتٍ.	يا محمودًا.	يا أبا بكرٍ.

Эътибор берган бўлсангиз биринчи устундаги **мунодолар** “**музоф**” бўлиб, бу турдаги мунодолар **mansub** бўлади. “**عبد - سائق**” калималари **mansub** музоф мунодо ва насбнинг аломати фатҳа. “**أبا**” калимасида насбнинг аломати алиф, чунки у беш исмдан биридир.

Иккинчи устундаги мунодолар эса музоф эмас, балки битта шахсга далолат қиласидан калималар. Шунинг учун улар “**الْعَلْمُ الْمُفْرَدُ**” (муфрад аълам) деб номланади. Бу турдаги мунодолар нима билан рафъ бўлса, ўшанга мабний бўлади. “**خالد - فاطمة - محمود**” калималарининг хаммаси заммага мабний **бўлган муфрад аълам мунододир**.

Учинчи ва тўртинчи устундаги мунодолар эса накра. Учинчи устундаги калималар заммага мабний накралар, улар **النَّكْرَةُ الْمُصُودَةُ** (қасд қилинган накра) деб номланади. Яъни муайян шахс қасд қилинган.

Аммо тўртинчи устундаги калималар эса мансуб. Улар **النَّكْرَةُ غَيْرُ الْمُصُودَةُ** (қасд қилинмаган накра) деб номланади. Яъни бу нидо билан муайян бир шахс қасд қилинмаган.

Кўйида қасд қилинган накра ва қасд қилинмаган накра мунодолар орасидаги фарқни баён қиласиз:

* Агар кўчада кўзлари кўр бир киши кетаётган бўлса ва у ёрдамга муҳтож бўлса, ҳамда: **يَا رَجُلٌ، خُذْ بِيَدِيِّ** “Эй киши, қўлимдан ушла) деб нидо қиласи. Бу нидо қасд қилинмаган накра нидоси бўлади. Чунки у айнан бир шахсни қасд қилгани йўқ, чунки у кўрмайди. У шу вақтда мавжуд бўлган бирор бир кишига нидо қиласи.

* Аммо бу киши кўрадиган киши бўлса ва муайян бир тарафга, муайян бир шахсга юзланса, ҳамда **يَا رَجُلٌ، خُذْ بِيَدِيِّ** “Эй киши, қўлимдан ушла) деб нидо қилса, бу нидо қасд қилинган накра нидоси бўлади.

* Агар имом масжидда одамларга маъруза қила туруб:

”يَا مُسْلِمًا اعْبُدِ اللَّهَ كَأْنَكَ تَرَاهُ، وَيَا غَافِلًا تَبَاهُ، وَيَا ظَالِمًا كُفَّ عنْ ظُلْمِكَ“

деб айтса, бу нидо ҳам қасд қилинмаган накра мунодо бўлади.

Музоф шибхи мунодо:

Араб тилида **الشَّيْءَ بِالْمَضَافِ** “шибхи бальضاف” деб номланадиган нарса бор. У унинг кетидан бошқа бир исм келиши билан маъноси тўқис бўладиган исм. Бунда изофанинг маъноси ифодаланади.

Унинг ва музофнинг ўртасидаги фарқ:

شيبيه بالمضاف	مضاف
---------------	------

شارب الماء	شارب الماء
طالع الجبل	طالع الجبل
كريم خلقه	كريم الخلق
كاظمون الغيط	كاظمون الغيط
مُتقن عمله	مُتقن عمله
سامع الدعاء	سامع الدعاء

Музоф бошқа бир калимага изофа қилинган калима. Масалан:

“الفَضْلِ” – “الْعِلْمُ” – مَعْرُوفٌ الْفَضْلُ – مَعْرُوفٌ الْعِلْمُ” ва “طالبُ الْعِلْمِ” жумласидаги “طالبُ الْعِلْمِ” – مَعْرُوفٌ الْفَضْلُ – مَعْرُوفٌ الْعِلْمُ” калималари музоф, “طالبُ الْعِلْمِ” – مَعْرُوفٌ الْفَضْلُ – مَعْرُوفٌ الْعِلْمُ” калималари эса музофун илайхдир.

Аммо шибҳи музоф изофа эмас, лекин у ва ундан кейин келадиган калиманинг ўртасида бошқа алоқа бор. Масалан: “طالبُ الْعِلْمِ” – مَعْرُوفٌ فَضْلُهُ – жумлаларида “طالبُ الْعِلْمِ” – مَعْرُوفٌ فَضْلُهُ – مَعْرُوفٌ الْعِلْمُ” калималари музоф эмас, ҳамда улардан кейин келган калималар ҳам музофун илайҳ эмас. “الْعِلْمُ” калимаси мағъулун биҳ, “فضلهُ” – فَضْلُهُ – калимаси эса ноиби фоил.

Шибҳи музоф мунодо ҳам музоф мунодога ўхшаб мансуб бўлади. Масалан:

يا طالبُ الْعِلْمِ، اجتهدْ.

Бу жумладаги мунодо “طالبُ الْعِلْمِ” мансуб ва насланинг аломати фатҳа.

يا كاظمُونَ الغيط، أبشروا برضاء اللهِ.

Бу жумладаги мунодо “كاظمُونَ الغيط” мансуб ва насланинг аломати йо.

Диққат!

* Мунодо нидо ҳарфидан кейин “الْ” билан маърифа бўлиб келиши мумкин эмас. “الْرَّجُلُ” деб айтиб бўлмайди. Лафзи жалола бундан мустасно. Яъни “يَا اللَّهُ” деб айтсак бўлади

ва яна нидо ҳарфи ҳазф бўлиши ҳам мумкин. Унинг ўрнига ташдидлик "мим" келади "اللهُمَّ".

* "ال" билан бошланган исмга нидо қилмоқчи бўлсак, нидо ҳарфидан кейин музаккар учун "أيَّهَا" , муаннас учун "أيَّهُ" калималарини ишлатамиз. Масалан:

يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ، يَا أَيُّهَا الْمَرْأَةُ.

* Баъзида нидо ҳарфи ҳазф бўлиши мумкин, лекин мунодо қолади. Масалан талабанинг гапида: **يَا أَسْتَاذُ، لَدِيَ سُؤَالٌ يَٰ جَنَاحَيْنِي**

*****

Тадрибият:

Қўйида келадиган жумлалардаги мунодоларнинг турини ва эъробини айтинг:

- ١) يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، اغْفِرْ لَنَا وارحْمْنَا.
- ٢) يَا طَالِعَا الْجَنَاحَيْنِ، كُنْ حَذِيرًا.
- ٣) يَا عَلِيِّ، اخْفِضْ صَوْتَكِ.
- ٤) يَا أَخْتِي، هَلْ تَحْتَاجِنِ إِلَى مَسَاعِدِنِي؟
- ٥) يَا مُحَمَّدَ، افْعَلْ واجِبَاتِكِ.
- ٦) يَا صَدِيقِي، لَا تُمْلِئْ عَمَلَكِ.
- ٧) يَا قَارِئَ الْقُرْآنِ، اعْمَلْ بِالْقُرْآنِ.
- ٨) يَا دُعَاءَ الْخَيْرِ، لَا تَيَأسُوا.
- ٩) يَا سَائِقِي السَّيَارَاتِ، احْتَرُمُوا إِشَارَاتِ الْمَرْورِ.
- ١٠) يَا فَاعِلِ الْخَيْرِ، أَقِيلَ.
- ١١) يَا جَنْدِي، كُنْ يَقِظًا.

١٢) يا إنسانا، اشْكُرْ رَبّكَ.

١٣) يا طبيب، اكْتُبْ لِي الدِّوَاءَ.

١٤) يا قائد المعركة، انتَهِ.

١٥) يا معلمون، كُنُوا قدوةً لِتلاميذِكم.

١٦) يا كَسْوَلاً، لَنْ يَفْعَلَ الْكَسْلُ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	نوع المنادي
آل عمران / ١٤٧	«Эй, Раббимиз! Бизнинг гуноҳларимизни ва ишимиздаги исрофгарчилигимизни (бандачиликдаги хатоларимизни) кечир, (жанг асносида) бизни событқадам қил ва бизга кофирлар қавми устидан ғалаба насиб эт!»	رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَفْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ	
النساء / ١٧١	Эй, аҳли китоблар! (Исони илоҳийлаштириб) динингизда ҳаддан ошиб кетмангиз! Аллоҳ (шашни)га эса фақат ҳақ (тап)ни айтингиз!	يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُبُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تُقْرُبُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحُقْقُ	
الأعراف / ٣١	Эй, Одам авлоди! Ҳар бир масjid (намоз) олдидан зийнатларингиз (пок	يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ	مضاف

	кийимларингиз)ни (кииib) олингиз! Шунингдек, еб-ичингиз, (лекин) исроф қилмангиз!	وَكُلُوا وَاشْرُبُوا وَلَا تُسْرِفُوا
٢٨ / مريم	Эй, Ҳоруннинг синглиси, сенинг отанг ёмон одам эмас, онанг ҳам фоҳиша эмас эди-ку!» – дедилар.	يَا أَخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرًا سَوْءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيَا
١٧ / لقمان	Эй, ўғилчам! Намозни баркамол адо эт, яхшиликка буюр ва ёмонликдан қайтар ҳамда ўзингга етган (балолар)га сабр қил!	يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ
٤ / المحتننة	«Эй, Рabbимиз! Сенгагина таваккул қилдик, Ўзингга қайтдик ва қайтишимиз ҳам фақат Сенинг хузуринг саридир.	رَبَّنَا عَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْبَنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ
٤٢ / آل عمران	Фаришталар: «Эй, Марям, Аллоҳ сени (фазли учун) танлаб олди ва (ёмон ишлардан) поклади ҳамда сени бутун олам аёлларининг сараси этди.	وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اَصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاقِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ
١٩ / الأعراف	(Биз дедик): «Эй, Одам! Жуфтинг (Хавво) билин жаннатда турингиз	وَيَا آدُمَ اسْكُنْ أَنْتَ وَرَوْجُلَكَ الْجَنَّةَ
٤٨ / هود	Айтилди: «Эй, Нуҳ! Биздан (бўлмиш) саломатлик	قَيلِ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَ
	(У бориб деди): «Юсуф! Эй, ростгўй одам! Бизга еттига озғин сигир еттига семиз сигирни егани ҳамда еттига яшил бошоқ	يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِيقُ أَفْتَسَا فِي سَبْعَ بَقَرَاتٍ

علم مفرد

٤٦ / يوسف	билин бирга турган бошқа (етти) қуруқлари түғрисидаги (туш) фатвоси (тальбири)ни айтиб бергін.	سِمَانٍ يَا كُلْهُنَ سَبْعَ عِجَافٍ وَسَبْعَ سُنْبَلَاتٍ خُضْرٌ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ
٦٢ / الأنبياء	(Уни келтиришгач): «Илоҳларимизни сен шундай қилдингми, эй, Иброҳим?», – деб (сўрашди).	قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآهِنَّا يَا إِبْرَاهِيمَ
٤٤ / هود	(Сўнгра) айтилди: «Эй, Ер! Сувингни ютгин! Эй, осмон! Ўзингни тутгин (ёғишни бас қил!)»	وَقَيْلَ يَا أَرْضُ الْبَلْعَى مَاءِكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعَى نکرة مقصودة
٦٩ / الأنبياء	Биз айтдик: «Эй, олов! Иброҳимга салқин ва омонлик бўл!»	قُلْنَا يَا تَارُكُونِي بَرْدَا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ

أسلوب الاستثناء

Истисно услуби

Агар биз айтдик: «Эй, олов! Иброҳимга
салқин ва омонлик бўл!» деб номланади. У уч
қисмдан иборат бўлади:

- 1) ”الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ“ (мустасно минху). У ”الدرس“ калимаси.
- 2) ”الْمُسْتَثْنَى“ (мустасно). У ”درسا“ калимаси.
- 3) ”أَذَهَ الْإِسْتِثْنَاءَ“ (истисно ҳарфи). У ”إِلَّا“ калимаси.

Истиснонинг бошқа ҳарфлари ҳам бор:

غَيْرٌ - سِوَى - عَدَا - خَلَا - حَاشَا¹²⁰.

¹²⁰ ”إِلَّا“ ҳарф, ”عدا“ исм, ”خلأ“ ”حاشا“ ”سوى“ ”غير“ ва лар эса баъзида ҳарф, баъзида эса феъл бўлади.

Бу ерда истиснога бошқа мисоллар:

* ما غاب الطالب إلا طالبًا.	* حضر الطالب إلا طالبًا.
* ما غاب الطالب غير طالبٍ.	* حضر الطالب غير طالبٍ.
* ما غاب الطالب سوئي طالبٍ.	* حضر الطالب سوئي طالبٍ.
* ما بقي الضيف إلا ضيفاً.	* انصرف الضيف إلا ضيفاً.
* ما أقرأ الصحف عدا المفيدة.	* أقرأ الصحف عدا التافهة ¹²¹ .

Эътибор берган бўлсангиз бу мисолдаги жумлалар уч қисмдан ташкил топган. Яъни:

мустасно, мустасно минҳу ва истисно ҳарфидан. Бу турдаги истиснолар “الاستثناء التام” (тўлиқ, бутун истисно) деб номланади.

Биринчи устундаги жумлалар мусбат, шунинг учун бу устундаги истиснолар “الاستثناء المثبت” (мусбат тўлиқ истисно) деб номланади.

Иккинчи устундаги жумлалар манфий, шунинг учун “الاستثناء التام المنفي” (манфий тўлиқ истисно) деб номланади.

Лекин қуйида келадиган мисоллардаги каби мустасно минҳу ҳазф бўлиши ҳам мумкин:

* ما حضر غيرُ محمدٍ.	* ما حضر إلا محمدٌ.
* لا ينجح سوئي المجدِ.	* لا ينجح إلا المجدُ.
* لا تصاحب غير الصالحينَ.	* لا تصاحب إلا الصالحينَ.
* لا أقول سوئي الحقِّ.	* لا أقول إلا الحقُّ.
* ما في الفصل غير طالبٍ.	* ما في الفصل إلا طالبٌ.

¹²¹ “عَدَا” калималаридан олдин (масдария моси) келиши мумкин. Мисол:

أقرأ الصحف ما عدا التافهةً.

Бу мисоллардаги истиснолар “الاستثناء الناقص المُنْعِي” (ноқис манфий истисно) ёки “الاستثناء المُفْرَغ”¹²² деб номланади.

Бу турдаги истисноларнинг услуби “أسلوب القصر” деб номланади.

Агар истисно бутун бўлса:

* “إلا” дан кейин келадигна мустасно мансуб бўлади. Масалан:

حضر الطالب إلا طالباً.

Бу жумладаги мустсано “طالباً” калимаси мансуб ва насбнинг аломати фатҳа.

ما غاب الطالب إلا طالباً.

Бу жумладаги мустсано “طالباً” калимаси мансуб ва насбнинг аломати фатҳа¹²³.

* Шунингдек “غير” ва “سوى” калималари истиснонинг мансуб калималаридан¹²⁴.

Масалан:

حضر الطالب غير طالب.

Бу жумлада “غير” истисно калимаси мансуб ва насбнинг аломати фатҳа.

ما غاب الطالب غير طالب.

Бу жумлада “غير” истисно калимаси мансуб ва насбнинг аломати фатҳа¹²⁵.

* Истиснонинг “” феълларидан кейин келган нарса мазкур феълларга мағъулун бих бўлгани учун мансуб бўлади¹²⁶. Масалан:

¹²² “عدا – خلا – حاشا” истисно феъллари фақат бутун истисно бўлган ҳолдагина келади.

¹²³ Манфий бутун истиснода мустаснони бошқача эъроблаш ҳам мумкин. Чунки у мустасно минхудан бадал бўлади. Масалан: ما غاب الطالب إلا طالباً.

Бу жумлада мустасно мустасно минху бўлган “الطالب” калимасидан бадал бўлгани учун уни уни марфуз қилиш ҳам мумкин: ما غاب الطالب إلا طالب.

¹²⁴ “سوى” “غير” ва “سوى” калималаридан кейин келган мустасно исм доимо изофа билан мажрур бўлади.

¹²⁵ Бу ерда ҳам истисно манфий бутун истисно бўлгани учун “غير” ва “سوى” калималари мустасно минхудан бадал қилиб, марфуз килиб ўқишимиз жоиз. Масалан:

ما غاب الطالب غير طالب.

¹²⁶ Бу учта “عدا – خلا – حشا” калималардан олдин “ما المصدريّة” келса, улар феъл бўлади. Агар улардан олдин “ما المصدريّة” келмаса, улар феъл ҳам, жар ҳарфи ҳам бўлиши мумкин. Бу ҳолатда уларни феъл десак, улардан кейин келган нарса мағъулун бихи бўлади. Аммо уларни жар ҳарфи десак, улардан кейин келган исм мажрур бўлади. Шунда “حضر الطالب عدا طالب” деб ўқишиликимиз тўғри бўлади.

حضر الطالب عدا طالبا.

Бу жумлада “عدا” калимаси истиснонинг мозий феъли, “طالبا” калимаси эса мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатҳа.

Агар истисно ноқис манғий истисно бўлса:

* “إلا” дан кейин келган мустасно жумладаги мавқеъига қараб эъробланади. Масалан:

“محمد ما حضر إلا محمد” жумласида “محمد” калимаси марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

Чунки жумланинг асли “حضر محمد” бўлган.

“لا أقول إلا الحق” жумласида “الحق” калимаси мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатҳа. Чунки жумланинг асли “أقول الحق” бўлган.

* Худди шунингдек “غير” ва “سوى” калималари ҳам жумладаги мавқеъига қараб эъробланади. Масалан:

“ما حضر غير محمد” жумласида “غير” калимаси марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

“لا أقول سوى الحق” жумласида “سوى” калимаси мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатҳай муқаддара.

Хозир қуида келадиган жумлаларни эъроблаймиз:

١) انصرف الضيوف إلا ضيفا.

٢) ما رأيت المدرّسات إلا مُدرّسة.

٣) لا تُصَاحِب إلا الصالحين.

٤) لا تُصَاحِب غير الصالحين.

٥) فهمت الدروس ما عَدَا درسا.

٦) جاءت كل المدرّسات حاشا مُدرّسة.

٧) ما في الفصل إلا طالب.

٨) ما في الفصل غير طالب.

الإعراب:

<p>1 انصرف الضيوف إلا ضيقاً.</p> <p><u>انصرف</u>: мозий феъли.</p> <p><u>الضيوف</u>: марфуъ фоил ва рафънинг алomати замма.</p> <p><u>إلا</u>: истисно ҳарфи.</p> <p><u>ضيقاً</u>: мансуб мустасно ва наасбнинг алomати фاتҳа.</p>	<p>2 ما رأيت المدرّسات إلا مُدرّسة.</p> <p><u>ما</u>: нафий ҳарфи.</p> <p><u>رأيّت</u>: феъл ва фоил.</p> <p><u>المدرّسات</u>: мансуб мафъулун бихи ва наасбнинг алomати фاتҳа.</p> <p><u>إلا</u>: истисно ҳарфи.</p> <p><u>مُدرّسة</u>: мансуб мустасно ва наасбнинг алomати фاتҳа.</p>
<p>3 لا تُصَاحِبُ إِلَّا الصَّالِحِينَ.</p> <p><u>لا</u>: нафий ҳарфи.</p> <p><u>تصَاحِبُ</u>: мажзум мозий феълива жазмнинг алomати сукун. Фоили тақдирда замир мустатир “أَنْتَ”.</p> <p><u>إِلَّا</u>: истисно ҳарфи.</p> <p><u>الصَّالِحِينَ</u>: мансуб мафъулун бихи ва наасбнинг алomати “الباء”.</p>	<p>4 لا تُصَاحِبُ غَيْرَ الصَّالِحِينَ.</p> <p><u>غير</u>: истиснонинг исми – мансуб мафъулун бихи ва наасбнинг алomати фатҳа.</p> <p><u>الصالِحِينَ</u>: мажкур музофун илайҳ ва жарнинг алomати “الباء”.</p>
<p>5 فَهَمْتُ الدُّرُوسَ مَا عَدَا دَرْسًا.</p> <p><u>فهمْتُ</u>: феъл ва фоил.</p>	<p>6 جاءَتْ كُلُّ الْمَدْرَسَاتِ حَاشَا مُدْرَسَةً.</p> <p><u>جاءَتْ</u>: мозий феъли.</p>

<p><u>الدروس</u>: мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатҳа.</p> <p><u>ما</u>: масдария.</p> <p><u>عدا</u>: истиснонинг феъли. Фоил: мустатир замир.</p> <p><u>درس</u>: мансуб мафъулун биҳи ва насбнинг аломати фатҳа.</p>	<p><u>كُل</u>: марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.</p> <p><u>المدرسات</u>: мажрур музофун илайҳ ва жарнинг аломати касра.</p> <p><u>حاشا</u>: истисно феъли. فویل: мустاتир замир.</p> <p><u>مدرسہ</u>: мансуб маفъулун биҳи ва насбнинг аломати фاتҳа.</p> <p>(Ёки : حاشا مدرسہ) жар ва мажрур.</p>
<p><u>ما في الفصل إلا طالب</u>. 7</p> <p><u>ما</u>: нафий ҳарфи.</p> <p><u>في الفصل</u>: жар ва мажрур – хабари муқаддам.</p> <p><u>إلا</u>: истисно ҳарфи.</p> <p><u>طالب</u>: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.</p>	<p><u>ما في الفصل غير طالب</u>. 8</p> <p><u>ما في الفصل</u>: олдинги жумладаги каби.</p> <p><u>غير</u>: истиснонинг исми – марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.</p> <p><u>طالب</u>: мажрур музофун илайҳ ва жарнинг аломати касра.</p>

*****

Тадрият:

Қўйида келадиган жумлалардаги истиснонинг турларини ва остига чизилган калималарни эъробини айтинг:

١) لا يعلم الغيب إلا الله.

٢) لن تتوكل إلا على الله.

٣) ما المؤمنون إلا إخوة.

٤) ألقعَت الطائلاتُ غير طائرة.

٥) ذهب في الرحلة كل مدرسِي المدرسة ما عدا ثلاثة.

٦) كل المصائب قد تمر على الفتى وتهون غير شماتة الحساد.

٧) ألا كُلُّ شيءٍ - ما خلا الله - باطلٌ وكُلُّ نعيمٍ - لا محالة - زائلٌ.

*****

وهذه بعض الأمثلة من القرآن الكريم على ما درستنا:

نوع استثناء	المثال	المعنى بالأوزبكية	اسم السورة / رقم الآية
استثناء تام مثبت	فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ	Бас, озчиликдан ташқари ҳаммалари ундан ичдилар.	٢٤٩ / البقرة /
استثناء تام منفي	فَلَمْ يُجِنِّأْهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَهُ	Уни ва хотинидан бошқа ахли (оиласи)ни кутқариб қолдик.	٨٣ / الأعراف /
استثناء تام منفي	وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكُمْ	Сизлардан бирор киши ортига бокмасин! Хотинингни эса қўявер!	٨١ / هود /
	وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ حَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ	Мухаммад пайғамбардир, холос. Ундан олдин ҳам пайғамбарлар ўтган.	آل عمران / ١٤٤
		Расул зиммасига фақат (Аллоҳ	

٩٩ المائدة /	буйруқларини одамларга) етказиб қўйиш (юклатилган)дир.	مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ
١٠٧ الأنبياء /	(Эй, Мұхаммад!) Биз Сизни (бутун) оламларга айни раҳмат қилиб юборғанмиз.	وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
١٠١ هود /	уларга зиёндан бошқа нарсани орттиrmади.	وَمَا زَادُوهُمْ عَيْرَ تَشْيِبٍ
٨ الفرقان /	Золимлар (мўминларга): «Сизлар фақат бир сехрланган кишига эргашмоқдасиз»,— дедилар.	وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَسْتَعْنُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا
٥٥ الروم /	Қиёмат қойим бўладиган кунда жиноятчи кимсалар (дунёда) бир соатдан ортиқ турмаганларига қасам ичурлар.	وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُفْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ
٣٧ الحاقة /	Уни эса, фақат хатога (куфрга) кетганларгина егайлар.	لَا يُأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ
٢٧ التكوير /	У (Куръон), ҳақиқатан, бутун олам (халқи) учун эслатмадир.	إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

أسلوب التَّعْجِب

Таъажжуб¹²⁷ услуби

¹²⁷ Ажабланиш, ҳайратни ифодаловчи икки феъл.

Таъажжуб учун иккита қиёсий сийға бор. Улар: “**مَا أَفْعَلَهُ!**¹²⁸” ва “**أَفْعَلْنَاهُ**” сийғалари.

* Агар атиргулнинг чиройидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَجْمَلُ الورَدَةَ! – أَجْمَلُ بِالوَرَدَةِ! .

* Агар бинонинг катталигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَضْخَمُ الْبَنَاءَ! – أَضْخَمُ بِالْبَنَاءِ! .

* Агар имтиҳоннинг қийинлигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَصْعَبُ الْامْتِحَانَ! – أَصْعَبُ بِالْامْتِحَانِ! .

* Агар ҳаётнинг қисқалигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَقْصَرُ الْحَيَاةَ! – أَقْصَرُ بِالْحَيَاةِ! .

* Агар Хитой аҳолисининг кўплигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَكْثَرُ سَكَانَ الْصِّينِ! – أَكْثَرُ بِسَكَانِ الْصِّينِ! .

* Агар Аллоҳ раҳматининг улуғлигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَعْظَمُ رَحْمَةَ اللَّهِ! – أَعْظَمُ بِرَحْمَةِ اللَّهِ! .

* Агар дарснинг осонлигидан ажаблансанак, уни қуидагича айтамиз:

ما أَسْهَلَ الدَّرْسَ! – أَسْهَلُ بِالدَّرْسِ! .

Мисолларда кўрганимиздек биринчи сийга уч қисмдан иборат бўлади:

1) “**مَا**” у “**شَيْءٌ عَظِيمٌ**” (улуғ нарса) маъносида.

2) вазнидаги мозий феъли. У “**فَعْلُ السَّعْجَبِ**” (“**أَفْعَلَ**”) таъажжуб феъли) деб номланади.

3) Таъажжуб феълидан кейин келадиган мансуб исм. У “**الْمُتَعَجَّبُ مِنْهُ**”¹²⁹ (мутаъажжиб минху) деб номланади.

Иккинчи сийға қуидагилардан иборат бўлади:

¹²⁸ “**مَا**” дан кейин жомид мозий феъли келади. Яъни ундан кейин музореъ ва амр феъли келмайди.

¹²⁹ Ундан ажабланилади.

1) **فعل المتعجب** “ فعل المتعجب ” (таъажжуб феъли).

2) **الباء** “ الباء ”.

3) **المتعجب منه** “ المتعجب منه ” (мутаъажжуб минху).

Уларнинг эъроби қуидагича бўлади:

“ ما أجمل الوردة! жумласининг эъроби қуидагича бўлади:

ما: таъажжубнинг исми – мубтадо.

أجمل: мозий феъли ва фоил: мустатир замир.

الوردة: мансуб мафъулун биҳи ва наслнинг аломати фатҳа.

“ أجمل بالوردة! жумласининг эъроби қуидагича:

أجمل: жомид мозий феъли. Таъажжуб учун амр суратида келган.

الباء بالوردة: зоида ҳарфи жар.

лафзи билан мажрур фоил¹³⁰.

Бу жумлани бошқача қилиб, осонроқ тарзда эъроблашимиз ҳам мумкин:

أجمل: амр феъли.

Фоил: мустатир замир, унинг тақдири “أنت” музаккар феълнинг масдарига қайтади.

بالوردة: жар ва мажрур.

*****

¹³⁰ Бу калимани қуидагича эъроблаш ҳам мумкин: марфӯъ фоил ва рафънинг аломати тақдирий замма. Уни лафзда бўлишидан зоида ҳарфи жардан кейин келганлиги маън қиласпти.

تدريبات:

1) Қўйида келадиган жумлалардаги таъажжубнинг иккала сийғада ҳам ёзинг:

٦) روعة القصيدة.	١) جمال السماء.
٧) عذوبة الصوت.	٢) حسن الأسلوب.
٨) طيب الهواء.	٣) بياض الشوب.
٩) نُبل أخلاق إنسان.	٤) فُبح النفاق.
١٠) سُرعة الفهد.	٥) جبن العدو.

2) Қўйида таъажжубнинг ”ما أَفْعَلَهُ“ сийғасида келган жумлаларни таъажжубнинг ”أَفْعَلَ يَه“ сийғасига ўзгартиринг:

- ١) ما أَعْظَمَ تَقْدِيمَ الْعِلْمِ فِي هَذَا الْعَصْرِ!
- ٢) ما أَضْعَفَ إِلِيْسَانَ!
- ٣) ما أَحْوَجَ إِلِيْسَانَ إِلَى عَفْوِ اللَّهِ!
- ٤) ما أَرْحَمَ الرَّسُولَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأُمَّتِهِ!
- ٥) ما أَهْوَنَ مَصَائِبَ الدُّنْيَا! وَمَا أَعْظَمَ الْمُصَبَّبَةَ الدِّينِ!
- ٦) ما أَجْحَلَ أَلَّا يَنْسَى إِلِيْسَانُ وَاجْبَاتِهِ!
- ٧) ما أَحْسَنَ الدِّينَ وَالدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا!
- ٨) ما أَشْجَعَ الْجَنَديَ!
- ٩) ما أَضْيَقَ الْعَيْشَ لَوْلَا فُسْحَةُ الْأَمْلِ!
- ١٠) فَمَا أَكْثَرَ الإِخْوَانَ حِينَ تَعُدُّهُمْ! وَلَكِنَّهُمْ فِي التَّائِبَاتِ قَلِيلُ!

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأَمْثَالِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَىٰ مَا دَرَسْنَا:

اسم السورة/ رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال	صيغة التعجب
١٧٥ / البقرة	Ҳидоят ўрнига залолатни, мағфират ўрнига азобни сотиб олган кимсалар ана ўшалардир. Бас, дўзах (азоби)га бунча ҳам «тоқатли» бўлмасалар!	أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُ الصَّالَةَ بِالْمُهْدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ	ما أَفْعَلَهُ!
١٧ / عبس	Ҳалок бўлгур инсон, бунчалар кофир бўлмаса!	فُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَخْفَرَهُ	
٢٦ / الكهف	(Эй, Мухаммад!) Айтинг: «Уларнинг қанча турганларини Аллоҳ яхши билувчиdir. Осмонлар ва Ернинг сирлари фақат Унга оидdir. У нақадар кўрувчи ва эшитувчиdir!	قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْرُ السَّمَاءُوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ	أَفْعَلُ بِهِ!
٣٨ / مریم	Улар Бизга келадиган кунда жуда (аниқ) кўрадиган ва эшитадиган бўлиб қолурлар.	أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَا	

*****

المَدْحُ وَالَّذْمُ

Мақтов ва маломат феъллари

Биринчи услуб: “**بِسْنَهُ نَعَمْ وَ**”.

Иккинчи услуб: “**لَا حَبَّدَا وَ حَبَّدَا**”.

Биринчи: “**بِسْنَهُ نَعَمْ وَ**”.

“**نَعَمْ**” мақтov учун, “**بِسْنَهُ**” эса маломат учун ишлатилади. У иккаласи шу ҳолатига жомид мозий феъли. Яъни, уларнинг музореъ, амр ва муштоқлардан бирон бир вазни йўқ.

Агар биз: “**نَعَمْ الْخَلْقُ الصَّدُقُ، وَبِسْنَهُ الْخَلْقُ الْكَذَبُ**” деб айтсак, “**الصَّدُقُ**” калимаси мақтov билан хосланяпти, “**الْكَذَبُ**” калимаси маломат билан хосланяпти. Феъли “**نَعَمْ**” (мақтov феъли) деб, “**فَعَلَ الدَّمْ**” (маломат феъли) деб номланади.

Агар биз: “**نَعَمْ الصَّدِيقُ الْمُخْلِصُ، وَبِسْنَهُ الصَّدِيقُ الْخَائِنُ**” (**المُخْصُوصُ بِالْمَدْحُ**) калимаси (мақтov билан хосланган), “**الْخَائِنُ**” эса (**المُخْصُوصُ بِالْذَمْ**) (маломат билан хосланган).

Агар биз: “**نَعَمْ الْقَنْوَعَةُ، وَبِسْنَهُ الرَّوْجَةُ الطَّمَاعَةُ**¹³¹” (**المُخْصُوصُ بِالْمَدْحُ**) калимаси (мақтov билан хосланган), “**الطَّمَاعَةُ**” эса (**المُخْصُوصُ بِالْذَمْ**) (маломат билан хосланган).

Мақтov ва маломат билан хосланган калималарни ундан олдинга ўтказиш ҳам мумкин:

* **الصَّدُقُ نَعَمْ الْخَلْقُ، وَالْكَذَبُ بِسْنَهُ الْخَلْقُ.**

* **الْمُخْلِصُ نَعَمْ الصَّدِيقُ، وَالْخَائِنُ بِسْنَهُ الصَّدِيقُ.**

* **الْقَنْوَعَةُ نَعَمْ الرَّوْجَةُ، وَالطَّمَاعَةُ بِسْنَهُ الرَّوْجَةُ.**

Мақтov ва маломат феълларидан кейин тамйиз ҳам келиши мумкин. Масалан:

* **بِعْمَ حُلْقًا الصَّدُقُ، وَبِسْنَهُ حُلْقًا الْكَذَبُ.**

* **بِعْمَ صَدِيقًا الْمُخْلِصُ، وَبِسْنَهُ صَدِيقًا الْخَائِنُ.**

* **بِعْمَ زَوْجَةً الْقَنْوَعَةُ، وَبِسْنَهُ زَوْجَةً الطَّمَاعَةُ.**

¹³¹ Бу ерда муаннас феъл бўлиши вожиб эмас, лекин жоиз. Масалан: “**نَعَمْ الزَّوْجَةُ وَ بِعْمَتِ الزَّوْجَةُ**”.

Агар унга далолат қиласынан нарса бўлса, мақтov ва маломат билан хосланган калималарни ҳазф қилиш мумкин. Масалан:

* فَرَغْتُ مِنْ قِرَاءَةِ كِتَابِ السِّيَرَةِ النَّبُوَيَّةِ. نِعْمَ الْكِتَابُ.

* صَبَرَ أَيُوبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى الْابْلَاءِ. نِعْمَ الْعَبْدُ.

* هَذَا الرَّجُلُ يَظْلِمُ زَوْجَهُ، وَيُعَالِمُهَا مُعَالَمَةً سَيِّئَةً. بِسْنَ الزَّوْجِ.

* بَعْضُ النَّاسِ لَيْسَ لَدِيهِمْ عَمَلٌ إِلَّا إِفْسَادٌ فِي الْأَرْضِ، فَإِنْسَنُ الْعَمَلِ.

Иккинчи: “لا حَبَّدَا” ва “حَبَّدَا”.

“لا حَبَّدَا” мақтov учун, “حَبَّدَا” эса маломат учун ишлатилади. Масалан:

حَبَّدَا الصَّدْقُ، وَلَا حَبَّدَا الْكَذْبَ.

Уларнинг эъроби қуидагича бўлади:

“لَا حَبَّدَا” жумласининг эъроби:

نعم: мозий мақтov феъли.

الْخُلُقُ: марфуъ фоил ва рафънинг аломати замма.

Феъл ва фоил: хабари муқаддам.

الصَّدْقُ: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.

“بِسْنَ الْكَذْبِ” жумласининг эъроби:

بِسْنَ: мозий маломат феъли ва фоил мустатир замир.

Феъл ва фоил: хабари муқаддам.

خُلُقًا: мансуб тамиз ва насбнинг аломати фатҳа.

الْكَذْبُ: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.

“حَبَّذَا الصَّدْقَ” жумласининг эъроби:

حَبَّ: мозий мақтов феъли.

ذَا: исми ишора фоил.

Феъл ва фоил: хабари муқаддам.

الصَّدْقُ: марфуъ мубтадои муаххар ва рафънинг аломати замма.

*****

تدرییات:

Қуйида келадиган жумлалардаги мақтов ва маломат учун хосланган калималарни айтиңгі:

١) نَعَمْ دَارُ الْمُتَقِينَ الْجَنَّةُ، وَيُشَرِّسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ النَّارُ.

٢) نِعَمْ وَلَدًا الْمُطِيقُ، وَيُشَرِّسَ وَلَدًا الْعَاقُ.

٣) يُشَرِّسَ طَالِبُ الْعِلْمِ الْكَسُولُ.

٤) يُشَرِّسَ الْقَوْلُ الْكَذَبُ.

٥) اللَّهُ نِعَمْ الْمَوْلَى وَنِعَمْ الْصَّمِيرُ.

٦) خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ نِعَمْ الْقَائِدُ.

٧) حَبَّذَا الْأَمَانَةُ.

٨) لَا حَبَّذَا الْإِسْرَافُ.

*****

وَهَذِهِ بَعْضُ الْأُمْثَلَةِ مِنَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ عَلَى مَا دَرَسْنَا:

الاسم السورى / رقم الآية	المعنى بالأوزبكية	المثال
آل عمران / ١٧٣	Уларга одамлар: «Сизларга қарши (хужум учун) одамлар (Макка мушриклари лашкар) тўпладилар. Улардан қўрқингиз!» – деганларида, (бу гап) уларнинг имонларини янада зиёда қилди ва айтдиларки: «Бизга Аллоҳнинг ўзи кифоя. У вакилликка ўта лойикдир!»	الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَعَلُوا لَكُمْ فَآخْشُوْهُمْ فَرَأَدُهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعَمْ الْوَكِيلُ
النحل / ٣٠	Лекин шубҳа йўқки, охират диёри янада яхшироқдир. Тақводорларнинг диёрлари нақадар яхши!	وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَيْسَمْ دَارُ الْمُتَّقِينَ
الحج / ٧٨	Аллоҳга боғланингиз! У сизларнинг хожангиздир. Бас, У нақадар яхши Хожа ва (мадад сўраган мўминларга) нақадар яхши Мададкордир!	وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاُكُمْ فَلَيْسَمْ الْمَوْلَى وَنَعَمْ النَّصِيرُ
العنکبوت / ٥٨	Имон келтирган ва солиҳ амалларни килган зотларни, албатта, жаннатда остидан анҳорлар оқиб турадиган қўшкларга жойлаштиurmиз. Улар у ерда мангу қолурлар. (Яхши) амал қилувчиларнинг (киёмат куни оладиган) мукофоти нақадар яхшидир!	وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَبَوَّنَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ عُرْفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ حَالِدِينَ فِيهَا لَيْسَمْ أَجْرُ الْعَامِلِينَ
	Қасамки, Нух (қавмидан шикоят этиб)	وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَيْسَمْ الْمُجَيْبُونَ للمدح

٧٥ / الصافات	Бизга нидо (илтижо) қилди. Бас, (Биз) нақадар яхши ижобат қилувчиридмиз!	
٣٠ / ص	Довудга Сулаймонни ато этдик. (Сулаймон) нақадар яхши бандадир! Дарҳақиқат, у (Аллоҳ йўлиға) бутунлай қайтувчири.	وَوَهَبْنَا لِذَوْهُدْ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْمُبْدِئِ إِنَّهُ أَوَابٌ
٧٤ / الزمر	Айтурлар: «Бизларга рост ваъда қилган ва бизларни (бу) ерга ворис қилган Аллоҳга хамдки, жаннатдан ўзимиз хоҳлаган ердан ўрин оляпмиз», – дерлар. Бас, (шу дунёда солих) амал қилувчиларнинг (жаннатдаги) мукофоти нақадар яхшидир!	وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَسِيْبًا مِنْ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَيَقُولُمْ أَجْرُ الْعَامِلِينَ
آل عمران / ١٥١	Уларнинг борар жойлари дўзахдир. Золимларнинг жойи нақадар ёмон!	وَمَا وَأْهَمُ النَّارُ وَلِبْسُ مَفْوِيٍّ الظَّالِمِينَ
المائدة / ٧٩	(Яна улар) қилиб юрган мункар (ношаръий) ишлардан бир-бирларини қайтармас эдилар. Қилиб юрган ишлари нақадар ёмон!	كَانُوا لَا يَتَنَاهُونَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوْهُ لِبْسٌ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
النحل / ٢٩	Энди ўзларингиз мангу қоладиган жаҳаннам дарвозаларидан кирингиз! Мутакаббирларнинг жойлари нақадар ёмон!	فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلِبْسٌ مَشْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ
	Аниқки, Биз золим (кофир)лар учун алангалари	

٢٩ / الكهف	уларни қамраб оладиган дўзахни тайёрлаб қўйганмиз. Агар улар (ташналикка чидамай) ялинсалар, эритилган (қиздирилган) ёғ каби юзларни қўйдирувчи сув берилур. Нақадар ёмон ичимлик у, нақадар ёмон жой у!	إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالَمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادُقُهَا وَإِنْ يَسْتَعْيِثُوا يُعَذَّبُوْنَ مَاءٌ كَالْمَهْلِ يَشْوِي الْوَجْهَ بِشَسَ الشَّرَابُ وَسَاءُتْ مُرْتَفَعًا للذم
١١ / الجرات	Имондан кейин фосиқлик номи нақадар ёмондир!	بِشَسَ الْأَسْمُ الْفَسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ
٥ الجمعة	Таврот юклатилган (берилган), сўнгра уни қўтартмаган (унга амал қилмаган) кимсаларнинг мисоли худди китобларни ортиб кетаётган эшакка ўхшайди. Аллоҳнинг оятларини инкор этган кишиларнинг мисоли нақадар ёмондир.	مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْعَارًا بِشَسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
٦ / الملك	Парвардигорларига кофир бўлган кимсалар учун жаҳаннам азоби бордир. Нақадар ёмон оқибат бу!	وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِشَسَ الْمَصِيرُ

*****

أسلوب القسم

Касам услуби

Қуйида келадиган жумлаларнинг ўқинг:

* وَاللَّهُ إِنَّ الْحَقَّ لَمُنْتَصِرٌ.

* تَالَّهُ لَقْدْ أَرْدَثُ مُساعِدَتَكَ، وَلَكِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ.

* بِاللَّهِ لَا تُهْمِلْ عَمَلَكَ.

Бу жумлалар “**أسلوب القسم**” (қасам услуби)га мисол ва у таъкид усулариданdir.

Юқоридаги жумлаларга эътибор берган бўлсак, улар уч қисмдан иборат эканлигини кўрамиз:

1) الواو، الناء، الباء: **”أدَّةُ الْفَسْمٍ“** (қасам ҳарфи)¹³². Улар:

2) الله: **”الْمَقْسُمُ بِهِ“** (у билан қасам ичилади).

3) إنَّ الْحَقَّ لِمُنْتَصِّرٍ - لقد أرْدَثُ مُساعِدَتَكَ - لا تُهْمِلْ عَمَلَكَ: **”جَوَابُ الْفَسْمٍ“** (қасамнинг жавоби)¹³³.

Бу ерда қасам услубига бошқа мисоллар:

١) وَاللَّهِ لَا جَهَدَنَّ فِي دراستي.

٢) وَاللَّهِ لَتُشْفِنَّ عَمَلَكَ.

٣) وَاللَّهِ لَتُسَاعِدَنَّ الْفَقَرَاءَ.

٤) وَاللَّهِ لَقْدْ كَنْتُ نَائِمًا عِنْدَمَا اتَّصلَنِي.

٥) وَاللَّهِ قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّكَ سَافِرْتَ.

٦) وَاللَّهِ إِنَّ فَاعِلَ الْخَيْرِ مَحَبُّ.

٧) وَاللَّهِ إِنَّ السَّاعَةَ لَا يَتَيَّهُ.

٨) وَاللَّهِ لَنْ يَضِيَعَ حَقًّ وَرَاءَهُ مُطَالِبٌ.

٩) وَاللَّهِ لَنْ أَفْعَلَ هَذَا مَرَّةً أُخْرَى.

١٠) وَاللَّهِ مَا قَصَرْتُ فِي عَمَلي.

١١) وَاللَّهِ مَا قُلْتُ فِيكَ إِلَّا خَيْرًا.

١٢) وَاللَّهِ مَا أَنَا بُهْمِلٌ.

¹³² Қасам ҳарфлари, жар ҳарфлариидир. Улар ўзларидан кейин келган исмни жар қиласди.

¹³³ У яна “**المَقْسُمُ عَلَيْهِ**” деб ҳам аталади.

١٣) وَاللَّهُ لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ إِلَّا بِالنِّقْوَى.

١٤) وَاللَّهُ لَا رِبَّ فِي كِتَابِ اللَّهِ.

Эътибор берган бўлсангиз биринчи учта жумлада қасамнинг жавоби, мусбат музореъ феъл: “أَجْتَهَدَ – تُفْقِنَ – تُسَاعِدَ”. Шунинг учун уларни таъкид ломи ва нуни таъкидлаб келган: “لَا جَتَهَدَنَّ – لَا شَفَقَنَّ – لَا سَاعِدَنَّ”¹³⁴.

Тўртинчи ва бешинчи жумлаларда қасамнинг жавоби мусбат мозий феъли: “ - كُنْ - لَقْدَ كُنْ - ظَنِنْ”. Шунинг учун тўртинчи жумлада уни лом ва “قد” таъкидлаб келган: “لَقْدَ ظَنِنْ - قُدْ”, бешинчи жумлада эса “قد” нинг ўзи таъкидлаб келган: “فَدْ ظَنِنْ”.

Олтинчи ва еттинчи жумлаларда қасамнинг жавоби жумлаи исмийядир. Шунинг учун олтинчи жумлада уни “إِنْ” ва лом таъкидлаб келган: “إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَّةً”, еттинчи жумлада эса “إِنْ” “إِنْ فَاعِلُ الْخَيْرِ مَحْبُوبٌ” нинг ўзи таъкидлаб келган: “إِنَّ فَاعِلُ الْخَيْرِ مَحْبُوبٌ”.

Колган жумлалардаги шартнинг жавоби манфий. Шунинг учун улар таъкидланмаган.

*****

Тренировки:

Қўйида келадиган жумлалардаги қасам услубининг учта қисмини ҳам айтинг:

١) وَاللَّهِ إِنَّ الْعِلْمَ نُورٌ.

٢) وَاللَّهِ لَأَنْصُرَنَّ الْمُظْلُومَ.

٣) وَاللَّهِ إِنَّ التَّفَاقَ لِمَرْضٍ خَطِيرٍ فِي الْجَمْعِ.

٤) وَاللَّهُ لَا فَوْزَ وَلَا فَلَاحَ إِلَّا بِطَاعَةِ اللَّهِ.

¹³⁴ Бу музореъ феълларнинг ҳар бири, уларга таъкид нуни ёпишиб келган учун фатҳага мабний бўлган.

- ٥) واللهِ لَنْ أَخِرَّ أَحَدًا بِهَذَا الْأَمْرِ أَبْدًا.
- ٦) واللهِ لَأَجْتَبَنَّ قَوْلَ السُّوءِ قَدْرَ اسْتِطاعَتِي.
- ٧) واللهِ إِنَّ السَاكِنَةَ عَنِ الْحَقِّ شَيْطَانٌ أَخْرُسُ.
- ٨) واللهِ لَأُسَاعِدَنَّكَ بِكُلِّ مَا أُسْتَطِعُ.
- ٩) واللهِ لَقْدْ حَزَنْتُ كَثِيرًا عِنْدَمَا عِلِّمْتُ مَا حَدَثَ لَكَ.
- ١٠) واللهِ لَا نَصْرٌ إِلَّا مَعَ الصَّابِرِ.

*****

وهذه بعض الأمثلة من القرآن الكريم على ما درسنا:

النوع / رقم الآية	المحتوى بالروسية	المحتوى بالإنجليزية
٦٢ / النساء	Ўз қилмишлари туфайли бошларига бирор мусибат тушгандан кейин, Сизга келиб: «Биз фақат яхшиликни ва ўртани ислоҳ этишни хоҳлаган эдик», – деб, Аллоҳ (номи) билан қасам ичишларида қандай (баҳона) бўларкин?!	فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيرَةً بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ بِخَلْفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرْذَنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا
٦٥ / النساء	Бас, Раббингиз ҳаққи, улар ўрталаридан чиққан низоларга Сизни ҳакам қилмагунларича ва сўнгра чиқарган ҳукмнингиздан дилларида танглик сезмай, тўла таслим бўлмагунларича, зинхор имон келтиргмагайлар.	فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بِيَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرْجًا مِمَّا فَصَّيْتَ وَسُلِّمُوا تَسْلِيمًا
	Сўнгра уларнинг фитнаси («узри») фақат:	ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبُّنَا

٢٣ / الأَنْعَام	«Раббимиз бўлмиш Аллоҳга қасамки, (биз) mushrik бўлмаганмиз!» – дейишлари бўлур.	مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ
٥٦ / التوبة	Улар: «Сизларданмиз», – деб, Аллоҳ номига қасам ичадилар. Ваҳоланки, улар сизлардан (мусулмонлардан) эмаслар. Балки, улар (жазодан) кўрқадиган қавmdir.	وَيَخْلُفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمْ يُنْكِمْ وَمَا هُمْ مُنْكَمُ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ
٧٣ / يوسف	Улар дедилар: «Аллоҳга қасамки, бизлар бу ерга бузғунчилик қилиш учун келмаганимизни биласиз. (Биз) ўғри эмасмиз».	قَالُوا تَالَّهُ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدِ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ
٩١ / يوسف	(Улар) дедилар: «Аллоҳга қасамки, Аллоҳ сени бизлардан афзал қилибди. Биз эса, ҳақиқатан, хато қилувчилардан бўлдик».	قَالُوا تَالَّهُ لَقَدْ آثَرْتُمُ اللَّهَ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا خَاطِئِينَ
٩٥ / يوسف	(Улар) айтдилар: «Аллоҳга қасамки, сиз (ҳали ҳам) ўша эски хатойингизда турибсиз».	قَالُوا تَالَّهُ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالٍ كَالْقَدِيمِ
٩٢ / الحجر ٩٣	Раббингизга қасамки, албатта, уларнинг барчасини сўроқ қилгайман. қилган ишлари тўғрисида.	فَوَرِبَكَ لَنْسَأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ. عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
٣٨ / النحل	Улар зўр бериб: «Аллоҳ ўлганларни қайта тирилтирмайди», – деб Аллоҳ номига қасам ичдилар.	وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ
	(Эй, мушриклар!) Аллоҳга қасамки, албатта, сизлар	

٥٦ / النَّحْلُ	ўзларингиз тўқиб олган нарса (бутларингиз) тўғрисида, албатта, сўралурсиз.	تَالِهُ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ
٦٣ / النَّحْلُ	(Эй, Мухаммад!) Аллоҳ (номим)га қасамки, дарҳақиқат, Биз Сиздан олдинги умматларга ҳам пайғамбарлар юборганимизда, шайтон уларга ўзларининг (разил) ишларини чиройли қилиб кўрсатган эди.	تَالِهُ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْ أُمَّمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
٥٧ / الأنْبِيَاءُ	Аллоҳ номига қасамки, сизлар ўгирилиб (байрамга) кетганларингиздан кейин бутларингизга макр (хужум) қилурман».	وَتَالِهُ لَا يَكِيدَنَ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُؤْلُوا مُذْبِرِينَ
٣ : ١ / الصَّحْيُ	Қасамёд этурман чошгоҳ вақти билан ва (ўз зулмати билан атрофни) қоплаб турган тун биланки, (Эй, Мухаммад!) Раббингиз Сиздан воз кечгани ҳам йўқ, ёмон кўриб қолгани ҳам йўқ!	وَالضُّحَىٰ . وَاللَّيْلٌ إِذَا سَجَىٰ . مَا وَدَعَكَ رِبُّكَ وَمَا قَلَىٰ
٤ : ١ / الْيَنِ	Қасамёд этурман анжир ва зайдун билан, Тури Синин (тоги) билан, мана шу тинч-осойишта шаҳар (Макка) биланки, ҳақиқатан, Биз инсонни хушбичим ва хушсурат (шаклда) яратдик.	وَالْيَنِ وَالرَّيْتُونِ . وَطُورُ سِيِّنَ . وَهَذَا الْبَلْدُ الْأَمِينُ . لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
الْعَصْرُ	Аср билан қасамёд этурманки, (ҳар бир) инсон зиёнда (бахтсизликда)дир! Фақат имон	وَالْعَصْرُ . إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ . إِلَّا

	<p>келтирган ва солиҳ амалларни қилған, бир- бирларига ҳақиқатпарвар бўлишни тавсия этган ва бир-бирларига сабрли бўлишни тавсия этган зотларгина бундан мустаснодирлар.</p>	<p>الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحُقْقِ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ</p>
--	--	---

*****

الإِغْرَاءُ وَالتَّحْذِيرُ

Қизиқтириш ва огоҳлантириш

Биринчи: “أسلوب الإغراء” (қизиқтириш услуби).

Агар биз “الجَدُّ والاجْهادُ فِيَّا مِثْقَلُ النَّجَاحِ” деб айтсак, бу гапимиз билан эшитувчини мақталган ишни лозим тутишига даъват қилаётган бўламиз. Бу жумламиздаги мақталган иш “الْأَنْزَمُ الْجَدُّ والاجْهادُ” ва жумланинг асли “الجَدُّ والاجْهادُ” бўлган.

Бу услуб “أُسْلُوبُ الْإِغْرَاءِ” деб номланади. Мақталган иш эса “المُغْرِيُّ بِهِ” (унга қизиқтирилади) деб номланади. “المُغْرِيُّ بِهِ” қуидаги жумладаги каби: “الصَّدَقُ، فَإِنَّهُ يَهْدِي إِلَى الْبَرِّ” (صدق, Фоне یهди إلى البر). қуидаги жумладаги каби: “البَكُورُ الْبَكُورُ، فَإِنَّ فِيهِ الْبَرَكَةُ” (бакор, فен вейе البرка). Такрорланган бўлиши, ёки биринчи гапимиздаги каби маътуф бўлиши мумкин.

Бошқа мисоллар:

* التَّوَاضُّعُ، فَإِنَّ الْمُتَوَاضِعَ مُحِبٌُّ.

* الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ، فَإِنَّمَا عَمَادُ الدِّينِ.

* الصَّبَرُ وَالْعَزْمُ، فِيهِمَا ثُلُقُّ غَايَتِكَ.

Мисолларда кўрганимиз каби “الْمُغَرِّ بِهِ” доимо мансуб бўлади. Бунинг сабаби, у мафъулун бих ва унинг феъли “الْأَرْمَ” ёки унинг маъносидаги феъл бўлган ва у ҳазф бўлган.

*****

Иккинчи: “أسلوب التحذير” (огоҳлантириш услуби).

У қизиқтиришнинг акси бўлади. Агар биз: “الكسل والإهمال، فإنما طريق الفشل” деб айтсак, бу гапимиздан маъно: эшитувчини ёмон ишдан четлашишга огоҳлантирмоқда. Бу жумладаги ёмон иш “إِخْذِ الْكَسْلَ وَالْإِهْمَالَ” ва жумланинг асли “الكسل والإهمال” бўлган.

Бу услугуб “أَسْلُوبُ التَّحْذِيرِ” деб, ёмон иш эса “الْمُحَذَّرُ مِنْهُ” (ундан огоҳлантирилган) деб номланади. Гоҳида қуйидаги мисолдаги каби: “الْمُحَذَّرُ مِنْهُ” битта калимадан, гоҳида эса: “السَّهْرُ السَّهْرُ، فَإِنَّ فِيهِ ضياعَ الْبَرَكَةِ” такрорланган ва гоҳида эса биринчи мисолимиздаги каби маътуф бўлади.

Бошқа мисоллар:

* التَّكْبِيرُ، إِنَّ الْمُتَكَبِّرَ مَكْرُوْهٌ.

* الطَّمَعُ الطَّمَعُ، إِنَّهُ مُهْلِكٌ لِصَاحِبِهِ.

* الغِيَّةُ والنِّيمَةُ، فَهُمَا سبُّ لغْضِ اللَّهِ.

Мисолларда кўрганимиз каби “الْمُحَذَّرُ مِنْهُ” доимо мансуб бўлади. Чунки у ҳазф бўлган “إِخْذِ” ёки унинг маъносидаги феълга мафъулун биҳдир

Қуйидаги мисоллардаги каби таҳзирда “إِيَّاكُ” замирини ҳам ишлатиш мумкин:

* إِيَّاكُمْ وَإِهْمَالُ دُرُوسِكُمْ.	* إِيَّاكِ وَالْبُخْلُ.	* إِيَّاكَ وَالْكَذْبَ.
* إِيَّاكُمْ مِنْ إِهْمَالِ دُرُوسِكُمْ.	* إِيَّاكِ مِنَ الْبُخْلِ.	* إِيَّاكَ مِنَ الْكَذْبِ.
* إِيَّاكُمْ أَنْ تُمْلِأُوا دُرُوسِكُمْ.	* إِيَّاكِ أَنْ تَبْخَلِي.	* إِيَّاكَ أَنْ تَكَذِّبَ.

*****

أسلوب الاختصاص

Хослаш услуби

Икки жумлани таққосланг:

* نحن عِمَادُ الْمُسْتَقْبِلِ.

* نحن - الشَّابَ - عِمَادُ الْمُسْتَقْبِلِ.

Иккинчи жумлада “نحن” мутакаллим замиридан кейин хослаш ва баён қилиш мақсадида “الشباب” зохир исм келган. Агар замирнинг ўзи бўлса, у умумий ва ноаниқ бўларди.

Бу зохир исм “المُخْصُوصُ” ёки “المُخْصَصُ” (хосланган) деб номланади.

Мисолга эътибор берган бўлсак, “المُخْصُوصُ” мансуб бўлади. Чунки у ҳазф бўлган тақдирдаги “آخر” феълига мағъулун биҳдир.

Бошқа мисоллар:

* إِنَا - الْمُسْلِمِينَ - أَهْلُ الرَّحْمَةِ وَالسَّلَامِ.

* نحن - الْمُعَلِّمِينَ - عَلِيْنَا مَسْؤُلِيَّةُ التَّرْبِيَّةِ قَبْلَ مَسْؤُلِيَّةِ التَّعْلِيْمِ.

* نحن - طلَابُ الْعِلْمِ - نُقَدِّرُ الْعِلْمَ قَدْرَهُ.

* نحن - الْمُوَقِّعِينَ عَلَى هَذَا الْعَهْدِ - نُفِرُّ وَنُعَتَّفُ بِكَذَا وَكَذَا.

* نحن - الْجَنُودُ - حُمَّاءُ الْوَطَنِ.

* قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ”إِنَّا - آلَ مُحَمَّدٍ - لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ“.

*****

تدریبات عامة

Биринчи: Қүйида келдиган жумлаларни намунадаги каби эъробланг:

Намуна: لا أَحِبُّ حَيَاةَ الْمَدِينَةِ بِسَبَبِ الْأَزْدِحَامِ الشَّدِيدِ.

١) أَمَرَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآبَاءَ بِجُسْنِ الْخَيْرِ أَسْمَاءَ أَوْلَادِهِمْ.

٢) يَحِبُّ التَّفْكِيرَ قَبْلَ الْخَيْرِ.

٣) فِي هَذَا الْعَصْرِ، يُحَاوِلُ الْإِنْسَانُ اسْتِغْلَالَ قُوَّةِ الشَّمْسِ.

٤) يَحِبُّ عَلَى الطَّالِبِ الْاِهْتِمَامُ بِدِرَاسَتِهِ.

٥) لِلصَّائِمِ أَجْرٌ كَبِيرٌ عِنْدَ اللَّهِ.

٦) غَابَ الْيَوْمُ أَحَدُ الطُّلَّابِ.

٧) إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ.

٨) الْحِوَارُ أَسْلُوبٌ جَيِّدٌ لِحَلِّ الْمُشْكِلَاتِ.

٩) عَلَى كُلِّ إِنْسَانٍ أَنْ يُؤْدِي عَمَلَهُ بِإِتْقَانٍ.

١٠) أَحِبُّ إِضَافَةَ قِلِيلٍ مِنَ السُّكَّرِ إِلَى الشَّايِ.

١١) إِنْ تَكَلَّمْ كَثِيرًا لَخَطِئٌ كَثِيرًا.

١٢) الشَّرَارُ هُوَ الَّذِي يُكْثِرُ الْكَلَامَ بِغَيْرِ فَائِدَةٍ.

١٣) اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ، وَالنَّاسُ حَمِيعًا فُقَرَاءُ إِلَيْهِ. هَذِهِ حَقِيقَةٌ يَحِبُّ عَلَيْنَا أَنْ نَفْهُمُهَا.

١٤) سِرْتُ فِي صَحْرَاءَ لَيْسَ لَهَا نِهايَةً.

١٥) لَا تُعْطِنِي سَمَكَةً، وَلَكِنْ عَلِمْنِي كَيْفَ أَصْطَادُ.

١٦) أَرَأَيْتَ مَنْظَرَ الشَّمْسِ عِنْدَ الْغُرُوبِ؟ إِنَّهُ مَنْظَرٌ رَائِعٌ.

- ١٧) أَحْيَا نَيْكُون السُّكُوتُ أَفْضَلُ مِنَ الْكَلَامِ.
- ١٨) قَبْلَ الامْتِحَانَاتِ يَكُونُ لَدَى الطُّلَابِ شُعُورٌ بِالْقَلَقِ.
- ١٩) مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيُّ الرَّحْمَةِ، لَا شَكَّ فِي ذَلِكَ.
- ٢٠) لَيْسَ الإِسْلَامُ دِينًا خَاصًا بِالْعَرَبِ وَحْدَهُمْ، وَلِكُلِّهِ دِينٌ عَامٌ لِكُلِّ الْبَشَرِ.
- ٢١) الْغَيْبَةُ هِيَ ذِكْرُكَ أَخَاكَ إِمَّا يَكُرَهُهُ.
- ٢٢) الْعُطْلَةُ قَرِيبَةٌ، هَذِهِ فُرْصَةٌ طَيِّبَةٌ لِلتَّشْرِيفِ عَنِ النَّفْسِ.
- ٢٣) لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ.
- ٢٤) يُهَاجِرُ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ مِنَ الرِّيفِ لِأَنَّ فُرْصَةَ الْعَمَلِ هُنَاكَ قَلِيلَةٌ.
- ٢٥) مِنَ الْمُمْكِنِ أَنْ يُقَالُ: لَوْلَا الْقُرْآنُ لَمَاتِ الْلُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ مِنْذَ وَقْتٍ طَوِيلٍ.
- ٢٦) بَعْدَ فَسْحِ مَكَّةَ جَاءَتِ الْوُفُودُ إِلَى الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِتَعْلِمُنِ إِسْلَامَهَا.
- ٢٧) إِجْتَهَدَ فِي دِرَاسَتِكَ لِتَسْنَحِّ.
- ٢٨) إِحْتَارَ الْمُسْلِمُونَ أَبَا بَكْرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِيَكُونُ الْخَلِيفَةَ بَعْدَ وَفَاتَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
- ٢٩) بَعْضُ الشَّرِكَاتِ لَا تَشْرِطُ الْخِبْرَةَ فِي الْمَقْدِيمَةِ لَهَا.
- ٣٠) أَشْرَقَتْ شَمْسُ الْإِسْلَامِ فِي مَكَّةَ، ثُمَّ اتَّسَّرَ نُورُهَا فِي جَمِيعِ أَخْنَاءِ الْأَرْضِ.
- ٣١) عَلَى الْإِنْسَانِ أَنْ يَأْخُذَ بِالْأَسْبَابِ دَائِمًا، أَمَّا النَّتَائِجُ فَإِنَّمَا يَبْدِي اللَّهُ.
- ٣٢) يَاتِي الطَّالِبُ سَاهِرًا لِيَلَيَّةَ الامْتِحَانِ.
- ٣٣) يُحَلِّيُّ الْإِسْلَامَ مِنَ الظُّلْمِ، فَالرَّسُولُ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَتَقْوُا الظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".
- ٣٤) إِنْتَقَمَ اللَّهُ مِنْ فِرْعَوْنَ وَجُنُودِهِ بِإِغْرِاقِهِمْ فِي الْبَحْرِ.
- ٣٥) هَلْ تُحِبُّ أَنْ تَحَلِّطَ اللَّبَنَ بِالْعَهْوَةِ؟
- ٣٦) كَانَ كُلُّ الْأَنْبِيَاءَ يَدْعُونَ النَّاسَ إِلَى تَوْحِيدِ اللَّهِ.
- ٣٧) عَلَى الآبَاءِ وَالْأَمَهَاتِ أَنْ يُرْبُّوْا أَوْلَادَهُمْ تَرْبِيَةً حَسَنَةً.
- ٣٨) رَفَعَ الطَّالِبُ يَدُهُ لِيُسَأَلَ الْمُعَلِّمَ سُؤَالًا.

٣٩) مِنْ فَضْلِكَ، ارْفَعْ صَوْتَكَ لِأَيِّ لَا أَسْمَعُكَ جَيْدًا.

٤٠) كُنْتُ أَطْنَأَةً أَنَّ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ صَعْبَةُ، وَلَكِنِي وَجَدْتُمَا سَهْلَةً، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ.

٤١) كَانَ مُشْرِكُو مَكَّةَ يُعَذِّبُونَ الْمُسْلِمِينَ الْصُّعْفَاءَ لِيُرْدُوهُمْ عَنْ دِينِهِمْ.

٤٢) مَاتَ وَالِدُ صَدِيقِي، فَذَهَبْتُ إِلَيْهِ لِأَغْزِيَهُ.

٤٣) سَأَلَ رَجُلُ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُنْصَحِّهُ، فَقَالَ لَهُ: "لَا تَغْضَبَ."

٤٤) أَبُو لُؤْلُؤَةِ الْمَجُوسِيِّ هُوَ الَّذِي قَتَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

٤٥) لَا تَمْرَحْ وَقْتُ الْجِدَّ.

٤٦) نَادَى نُوحُ ابْنَهُ لِيَرْكِبْ مَعَهُ السَّفِيَّةَ، وَلَكِنَّهُ رَفَضَ.

٤٧) نَطَقَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ فِي الْمَهْدِ.

٤٨) تُواجِهُ الْمُدُنُ الْكَبِيرَةُ مُشْكِلَاتٌ كَثِيرَةٌ مِثْلُ التَّلَوُّثِ وَالْأَرْدَاحَامِ.

٤٩) تَقَعُ الصُّومَالُ شَرْقًا أَفْرِيَقِيَا.

٥٠) مَا فِي حَقِيقَتِي غَيْرُ كِتَابِيْنِ.

٥١) يَا أَسْتاذَنَا، لَدَيَّ سُؤَالٌ.

٥٢) مَا أَجْمَلُ الْلُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ!

٥٣) الشَّمْسُ حَرَارَتْهَا مُرْتَفِعَةً.

٥٤) لَدَيَّ بَعْضُ الْأَسْئَلَةِ.

٥٥) يَهِبُ أَنْ يُرْحِمَ الصَّغِيرَ، وَيُحْتَمِمُ الْكَبِيرَ.

٥٦) إِنَّ فِي قَصْصِ الْأَبْيَاءِ عِبَرَ لَنَا.

٥٧) أَضِيفَ قَلِيلٌ مِنَ الْمِلحِ إِلَى الطَّعَامِ.

٥٨) إِنْ تَكُنْ فِي عَوْنَ أَخِيكَ يَكُنْ اللَّهُ فِي عَوْنَكَ.

٥٩) لِيَسَ لَدَيَّ رَغْبَةٌ فِي الْأَكْلِ الْآنِ.

٥٩) سَاعِدْ أَخَاكَ وَقْتَ الشِّدَّةِ.

٦٠) أَنْ تُوْقِدْ شَمْعَةً خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَلْعَنَ الظَّلَامَ.

٦١) نِعْمَ الْخُلُقُ الصِّدِّيقُ، وَبِئْسَ الْخُلُقُ الْكَذَّابُ.

٦٢) مَا أَسْهَلَ الدِّرْسَ!

٦٣) مَا حَضَرَ الدِّرْسَ الْيَوْمَ غَيْرُ خَمْسَةِ طَلَابٍ.

٦٤) فِي هَذِهِ الْمَدْرَسَةِ خَمْسَةُ عَشَرَ فَصْلًا.

٦٥) الْأَنْبِيَاءُ أَعْظَمُ النَّاسِ أَمَانَةً.

٦٦) كَانَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ عَالِمَةً فَقِيهَةً.

٦٧) لَا شُكَّ فِي كَلَامِ اللَّهِ.

٦٨) أَوْشَكَ الدِّرْسَ أَنْ يَنْتَهِي.

٦٩) نَأْخُذُ اسْتِرَاحَةً فِي أَثْنَاءِ الْعَمَلِ لِتُجَدِّدَ نَشَاطُنَا.

٧٠) تَحْسَنَتْ حَالَةُ الْمَرْيِضِ بَعْدَ شُرُبِهِ الدَّوَاءِ.

٧١) هَذَا قَلْمَانِ أَحْمَرُ، وَتَلْكَ حَقِيقَةُ سَوْدَاءِ.

٧٢) أَتَعْلَمُ الْلُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ رَغْبَةً فِي فَهْمِ الْقُرْآنِ.

٧٣) عَلَيْنَا أَنْ نَكُونَ شَاكِرِينَ اللَّهَ عَلَى نِعْمَتِهِ.

٧٤) مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ جَمِيعَهُمْ.

٧٥) الصلوة الصلاة، فإنما عماد الدين.

٧٦) اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُسْنَ الْحَاكِمَةِ، وَأَغُوذُ بِكَ مِنْ سُوءِ الْحَاكِمَةِ.

*****

تَمَّ الْكِتَابُ بِعَوْنَانِ اللَّهِ الْكَرِيمِ

وَأَرْجُو مِنَ اللَّهِ الثَّوَابَ بِلَا انْقِطَاعٍ

وَشِئْتُ رِضَى اللَّهِ بِعَمَلِي الْقَلِيلِ

وَلِيَجْعَلِ اللَّهُ يٰ مِنْ عَبْدِهِ الْمَغْفُورُ